De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 19

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 19. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1925

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008192501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

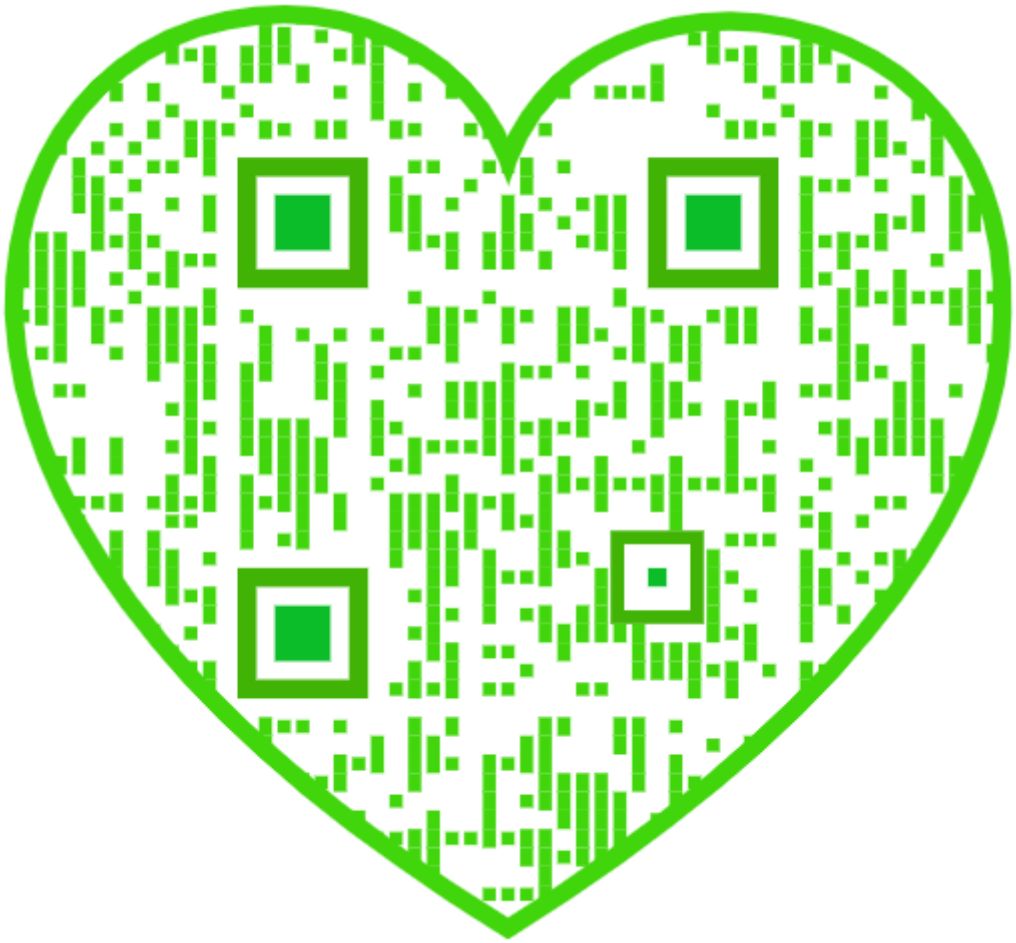

Het symbool in Boutens' verzen.

Das Schöne ist eine symbolische Darstellung
des Unendlichen.
A.W. SCHLEGEL.

Onder de namen waarmee de Dichter in verschillende talen wordt genoemd, is de Latijnse *vates* een der scherpst karakteriserende.

Carlyle noemt in zijn derde lezing over *Heroes and Heroworship* de Dichter en de Profeet één, als deelhebbenden aan het heilig Wereldmysterie, 'die offene Geheimniss': de goddelike Wereldgedachte, 'die allen Erscheinungen zu Grunde liegt,' als Fichte het uitdrukt, waaraan al het waarneembare, van het met sterren bezaaide uitspansel tot de grasspriet in het veld slechts het kleed, de belichaming is.

De *poëta vates* ziet in zijn hoogtijden achter de Natuur en haar verschijnselen, achter het leven en het alledaags gebeuren, naar het woord van Bierens de Haan, de goddelike orde zich strekken[1)]. In wat alledaags of gewoon scheen ziet hij het *wonder*. 'Der dingen doove dek,' 'de sluier die den eeuwgen glimlach hult'[2)] wordt hem weggenomen en in het licht der oneindigheid verstaat hij eerst het geheim van wereld en leven, want

'Wie zag het eindige, die
Niet met oneindigheid,
Wie zag het tijdlijke,
Die niet met eeuwigheid
Zijn oogen bette'?[3)]

1) *Idee-studies*.
2) Niet nader aangeduide aanhalingen zijn uit Boutens' werk.
3) *Stemmen*, p. 64.

De schouwende Dichter wordt elk verschijnsel tot *verschijning*, d.i. geestelike werkelikheid, Idee, in stoffelike schijn: *symbool*.

Zo zagen de mystici van alle eeuwen de dingen der zinnen als schaduwen van gindse wereld, was het aardse hun schoon, omdat zij er een glans van hoger wezen in speurden. Gezelle ‘sprak de blomme een tale, Luyken was dit zichtbare een kopije van die principaale wereld’; om verder terug te gaan, Plato zag het aardse als 't bleke afschijnsel van het eeuwig schoon.

Zo ziet de poëta vates, zich wetend eeuwigheidskind, z'n diepste *zijn*, het zieleleven, weerspiegeld in de hem omringende wereld. Hij gevoelt de diepere affiniteit die er is tussen ‘le microcosme humain’ en ‘le macrocosme universel’, als de Franse symbolisten het uitdrukten.

Met zijn zielelicht en zielewarmte bestraalt hij de natuur en deze, levende in dat licht, wordt het bezielde beeld van zijn droom, wordt visioen. Zijn zien en horen wordt een *bezield* waarnemen: ‘geistige Schau’. Die visie geeft hem het geluk der schoonheidsontroering. In de verrassende vreugde dier herkenning, zegt Emile Verhaeren, stoot de mens ‘des cris supremes’ uit: van de koorden zijner gespannen ziel zijn ze als schitterende pijlen, in de trillende lucht voortgesneld. Zij treffen de ‘Idee’ on worden woorden. ‘Als op zijn stillen tak de nachtegaal moet uitslaan tegen dank’, zo moet de Dichter, ‘als 't hoog uur van weten nadert’, zich uiten. Dan ontstaat die aandoening die inspiratie heet, de scheppingsdrang. Op het rythme, de harmoniese levensstroming, ‘gaan de gedachten die zijn huis, verlaten in klankenkleed en licht ornaat van taal’ en

> ‘ieder woord is een symbool
> Van diep bedoelen, wat er school
> In vluchtgen schijn één wereldsch uur
> Aan hemelsch licht, aan eeuwig vuur’.[1)]

Dat is het proces waaruit de heerlikste verzen worden, beelden van een ziel in schoonste bloei, stemmen van een hart in bangste nood. Proces ook van strijd: ook 't hoogste dichterwoord blijft stamelen, ‘een schuchter tasten naar een eeuwigen toon:’

1) *Stemmen*, p. 93.

‘Waar, wanneer vindt een zingend hart
(In hoogste vreugd, in hoogste smart?)
Het woord dat door de ruimten beeft
Alsof een god gesproken heeft,
Het woord dat alle knieën buigt
En aller oogen overtuigt
Hoe hoog alom aan heemlen staat
De glans van schoonheids dageraad!’[1)]

Maeterlinck spreekt van de machtige vleugelen van het zwijgen, die het poëem moet prijs geven; Boutens mint de ‘woordelooze helderheid’ der stilte, het zwijgen van de Nacht, waarin een spreken is ‘zonder smet van taal of teeken’.

De Dichter weet het beelden van zijn ziele-droom een immer falen, ‘noter l'inexprimablo’,[2)] maar als de ziener móest getuigen, zo moet hij spreken:

‘O ziel in zwijgen als een bloem in zon,
Zeg niet zoo zacht dat ik Uw meerdre ben,
Omdat ik staamlend in menschtaal beken
De hemelblauwe vreugden die ik won
Uit aldoorzichte wolkbezonken bron, -
Arm lied maar huivertrillend dat het schenn'
Uw stille wondor waar ik nooit aan wen,
En dat zoû zwijgen als het zwijgen kon .....’[3)]

Zo wordt 's Dichters kunst het medium van de ziel. De indrukken van natuur on leven worden in de wondere diepten van het onderbewuste gelouterd tot symbolen van wat als geest dieper werkelikheid is. In die zin is alle kunst symbolies: ‘Geistesbild als Offenbarung des geistig Geschauten’. Das Wirken der grenzenlosen Gotteskraft, die er in eigenen Adern drängen fühlt, im geschaffenen Bilde darzustellen, ist des Dichters Ziel.[4)]

Van dit Dichterschap geeft Boutens' kunst een treffend beeld.‘Altijd zing ik hetzelfde lied’ is het opschrift van een zijner verzen. Dit kon als motto boven geheel zijn werk staan: 't is het lied van het durend verlangen, van het heimwee naar

1) *Stemmen*, p. 89.
2) *Arthur Rimbaud*.
3) *Sonnetten*, XXI.
4) *Ermatinger, Das dichterische Kunstwerk*, p. 294.

het geluk dat rust in Schoonheid is. Schoonheid is zijn Godheid, aan wie hij heeft gewijd leven en kunst:

> ‘Ik heb u wel gegeven
> Heel mijn mooie, jonge leven.
> Ik heb al mijn lieve gedachten
> Om u getrokken als diepe grachten:
> Al mijn Zijn ligt om u òm:
> Een vijverkom.
>
> Daar staat gij, een mooi blank huis alleen,
> Kalm in het stille watergeween
> Van bruisgedachten te ruste gegaan
> Bij nachtekussen van zilvermaan;
> Golvenetten van tintelmazen,
> Stil geworden van groot verbazen,
> Liggen, wijde wonderring,
> Om u in effen bewondering.’[1)]

In haar dienst ‘die bidden is totdat zij zelve koom’ vindt de dichter zijn hoogste geluk. In haar licht worden hem de levensraadselen verklaard, vreugde en smart gaven uit één Liefdehand:

> ... En in gouden klank van de eigen moedertaal
> Wordt vreugd en smart hetzelfde hoog verhaal;

kan hij spreken van de goede speelman Dood, wiens zuivere wijs klinkt uit hogerleven; wordt de Dood hem ‘Basiumsupremum’ van het Leven, zoete dronk waaraan ziels eeuwigheid vernieuwd ontspringt.

Uit het luide wereldleven heeft Schoonheids roep hem getrokken en hij is gegaan met die zwervers ‘wier jonge en blijde heimwee niet berustte, nooit van werelds halve lusten bloedelooze lippen kuste aan der wegen rand’, met die alles hebben geofferd, ten laatste ook het eigen Ik, het zwaarste offer,

> ‘Want dit is zonde naast U iets te weten
> En mijn arm zelf is 't laatste wat ik wijd.’[2)]

Gewijde in de dienst van hoger ideaal, weet hij zijn goud niet gangbaar op der wereld markt, kent hij zijn kleine taak:

1) *Verzen*, p. 22.
2) *Verzen*, p. 127.

‘Ik zal maar wezen in koude wereld groot
Kleine vertelling van bloemen vlamrood
Op stille boschplek, waar menschenstappen even opklinken,
Dra verzinken.’[1)]

Getuige van Schoonheids genaden:

‘Zoo moog ik zijn als dun albasten vaas.
Boordevol bloed van uwen rooden wijn;

In 't nachtehart als een weekgele schijn,
In donkre nis weenlichtende topaas;

Maar in den dag een levende fontein,
Die stroomt den dorstenden haar zoet solaas.’[2)]

Dat leven is een smachtend wachten naar de genade van Schoonheids openbaring, die onverwacht, maar vluchtig meest de dichter zaligt.

Zij komt als ‘*Zuster van Barmhartigheid*, wier glimlach glanst als water waar de klare nacht in scheen’; als een Moeder haar kind, troont zij de wachtende in de ‘*Nox serena*’; in regendoorruiste zomernacht daalt zij in haar ‘dauwvervloeide wade’ neder; in de morgen daagt haar nieuwe geluk:

‘Mijn zalige oogen wasschen
Zich wêer na langen tijd
In de doorzonde plassen
Van Gods oneindigheid.

Gelouterd zijn mijn ooren:
Weer kan ik door 't gebed
Der diepe stilte hooren
Gods heimelijken tred.’[3)]

Dan wordt het heelal de ziel spiegel der eeuwige Schoonheid:

‘met elke zon
Die buiten stijgt, rijst in haar oogen
Vernieuwde gloed, het klaar vermogen

1) *Verzen*, p. 35.
2) *Verzen*, p. 85.
3) *Verg. Liedjes*, p. 17.

Dat alle dingen die het raakt,
Van diepe en eeuwge schoonheid maakt.
Zij wordt niet moê haar huis te schouwen,
Haar levengroene aarde onder blauwen
Welvenden hemel waar het licht
Met nacht en dag verijlt en dicht.'[1)]

Alle dingen zijn nieuw geworden, ziel wandelt in het wonder, maar toch, eeuwigheidskind, blijft, zij uitzien naar dieper verzadiging, 'verlangens licht blijft in haar oogen branden'. Vertaler van Plato, ook in zijn poëzie, noemde Verwey Boutens. Zijn vers is de nieuwe zang van het Platonies idealisme.[2)] Als voor Plato is ook Boutens de aardse schoonheid de middelaar, zonder welke geen ziel doordringt tot de ingang van het pad dat naar de goddelike hoogten voert. De aanschouwing van dat schone bevredigt niet, maar doet de geknotte vleugels der ziel weer aanwassen: 'Uit schoonheid van den tijd leert ziel haar eigen eeuwigheid', 'in de schoonheid van dit tijdlijk land moet zij al minnen haar eeuwig lot', 'wat onze oogen nog door waden raden, is reeds hier der zielen, eenig brood'.

In zijn *Phaidros* schildert Plato het lijden van de naar schoonheid dorstende ziel onder het brandend stuwen der naar uitbotting dringende vleugels. Boutens tekent dit smachten in '*October*':

'Wij dolen, onvervulde stoffelijke schimmen,
Door den verluchten brand van hof en tuin en laan,
En breiden moeizaam vochte vleugelen tot klimmen,
Als heemlen in uw laaiende' avond opengaan.'[3)]

Wat benijdbaar geluk smaken die verheerlikte schonen, 'ver in (de) overluchtsche wijken achter gouden avondstond, (in) de sterrelichte rijken waar (zij) rust in schoonheid vonden,

Eindlijk, eindlijk lesschend hun dorst oneindig
In den koelen louteren laaien vloed der
Eeuwige schoonheid.'[4)]

1) *Stemmen*, p. 91.
2) In de lopende jaargang van '*Studiën*' schrijft A. Reichling over 'Het Platonische denken bij Boutens'.
3) *Stemmen*, p. 31.
4) *Carmina*, p. 21.

Daarnaar blijft de ziel uitzien:

> ‘Al ziels vensteren en deuren
> Waken, houden dag en nacht
> Naar het tastbare gebeuren
> Van der wondren wonder wacht.’[1)]

Dat is de Dichter-droom, het leven van de ziel, dat de dichter tracht te verklanken en te verbeelden in het rijk-wisselend symbool:

> ‘Zoo beeldt zich eindeloos dezelfde ziel,
> Omdat zij haar gelaat onbeeldbaar weet,
> Achter het masker van het oogenblik.’[2)]

Zo werd zijn vers, wat Karel van de Woestijne noemt, ‘gesymboliseerde autobiografie’.

Boutens beeldt zijn gevoel af met de natuur, als Van Deyssel het uitdrukte. Die bezielde natuurvisie is een bron van rijk genieten voor wie ingaat in Boutens' poëzie. In alle klanken der Natuur beluistert hij eigen zielestemmen, ‘Schoonheid straalt en weent uit alle dingen’. ‘In het eeuwig lied der zee zingt (de ziel) lange strofen mee, en muziek wordt 't bloemeranken en de sterren schijnen klanken’. In de branding hoort zij ‘'t heesche hijgen van haar nooit gestild begeeren’ De ‘glansbewogen, diepe hartontroerde,’ nimmer rustende zee is haar innig verwant. De hoge, stille Nacht met zijn mysterie-ogen, de sterren, is haar een broeder:

> ‘Zoo opent Nacht wier stille sterrestoeten
> In Zijn voorhoven stralen beden preevlen,
> Dieper tot Grod den Dags breedlichte geevlen.’[3)]

Als de ziel Schoonheids genade derft, ‘gaan de avonden zonder troost,’ ‘is de nacht bleek van begeeren’.

In natuurs somberheid weent het heimwee:

> ‘De dag lag bleck nêer op bleeke sponde.
> De weteren lagen blank onder blanken avond,
> De lucht was stil van sprakelooze monden,
> De wolken waren droef van ingehouden tranen.’[4)]

1) *Zomerwolken*, p. 106.
2) *Verg. Liedjes*, p. 64.
3) *Sonnetten*, I.
4) *Verzen*, p. 27.

Morgen-nachtegaal zingt haar geluk uit; met de leeuwerik stijgt zij naar de hoogten ‘waar haar aadmen juichen wordt.’

Dat zich spiegelen van de bewogen ziel in natuur en leven gaf 't ortstaan aan een vers als ‘*In de Manteling bij Domburg*’, aan gedichten van prachtige natuursymboliek als *‘Storm’, ‘De wolk’, ‘In de sneeuw’, ‘Meeuwen’, ‘Strofen’*.

Enkele aanhalingen mogen getuigen van Boutens' fijn natuurgevoel en suggestieve plastiek:

> Najaarsstemming:
> Groote matgouden zonnespin
> Weeft vochten hof in glinstrend rag.[+]
>
> [+]*St.* 23.
>
> Langs de late schaarsbeschaûwde
> Lanen huivert de eerste koude.[+]
>
> [+]*St.* 38.
>
> Morgenstond:
> 't Venster waar de merel slaat,
> Staat bebloemd van dageraad,
> En de dauw blankt op de halmen.[+]
>
> [+]*St.* 54.
>
> Zonsondergang:
> Als de dag zijn helder amen
> Ginds op avondheuvlen spreckt.[+]
>
> [+]*St.* 44.
>
> Tuin in maanlicht:
> De maan is al boven de seringen,
> De stralen hellen de kruinen langs ....
> De nachtegaal houdt zich stil van zingen
> Tot de hof verlucht staat van haar glans.
>
> Tot de donkere tuin als een ijlo beker
> Tintelt vol licht dofgouden wijn,
> En als slaapwandelaars onzeker
> De rozen ontwaken in den schijn ...
> *Lied. v. Isoude* 16.

Waar de natuurindruk doorgloeid wordt van het warme zieleleven, daar ontstaat het levende symbool. Die innige eenheid van stof en geest maakt vele van Boutens' verzen zo ontroerend mooi. Zo ‘*In de Sneeuw*’ met die tere muziek in de beginstrofe:

> Diepe blanke stilten halen
> Snaren van verreind verlangen
> Aan tot hooger luchtger talen
> Van toekomstige gezangen,[1)]

in *‘De dag lag bleek’, ‘Winter-stad’, ‘Voorjaarsstorm, Morgennachtegaal’*.

1) *Stemmen*, p. 45.

Soms echter is er een tasten, horen wij niet die enig-zuivere toon, staat het beeld in koude praal, als b.v. in '*Droom*':

> Daar hing bestendig licht en *oorsprongloos*:
> *De lucht zelf was als de gezeefde bloem*
> *Van louterst maanlicht*, of geen manc scheen.
> En wijl mijn oogen en mijn dorre mond
> Nog eer alomme bloei zijn glans en geur
> Bestendigd had tot één benoembaar beeld,
> Zich leschten aan die lichte vloeibre rust,
> Rees over mo *als een vastgelegde bliksem*
> De dubble afgrond dier oogen die mij 't eerst
> Inwijdden in Gods heiligste geheim[1)].

Verwey wees op deze zwakheid in verschillende gedichten uit de bundel *Praeludiën*. Er zouden '*Sonnetten*' naast te plaatsen zijn, waar wij ook dat warmdoorgloeide missen.

II.

Een studie van de symboliek in Boutens' verzon leidt tot een vergelijking van zijn werk met de poëzie van het symbolisme, zoals dit richting werd in het laatst dor 19de eeuw in de Franse literatuur en tot prachtige bloei kwam bij dichters als Emile Verhaeren, George Rodenbach, Arthur Rimbaud, Verlaine, zoals het verwant is aan de dicht- en schilderkunst der Engelse, prae-rafaellieten Rossetti, Morris e.a., doorlicht van dat diepe geestelike licht. Verscheidene trekken die het karakter tekenen van het symbolisme vindt men bij Boutens weer.

De Franse symboliese poëzie is de reactie tegen het klare, scherpbelijnde bij de Parnassiens. Ook, en bovenal reactie tegen het vlak positivistiese in de geest van hun tijd, zoals die spreekt uit de naturalistiesc roman.

Tegenover de materialistiese beschouwing van wereld en leven, die buiten het zichtbare en verklaarbare niets wezenliks erkent, staat de metaphysiese der symbolisten, hun filosofie van het Onbewuste, hun zin voor het Mysterie.

De zichtbare wereld is een 'woud van symbolen', verschijning van een hoger eenheid, waarin en waaruit alles leeft. Zo wordt het streven der symbolisten 'synthétiser les séries des phénomènes dans l'Idée-Une, dans l'Idée divine, dans Dieu'.

En de menselike ziel, verwant aan het Mysterie, hoort in

1) *Carmina*, p. 24.

haar hoge ogenblikken, wat de ouden noemden, de harmonie der sferen, de polsslag van het Eeuwige in het heelal. Dan ontstaat die ‘poésie vivante, dialogue spontané de l'âme avec la nature’. Zij wordt zich de wonderlike analogieën bewust van het menselik wezen met de verschijnselen van het heelal, beide scheppingen uit één Geest. En zij paart haar lied ‘aux bruissements des vagues et aux rhapsodies du vent’. Wat Boutens verwoordt:

> Zij zingt: van al de horizonnen
> Antwoorden stemmen, luide bronnen
> Springen alom uit kimmewand,
> Haar echo's reiken zich de hand:
> In immer wijder hemelkring
> Vervlocien zij tot zuivren ring
> Van zielsmuziek die 't nachtlijk pad
> Der aarde in klanken luister vat.[1)]

Natuur wordt haar ‘l'ombre de son reve’, ‘elle devine au fond de l'ombre et parmi elle comme un cercle incertain de faces fraternelles.’[2)]

Die ‘dialogue spontané de l'âme avec la nature’ is de fluistertaal van het symbool. Niet in het scherpbelijnde beeld projecteert zich het zieleleven, het leeft in de geheimzinnige rythmengang, in de muziek der klanken, in de schemerende kleuren van het symbool.

De symbolisten gevoelen vooral sterk de diepere eenheid van poëzie en muziek, als beide stemmen van het onderbewuste. ‘De la musique avant toute chose’ eiste Verlaine van het vers. Als Boutens geroerd wordt door de tere muziek van het oud spinet, roept hij uit: ‘o ziel, mijn ziel, dit is *uw* ademhalen’. De rijk-ruisende muziek is een der grootste bekoringen van Boutens' vers: altijd zingt zijn lied, 't zij de stemming zich voegt in de strofiese golf met kerend rijm en vaste maat, 't zij ze wisselt in het vrije vers, de geliefde vorm ook der symbolisten, waar alleen ‘l'émotion du poête’ als wet geldt, die de vorm van het vers bepaalt. Van Deyssel noemde reeds in de inleiding tot Boutens' eerste bundel, *Verzen*, ‘de melodie, het glijdend bewegen van den klank’ het wezenlike merk van zijn vers.

Van Ginneken heeft in zijn mooie artikel ‘De taaltechniek

1) *Stemmen*, p. 93.
2) *M. de Regnier, La Course*.

van P.C. Boutens'[1] de dichter getekend als het type der muzikale dichters, 'onovertroffen in zijn meesterlijke gevoelsmuziek waaruit toch even het loven oprilt. Boutens schildert niet, maar suggereert, hij zingt zijn ik, getoonzet op rijmen.'

Ook dit *suggereren* is een trek van verwantschap met de symbolisten. Het rythme en alle middelen die de woordkunstenaar ten dienste staan, zijn de symbolist 'moyen de suggestion'.

Boutens' dichtwerk is een rijk veld voor wie de taal wil zien en horen in haar wondere vermogen tot vertolking van de fijnste gevoelsnuances. Zijn taal heet moeielik en is het ook soms in zijn minder goede verzen, maar voor wie met overgegeven aandacht, die toch elk dichter van betekenis vraagt, deze verzen leest en herleest, opent zich de rijkdom van zijn fijngebeelde taal, wordt deze kunst tot 'die blanke en slanke architectuur, die bijna een raadsel van eenvoud en tevens, voor één évene, glimlachende wijle, een eenvoudig raadsel is.'[2] Dat is het zingen dat de dichter zelf noemde 'een zich belijden in naakte heimlijkheid, een zich versteken in een schoone vindbaarheid.'[3]

De symbolisten noemden dit het merk van alle ware kunst. Henri de Régnier zegt: elk boek van enige betekenis bevat een taal, die men eerst moet leren spellen, en de grote schrijvers kan men pas op den duur leren verstaan Mallarmé, die echter in dit opzicht een kwade naam heeft (Retté noemt hem 'l'errour du symbolisme'[4] eischt: 'Il doit y avoir toujours énigme en poésie ..... elle ne doit qu' evoquer les objets.'

Maar kern van waarheid ligt toch hierin, zoals een schrijver in verband met Mallarmé's en in het algemeen der symbolisten duisterheid het juist omschreef: 'In elke kunst is een element dat tot het onbegrijpelijke behoort, omdat elke kunst uiting tracht te geven aan hetgeen men "het onuitsprekelijke" heeft genoemd. De dichter die zijn diepste aandoeningen, die de geheimzinnige betrekkingen tusschen de zienlijke en onzienlijke dingen tracht te vertolken, moet dat vaak doen met middelen, door beelden, symbolen, die misschien voor hèm alleen die mysterieuse betrekkingen, die innige emoties met volkomen duidelijkheid weergeven. Dat onbegrepene intusschen is het

1) *Studiën*, 4de Jaarg.
2) *C. Scharten, De roeping der Kunst*, p. 70.
3) *Vergelen Liedjes*.
4) *Ad. Rellé, Le symbolisme, Paris* 1903.

dikwijls wat aan het kunstwerk zijn eigenaardige bekoorlijkheid geeft, het aantrekkelijke van het *au dela*; en wie daarvoor geen zintuig bezit, late gerust negen tienden van de geschreven poëzie ongelezen.'[1)]

Van Deyssel noemde in de hierboven genoemde inleiding als twede kenmerk van Boutens' vers: 'het zuiver zien en beelden.' Een ander typeerde Boutens' kunst met de woorden: het visioen hult zich in de trillende atmosfeer van klank. Die rijke klanksymbolick maakt zijn plastiek zo suggestief. Het auditieve en het visuele werken samen tot het treffende stemmingsbeeld: *In nachtstaal water slijpt manestraal de riemerimpelen tot zilverfijne sneden. In het weeke waterwieglen spieglen alle nachten, alle dagen. Het waren toen koel-gouden dagen. De dag rijpt tot een blond begrijpen. Het was om altijd te blijven hooren naar de lichtekoren van de gouden missen voor het dagaltaar*.

Wie Boutons' beeldspraak wil zien en verstandelik uitleggen, komt vaak voor het onbegrijpelike. Zij wil gevoeld worden in de vage, tere stemming van de droom, waarin alles leeft en dieper beduiden heeft. Dan geniet men de levenswarmte van verzen als: *En den koelgekruiden smaak, van 't leven proeft mijn mond met elken ademtocht. Mijn zalige oogen wasschen zich weer na langen tijd in de doorzonde plassen van Gods oneindigheid. 'k Kan niet zijn als een die liegt voor het somber gloeddoortogen nachtewater uwer oogen, dat door 't ijle donker schreit mijner ontrouw vocht verwijt. Een vogel tjilpt de stilte stiller nog, drinkt dauw en dagbegin met zachte halen in*.

Dan leeft door, wat Van Ginnekon noemde, Boutens' stout animisme de natuur in hoger symbolies leven:

'De lichte maan wandelt alleen
Boven de versch gevallen sneemv,
Felle snikkende smartschroouw,
Gesmoord in hel geween.'

'Nacht spint haar late taak naast stervensbleeke Maan,'
'Waar de Dag de middaguren op goudon gong der zon slaat.'

'Als Avonds teerdoorzichte handen den dagewijngaard lezen,
Al de trossen die nog branden in schemerloof van vreezen,
Vult de zwaargouden bokalen aan Westerpers met wijn
En ze draagt ter opperzale tot Nachts geheim festijn.'

1) *De Gids* 1898 IV, p. 126.

‘Vang mij in de doove banen
Van uw mantel, Westewind:
Ruk mij uit de rosse wanen
Van dit rookend labyrinth.’

‘De aarde uitte haar vaag verlangen in 't stil opgestrek van doode boomenarmen.’
‘Naakte boomen wringen hun takken.’

Dan verstaat men ook het geheim van Boutens' adjectieven. Als bij alle stemmingsdichters ook bij hem die weelde van epitheta met hun suggestieve kracht. Sterk komt deze uit in de beginstrofen van *Leeuwerik*[1)]:

Blijft gij nooit één *blanken* uchtend,
Leeuwrik, zingen hier benêen,
Die uw *nachtlijk* nest ontvluchtend
Door de *zilvren* neevlen heen

Vleuglings vindt de *gouden* wegen
Waar uw aadmen juichen wordt,
Tot uw zang in *vuren* regen
Naar de *koele* vore stort;

Zingt gij nooit de *roode* smarten
Van den *duistren* aardenacht,
Wordt het bloeden onzer harten
Wel gestelpt, maar nooit verklacht? ....

Hij spreekt van: *stomme* wanhoop die zichzelf vervloekt van *vale* lippen; van: de *diepe, volle, stroomende* regen; den *rijpen, rooden* wijn; de *volle blanke* sleutelbos sloeg aan den *luiden* vloer.

Ook door de plaats van het adjectief wordt de plastiek verfijnd: ‘Toen in herfstavonds stille-tintengloor het laatste blad zijn *gouden* reis begon.’ ‘En de dorre blâren zinken om mij heen tot *rosse* rust.’ Wat fijne stemmingsnuance geeft de plaatsing van het adjectief na het substantief: ‘Zij sloot en opende de poort met handen teer voor dag en nacht.’ ‘Daar lag de stilte *hemelwijd*.’

Van Ginneken wees in de meergenoemde studie op 's dichters liefde voor het praedicatief, waarin het bewegende stemmingsleven spreekt: ‘Zij maken *wit* de nacht met schemerblanke vachten.’ ‘Des morgens *werd* het klooster *luid* van vreemde klacht.’ ‘En in den nanacht *lig* ik *leed-* en *vreugdverlaten*.’ Daar *ligt* de zeebaan *glansbedropen* dwars door den wazen nacht.

1) *Carmina*, p. 7.

Eigenaardig in dit verband zijn de stoffelike bijv. naamw. Hij spreekt van: het dichte *dauwen* dek, een hemelbreede zee van *glanzen* gloed, de *wazen* verte, de golvende *luchten* mantel van den wind, de *melken* morgenschijn, den *klanken* luister.

Boutens' woordconstructies kunnen ook alleen met het gevoel worden benaderd: ‘Aan ver-hooge schemer-ziele-wanden etste Herinnering in fluweelen braam 't *huivergeluk* van zalig-zoet herdenken’; ‘de *geuren-doorvochte* lucht; *lachvergoude* oogen; *wolkoverweende* maan; het *fluisterschaamle* zuivere staamlen; als een enkel *gloedgedempt* juweel; mijn *krachtonttakeld* lichaam.’

Ook het paradoxale in de uitdrukking: Zielen *zaligdoorgloeid* van *koelste* weelde. Gouden brand van bloei en *daverstil geweld*. De *weelden* onzer *smart*. De *gouden wanhoop. De zoete honger*.

Want deze symbolische poëzie is taal van het onderbewuste, dat mysterie-gebied, van intuïtie, van de spontane opwelling, van de droom. Daar werken, voor-het-verstand-onnaspeurbare associaties, daar vloeien de indrukken, langs de verschillende zinnenwegen ingekomen, samen tot nieuwe, wondere gevoelscombinaties. Zo kan de dichter spreken van: *nachtstaal* water; *de adem van 't licht brak siddrond aan ('s hemels) wand in kleurenbeker*. Van morgen-nachtegaal heet het: ‘*Hemeldoorbraak die ruischt de wereld blank met hagelkletter parelen koraalgerucht*’ en: *‘ik hoorde dien knetterenden brand van koele vlammen.’ ‘Het stille witte licht zwelt open in geluid, de hemel weent door waterklare ruit zijn tranen van verklankten dauw en kleurgebroken gloed.’*[1)]

Deze poëzie moet, buiten het klare bewustzijn om, gaan van het onderbewuste gebied waar zij welde, tot 't onderbewuste gebied van de hoorder. Geen scherpe tekening, geen beschrijving wil zij, maar aanduiding, suggestie, zoals Verlaine het uitdrukte: ‘car nous voulons la nuance encor, pas la couleur, rien que la nuance,’ want ‘rien de plus cher que la chanson grise où l'indécis au précis se joint.’

Zoo konden de Franse symbolisten met hun fijn gevoel voor ‘les correspondances’ spreken van ‘le son d'une odeur, la couleur d'une note, le parfum d'une pensée.’

In dat licht worden ook verklaard Boutens' eigenaardige grammatiese constructies, zijn zin voor het elliptiese. Hij vermijdt het lidwoord als te scherpe, nuchtere bepaling: ‘De anderen zochten Moeders hart met vasten vóór en bidden na, dat door

1) *Morgen-nachtegaal*. (*Stemmen*, p. 41).

heur donkre dal van smart zij *glimp* zond van genâ. Langs *venster* vol zon van leven slagwiekt *schaduw* van oud verdriet.' De woordjes *als, zoo, zooals*, die scheiding maken tussen beeld en verbeelde, de innige samenvloeiing storen, worden weggelaten: 'Zij kwam door de avond, een teere schijn, zonlicht gezeefd door wolkgordijn. En witte schaduw gleed zij voort onder den hoogen nacht.'[1)]

Nog een eigenaardigheid die doet denken aan de symbolisten, is de zin voor het vreemde of archaïstiese woord en daarbij zijn gave om het alledaagse woord om te munten tot nieuwe waarde: Het *zerp* geluk van ons kuischen bond; rijker trouwer oogen *sonden*, heelen gaver liefdes wonden; het vroege *doomen* van het smeltend zonnegoud; het raggeteer *sameet*; de *aionenouden* luister van heur luchtig manekleed; de *bare* cijns die 't oog verblijdt; hij wekte in *veil geraad* verholen gratie;

> Ik zal mijn Heer nog *zwachten*
> Met doeken geurgedrenkt
> Dat Hij mag overnachten
> In rust door plooi noch kreuk gekrenkt;
>
> God die ons op den avondweg *gemoette*,
> . . . . . en ons geleidde,
> Waar Hij in de eigen blanko *plooiemoeten*
> Het linnen laken op de tafel spreidde,
> Over het sober maal Zijn zegen breidde,
> Eer Hij verdween op stille godenvoeten.

Dit zijn enkele trekken van die rijke, stijlvolle kunst, waarin zich vertolkt de schone Dichter-droom; zuivere Vorm-stijl waarin zich beeldt 's kunstenaars eigen Levens-stijl.

Almelo.

W. KRAMER.

1) Voor andere typerende trekken van Boutens' taal zij verder verwezen naar Van Ginnoken's studie.

Een Nederlandse bron van de Robinson Crusoe.

Het mag als bekend verondersteld worden, dat de *Robinson Crusoe* behoort tot de meest gelezen boeken der wereldlitteratuur. Dat het werk terstond na zijn verschijnen enige malen herdrukt is; dat de uitgever een rijk man werd; dat tal van navolgingen, bewerkingen, vertalingen het licht zagen; het was reeds lang bekend. De wetenschappelike grondslag voor een bestudering van de populariteit van het werk werd echter eerst gelegd door het werk van Ullrich, *Robinson und Robinsonaden*[1]. Uit deze bibliografie, 247 bladzijden groot en niets bevattende dan titels en boekbeschrijvingen, bleek eerst afdoende de geweldige opgang. Niet alleen waren nu de herdrukken, vertalingen, bewerkingen en navolgingen, bijeengebracht, niet slechts kon men nu zien dat alleen de bijbel in nog meer talen was verschenen, doch tevens leerde men er uit, dat aan een geheel nieuw soort litteratuur het aanschijn was gegeven, de Robinsonaden, nauw verwant aan de avonturiersroman en ongemerkt daarin overgaande. Wie voortaan over Robinson Crusoe wil schrijven, zal met deze bibliografie rekening moeten houden. Te betreuren is het daarom, dat de omvang van de stof, die voor één mens haast te groot is, en daarna de oorlog, de degelike onderzoeker hebben verhinderd, zijn andere plan uit te voeren: de geschiedenis van Defoes boek te schrijven; de kans, dat dit in afzienbare tijd zal geschieden, is gering; voorlopig moeten wij ons daarom tevreden stellen met een pas verschenen werk van dezelfde hand: *Defoes Robinson*

1) *Robinson und Robinsonaden. Bibliographie, Geschichte, Kritik. Ein Beitrag sur vergleichenden Litteraturgeschichte, im besonderen zur Geschichte des Romans und zur Geschichte der Jugendlitteratur. Von Dr. Hermann Ullrich. Teil I. Bibliographie. Weimar* 1898.
Een groot aantal aanvullingen gaf de schrijver in de *Zeitschrift für Bücherfreunde* XI (Jrg. 1907/8).

Crusoe, dat in beknopter vorm hetzelfde geeft, benevens een tot op heden bijgehouden litteratuuroverzicht[1].

Toen dan ook schrijver dezes in zijn proefschrift *Robinson Crusoe in Nederland* de betekenis van Defoes boek voor onze letterkunde onderzocht, ging hij uit van Ullrichs bibliografie en vond daarin een betrouwbare gids; deze vestigde ook zijn aandacht op het werk dat in het volgende nader behandeld zal Worden, de *Beschrijvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes*, door Henrik Smeeks, in het jaar 1708 te Amsterdam verschenen en in mijn proefschrift uitvoerig besproken[2].

Van deze Smeeks is weinig bekend. Blijkens de terstond te noemen onderzoekingen van L'Honoré Naber is hij scheepschirurg geweest op het oorlogsschip 'Het Wapen van Essen', voerende 50 stukken, gecommandeerd door kapitein Brouwer en in 1674 behorende tot de vloot van Cornelis Tromp. Op zijn oude dag heeft hij zich in Zwolle gevestigd, alwaar hij in 1721 stierf. Hij was waarschijnlik een man met veelzijdige belangstelling, die gaarne reisbeschrijvingen las en hoorde, geneeskundige onderzoekingen deed en zich ook met wijsbegeerte bezig hield. Dat hij een zekere mate van fantasie bezat, is op te maken uit zijn boek; een groot stilist was hij niet, want al erkennen we gaarne, dat hij hier en daar niet zonder aanschouwelikhied vertelt, over 't algemeen is het wat onhandig in elkaar gezet en verheft de stijl zich niet boven het middelmatige. Hij maakt ook de indruk van een warhoofd te zijn geweest. In de Koninklijke Bibliotheek in den Haag bevindt zich een exemplaar van *Krinke Kesmes*, dat hem blijkbaar heeft toebehoord en dat hij met vele aantekeningen heeft voorzien. Hierin vertelt hij o.a., dat de gedrukte voorrede niet van hem, maar van de uitgever ten Hoorn afkomstig is. Hij had een andere gezonden, welke hij in haar geheel laat volgen. Maar ten Hoorn had deze geweigerd: 'Ten Hoorn schrijfd

1) *Defoes Robinson Crusoe. Die Geschichte eines Weltbuches. Für den weiteren Leserkreis dargesiellt von Prof. Dr. Hermann Ullrich. Leipzig*, 1924.

2) De volledige titel luidt: *Beschrijvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes. Zynde een groot, en veele kleindere Eilanden daar aan horende; Makende te zamen een gedeelte van het onbekende Zuidland. Gelegen onder den Tropicus Capricornus. Ontdekt door den Heer Juan de Posos, En uit deszelfs Schriften te zamen gestelt door H. Smeeks. Te Amsterdam, By Nicolaas ten Hoorn, Boekverkooper, over 't Oude Heeren Logement*, 1708.

mi, dat deze voor-reden van een kind, en niet van jemand, die zig voor een wijs man uit geeft, scheen geschreven te zijn. N.B. Ik heb mi noid voor een wijs man uit gegeven'; aldus lezen we in het handschrift. Dit wijst op een zekere kinderlikheid, maar ook op een niet overmatige eerbied van ten Hoorn te zijnen opzichte.

Verwarder nog dan de aantekeningen is het werk zelf.

Het is een wonderlik boek, dat geenszins voldoet aan de klassieke eis van eenheid van handeling. Het bevat verhandelingen over de scheurbuik en de Texelstroom, vertelt van ontdekkingsreizen, en voegt daartussenin een lang verhaal van een scheepsjongen, die bij ongeluk achtergelaten werd op een onbewoonde kust en daar geruime tijd door eigen kracht in zijn onderhoud moest voorzien, tot hij door inboorlingen werd gevonden en meegenomen; hij kwam toen in een land met een oude en hoge beschaving en de beschrijving hiervan vult een groot deel van het werk en maakt het tot een utopie. Door het verhaal van de scheepsjongen, die niet met name genoemd wordt, behoort het boek tot de robinsonades, merkwaardig vooral, omdat de *Robinson Crusoe* nog niet verschenen was (deze is van 1719). Het werk is blijkbaar in de smaak gevallen. Het verwierf een gunstige beoordeling in de *Boekzaal* en werd enige malen herdrukt. Ook werd het in het duits vertaald als: *Beschreibung des Mächtigen Königreichs Krinke Kesmes*; de Robinsonade werd daarin opgenomen onder de afzonderlike titel *Der Holländische Robinson Crusoe, oder das merckwürdige Leben ..... Heinrich Texels eines Holländers*. Deze vertaling kwam uit in 1721; de verschijning van Defoes boek was er natuurlik niet vreemd aan. Ook het duitse werk werd nog vijfmaal herdrukt; kort geleden, in 1920, werd het nog weer opgenomen in de Robinsonaden-bibliotheek van de Raben-Verlag als *Der Holländische Robinson*.

Er is een treffende overeenkomst tussen de ervaringen en werkzaamheden van Robinson en de jongen. Deze in zelfs zo groot, dat latere onderzoekers gemeend hebben, dat Defoe voor zijn verhaal ontleend heeft aan Smeeks. De eerste die hierop de aandacht vestigde was G.J. Hoogewerff[1)]; tevens gaf hij een herdruk van een deel van het verhaal. Eerst wijst hij op de vele punten van overeenkomst, waarvan er hier enige mogen volgen. De

1) *Onze Eeuw*, September 1909 p. 361-412. Zijn oordeel over de letterkundige waarde van het boek is gunstiger dan het mijne.

jongen en Robinson onderzoeken terstond, of er ook vors water in de nabijheid is;; beide snijden een tak ter verdediging, plaatsen hun hut tegen een heuvel, slapen in een hangmat, tekenen op wat ze beleven, bouwen een ‘kasteel’ (castle) en een ‘fortres’ (fort), vermeerderen hun voorraad doordat een wrak komt aandrijven, schieten een grote, arendachtige vogel, enz. Hoogewerff voelt echter zeer goed, dat ook de taak op hem rust, aan te tonen, dat Defoe nederlands heeft gekend of dat het verhaal van Krinke Kesmes in 't, engels is vertaald geweest. Van een engelse vertaling is echter niets bekend; ook Ullrich, wiens stem zeker van gewicht is, kent er geen. Met grote scherpzinnigheid tracht hij nu aannemelik te maken, dat Defoe onze taal heeft verstaan, al erkent hij, dat besliste zekerheid hier uitgesloten is. Defoe gebruikt ergens de term ‘den wild zee’ (‘the sea went dreadfully high upon the shore and might well be called Den wild zee, as the Dutch call the sea in a storm’). Twee jaar heeft Defoe op het vasteland in ballingschap doorgebracht; waarschijnlik is hij toen ook in ons land geweest. De bekendheid met ons land kan ook blijken uit een beschrijving van Rotterdam. Hij was een trouw aanhanger van de koning-stadhouder Willem de Derde, stond hoog in diens gunst en zal dus zeker met Nederlanders hebben omgegaan. Verder bedenke men, dat onze taal een veel grotere verbreiding had dan tans (in welk verband wij ook kunnen wijzen op het toon nog niet verschenen artikel van prof. Muller[1)], dan maakt dit alles de bewijsvoering zeer aannemelik. Samenvattende komt Hoogewerff dan ook tot de stelling, dat men Smeeks als de feitelike schepper van het Robinson-motief heeft te beschouwen.

Uit de aantekeningen in het exemplaar der Koninklijke Bibliotheek blijkt, dat het verhaal berust op een gebeurtenis, door Wouter Schouten vermeld in zijn *Reise naar Oost-indiën*. Hierop voortbouwende heeft L'Honoré Naber[2)] een onderzoek ingesteld, of er wat meer te vinden was over Smeeks en de jongen. Door ijverige en scherpzinnige nasporingen in archieven en oude reisbeschrijvingen komt hij tot de slotsom, dat het verhaal van Smeeks op ware gebeurtenissen berust en wel op een reis van de Vlamingh in 1696 naar Australië. Het is bekend, dat de geschiedenis

1) J.W. Muller, *De uitbreiding van ons taalgebied in de 17e eeww* (*N. Taalgids* XV p. 101, 245, 298).
2) *Onze Eeuw*, Februarie 1910 p. 427-418.

van de matroos Selkirk, achtergelaten op Juan Fernandez, aan Defoe het motief voor zijn Robinson-verhaal heeft verschaft. ‘Maar,’ zegt Naber, ‘zoo Daniel de Foe in de leer is geweest bij Smeeks en zijnen Selkirk aan een reis van William Dampier heeft weten te ontleenen, Smeeks heeft zijn Robinsonade aan een Nederlandse reis naar het Zuidland gekoppeld en zijn Dampier was Willem de Vlamingh’.

Het resultaat, waartoe beide laatstgenoemde onderzoekers kwamen en waarbij zich Leon Polak[1)] en prof. te Winkel[2)] aansloten, werd nu kortgeleden samengevat en nader met bewijzen gestaafd door Hubbard in zijn boek *Sjouke Gabbes. A dutch Souree for Robinson Crusoe*[3)]. In een uitvoerige inleiding betoogt hij de invloed van Smeeks op Defoe, daarna geeft hij de engelse vertaling van het Robinsonverhaal, waarbij hij een derde deel der bladzijden vrijhoudt om door paralelle plaatsen uit de Robinson Crusoe de ontlening aan te tonen, en eindelik herdrukt hij de nederlandse tekst; een aantal reproducties, waaronder van Smeeks' eigenhandige aantekeningen in het haagse exemplaar, verhogen de waarde van het boek ten zeerste. De eigenaardige naam Sjouke Gabbes (waarmee de scheepsjongen wordt bedoeld) ontleende de uitgever aan een particuliere brief van de heer Naber, welke als volgt luidt[4)]: ‘It is possible that a boy went astray on the coast of West Australia during De Vlamingh's visit (1697). The narrative of that voyage (cf. Historie der Sevarambes, Amsterdam, 1701) speaks of a party sent ashore, composed of “32 to 33” men - one man doubtful. If we check the deaths on board, against the ship's records (State Archives, The Hague), we find the name of a boy blotted out. He was Sjouke Gabbes of Heerenveen (Frisia). Though he is reported to have died on board the ship, it is *possible* that he was the thirty-third person, about whom the printed story is silent. There were sea-captains that kept

1) *Germanisch-Romanische Monatsschrift* VI p. 304 vlgg.
2) *Ontwikkelingsgang* V p. 170.
3) Lucius L. Hubbard, *A dutch source for Robinson Crusoe*. De titel van de voor Nederland bestemde uitgave luidt: *Een Nederlandsche bron van den Robinson Crusoe. De historie van den El-Ho. Een episode uit de beschryvinge van het Magtig Koningryk krinke Kesmes, door Hendrik Smeeks, 1708. Herdrukt naar het origineel, vertaald uit het Nederlandsch in het Engelsch en vergeleken met de historie van Robinson Crusoe door Lucius L. Hubbard. Den Haag 1921*.
4) Zie p. XXXIII noot 34.

upon the books the names of dead members of their crews, until the ships had nearly reached their destination, in order thereby to secure for themselves additional compensation for victuals, and perhaps also for wages. Sjouke Gabbes *may* thus be the Dutch prototype of Robinson'. Deze aantrekkelike onderstelling tot zekerheid verheffende, neemt Hubbard de naam van de Vlaminghs scheepsjongen aan voor zijn boek.

Zoo vestigde zich dus, en niet opzwakkegronden, deovertuiging dat Defoe een voorloper had gehad in Smeeks en dat de eer, het aanschijn te hebben gegeven aan een boek met een wereldnaam en aan een geheel nieuw soort van litteratuur, toekomt aan ons volk; zeker niet een geringe eer, vooral voor ons, die steeds volgers, nimmer wegwijzers plachten te zijn op het letterkundig pad. Ook is het genre volkomen nederlands: een vermenging van reisbeschrijving met realisme, beide geheel in de aard van ons volk liggende. Indien we desondanks in het volgende zullen trachten aan te tonen, dat de besproken onderstellingen niet juist, altans niet voldoende bewezen zijn, dan doen we dat met een beschroomd gemoed, omdat ons de eer van onze letteren na aan het hart ligt. We bevinden ons daarbij echter in goed gezelschap; niet alleen wordt de ontlening door Defoe ontkend door de zo bij uitstek bevoegde beoordelaar Ullrich, doch evenzeer door een amerikaans onderzoeker, Wellesley Secord, die over Defoe een degelik werk heeft geschreven[1)]. Bij de opsomming van onze bezwaren zullen we niet trachten, nauwkeurig te scheiden, wat ieder afzonderlik heeft gevonden; vele der ingebrachte bezwaren komen van zelf op bij hem die aan de juistheid der stelling van Hubbard en zijn medestanders twijfelt.

Het hoofdbezwaar tegen Hubbards betoog lijkt ons, dat hij te veel heeft willen bewijzen. Dat er een grote overeenkomst is tussen de lotgevallen van de jongen van Smeeks en die van Robinson Crusoe, niemand die het ontkennen zal. Hubbard echter maakt Defoe tot een gedachteloze naprater, die zelfs niet inziet, dat hij tot dwaasheden komt. Indien bijv. Defoe in herhalingen vervalt, moet dit geschieden, doordat bij zich plotseling

1) Ullrich, *Een Nederlandsche bron van den Robinson Crusoe*, in het *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, 1923 p. 18. Zie ook zijn bovengenoemd werk *Defoes Robinson Crusoe* p. 58-64. Arthur Wellesley Secord, *Studies in the narrative Method of Defoe* (in de *University of Illinois Studies in Language and Literature*, 1924); aldaar p. 96-100. Beide door mij besproken *Museum* 32e jaarg. (1924/26).

een gebeurtenis uit het verhaal van Smeeks herinnerde. Nu is deze onderstelling niet aannemelik bij een man als Defoe, die in zijn journalistieke werkzaamheid voldoende getoond heeft, over welk een tot in bizonderheden gaande fantasie hij beschikte. Men denke slechts aan zijn verhaal van het in de lucht vliegen van het eiland St. Vincent; aan zijn beschrijving van de pest in Londen; aan de geestverschijning van Mrs. Veal. Ligt niet veeleer de verklaring voor de hand, dat Defoe zo overhaast moest, werken, dat hij licht dergelike vergissingen begaan kon? Of is niet aantrekkeliker de verklaring, dat die herhalingen opzet zijn? Defoe is een rustige, brede verteller; hij is in zijn Robinson de zeeman, die, ‘aan 't geweld der zee ontkomen, nog gaarne haar tuimeling beziet van uit de haven’, voor wie het een genot is zich andermaal in de beleving van het gevaar te verdiepen. Zijn wij zo niet allen? Hoe menigmaal vertellen wij niet een gebeurtenis die ons angst of vreugde heeft gebracht? Naar mijn mening is juist dit zuiver menselike, dit onlitteraire zo men wil, een van de oorzaken van de opgang van het werk geweest.

De neiging om te veel te willen bewijzen toont Hubbard ook, als hij een reeks overeenkomstige plaatsen bij Smeeks en Defoe opsomt. Op zich zelf is deze methode, de ontlening te willen bewijzen door overeenkomst, volkomen juist en met hem heeft dan ook Hoogewerff er gebruik van gemaakt, 't Is alleen de vraag, in hoever een overeenkomst op ontlening moet berusten. Indien we bijvoorbeeld in latere Robinsonades als *De Hollandsche Robinson* lezen, dat de held het lijk van een vroegere bewoner van het eiland vindt, dat bij aanraking tot as ineenvalt, dan mogen we gerust denken aan *De Saksische Robinson* en *Die Insel Felsenburg*. Wanneer hij spreekt van zijn kasteel, zijn buitenplaats en zijn prieel, dan herinnert ons dat aan Crusoe's castle, country-house en bower. Als Maria Kinkons in haar *Wonderlyke Reisgevallen* vertelt, dat een baviaan ‘zijn vervloekte lusten aan haar pleegt’, dan moet dat ontleend zijn aan der *Teutsche Robinson*. Indien in weer een ander verhaal een wilde uit de handen van menseneters wordt gered en de naam Woensdag krijgt, dan onderstelt niemand oorspronkelike vinding bij de schrijver. Het is maar de vraag, waar wel en waar niet ontlening is aan te nemen, en daarvoor bestaat geen vaste regel; alles komt hierbij aan op het gevoel van waarschijnlikheid. Want van de andere kant is er bij gelijke gegevens gelijke uitwerking te verwachten. Gegeven een schipbreukeling op een onbewoond

eiland, dan volgt daaruit vanzelf, dat hij God dankt voor zijn redding, dat hij uit vrees voor wilde dieren in een boom gaat slapen, dat hij drinkwater zoekt en door het vervaardigen, menigmaal op gebrekkige wijze, van de voornaamste levensbenodigdheden zijn bestaan zoekt dragelik te maken. Is de schrijver een man van enig talent, dan zal hij trachten zich te verdiepen in het gemoedsleven van zijn held en daarbij staan hem twee opvattingen vrij: òf hij laat hem zich schikken in zijn toestand en zal er toe komen, van het eiland een soort paradijs te maken (wat vooral in de 18^{e} eeuw met haar liefde voor de natuur te verwachten is en bijv is geschied in een voortreffelike, ook in 't nederlands vertaalde Robinsonade: *The Hermit, or the ... sufferings and ... adventures of Mr. Philip Quarll*, 1727); òf hij zal de held, bij alle berusting in het onvermijdelike, doen terug verlangen naar het gezelschap van mensen en de bewoonde wereld. Dit alles is zo vanzelf sprekend, dat elk bewijs van ontlening, berustend op overeenkomst in deze punten, bij voorbaat kan worden afgewezen, altans bij Defoe, wiens fantasie tot in de kleinste bizonderheden doordringt, gelijk we boven reeds zeiden.

Daardoor verliezen vele punten van overeenkomst, waarvan we er bij de vermelding van Hoogewerffs mening enige noemden, hun bewijskracht. Hubbard, die beide werken uitermate nauwkeurig heeft bestudeerd, wijst op nog een ander soort overeenkomst. Er komen in beide werken dezelfde woorden voor. Zo zegt de jongen, dat hij niet zozeer zocht naar het volk van zijn schip als wel naar ‘ververssing’; Defoe spreekt ergens van ‘going often on Shore for Refreshment’. De jongen vertelt: ‘mijn hembden en kleeren wierden oud’; Robinson zegt: ‘my Cloaths began to decay too mightely’. Als de jongen door de wilden wordt belegerd, schiet hij met zijn geweer in de lucht, waarop ze allen op hun aangezicht vallen, ‘tot ik eene by de hand op ligte, hem teeken doende, dat de anderen ook zouden opstaan’; als Robinson Friday bevrijd heeft, valt ook deze ter aarde, maar ‘I took him up’, vertelt hij op bladzijde 241, en 10 bladzijden verder zegt hij: ‘taking him up by the Hand’; nadat hij reeds op p. 243 gezegd had: ‘I made Signs for him to go’. Het zal niet nodig zijn, op het nutteloze van dorgelik zoeken te wijzen. Hier is een filologie aan, 't woord, voor welke de letter levend is, doch de geest dood.

In zijn ijver brengt Hubbard zelfs te veel bewijzen aan. Hij wijst op plaatsen, waar geen overeenkomst, doch juist verschil bestaat. Het aantal plaatsen van deze aard is zeer groot; we

willen er slechts op enkele wijzen. In zijn wanhoop werpt de jongen zich op de grond en valt in slaap; Robinson doet desgelijks, doch valt *niet* in slaap; de uitgever voegt hieraan toe: ‘notice the negation’ (p. 5). - De jongen vertelt: ‘Naa eenigen tijd bragt ik de sloep in de Kom, maakende eenige riemen van 't waagenschot dat ik uit de kafuit en uit de hut brak’; Robinson zegt: ‘when wandering more to the West Point of the Island than I had ever done yet, and looking out to Sea, I thought I saw a Boat’ (p. 68). - De jongen ziet zeven zwarte stieren en schiet er een van; Robinson ziet geiten en ‘the first shot I made among these creatures, I kill'd a She-Goat’. Bij al deze plaatsen vraagt de belangstellende lezer: waar is hier de overeenkomst? maar het antwoord kan niet anders zijn dan dat het een bewijs van ontlening is in de trant van lucus a non lucendo.

Wie een meer in bizonderheden tredende weerlegging van Hubbards theorie wenst, zij naar de besprekingen van Ullrich en Secord verwezen.

Terwijl dus de door Hoogewerff en Hubbard aangetoonde overeenstemmingen weinig bewijskracht bezitten, is het hun blijkbaar niet mogelik geweest, een aantal punten van overeenkomst te vinden, waaruit de afhankelikheid van Defoe wel kon blijken. De jongen vermeldt een paar eigenaardige bizonderheden, bijv dat hij voor de hond. een soort draagzeeltje maakt, waardoor deze hem helpen kan; daarom noemt hij hem ook ‘Draager’. Hij maakt manden van wilgentakken, die hij met leem besmeert, dat terstond hard wordt; daardoor verkrijgt hij een aantal kisten. Aan 't einde wordt hij overvallen door de wilden, ze belegeren zijn kasteel, nemen hem mee en laten hem trouwen met een inboorlinge. Vonden we bij Defoe deze bizonderheden, dan zouden we moeilik anders dan ontlening kunnen aannemen, omdat zulke zaken niet licht in twee mensenbreinen onafhankelik van elkaar ontstaan. Nu dit niet het geval is, doen we voorlopig voorzichtiger, niet verder te gaan dan te spreken van een hier en daar treffende overeeenkomst.

Hoogewerff heeft ook getracht, aannemelik te maken, dat Defoe nederlands verstond en las. Maar zijn bewijsgronden zijn niet overtuigend. Dat het gebruik van de term ‘den wild zee’ bekendheid met onze taal zou verraden, is even onwaarschijnlik als dat, naar Ullrich geestig opmerkt, iemand een frans boek kan lezen, als hij zegt: ‘cherchez la femme’. Hoogewerff zegt, dat de vorm ‘den wild-zee’ (niet ‘wilde zee’) regelmatig in de

scheepsjournalen van die tijd voorkomt. Het ware wenselik geweest, als hij dit met enige bewijsplaatsen had aangetoond; mij is alleen bekend uit het Geuzenlied van de Hollander en de Zeeuw: ‘Zij loopen door de wilde zee, als door het bosch de leeuw’. - Dat uit de beschrijving van Rotterdam zou volgen, dat Defoe die stad uit eigen aanschouwing heeft gekend, is niet noodzakelik. Hij bezat een grote belezenheid, een goed geheugen en een vorwonderlike fantasie. Daardoor kon hij zich gemakkelik verplaatsen, hetzij in Oost-Afrika (*Captain Singleton*), hetzij in Azië (tweede deel van de *Robinson Crusoe*), of in andere delen van de wereld: Voorzover we weten, kende Defoe geen nederlands; zijn levensbeschrijvers vermelden alleen, dat hij vloeiend frans, spaans, italiaans en latijn verstond en grieks lezen kon.

Indien we over het bovenstaande een nabetrachting houden, komen we dus tot de gevolgtrekking, dat niet voldoende is bewezen dat Defoe de *Beschrijvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes* heeft gekend, en nog minder, dat hij dit werk heeft nagevolgd. We kunnen slechts spreken van een niet-onwaarschijnlik. Wellesley Secord onderscheidt bij zijn onderzoek naar de bronnen van Defoe drie mogelikheden: ‘zeker’ (bijv. de reizen van Dampier en Leguat), ‘waarschijnlik’ (bijv. de *Bucaniers of America*) en ‘mogelik’; tot de laatste rekent hij *Krinke Kesmes*.

Doch laat ons voor een ogenblik aannemen, dat inderdaad Defoe het werk van Smeeks niet alleen gekend, doch ook bewust nagevolgd heeft. Wat dan nog? Rembrand is geen groot schilder geworden door de leverancier van zijn linnen en penselen, noch door de landschappen en karakterkoppen, welke zijn bewonderende ogen zagen; maar enkel door zijn genie. Desgelijks Defoe. De gehele wereld verschafte hem bouwstoffen: reisbeschrijvingen en geschiedwerken, staatslieden, misdadigers en eerzame burgers, maar het was zijn geest, die alles waarover hij schreef, leven inblies. Zoals Ullrich terecht opmerkt, is het niet alleen de aanschouwelikheid der voorstelling, doch ook en vooral de psychologiese verdieping van de stof, die Defoe verheffen boven de schrijvers der avonturenromans en hem maken tot de vader van de moderne roman. Bij Smeeks is van dit alles niets of zeer weinig te bespeuren. Hubbard, en vooral Hoogowerff hebben dit beide zeer goed ingezien en zij erkennen, dat door de navolging (om de woorden van de laatste te gebruiken) ‘aan de verdienste van Defoe als auteur van den “Robinson Crusoe” niets wordt afgedaan en in den grond ook niets aan zijn oorspronkelijk-

heid'. Zo licht loopt men gevaar, ontlening met navolging, en deze met onoorspronkelikheid te verwarren. Ook om die reden meenden wij, het boek van Hubbard te moeten bestrijden (al erkennen wij gaarne de verdienste, dat het een herdruk geeft van een belangwekkend en zeldzaam geworden boek). Daarom zij het geoorloofd, hier de aandacht te vestigen op een uitspraak van van Lennep. Deze had zelf veel ontleend en nagevolgd, of, zoals hij het uitdrukte hij had zijn gehele leven van roof en diefstal geleefd. Maar hij schaamde zich daarover niet, want, voegde hij aan zijn bekentenis toe: 'slechts één verplichting rust op den letterkundigen roover; het is dezelfde welke de ouders te Sparta hun kinderen inscherpten, namelijk zorg te dragen, dat de gepleegde roof niet ontdekt wordt'; dat wil zeggen, men moet in het overgenomeneiets eigens leggen, 'waardoor de diefstal gëadeld, dan als verdienste aangemerkt, dan bijna aan eigen schepping gelijk gesteld wordt'. Doch liever dan met van Lennep, van wie men nooit recht weet of hij ook grappen maakt, willen wij eindigen met het woord van Goethe, dat we vonden aan het slot van Ullrichs bespreking (en dat *niet* gericht is tegen Hoogewerff en Hubbard, want zij 'tadeln den Künstler' niet): 'Die Menge, die einen falschen Begriff von Originalitat hat, glaubt den Künstler deshalb tadeln zu dürfen, anstatt dass er höflich zu lobenist, wenn erirgend etwas schon Vorhandenes auf einen höheren, ja den höchsten Grad der Bearbeitung bringt. Nicht allein den Stoff empfangen wir von aussen, auch fremden Gehalt dürfen wir uns aneignen, wenn nur eine gesteigerte, wenn nicht vollendete Form uns angehört'.

Deventer.
Dr. W.H. STAVERMAN.

Naschrift. Nadat dit geschreven en gedrukt was, schoot mij te binnen, dat Defoe voor zaken heeft gereisd in het buitenland en toen ook ons land heeft bezocht, zij het ook lang vóór het verschijnen van *Krinke Kesmes*. De onderstelling dat hij nederlands heeft verstaan, wordt daardoor wel aannemeliker; ook kan hij Rotterdam dan uit eigen aanschouwing hebben gekend. Maar zijn kennis van onze taal blijft twijfelachtig; zie Secord p. 104: Defoe beroemt zich herhaaldelik er op, dat hij frans, italiaans, latijn en grieks kende, maar nederlands noemt hij nergens. De eerlikheid verplicht te erkennen, dat in zijn bibliotheek een nederlandse spraakkunst was. Doch na Secords betoog, dat Defoe ontleend hesft aan de reisbeschrijvingen van Dampier, Knox en anderen, blijft m.i. ontlening aan Smeeks uitgesloten.

Taalevolutie en patriotisme.

De zakdoek van een waar Nederlander wordt nooit een zaddoek en nog minder een zadd'k. De neusdoek van een Brabander wordt wel een neuzik en zelfs een nuzz'k, maar dat is ook beneden de Moerdijk. Daarboven, vooral in de buurt van Leiden, Haarlem en Alkmaar, weet men het erfgoed onzer vaadren voor ondergang te hoeden. Wel worden ook daar klanken als *zaddoek* vaak gehoord, maar alleen uit de mond van hen, die zo gauw mogelik naar Oost of Zuid moesten geëxpatriëerd worden. Want taalbederf is landsbederf en taalverminking landsverraad.

Zulke woorden horen we nu al jaren, met onverzwakt geluid, door zeer verdienstelike burgers voorgedragen. Een letterkundige voelde in een zin als *Verleje week reje we na Leije* een dikke Berta dreunen als waarmee later de Duitsers zouden optrekken nar Parijs, en hij alarmeerde 'Een Gevaar voor Volk en Stam'[1]. En nu pas weer schreef een hoogleraar over *De Gave Taal*[2] en waarschuwde tegen *zaddock* e.d. als tegen de machten die onze Gave Gulden en daarmede ons nationaal bestaan, bedreigen.

Een kollega van de laatste schrijver heeft indertijd[3] de letterkundige vrees gesust. Zullen wij nu de akademiese angst bezweren?

Met één gebaar zullen we niet volstaan.

Mij is iemand bekend die nooit van *zaddoek* spreekt, nooit van *niks* en *nou*, al heeft z'n omgeving de mond vol van die klanken; hij gaat de invloed er van in zich tegen, en, was ie opvoeder, dan zou ie misschien in school en huis de klanken *zakdoek, niets* en *nu* met ijver propageren. Toch vindt ie het goed dat in brede kringen het woord *zaddoek* algemeen is, en zelfs zeer goed zou ie het kunnen vinden, dat ten slotte het woord *zakdoek* overal, ook in hem en zijns gelijken, verdrongen werd. Dat is zeker niet konsokwent van 'm. Maar hij kan het niet helpen dat ie als

1) Carel Scharten in *De Gids* van Februari 1911.
2) Dr. L. Knappert in afl. 6 van *Haagsch Maandblad*.
3) D.C. Hesseling schreef ia 1911 een brochure *Onze Gevaarlike Spelling*, een weerlegging van Scharten's *Gids*artikel.

onderzoeker eenzelfde zaak uit verschillende, dikwels tegengestelde oogpunten, moet beschouwen. Patriotisme acht ie hier alleen redelik, als ook Evolutie en Edukatie in de zaak worden betrokken.

Evolutie is op taalkundig gebied een bekend verschijnsel. Reeds de eerste jaargang van dit tijdschrift bevatte een artikel over *De Psychologiese Beschouwing van de Betekenisverandering*[1]. Nauw verwant daaraan is een psychologie van de *woord*verandering. Zoals in het algemeen zielsverandering ook lichaamsverandering meebrengt - 't gelaat is de spiegel der ziel - zo kan het woord ook de spiegel van een veranderend begrip zijn.

Wat had er in het begrip zakdoek plaats, toen het woord *zaddoek* werd?

Vragen we eerst: Hoe was het betreffende ding in het hoofd van hem die het eerst het woord zakdoek bezigde.

Ongetwijfeld heeft die persoon aan een zak en aan een doek gedacht. Waarschijnlik dacht ie ook aan de kleur, de vorm, de stof; hoogstwaarschijnlik dacht ie ook aan de bestemming. In de betekenis van zijn woord zakdoek waren dus meer elementen dan alleen de begrippen zak en doek; maar die andere elementen stonden niet in het Blickpunkt d.i. in 't centrum van z'n innerlik gezichtsveld en bleven dus onuitgedrukt.

In Brabant schijnt zich, overeenkomstig z'n roeping, direkt de neus in het centrum te hebben gestoken, want daar sprak men van *neusdoek*.

Wie nu in die oorspronkelike vormen zakdoek en neusdoek de psychologiese juistheid prijst - en terecht! - die kan er licht toe komen, de latere vormen *zaddoek* en *neuzik* te veroordelen als verminkingen, ook wat de betekenis, de voorstelling in 't hoofd, betreft. En te stelliger acht ie daarmee de zaak afgedaan, naarmate de plastiek van het gave en van het verminkte beeld hem het gezicht op het verder gelegene belet. Dat er behalve het subjekt met z'n voorstelling in z'n hoofd ook nog het objekt zelf is, wordt ie niet gewaar en ook besluit ie dan met dat, met betrekking tot dat ding buiten de spreker, de naam zakdoek niet: zeer juist, maar: zeer onhandig is.

Een koopman in konijnen ziet men soms z'n beestjes een voor een bij de lange oren pakken om ze zo vlug mogelik over te laden.

1) Door C.G.N. De Vooys.

Kenners beweren dat ie de dieren onnodig veel pijn doet en noemen 'm onhandig. Zo onhandig is dikwels ook, wie over 'n ding van gedachte gaat wisselen: hij grijpt het bij het meest voor de hand liggende element en noemt met de naam van dat element het hele ding. Bij een konijn zal ie dan spreken van *langoor*, 'n schip heet dan een *kiel*, 'n hele mens wordt dan 'n *ziel* of 'n *kop*. In geval de gangbare naam konijn nog niet bestond en het beest zelf niet aanwezig was, bood die vlugge grijpbenoeming wel een voordeel: de hoorder kreeg dan ook een zeker houvast en kon uit een typies kenmerk tot een geheel besluiten; we hopen dat ie in zo'n geval steeds goed besluit.

De School in de oudheid liet dat in het midden; immers de naam synecdoche (veel vertaald door medeopvatting) drukt niet uit of na de spreker ook de hoorder met de oren tegelijk het hele beest zal vatten. De School in de nieuwe tijd vertaalt de antieke term heel nuchter als: deel voor het geheel; maar voor de goede verstaander rechtvaardigt dat te meer de opname onder de stijlmodellen. Wie een deel in plaats van het geheel grijpt, is niet alleen prakties te beklagen maar theoreties ook zeer onlogies; aan deze twee fouten nu lijdt menig dichter. Alleen een nurks kritikus merkt op, dat daarom niet alles wat onlogies of onprakties is, een dichter doet kennen. Toch is alle dichterlikheid aan de figuur niet te ontzeggen. Wie steeds en overal het geheel zou zien, zon men ten slotte een synthese-maniak kunnen noemen; men ziet ook weleens graag, dat iemand bij de eerste indruk zo geroerd of meegenomen wordt dat ie de rest vergeet. Hij is dan in summair opzicht blind en deelt dan een ogenblikje in de glorie van Homerus die doorlopend alle kijk op het Heden miste om te beter in z'n Zangen op te gaan. Om z'n emotioneel karakter zou men dus het *langoor*-geval een zekere mate van poëzie wel kunnen toeschrijven.

Maar, hoe men het in abstrakto noeme, dichterlik of onhandig, synecdochies of subjektief, het konkreet geval kan een geschiedenis krijgen.

Veronderstel eens dat men een konijn nooit meer konijn maar altijd langoor noemde zoals men zekere vogel altijd roodborst heet en zekere vierkante dunne lap waarmede men de neus snuit en die daarna enige tijd in de zak en dan in de wasmand en linnenkast verdwijnt, altijd eenvoudig een zakdoek hest. Dan zou het woord langoor niet alleen dienst doen als het beest bij de oren wordt gepakt maar ook als het gevoederd wordt, ook als

het gevild, in stukken gesneden en gestoofd wordt, kortom in allerlei gevallen als men aan de oren heel niet denkt, ja er niet aan moèt denken omdat ze er niet zijn. Als nu, mèt dat verdwenen of verbleekte *dier*element in het bewustzijn, ook het *woord*element oor eens verbleekte, zou dat dan een wonder zijn? Zouden we niet juist een zeer gave parallel moeten konstateren, als verandering in het objekt of in de voorstelling van het subjekt '*n langoor* deden worden tot '*n lang'r*? Zo werd ook *Waalwijk* en *Baardwijk* tot *Wal'k* en *Bar'k, menselijk* tot *mensl'k, belangrijk* tot *belangr'k*; zo worden ook *neusdoek* tot *nuzz'k* en *zakdoek* tot *zaddoek* en *zadd'k*. Voor de Brabantse maaier is de betreffende lap dikwels meer 'n middel om 't zweet van z'n hoofd te wissen dan om z'n neus te snuiten (wat ie ook zonder doek kan!) en de Hollander is dikwels genoeg verkouden om, als ie konventioneel het euphemistiese woord *zakdoek* zègt, aan de neus te dènken en dan de zak weer half te vergeten. In z'n woord, *zaddoek* is dan het dichterlik element verzwakt of verdwenen zoals ook in '*n lang'r*; maar tegen die slijtage weegt een voordeel op. De Tijd die slijt geeft ook profijt: hij maakt handig. Misschien dat de konijnenboer ten slotte z'n beestjes niet meer alleen bij de oren pakt maar ze meer in 't geheel leert hanteren. Zeker ontstaat die handigheid in het woord *langoor* als dit, mede door herhaald gebruik, tot *lang'r* wordt; z'n greep glijdt dan over de oren heen en omvat ineens het hele beest, '*n Lang'r* zou eenvoudig '*n konijn* betekenen zoals nu '*n laars* (vroeger *een lederhoos*) nu eenvoudig 'n laars beduidt, zonder naar-voren-plaatsing van een of meer elementen, zonder verruktheid bij een deel van 't geheel. Bij het woord konijn zijn oren, kop, staart, poten, romp en vacht allemaal tegelijk betrokken; bij het woord *zaddoek* worden niet meer door het element *zak* de andere elementen, *vierkant, wit, neus, odeur*, tot een quantité négligeable gestempeld, 't Woord *zaddoek* is dus het resultaat van groei uit subjektieve sfeer in objektiever richting; 't eindpunt van die groei, in akademiese zin zal bereikt zijn door het woord *zadd'k*, waarin ook het element *doek* z'n subjektieve drang zal hebben prijsgegeven; wie prat zou willen gaan op z'n wetenschappelike vorming, zie eens naar het ver gevorderde *nuzz'k* van de Brabantse boer.

Hij waardere ook de sociale tendens in deze Evolutie.

Echte dichters hebben veel individueels; woorden als *langoor* en *zakdoek* met 'r dichterlike oorsprong kunnen uit sociaal oogpunt te prijzen zijn omdat ze middelmatige napraters ook met

'n schijntje poëzie bedelen, levendige sprekers met eigen visies worden er door gehinderd[1] en door de napraters, aan hun synecdoche gewoon, eenvoudig uitgelachen; in vreemd gezelschap zou ik niet graag van m'n neuswitje spreken! In zover ik ook tot de maatschappij behoor, noem ik algemeen gangbare synecdoches als *zakdoek* antisociaal, 'n Woord als *zadd'k*, dat alle synecdochies karakter heeft afgelegd, neemt tegenover geen enkele persoonlike visie stelling; daarvoor is het te vlak, te bleek, te tam in de zin van onpartijdig, zoals de modelsociaal, de politiekloze ambtenaar. Van deze kan de artiest, de persoonlik gekleurde, altijd nog veel leren nl. manieren om buiten z'n streng individuele sfeer vruchtbaar werkzaam te zijn voor *al* z'n medemenschen. Ook waar die, naast persoonlike of politieke, nog kring of plaatselike verschillen mochten vertonen. Zelfs daarin is ons 't sociaal ontwikkelde woord zaddoek ten voorbeeld, 'k Herinner ne nog, hoe in Rotterdam de Fransciscaner monniken zich nooit in hun ordekleed konden vertonen, zelfs niet in hun eigen kerk. Dat is veranderd. Meer ontwikkeling, meer kosmopolitisme, heeft het publiek meer verdraagzaam, meer sociaal gemaakt, en ook de taal van 't publiek hield er rekening mee, dat die monniken de hier besproken doek niet in de zak (die hebben ze niet!) maar in de kap of mouw dragen en dus moeilik de vorm zakdoek als onpartijdig konden aanvaarden; de vorm zaddoek laat nu met ambtenaarlike breedheid de persoonlike dracht in het midden. Naar ik meen gebruikt men in China als zakdoek wel een papiertje dat dan direkt wordt weggegooid. Zelfs deze mensen dus is het woord zaddoek ter wille, voor de eerste helft altans; eerst in de vorm *zadd'k* zal de sociale groei, ook voor dit geval, bereikt zijn.

Men zie in de laatste regels niet uitsluitend scherts; juist gewichtige waarheden gaat men ten slotte, om de pijn die de honderdvoudige herhaling doet, met een glimlach beheersen. Onze ernstige mening is dezelfde als waartoe een schrijver over soortgelijk onderworp kwam[2] n.l.

dat een naam wel typiese kenmerken naar voren kan brengen maar nooit de waarde van een definitie heeft,

dat zo'n doorzichtige benoeming soms artistiek of prakties voordeel heeft maar niettemin bestemd is eens eenvoudig een teken te worden ter aanduiding van een voorstelling.

1) Vooral als denamen wetenschappelike termen zijn. Hierover eens apart!
2) *Iets over spontane en bewuste nieuwvorming*. Naar aanleiding van fiets en vliegtermen, door C.G.N. de Vooys in *De N. Taalgids* V, 161.

En we voegen er voor ons geval aan toe,
dat zo'n typerende naam, zo beperkt in vergelijking tot 'n definitie, noodzakelik tegenover de *vele* kenmerken van 'n ding partijdig moet zijn en
dat het daarom goed kan zijn dat de Tijd de persoonlike, tijdelike en plaatselike reliëfs van zo'n naam wegvijlt.

Deze konklusies van de taalonderzoeker worden door de taalonderwijzer graag vergeten. Deze zou bij een flinke mars in de gelederen van de Evolutie menig ouder tegen zich krijgen. Niet de taal zoals die zeilt en treilt willen ze, maar taaldistinktie. Hebben ze ongelijk? Distinktie helpt bij de wedloop om titels en betrekkingen; 't geeft ook innerlik voordeel: gevoel van eigenwaarde. Hoe zou eigen eigen kunnen zijn als het zich niet onderscheidde? En ook in die onderscheiding is weer distinktie. De massa, stoffelik geaard, onderscheidt zich door potjes en beeldjes voor de ramen, de meer geestelik gevormde onderscheidt zich door z'n taal. Het omslachtige spreekwoord Zeg me met wie ge omgaat en 'k zal u zeggen wie ge zijt, heeft waarde in sociaal opzicht; in psychologies opzicht kan 't korter luiden: Zeg iets en ge zegt wie ge zijt. Albert Vogel laat in z'n voordracht mensen uit 't volk meest spreken met krijsend of schor geluid, onverschillig of ze voor of na Christus leefden. Dat geeft te denken. In een kultuur schijnt het gros tot iets leliks gedoemd. Ongetwijfeld ligt dat daaraan dat Kultuur zelfbeheersing eist en dat het gros die mist; ogenblikken van heftige aksentuerung zijn er als enkele hoge bergen op een eindeloze vlakte van moeiig geklets en verstandelike zinking. Wie z'n tong spaart, blijft altijd paraat met elasties frisse stem. Volgens een oude psychologiese wet nu zal wie zich in 't ene beheerst, ook makkeliker in 't ander meester blijven. Stemmatiging wordt vanzelf ook woordbeheersing, altans wat de meest bewuste woorden betreft, dat zijn de naamwoorden o.a. *zakdoek*. De meer spontane menigte zal hier te lichter de onbewuste evolutie naar *zaddoek* en *zadd'k* volgen, naarmate 'r taal geen uitspraak van schrift maar direkte zielsvertolking door klanken is. Dit geeft aan de elite 'n wenk, hoe gedistingeerd te zijn: men hoedt er z'n taal voor evolutie en richt z'n konservatisme naar de overgeleverde schriftelike taal. Maar ook hier kan het mooie bedenkelik worden, vooral bij de overdrijving die aan de distinktie z'n maat en dus z'n ware karakter ontneemt. Ontwikkelde ambtenaren in bibliotheken hoorde ik al spreken

over ‘de nummers vaa zestig tot zeventig’ met een tweekeer duidelik uitgesproken z. Maar ook buiten die onmogelike letterknechterij is de mindere waarde van die woorddistinktie in vergelijking met de stemdistinktie makkelik aan te tonen. Wie een beschaafd persoon over z'n laars hoort spreken, zal niet vermoeden dat die *laars* eens de onbeschaafde vorm van *lederhoos* was. En eigenlik nog is? Ware beschaving verandert niet. Iemand stond eens voor twee madonna's en merkte op, dat voor de een 'n gedistingeerd meisje model had gezeten, 'k Vond dat ie gelijk had. Toch waren we geen van beiden in Italië geweest, zeker niet tijdens de Renaissance toen die twee vrouwen leefden. Vreemd dat ook de school in zo ver die edukatie geeft, niet meer let op blijvende distinktie! Toch wel nu en dan! 'k Herinner me uit de tijd toen ik nog met vuur les gaf in *de* en *den, thans* en *zakdoek*, een jong onderwijzer, die z'n klas naast de mijne had. Tijdens de zangles hield ie alle kinderkelen in 'n zachte dwang en dat zonder enig gebaar: op 'n stoel zat ie voor de klas en bespeelde z'n viool. En dan, boven al die stemmen uit, klonk z'n kleine snaar, als 'n nachtegaal boven 'n zoele lentewind. Wat was dat mooi! Eigenlik gezegd vond ik dat toen een wonderlik geval. Maar nu herinner ik me de fijne persoonlikheid, het meestal vriendelik gelaat en de elastiese kleine stap door de gang van de school. En nu begrijp ik. Of ie het ook druk had over *zakdoek* en *zaddoek*?

Helaas elke school die midden in de Wereld staat heeft zich naar de wereld die bedrogen wil zijn te voegen. Meer dan distinktie in stem blijft er distinktie in woordkeus en vooral verzet tegen evolutie een dwingende eis. Toch zouden graden kunnen gelden. Als op de scholen *metroos* en *meziek* nog steeds geweerd worden, begrijpen we dat beter, dan de onverdroten korrektie van *makkelik* (die vlotte pendant van *moeilik*!) in *gemakkelïk*. Bij zulke woorden, die niet meer in standsgehalte verschillen, geldt ten slotte alleen een artistieke maatstaf. Dat begrijpt het best wie als auteur dageliks worstelt met z'n taalmaterie. Als ie om taktiese of andere reden een reeds geschreven woord door een minder scherp of streng van overigens dezelfde betekenis vervangt, moet is soms de hele rest van de zin veranderen of omwerken om weer 'n dragelik ritme of klankgeheel te krijgen. Alles hangt met alles samen. Wie op de grond stampt, brengt ook op Sirius iets in beweging. Op de kleinere afstand die in 'n zelfde zin de klanken scheidt, is het te begrijpen, hoe het een het ander in het

leven roept. Dat de foneticus niet voor al die gevallen 'n instrumentje heeft zo min als de astronoom voor het geval-Sirius, zegt niets tegen ons vermoeden. In het ene klankverband zal men *makkelik*, in het andere *gemakkelik* schrijven; sommigen zullen in 't ene foneties geval *zakdoek* schrijven, in het andere geneigd zijn tot *zaddoek*. Maar hier vooral wordt neiging nog geen daad. Hoevelen dragen niet, om er onberispelik uit te zien, een pakje dat hun niet staat! Hoevelen aan wie dageliks honderden malen een woord als *zaddoek, niks* en *nou* ontsnapt, deden,in artistieke zin, niet beter als ze het ook maar schreven, omdat de rest van hun taal er ritmies en vokalies naar staat!

Wie het geluk heeft, 'n positie te bekleden waar ie voor z'n opvoedend werk in de maatschappij door de Wereld wordt betaald, zij ook zo gelukkig,in de wirwar van de faktoren Fatsoen, Kunstzinnigheid, Evolutie en Traditie de gevraagde rechte lijn te trekken.

De School, ten dele nationaal instituut, brengt 't Patriotisme in ons geval.

De Schrijver die z'n stof weet op te heffen tot een nationaal belang, is van 't debiet verzekerd: Er zijn oude woorden die fascineren als een transparant voor Blue Band Versch Gekarnd. Een Oudhollandse kok neemt toch eerst een stukje op de tong. Ook Patriotisme kan geproefd worden.

Wie de kunstenaars van onze Gouden Eeuw bespiedt, wordt een even grote tegenstrijdigheid gewaar als boven tussen Evolutie en Edukatie. Er zijn er die de markt opgaan en klanken ontlenen aan het *zadd'k*volk bij vlees- en visbank, er zijn er ook die een fijne zakdoek bij zich steken om Horatius en Virgilius te bezoeken; de een wil spontaneïteit, de ander stylering, de een Natuur, de ander Kultuur; hadden ze een eeuw later geleefd, de een had het gehouden met Rousseau, de ander met Boilean. Maar het meest opmerkelike is, dat de allergrootsten onder hen de twee tegengestelden vereenigden. Zoals Rembrandt een aanbidder van Rafael was en met ijver bedelvolk tekende, ging Vondel naar de Tiber en naar 't IJ, en daar, bij Janmaat en kroegjesvolk, ontmoette ie Hooft, die pas van Italië kwam. En het resultaat van die inkonsekwentie? Een wonderschoon geheel! voorname natuur en natuurlike voornaamheid in het ene kader van de tekening of de versregel! wonderschoon, omdat het niet alleen schoon maar ook krachtig, krachtig omdat het niet alleen schoon maar ook ‘lelik’ was. Is dat wel juist gezegd? Hoe kan taal van *zad-*

*doek*volk ‘lelik’ zijn als het met ‘mooiere’ taal te zamen iets wondermoois geeft! Er is een tegenstelling, maar hoe die precies in de mens werkt is niet te weten, omdat al ons weten zelf wortelt in onbegrepen dualisme, in ons besef van een ziel en een lichaam, een besef dat zich in de tweeeenheid van elke zin waarin we ons weten uiten, openbaart. Hoe verder we die onderscheiding doorzetten, hoe onbegrijpeliker het vanzelf wordt, dat die twee zo één kunnen zijn. Maar dat ze in werkelikheid één zijn, betwijfelen we geen ogenblik. Zo wordt het raadsel van de tweeeenheid groter naarmate de tweeheid duideliker gedacht en de eenheid sterker gevoeld wordt. Daarom wordt tegenover de grootste mensen ook het *dualisme*-raadsel het grootst, niet alleen wat ziel en lichaam maar ook wat andere tegenstellingen betreft. Hun hele leven is als de beweging van de leeuweklauw, de greep van die Koning en die Dier is, 'n God en 'n Duivel. Ongelukkig als zulke mensen voor 'r dood 'r doel bereiken! De triumf om 't bereikte wisselt dan niet meer met de smart om het niet bereikte. Ze krijgen, dan het gezicht van de arrivé: de glimlach verliest alle grijnskarakter, 't mooie in hen wordt alleen maar mooi, iets zoets en tevredens als in de gemiddelde rijke, iets hemels-rustigs als in een gewone madonna. Rafael als eindpunt van een kunstenaarstraditie heeft altijd een tikje van die uitsluitende hemelsheid gehad; in Rembrandt omgekeerd zat 'n ietsje te veel duivels, in Michel Angelo ook; over beiden hebben nette mensen zich geschaamd[1)], in beiden vonden hemelsgeaarde kritici een Gevaar voor Kunst en Volk. Ook de literatuur uit onze Gouden Eeuw is voor menigeen niet gaaf: in Vondel, Hooft, Huygens, Breero zit soms 'n zinnelikheid die aan 'n beurse vrucht doet denken. En ook in hun taal zat naast veel beheerstheid een ver doorgegroeide natuur, een sterke spontaneïteit. Waarvoor dan nog die begerige wandelingen onder 't plebs? Omdat hun voortschrijdende kunst van beheersing, een toenemend tegenwicht van spontane klanken nodig maakte. Als Vondel steeds was blijven doorgroeien tot op onze tijd, dan had ie nu misschien onder de Zigeuners gehuisd. Maar individuen gaan dood. Alleen de mensheid blijft. Vandaar het eeuwige verschijnsel dat in de Kultuur van de Middelmaat, waar men de invloed van het spontane,

1) Vreemd dat de met Rome's kunst zo goed bekende Molkenboer in z'n bestrijding van Schmidt-Degener's *Gidsartikel* over *Vondel en Rembrandt* Rembrandt's *realisme* tegan z'n *persoon* uitspeelde!

het ‘lagere’, weert en al gauw over de hele linie uitgroeit in uitsluitende beheersing of deftigheid, de taal van de lagere rangen steeds inbreekt en daar het patricies wordende taalleven nieuw plebejies sap inspuit. Die steeds herhaalde kruising van ‘lelikheid’ en ‘mooiheid’ brengt een telkens wederkerende taalbloei aan de vaderlandse stam.

In onze Gouden Eeuw zag men dat in. In grote tijden, als koopman en zeevaarder een grote slag weten te slaan, weet ook de intellektueel de greep te doen, die twee elkaar afstotende begrippen met kracht bijeenhoudt, in één beschouwing of waardering. Een kinderhand houdt geen kat en konijn bijeen. In tijden van zwakker of jonger leven spreekt men liefst van ‘òf dit òf dat!’, kiest na de radikale scheiding partij voor het een om het ander van zich weg te drijven, naar de poorten van de hel, in staat- en in taalkunde. Er is dan 'n lelike spreektaal, die steeds verder verlelikt van *zaddoek* tot *zadd'k*, en een schone schrijftaal, die steeds *zakdoek* blijft handhaven. En die twee leven naast elkaar voort als in een land van twee kasten de armen en derijken. Totdat de wereld vergaat. Eenvoudiger kan het niet.

Naast deze simplistiese hoofdfaktor, zwak of jong intellekt, kunnen, verschillend naar gelang plaatsen en tijden, ook bijfaktoren de taalkijk regelen, o.a. werkte in ons land steeds een kerkelik patriotisme, dat, als de vrome, z'n beschouwende hoofd naar eén zijde laat overhangen. Men ziet het heil alleen bij rechts, links is het altijd mis.[1)] Gaat nu het gesprek over vaderlandse dingen en heeft men dan al het mooie aan de rechterzij gebracht, dan moet dat ook mooi zijn van z'n oorsprong af. De Watergeuzen, die, onverschillig of ze 't nog met de pastoor of reeds met de dominee hielden, ten dele deugnieten, ten dele zelfs boeven waren, nauw verwant aan de beeldstormers, worden dan allemaal nette mensen; als men durfde zou men verzekeren dat zenooit woorden als *zadd'k* of *nuzz'k* spraken. Een juister erkenning zou geen miskenning hoeven te zijn van het wonderschone dat die rakkers mee hielpen wrochten op stoffelik en geestelik terrein. Alberdingk

1) Dat hier vele en zeer gunstige uitzonderingen zijn, onderschrijven we gaarne. Herinnerd zij hier aan de gedragslijn door de huidige Minister van Ond. K. en Wetensch. gevolgd, 'k Heb geen enkele reden om ook niet eenzelfde breedheid te veronderstellen in Dr. L. Knappert, die ik alleen uit het hier bestreden artikel over de *Gave Taal* ken. Mijn bestrijding in z'n geheel gaat uit van een kwart eeuw ervaring omtrent allerlei personen.

Thijm wees or in dit verband eens op, dat onze schone landouwen waren opgerezen uit het slib van brute overstromingen. Voor het dualisme van die ruime geest zat er leed naast de vreugd, ‘lelikheid’ nàast ‘schoonheid’ in de ene grote gebeurtenis. Of ie daarom geschikt zou zijn geweest bij de onthulling van elk histories standbeeld een redevoering te houden die de gemiddelde patriot bevredigde? In elk geval was het akademies taalbegrip er mee gebaat geweest, want zodra onze vrome helft voor de verenigbaarheid van ‘mooi’ en ‘lelik’ is gewonnen, volgen ook vanzelf de andere geestdriften in ons, ook die voor vaderlandse belangen, en met berusting, ja met vreugde zullen we nu en dan de bevloeding van onze schone taal door de slijkige golven van het mindere volk begroeten; de vrees van letterkundigen voor ‘de burgerlikheid van onze sjoklafuffers’[1] en de zorg van akademici voor onze Gave Taal zal zich dan door klassieke matiging gaan onderscheiden.

Naast vrome historie werkt nog een tweede bijfaktor, 't modern bestuur, de duizendhoofdige heerser over geesteliken en wereldliken, de macht die, op z'n kantoren machtiger dan een koning te Versailles, langzaam maar zeker ons allen naar z'n hand zet. Als we onze taalbegrippen openbaren en o.a. de lelikheid betogen van *zaddoek* en *neuzik* en dan, de traditie getrouw, met Maurits en Mooie Heintje het Vaderland menen te schutten, dan doen we niets dan preken onder hypnose van de Ambtenaar, en, blind voor alle taalhistorie, propageren we ambtelike taalkorrektheid, een korrektheid waarvan noch Vondel noch Spieghel, Maurits noch Willem ooit hadden gedroomd. Omdat er toen trein noch Burgerlike Stand was.

Men verbeelde zich eens de schrik van de stationehef te Waalwijk, als een pas aangesteld jong beambte, amateur schilder en dialektoloog, 's nachts de naam Waalwijk oververfde met de letters *Wal'k*! De honderden reizigers die er de volgende dag passeerden, hadden het bovennatuurlik verschijnsel opgemerkt en 's avonds bij hun thuiskomst in Noord en Zuid, de krantenredakties[2] het nieuws verteld! En dan de spoorwegdirektie! De inspekteur! en vooraf de telefoon! allemaal om dat woord! En de jeugdige boosdoener zelf, verbluft in een hoek, afwachtend

1) Zo schreef ongeveer C. Scharten.
2) Ik zeg meestal *koerant*; nu ontsnapte me het korter en ‘leliker’ krant, zeker omdat het hier maar een woord*deel* is.

het Utrechtse vonnis! Dat zal niet mals zijn! *E*volutie? *Re*volutie!! Dat *Waalwijk* is iets als de zetting van de rails; een milimeter wijking veroorzaakt een katastrof, verandering in het een maal gestelde en gezette ontketent helse krachten, 't Is goed dat het ambtenaarlike zich onwrikbaar toont.

Jammer dat hier het gebrek van de deugd 'n starheid is, die, ook op taalgebied, de meest duidelike natuur negeert.

Tot de Haagse middenstand behoort een grote familiegroep, de Van der Zijden's. In het Adresboek vindt men één Van der Zijde; de grootvader van dat gezin was eens, door de klank geleid, zonder *n* in de Burgerlike Stand terecht gekomen en - zo verklaarde me een kleindochter - ‘nu worden we nooit meer familie van onze familie’.

Zo is het! Wat daar eenmaal in die folio's is geboekt, verlochent alles om wille van z'n behoud. Beter een starre dood dan een geleidelik leven! Dit taalprincipe schiet te wijder wortel, naarmate de ambtenarij zich wijder vertakt. Vijftig jaar geleden kon de spelling nog veranderen, nu niet meer. De Vooys heeft het de Minister verklaard: de burokratie, in dezen door Cort van der Linden betoond, leidt tot niets; alleen een organiese weg brengt tot een doel[1)]. Ja, ja! maar dat organiese! Organies werd *thans* al lang tot *tans. Waalwijk* tot *Wal'k* en *zakdoek* tot *zaddoek*. Moderne Regering, elite onder de ambtenaren, gruwt daarvan. Ze is het meer eens met die andere regeerder, ook uit 'n ambtenarentijd. die zei ‘Wat ik geschreven heb, heb ik geschreven’ en die daarmee, mèt z'u karaktervolheid, tegelijk z'n gebrek aan organiese soepelheid verraadde.

Organisme, bestaat uit leven en materie, uit ziel en lichaam, uit dit èn uit dat, 't is dualisties in velerlei opzicht. Een verambtenaarde tijd stuurt aan op monisme, op allerlei gebied. En onze Gouden Eeuw, met z'n deugd en ondeugd, z'n kultuur en natuur, z'n fijnheid en grofheid, z'n taalevolutie en taalstylering, wordt dan 'n frase en Patriotisme een holle klank.

Het Vaderland, als krachtige eenheid in de grote verscheidenheid, is gediend met de taal van kansel en van straat, van ambtenaar en kunstenaar, van salon en van volksdichter, met *nou* en *nu* en *niks* en *niets*, met *zakdoek* en met *zaddoek*.

PH. J. SIMONS

1) *De Oplossing van het Spellingvraagstuk*. Open Brief aan Z.E. de Min. v. Ond. blz. 13.

Over litteratuuronderwijs[1].

De belangstelling in het litteratuuronderwijs is in de laatste jaren sterk toegenomen. In tijdschriftartikelen zowel als in boeken brochurevorm hebben leek en deskundige hun mening er over geuit. Ik herinner even aan schrijvers als J.M. Acket, Ida Heyermans, Prof. Dr. J. Prinsen J.L. zn., Herman Robbers, Frans Coenen, Dirk Coster, J.B. Schepers, Jan de Vries, Dr. Tazelaar, R. Casimir; aan het groeiend aantal bloemlezingen, serie-uitgaven en geïllustreerde werken, overzichten en poëtica's.

Wanneer men even bedenkt, hoe de wijze waarop men op school in litteratuur is ingewijd, beslissend kan zijn voor het al of niet in ons ontstaan van liefde voor litteraire schoonheid, is deze groeiende belangstelling ook zeer begrijpelik.

Het onlangs verschenen boek van Dr. Lansberg is de eerste poging, tot een samenvatting te komen van wat op het gebied van letterkunde-onderwijs in ons land is en wordt betracht. En alvorens tot critiek op dit boek over te gaan, is het goed te constateren, dat het werk in ieder geval getuigt van een grote liefde voor het bedoelde onderwijs en van een niet terugschrikken voor tijdrovend nazoeken en vergelijken van alles wat inlichting over de aard daarvan kan geven.

Waarom moest het willen geven van een ‘descriptieve methodiek’ noodwendig tot mislukking leiden? Omdat alleen beschreven kan worden datgene wat waarneembaar is. Dr. L. wil dan ook de regels der didactiek opmaken uit datgene wat de ervaring te aanschouwen geeft[2]. Maar bij litteratuur-onderwijs is eigenlik alléén van belang de geest van de leraar, zijn ontvankelikheid voor litteraire schoonheid en zijn macht daarvan te getuigen zó dat ook de leerlingen tot litterair genot worden opgeleid. En dit alles onttrekt zich aan alle waarneming, want ook bijgewoonde lessen zijn de ware niet. Daarom kan men over dit onderwijs alleen persoonlik, krities en idealisties schrijven, doch nooit algemeen descriptief. En Dr. L. nu houdt juist zorgvuldig

1) Naar aanleiding van Dr. Ph. A. Lansberg: ‘Proeve eener descriptieve methodiek van het Onderwijs in de Nederlandsche Letterkunde aan de scholen voor Middelbaar en Voorbereidend hooger onderwijs in Nederland’. (Groningen-den Haag, 1924).

2) t.a.p. blz. V.

alle eigen meningen en idealen buiten zijn werk, en tracht te komen tot beschrijving der gevolgde methoden, zijn gegevens ontlenende aan de programma's (boekenlijsten) van een twintigtal scholen, de afzonderlike tekstuitgaven (vooral de Inleidingen), catalogi der schoolbibliotheken. En natuurlik óók aan gesprekken met collega's en enkele bijgewoonde lessen. Maar het eerstgenoemde materiaal was toch hoofdzaak voor de samenstelling[1].

Maar wat zeggen ons al die gegevens? Ieder kan de programma's en exameneisen opvatten zoals hij zelf wil; ieder enigszins goed docent kan iedere bloemlezing, ieder overzicht gebruiken op eigen manier, ieder grijpt naar een handige, goedverzorgde, goedkope tekstuitgave en behandelt het werk naar eigen goeddunken, los van inleiding en aantekeningen; ieder weet, dat de bibliotheek zeer veel waardevolle werken bevat, die zelden gelezen worden en daarnaast veel minderwaardige veel gelezen lectuur. Descriptief moge deze ‘proeve’ zijn - het object is niet te achterhalen. Wat zegt 't b.v. dat de grote bloemlezing van De Raaf en Griss op talloze scholen in gebruik is? Moet men aannemen dat de docenten die het gebruiken, de meningen der samenstellers huldigen? Natuurlik niet - het biedt een prachtige, uitgebreide voorraad teksten en men kan deze nu op iedere gewenste manier de leerlingen aanbieden: zuiver-grasduinend aestheties, of lettend op de genre's, of volgend de kunstenaarsvisie's, of litterair-histories, ja ook volgens psychologiese of religieus-ethiese methoden.

Maar - het boek geeft toch wel enkele waardevolle gegevens en de samensteller is zich bewust van het voorlopige van zijn werk. Toch - hoe zou het boek aan waarde gewonnen hebben, en vooral aan leesbaarheid[2], als ook eens de idealen van de schrijver waren geuit! Nu heeft men na lezing het gevoel - dat er eigenlik nog *niets* gezegd is!

Dr. Lansberg verdeelt zijn boek in 4 hoofdstukken: ‘Doel en middelen’, ‘Milieu’, ‘De leerlingen’ en ‘De Leeraren’. Enkele opmerkingen over de interne gang der lessen volgen. Een lijst van geraadpleegde werken besluit het werk.

Hoofdstuk IV (‘De Leeraren’) verdeelt het onderwijs in vier soorten: histories-litterair, aestheties-litterair, psychologies-litterair, en ethies-religieus-litterair onderwijs. Daar Dr. L.

1) t.a.p. blz. VI en VII.
2) Hfdst. IV is beslist *onleesbaar*. Ik denk ook niet dat iemand dàt heeft kùnnen doorworstelen.

descriptief wil zijn, dus objectief, trekt hij al deze soorten binnen zijn belangstelling. Moet men aannemen dat nog steeds de litteratuur de leerlingen om andere redenen aangeboden wordt dan om haar schoonheid? Dan wordt het toch tijd, de meningen van H. Robbers, D. Coster en F. Coenen hierover meer naar voren te schuiven. Natuurlijk zal een docent, wie het om de schoonheid te doen is, het historiese, ethiese of religieuse in litteratuur ook ter sprake brengen, maar zijn keus zal bepaald worden, en dat moest zo zijn bij ieder wie het vergund is, kunst aan anderen te tonen: door de schoonheid der uitingswijze. Waarom doceert de histories aangelegde niet liever geschiedenis? Dan kan hij immers ook telkens op afspiegeling der cultuurontwikkeling in de litteratuur vijzen! De litteratuurlessen zijn allereerst bestemd voor het genot, dat ‘scone wort met soeten sange’ ons kunnen geven. En de psychologies-litteraire docent, die letterkunde zal behandelen in verband met de psycho-biografie der auteurs, hoe vaak zal hij als mensch zeer merkwaardige figuren, die on-schone poëzie schreven, veel te veel aandacht schenken en zo des leerlings smaak voor litteraire schoonheid vertroebelen! En hoe zelden zal hij ontkomen aan wat Van Deyssel aan de kaak stelde: ‘Mevrouw A.B.C. Daalhof....’.

‘Ten slotte wil de religieus-ethische leeraar de litteratuur aan zijn leerlingen toonen als een leerschool van het leven. Mogelijk zullen gedeelten uit het werk van Cats, welke in de lessen van den aestheticus en van den psycholoog ondenkbaar zijn, bij hèm gelezen worden - - en tot hun recht komen.’ 't Is mogelik, maar als men dan verder leest: ‘Voor hem is niet de schoonheid, doch de degelijkheid alpha en omega zijner methode’[1] - dan vraagt men zich toch af wat deze docent bij het litteratuuronderwijs doet, sinds Kloos zijn slot schreef van de ‘Inleiding’ tot Perk.

Hoe kòmt Dr. L. nu tot deze groepering? Hij beschrijft eerst in blz. 65 t/m 68 deze categoriën en bespreekt ze daarna (blz. 69-105), als grondslag nemend een zestigtal veelal geännoteerde en ingeleide tekstuitgaven. De drie bladzijden beschrijving zijn de belangrijkste van het gehele boek, omdat ze ten eerste constateren dat er klaarblijkelik velen zijn, die schoonheid nièt als de kern der kunst beschouwen en de leerlingen dus litteratuur doen gebruiken zoals de boer zijn piano die er appelen in opborg[2],

1) t.a.p. blz. 67.
2) Vgl. in dit verband Robbers: ‘Litteraire Smaak’ blz. 50 en blz. 23.

ten tweede omdat zij vele kritiese opmerkingen uit zullen lokken, ten derde omdat *hier* ten slotte 'descriptie' mogelik is. Maar de bladzijden 69-105 zijn van alle belang ontbloot. Die tekstuitgaven zeggen alleen iets over degenen die die uitgaven bezorgden, en dan is het nòg de vraag of zij ze voor het onderwijs bestemden. Over degenen die ze invoerden zeggen zij niets: ik zei al, dat ieder een uitgave naar eigen inzicht gebruikt en allerlei andere redenen (prijs, formaat, uitvoering) kunnen de keus van een bepaalde tekstuitgave beïnvloeden. Zo is dit hoofdstuk grotendeels *toch* geworden een hoofdstuk over de leermiddelen[1].

En dan wordt het onevenwichtige van dit werk duidelik: Hoofdstuk I + IV omvatten 72 van de 110 bladzijden; Hoofdstuk II, behandelend de verschillen in gebruikte leermiddelen, naargelang men met een gymnasium, H.B.S. voor jongens of H.B.S. voor meisjes te doen heeft, 10 blz.; Hoofdstuk III, over het karakter der leerlingen en de richting waarin hun belangstelling gaat, 22 blz.

Hoe is deze onevenwichtigheid te verklaren? Ik geloof uit Dr. Lansberg's indelingsrage. Daardoor kan hij in Hoofdstuk II ('De leerlingen') schrijven: 'Daarom moet de leeraar den leerling kennen, een eisch, waaraan kan voldaan worden, omdat men, meer dan met individuën, te maken heeft met vertegenwoordigers en dragers van een massa-karakter,'[2] en is zodoende over de leerlingen gauw uitgepraat, zoals hij immers ook de leraren spoedig ingedeeld had. Maar de leermiddelen, waarin dan ten slotte zo sterk de persoon van de samensteller ligt, met al zijn veelzijdigheid als individu - laten zich nièt zo eenvoudig groeperen. En de 60 tekstuitgaven hadden dan ook 36 blz. nodig, temeer waar vele uitgaven onder meerdere groepen moesten voorkomen, zodat b.v. Poelhekke's 'Da Costa' (Meulenhoff) in alle vier de groepen staat, voor alle leraren dus bruikbaar is; de samensteller behoort dus tot alle groepen (beter, en - gelukkig, tot geen van alle!); het boek had dus even goed onvermeld kunnen blijven. Men moet verder niet vergeten, dat deze 60 tekstuitgaven van 30 samenstellers zijn, waarvan verscheidene niet of niet meer leraar zijn. Heeft Dr. L. dus op grond van deze uitgaven besloten tot het bestaan der vier groepen, dan is die grondslag zeer wankel. Heeft hij die vier groepen vooraf vastge-

1) Vgl. Lansberg t.a.p. blz. VI.
2) t.a.p. blz. 42.

steld, dan is de indeling der tekstuitgaven vrij nutteloos en had men liever vernomen of Dr. L. tot die groepering der leraren kwam, door gesprekken en bijgewoonde lessen of door theoretiese bespiegeling.

Dr. L. zegt ook, de leermiddelen zo uitvoerig te behandelen, met 't oog op beginnende docenten, voor wie 'embarras de choix' van overzichten, bloemlezingen enz. bestaat. Maar is dit wel juist? Wie, onmiddellik, *alle* leermiddelen aanvraagt, doet spoedig zijn keus, aannemende dat sterke belangstelling in litteratuuronderwijs en grote liefde voor letterkunde aanwezig zijn. Immers: ten slotte is er maar één plaatwerk (Poelhekke en de Vooys), één woordkunst (Poelhekke). Alle niet àl te persoonlike en dus dwingende bloemlezingen en overzichten kan hij naar eigen welgevallen gebruiken. En wat de tekstuitgaven aangaat: al komen er 25 verschillende geännoteerde 'Leeuwendalers', er blijft maar één *tekst*. Uit welke bronnen de leraar kennis wil opdoen (noten en inleidingen te over) heeft met zijn keuze voor de leerlingen niets te maken.

Zo lijkt het me dus dat Lansberg's boek zeer veel overbodigs bevat en er wetenschappeliker uitziet dan het is.

Bezien we ten slotte de afzonderlike hoofdstukken van het werk wat nader.

Dr. L. constateert[1] dat, mogen de in de inleidingen uitgedrukte doelstellingen ook al zeer uiteenlopen, ja zelfs tegengesteld zijn, de verdeling der stof in de overzichten en de verhouding der aan ieder tijdperk bestede gedeelten in de bloemlezingen vrijwel constant is. Als voorbeelden kiest L. de overzichten van de Vooys[2] en Rijpma[3] en tabellen in percenten geeft hij als bewijs. Maar hier wreekt zich weer het descriptieve der 'Proeve'. Het is waar: alle willen de leerling een chronologies overzicht geven van de Nederlandse litteratuur en voorbeelden uit alle tijdperken chronologies tezamen brengen[4]. Maar belangrijker dan die nuchtere percenten zouden opmerkingen geweest zijn over de grote verschillen: al wijden de overzichten een even groot

1) t.a.p. blz. 4. 13. (Hdst. I. 'Doel en middelen').
2) Prof. Dr. C.G.N. de Vooys: 'Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde'. Groningen-den Haag, 1924. (12e druk).
3) E. Rijpma: 'Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letteren' id. 1920. (2e druk).
4) De werken van Poelhekke ('Taalbloei') en H. Poort ('De Bloeiende Bongerd') zonder ik even uit.

percentage bladzijden aan ieder tijdperk - een boek als van de Vooys, die de wèrken hoofdzaak vindt en zich slechts ten doel stelt die te ordenen en in hun samenhang te doen zien, *blijft* volkomen verschillen van dat van Rijpnia, die de letterkundige geschiedenis hoofdzaak acht en zijn bloemlezing als een illustratie daarbij opvat (zie de Voorberichten). Dit principiële verschil doet immers de *geest* dier overzichten voortdurend en volkomen verschillen! Aan de ene kant de kunstzinnige, fijn-voelende en diep-schouwende tekst van de Vooys, - aan de andere kant de dorre, constaterende, voor 't examen werkende Rijpma. Dr. L. had echter crities moeten worden om dit te bespreken. Dat doet hij - heel consequent - dus niet. Maar zodoende missen wij het belangrijkste. Dan had hij ook naar verklaring gezocht voor het feit, dat Rijpma's werkje toch naast dat van de Vooys wist ingang te vinden - waarbij dan gewezen had kunnen worden op de examenstof[1]. En wanneer Dr. L., zonder daarom te gaan betogen hoe het litteratuuronderwijs *moet* zijn[2], altans had gesproken over de manieren die *kunnen* bestaan, en niet alleen over de methoden *die* bestaan - dan hadden we hier allicht iets vernomen over andere behandelingswijzen: lettend op de houding van de kunstenaar tegenover de buitenwereld; of beschouwend de wijze waarop zich één verschijnsel in de loop der eeuwen in de litteratuur afspiegelt; of de genres volgend in hun ontwikkeling; of.... enz.

Maar al blijft men descriptief: al wijden twee boeken 10 % der ruimte aan de Middeleeuwen, dan is toch zeker van het meeste belang, wat er nu in die bladzijden stàat en hoè 't er staat!

Terloops raakt L. het vraagstuk der zelfwerkzaamheid[3]. Elders te veel, hier te weinig. Juist de punten: zelfwerkzaamheid, litteratuuronderwijs en ethiek, vergelijkende litteratuurgeschiedenis hadden uitvoeriger bespreking verdiend[4]. En daarbij hadden dan eens dienst kunnen doen de mededelingen die Dr. L. van collega's ontving. Het boek is als boek voorbarig. Veel meer gegevens zijn er voor vereist. Enquêtes desnoods onder

1) Vgl. Dr. Zijderveld over dit werk van Rijpma: N.T. XII blz. 101.
2) Zie t.a.p. ‘Voorbericht.’
3) Zie t.a.p. blz. 5.
4) Nergens *verdiept* zich het boek. Lees blz. 5. 6. 7. - Als. men het boek sluit denkt men: ‘nu had ik toch wel graag iets over methodiek gehoord.’

leraren - en vooral onder oud-leerlingen, over wat hùn het meest geboeid en getroffen heeft, welke behandelingswijze hùn het liefste was. Dat wij voor verrassingen zouden komen te staan - niemand zal het ontkennen; maar veel zouden we er door leren. Dr. L. heeft te veel uitsluitend meningen van leraren beschouwd. Dat blijkt ook uit de bladzijde over uitgebrachte kritiek[1]. Hoe is het mogelik, dat we hier de namen Dirk Coster, H. Robbers en F. Coenen missen!

Dr. L. constateert de noodzakelikheid een werk in zijn tijd te plaatsen[2]. Natuurlik. Maar als hij dan een artikel van Dr. Hoogstra aanhaalt, die als voorbeeld neemt 'De Hollandsche Spectator' en de 'Leekedichtjes' - dan voelt men weer in eens neiging te vragen of die voorbeelden weer niet heel ongelukkig zijn: zijn die werken als kunst, groot genoeg er zoveel tijd aan te geven. Lezen we dan werkelik op school alleen 'de doode klassieken en de levende schoolmeesters'?[3]

Zo lokt dib werk eigenlik alleen voortdurend verzet uit. En misschien is dit er de grootste waarde van.

Dr. L. haalt aan: 'Broodnoodig lijkt ons de studie van onze oudere letterkunde ook voor de aankomende dichters. Een beetje letterkundige scholing zou hen voor zelfoverschatting kunnen behoeden en hun oorspronkelikheid, zoo ze die bezitten, niet in gevaar brengen'[4]. En plotseling verschijnt ons deze waarheid in al zijn schoolmeesterlike belachelikheid. Waartoe Dr. L. dit aanhaalt blijft onopgehelderd.

Uit dezelfde voorrede: 'Het letterkundig onderwijs is slechts facet, slechts arm, het godsdienstig en wijsgeerig leven van den tijd is het belangrijkste', - maar waarom dan litteratuurdocent geworden?

Dr. L. constateert dat 'Woordkunst' en 'Taalbloei' bijeenhoren - en toch nooit samen worden gebruikt[5]. Maar een oplossing van dit verschijnsel zoekt hij niet. Toch moet deze liggen in het feit dat 'Woordkunst' internationaal is georiënteerd en 'Taalbloei' zich tot de Nederlandse letteren beperkt (in hoofdzaak.)

1) t.a.p. blz. 31.
2) t.a.p. blz. 7.
3) A. Verwey: Eenzame Volzinnen. Vgl. Frans Coenen in Gr. Ned. Mei 1921.
4) de Raaf en Griss. Voorrede 'Nieuwe Bundel III'.
5) t.a.p. blz. 10.

Dr. L. haalt aan: ‘Ik heb nooit geaarzeld, in een intellectueele hoogere klasse een klein luikje te openen, dat uitzicht gaf op een veld van studie’[1] en zegt dan over dit en over die zinsnede der zelfoverschatting van dichters: ‘Beide wenken mogen, als bijkomstige doeleinden in het letterkundig onderwijs worden ter harte genomen’.[2] Nu vraag ik toch! Zeker zò: ‘Als iemand van fullie soms dichter wou worden, let dan goed op, en denk niet te gauw, dat je wat kunt!’ Wàt wordt er al niet bij litteratuuronderwijs met de haren bijgesleept! En men denkt aan Dirk Coster's prachtige uitspraak: ‘Dit onderwijs is uitteraard de eenvoudigste en meest menschelijke arbeid die men ooit een leermeester heeft kunnen opdragen - en alleen bij te kort aan onbevangenheid kan men er in te kort schieten’[3].

Dr. L. geeft tabellen (blz. 14) over de indeling der bloemlezingen en trekt daaruit op blz. 16 conclusies over de aan ieder tijdvak bestede aantallen uren. De conclusie is vals: 9 % van Van der Bilt's ‘Letterkundig Leesboek’ zal zèker geen 14 lessen vullen, en de 9 % van ‘de Nieuwe Bundel’ krijgt men er niet in af. Waar schuilt de fout? In het feit, dat men naast Van de Bilt zèker losse tekstuitgaven gebruikt en dat men van de Raaf en Griss zèker grote delen overslaat. En daarmee vervalt de waarde dier cijfers.

Dr. L. constateert (en dit is weer een belangrijke mededeling!), dat de Platenatlas van Poelhekke en de Vooys zelden of nooit in de klas wordt gebruikt[4]. Het is haast niet te geloven. Dr. L. zoekt nu wel een verklaring: te grote omvang en te veel voorbereiding eisend van de leraar, vooral om bij de portretten wat te vertellen. Ik heb die bezwaren nooit gevoeld. Meestal kan helaas de aanschaffing niet lijden, maar met één exemplaar kan men ook al veel bereiken. En bij de portretten, die trouwens grotendeels overbodig zijn, behoeft men toch niet zoveel te vertellen! Het zou zonde zijn als inderdaad dit hulpmiddel werd verwaarloosd.

Ik moet mij helaas beperken en maak verder slechts korte opmerkingen. Waartoe dienen de blzz. 23-26? Is het nodig te constateren dat ‘Granida’ vaak, en Cats' ‘82-jarig leven’ en ‘Meester Maarten Vroeg’ nooit gelezen worden?

1) Vorrink. Voorbericht deel IIa van ‘De Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten.’
2) t.a.p. blz. 11.
3) ‘De Stem’ 1923 Nov.
4) t.a.p. blz. 18 en blz. 107.

Over de schoolbibliotheek geven de blzz. 26-30 gegevens.Van *verwerking* daarvan is geen sprake.

In Hoofdstuk II (‘Milieu’) constateert L. dat op de gymnasia de noodzakelikheid van progressieve chronologiese behandeling der litteratuurgeschiedenis niet wordt gevoeld. Zou de omzetting der perioden echter niet liggen aan de programma's der gymnasia, en is dus niet juist belangrijker te constateren, dat ondanks die programma's verscheidene leraren tòch de geregeld voortschrijdende methode verkiezen?

Hoofdstuk III (‘De Leerlingen’) begint met een dorre en verwarde[1] opsomming van wat zo al de leerling in de H.B.S. jaren boeit. Er wordt gesproken over liefde, natuurgevoel, vriendschap, vaderlandsliefde, huiselik en maatschappelik leven. Maar als men iets leest als: ‘Immers het is bekend, dat de beschouwing der hemellichamen dien invloed op den ziels-toestand inderdaad hèèft, vooral het zien der maan; dit laatste is begrijpelijk door haar sterk lichtgevend vermogen en door haar, vergelijkenderwijs betrekkelijk groote afmeting’ (sic!)[2], en ‘De zee is welsprekend in dingen, die zij nooit kunnen uitdrukken, maar nog minder verbergen[3],’ dan heeft men de neiging het boek maar te sluiten en te bepeinzen hoe zonde het is, dat een beschouwing van de richting die de belangstelling der leerlingen neemt blijkens hum boekenkeus, hier zo theoreties bespiegelend wordt gehouden, i.p.v. de levende meningen van leerlingen te tonen.

Dr. L. beschouwt dan kort het vraagstuk: de moderne litteratuur en de ethiek. Hij constateert dat men de jeugd van die boeken tòch niet kan afhouden[4] en concludeert tòch: ‘als kunst vindt het gros der hedendaagsche romans en tooneel werken geen weerklank in de nog adolescente menschen’[5] - een onbegrijpelike tegenstrijdigheid[6]. En: ‘De meeste paeda-

1) Men leze blz. 43. 49. e.a.!
2) t.a.p. blz. 48.
3) t.a.p. blz. 45.
4) t.a.p. blz. 55.
5) t.a.p. blz. 64.
6) Vgl. ten overvloede blz. 55: ‘De belangstelling die zij er voor toonen, wortelt in den *eenvoudigen schrijftrant*, in hun goede bekendheid met de milieus en met de begeertes waarover zij handelen’. Is het gecursiveerde zelfs wel juist?

gogen van cenigen naam achten den invloed van vele hedendaagsche romans misleidend en noodlottig'. Hier had L. dan toch wel scherp tegenover mogen stellen, dat dat klaarblijkelik geenszins de mening is der schoolmannen (zijn dat geen paedogogen?) die de bloemlezingen samenstelden, en evenmin van mannen als Robbers en Coster, die gelukkig minder theoreties zijn dan bedoelde paedagogen!

Over Hdst. IV ('De Leeraren'), heb ik het nodige al gezegd. Men zou bij die 35 blz. tekstuitgaven-indeling werkelik gaan geloven, dat inleiding en aantekeningen belangrijker zijn dan de tekst! Merkwaardig - modern werk wordt er niet genoemd. En toch: kenmerkend voor het onderwijs zou b.v. kunnen zijn of de 'Camera' gekozen is of Van Looy; of 'Fantasio' wordt gelezen of Perk. Maar nièt of men 'Fantasio' gebruikt uit de Zwolsche Herdrukken, het Pantheon, in Acket's uitgave of uit de W.B. Niemand laat toch zeker de leerlingen die aantekeningen lezen!

Men vindt hier zelfs Van der Palm's 'Gedenkschrift', Loosjes' 'Frank van Borselen' en 'Jacoba van Beieren' ingedeeld, die misschien wel met litteratuur, maar zeker niets met litteratuuronderwijs te maken hebben.

De 'Slotopmerkingen' bevatten nog vele merkwaardigheden en ongelooflikheden, wier vermelding juist weer wèl waarde heeft. B.v. dat er nog leraren zijn die 'Ferdinand Huyek' lezen en dan bij toerbeurt een hoofdstuk laten navertellen. Men leze Robbers' opmerkingen over deze 'methode'! En een aanprijzing van A. Gratama's 'Onze Letterkunde', die de belangstelling tracht te verhogen, door de leerlingen zelf plaatjes te laten plakken. Als we daartoe onze toevlucht gaan nemen - konden we de litteratuurles beter afschaffen! Maar ik weet zeker dat eenvoudige, waarachtige schoonheid allen, zonder enig hulpmiddel, boeit en ontroert!

Enkele opmerkingen uitgezonderd, het verzamelen van enige gegevens appreciërend, de grote belangstelling constaterend - lijkt mij overigens het werk van Dr. Lansberg van weinig waarde.

Oct.-Nov. 1924.

W.L.M.E. VAN LEEUWEN.

Vondel en Jan Vos.

Het behandelen van détail-vragen van letterkundige historie ligt niet op mijn weg. Maar als zij mij op den weg komen, heb ik natuurlijk tot een besluit daaromtrent te geraken.

In onze 17e E. is de figuur van Jan Vos er een, die als toets tegenover Vondel staat. Wij kunnen, wat de laatste overwonnen en achter zich gelaten heeft aan Seneca'sche rhetoriek en grove burgerlijkheid, van uitdrukking, niet beter leeren kennen dan door de vergelijking van zijn treurspelen met het successtuk en de vertooning van den tooneelregent-tooneelschrijver: *Aran en Titus*. En daarom is het van belang vast testellen of inderdaad, gelijk verklaard is, Vondel in zijn later leven onder den invloed is gekomen van druk-doenerigen Jan.-[1)].

Diens *Aran en Titus* had van Baerle het hoofd op hol gebracht. Hij wist niet beter te doen dan dit bloederig-rhetorische werk, dat terecht verre ten achter gesteld is bij den *Titus Andronicus*, dien men nauwelijks aan Shakespeare waagt toe te schrijven, op één lijn te stellen met de kunst van Aeschylos, Sophokles en Euripides; hij haalt Huyghens er toe over er een lofvers voor te dichten; Hooft moet het lezen en prijzen.

En Vondel?

Hij zegt van Vos: ‘t Is een man van wonderbaer verstandt’. -

Maar over diens werk spreekt hij niet. En dat lijkt me zéér begrijpelijk. Immers het werk van Vos had in hoogen mate de kwaliteiten van het Seneca'sche melodrama, waaraan Vondel zich, sinds hij de echte Grieken kende, ontworsteld had. Die *Aran en Titus* had bovendien heel het uiterlijk karakter van het romantische volksdrama, terwijl Vondel, na de *Ghysbreght*, terugkwam op het Grieksche treurspel, met eenvoudige, verinnerlijkte handeling. Hij kàn dat effectbejagend gedaas van dezen smakeloozen glazenmaker niet naar zijn smaak gevonden hebben.

Een tweede aanraking tusschen de twee, toen Vos al lang schouwburgregent was, vinden we geboekstaafd van 1655, in verband met de vertooning van de *Lucifer*. En een volgende, in 1659, toen de *Jeftha* zou worden ten tooneele gebracht.

1) Dr. J.F.M. Sterok. Ook Prof. Prinssen: ‘Vondel is eenigszins onder den invloed van Vos gekomen’.

Dat Vondel voor zijn drama's niet afkeerig was van bijgevoegde vertooningen lag geheel in zijn opvatting van het drama als een ‘vertoond werk’; verwant aan de schilderkunst. Hij erkent ook, dat ‘het zien de harten meer beweeght dan het aanhoren’. Zoo is voor zijn *Ghijsbreght* het vertoonen van den inval in het klooster zeker zeer oud; wij weten van een vertooning bij de *Gebroeders*; in zijn *Koning Salomon* zal de huldiging van Astarte bij de tempel-opening een aanleiding zijn geweest tot een brok levendige mise-en-scène. Hij staat in dit opzicht tegenover het abstracter spel van Corneille, die van alle figurantisme wars was en dat ook niet wel kon toepassen wegens de belemmerende tegenwoordigheid van adellijke toeschouwers op de planken. Het behoeft dan ook niet te verwonderen dat Vondel met Jan Vos gesproken had over een figuratieven, dans van engelen tot slot van zijn *Lucifer*, die de droefheid der Engelen wegens den val van Lucifer zou uitbeelden.

Maar dat vond onze drukdoende Jan heel en al niet aantrekkelijk genoeg voor het Publiek. En hij ontwierp fluks een heele figuratieve vertooning uit den Seneca'sche-rhetrosynschen Santepetitkraam, met disticha van hemzelf, welke uitnemend geschikt was om het tragische effect van Vondels hooge treurspel te vernietigen.

Als die is uitgevoerd zooals Vos ze in zijn bekenden brief beschreef, dan ligt daarin m.i. nog geen bewijs, dat Vondel onder zijn invloed was. Volstrekt niet. Alleen dat onze rustige en trouwhartige dichter met de fijner voelhorens niet opgewassen bleek tegen den tooneelman, van wien onze dichter in zijn vier regels van 1662 zei:

‘Wat hoort ge, als hij een wijs op vrede en oorlog zet?
Een stem, gewrongen door een bochtige trompet’ -

een karakteristiek, die ik in goed proza moeilijk anders kan overzetten dan: ‘Jan Vos is een lawaaischopper’ -

Vier jaar na zijn *Lucifer* zou Vondels *Jeftha* vertoond worden. En in de werken van Jan Vos vinden wij nog een brief aan Vondel, waarin deze vermeldt door Vondel te zijn ‘aangemaand’ een ‘vertooning’ daarbij te ontwerpen; welke hij dan aangeeft. Zij was bestemd voor het slot van het vierde bedrijf, en liet de offering van Ifis zien. Ook hier weer de noodige abstrakte figuren en een sterk effect. Maar toch niet zoo effectbejagerig en strijdig met het werk als de vertooning, voor de *Lucifer* ontworpen.

Als wij nu aannemen, dat Vos hier inderdaad op initiatief

van Vondel werkte, dan ontstaat toch nog de vraag: blijkt hieruit dat Vondel onder zijn invloed gekomen was?

Ik kan dit niet inzien, en meen dat er een andere lezing voor te geven is.

Vondel had bij de *Lucifer* ervaren, dat als hij Vos een aanwijzing gaf voor een eenvoudige vertooning, deze die aanwijzing naast zich legde en er aanstonds iets veel 'treffenders' en drukkers van ging maken. Kan nu die ervaring hem er niet toe gebracht hebben, te denken: laat ik hem maar dadelijk zijn eigen ontwerp laten maken, dan is er minder gevaar dat hij weer beproeft 'to outherodes Herodes' -.

Ik vind trouwens een zeer sterk bewijs tègen de opvatting, dat Vondel onder den invloed van de Vos was geraakt, in zijn nadrukkelijke uitspraak in zijn Berecht voor denzelfden *Jeftha*:

'schoon de toestel des treurhandels zoodanig behoorde te wezen, dat die, zonder *eenige kunstenary* of hulp der lijdende personage, machtig ware alleen door het aanhooren en lezen der treurrolle (zonder *wanschapen en gruwzame wreedheden* te vertoonen, en misgeboorten en wanschepsels, door het ontstellen van zwangere vrouwen te baren) meedoogen en schrik uit te werken' -

Het laatste deel dezer opmerking mag dan slaan op hetgeen bij de vertooning der *Eumeniden* van Aeschylos gebeurd is, de kunstenarij en 'wanschapen en gruwzame wreedheden', waartegen Vondel hier ijvert, waren die van Vos en zijn *Aran en Titus*. Daarom kan ik van een invloed van Vos op Vondel de sporen niet zien. Hoogstens dat onze fijngevoelige d i c h t e r niet òp kon tegen den drukdoenerigen t o o n e e l m a n .

Maar dat is toch wel heel iets anders! -

L. SIMONS.

‘Vol’ met accusatief.

Onder de adj. die tegenwoordig 'n ace. regeren wordt *vol* genoemd, zonder de vermelding dat het in meer dan een opzicht van de andere verschilt. Het kan trouwens licht z'n eigen weg gaan, omdat het behoort in 'n andere sfeer: bij *bijster, getroost* enz. is steeds 'n p e r s o o n subj., bij *vol* gewoonlik 'n d i n g . De overige komen attributief niet voor of slechts in andere bet., behalve dat d e s n o o d s naast ‘De man is daar z'n leven niet veilig’ kan geplaatst ‘Hij is daar geen veilig man’; *vol* hoort men telkens attributief, gelijk vanouds. Maar het heeft, trouwens op te verwachten wijs, de vrije plaatsing verloren. Bij de anderen beveelt ook de plaatsing aan, de bep. o b j . te noemen - ze is bij *inspanning waard* als bij *i. lonend; vol water* heeft de bep. achter. Terwijl verder, waar voor ongewone klem geen reden is, gelijkelik gezegd wordt *de i. lónend* en *i. wáard*[1)], hoort men (het schip was) *vol wáter*, ('n kamer) *vol vólk* [vw. koppelingen als '*n schipvol, kámervol, hándvol* enz.], - behalve als men *vol* doet uitkomen. Het een en het ander zou ik toeschrijven aan invloed der praep. verbinding, om twee redenen. 1. *Vol* behoort semanties bij *met* en *zonder: zonder volk* heeft tot tegengestelde (oppositum contradictorium) *met volk*, tot omgekeerde (oppositium contrarium) *vol volk*. 2. Naast *vol volk* staat *vol van volk*; in andere uitdr. hoort men soms ook *vol met*...., vermoedelik naar *gevuld met*.... Beide 1 en 2 konden de vooropplaatsing van *vol* bevorderen, de accent-ondergeschiktheid aan wat volgde veroorzaken.

'n Andere eigenaardigheid is zo niet verklaarbaar. Men kan nl. wel zeggen *de, die inspanning waard, de inspanning van het voortschuiven waard*, maar bij *vol* noemt de bep. steeds iets algemeens: men zegt *vol water, vol bruin water, vol rietmussen*, maar niet *vol het, dat water*. De soldaten van Napoleon verenigt onze voorstelling tot 'n groep; daardoor kunnen we zeggen *vol soldaten van N.*; doch *vol* kan niet zonder volgende praep. vóór *deze soldaten*. Bepaling door het individuele is evenzo buiten-

1) Dit is in overeenstemming met Gaarenstroom, De Klemtoon in de ndl. taal 33. Daarnaast bevreemdt mij 17 l.r. *De plank was een duim dík, Zij was een jaar óud*. Het mij gemeenzaam hoofdaccent op *duim, jaar* treft weer het niet vanzelfsprekende [*een* is blijkbaar '*n*].

gesloten als bij *rijk*. Want *rijk aan vissen, rijk aan vis, visrijk, volkrijk* kenmerken 'n meer of 'n stad, *vol (bruin) water* kenmerkt 'n fles; *vol van het water dat in de emmer was, vol van dit water* in de regel niet (slechts als bedoeld wordt: 'het s o o r t van water dat in de emmer was', 'dit s o o r t van water'). Alleen wat 'n k e n m e r k noemt wordt uitgedrukt door 'n comp. of door 'n woordgroep van eigenaardige afwijkende typus. - Hierin verschillen -*rijk* en *vol* zonder praep., dat het eerste niet onbeperkt produktiei! is. Reeds *meesrijk* valt op, *koolmeesrijk* nog meer; *blauwe-meesrijk* doet 'n grapje onderstellen; naast *vol grote en ten dele gevaarlike slangen* is uiteraard geen sprake van -*rijk* (*rijk* als afz. woord zou 'bezittend' betekenen), maar alleen van *rijk aan* ...., de even normale kónstruktie als *vol van* ....

Groningen.
W. DE VRIES.

Boekbeoordelingen.

Dr. A. Verschuur, Een Nederlandsche Uitspraakleer der 17e eeuw. De Spreeckonst van Petrus Montanus van Delft (1635) (Amsterdam - Swets en Zeitlinger - 1924).

Petrus Montanus (Berch), de dorpspredikant van Nieuwen Hoorn, is voor de Taalgids-lezers geen onbekende meer, sedert L.P.H. Eykman[1)], op het voetspoor van Dr. A. van der Hoeven[2)] hem nadrukkelik de eer gaf, een baanbreker geweest te zijn voor de wetenschappelike beoefening van de klankeer. De volle betekenis van zijn zeldzaam geworden en daardoor vrijwel vergeten *Spreeckonst* is nu door Dr. Verschuur op verdienstelike wijze in het licht gesteld.

Dit boek brengt niet - wat de titel zou kunnen doen onderstellen - een herdruk van de oorspronkelike tekst, met inleiding en kommentaar. Terecht meende de schrijver zijn doel beter te bereiken door een monografie, waarin hij, Montanus op de voet volgende, elk hoofdstuk krities ontledend weergaf. Dit boek in zijn geheel kan dus als een inleiding beschouwd worden op een eventuele volledige uitgave. Dezelfde lezers, die door gebrek aan geduld of voorstudie de tekst van Montanus na vergeefse inspan-

1) In Jaarg. XVII, 231-243.
2) In zijn proefschrift over Lambert ten Kate (1896).

ning tot begrijpen en waarderen, weldra ter zijde gelegd zouden hebben, zullen in deze heldere uiteenzetting, deze schifting van het. waardevolle en het onbeduidende, leerzame en boeiende lektuur vinden.

De grondtoon van deze studie is bewondering. ‘Naar mijn overtuiging - zegt de schr. - behoort Montanus ingelijfd te worden in de rij der Nederlanders, die door hun oorspronkelijkheid van geest in onze zeventiende eeuw zulk een doorluchtige galerij vormen.’ ‘Hij heeft de omtrekken van het plan eener nieuwe wetenschap, de phonetica, met zoo vaste lijnen geteekend, zijn uitkomsten reiken, voornamelijk in theoretisch opzicht, zoo ver, dat hij moet gemeten worden met den maatstaf van dezen tijd.’ Maar deze maatstaf kan alleen aangelegd worden door een moderngeschoold foneticus. Daarom mogen we Dr. Verschuur dankbaar zijn, dat hij deze taak volbracht. Dank zij zijn toelichting, wordt de lezer telkens verrast door het overeenkomst van Montanus' schrandere opmerkingen met de moderne inzichten van mannen als Sievers, Viëtor, Jespersen, Scripture e.a. Montanus toont al begrip te hebben van analphabeties schrift (blz. 37) van inspiratoriese wijze van spreken (blz. 40), van ‘glides’ (‘voor- en naecleefsels’, blz. 69), van de indeling der klanken naar de graad van sonoriteit (bls. 146), van de aard van de silbe (blz. 165), van de moeielikheid om de, silbengrens aan te wijzen (blz. 186)[1)].

Intussen is Verschuur niet enkel lofredenaar: hij wijst aan waar Montanus doelloos schijnbaar gewichtige indelingen maakt, waar hij op zonderlinge wijze mistast of voor de hand liggende verschijnselen voorbijziet, maar vooral ook waar hij ‘worstelt om zich los te maken van overgeërfde opvattingen’ (blz. 130), waar hij zich door de lettertekens laat foppen (blz. 99) of zelfs ‘met schriftteekens speelt’ (blz. 182-183). Het zwakst wordt zijn werk, als hij de taalfeiten vergelijkend of etymologies wil gaan verklaren (b.v. blz. 170 vlg., blz. 176), want doordat hij van het Nederlands uitgaat en de verhouding der verschillende talen niet kent, verheft hij zich niet boven het dilettantisme van zijn tijdgenoten.

Van biezonder belang is Montanus' boekje voor onze taalgeschiedenis, omdat hij ook geeft ‘een practische uitspraakleer, in de eerste plaats van het Nederlandsch, zooals dat in de eerste helft der zeventiende eeuw zal gesproken zijn door beschaafde

1) Vgl. nog de parallel met een opmerking van Wundt op blz. 46, en de eerste noot op blz. 95.

Zuid-Hollanders, tot welke Montanus door zijn geboorte te Delft,[1] zijn studie te Leiden en zijn ambt van predikant moet gerekend worden' (blz. 92), terwijl hij ook hier en daar dialektiese klanken vermeldt, b.v. Dordtse, Schiedamse (blz. 155), Vlaamse, Brabantse[2]. Met stelligheid lezen wij uit zijn werk dat de *ij* en *uu* (geschreven *ui*) monophthong waren (blz. 115, 120). Toch blijft, ondanks zijn fonetiese beschrijving, nog onzekerheid hoe nu eigenlik de klank was van *eui* (blz. 107, 121), van de *oe* voor labialen en gutturalen (blz. 108) en of er inderdaad verschil bestond tussen *ie* en *ij* (blz. 77, 114). De oplossing die Verschuur daarvan geeft, is niet altijd overtuigend: hij zelf betreurt trouwens dat Montanus niet steeds voldoende gegevens verschaft voor een afdoende beoordeling (b.v. bij de onderscheiding van ê en â; blz. 99).

Merkwaardig is ook de ritmiese ontleding van de zin in 'spreekmaten', in het 4de, 6de, 6de boek, waarvan de inhoud zeer beknopt wordt weergegeven. Ook hier blijkt hoe Montanus steeds met geoefend oor de taal beluistert.

Behalve door middel van de doorlopende kritiese toelichting stelt Verschuur ook door zijn *Inleiding* de oorspronkelikheid van Montanus' waarnemingen in het licht. Daar gaat hij na, welke geschriften zijn auteur gekend en geraadpleegd heeft: de spraakkunst van de beroemde Franse geleerde Petrus Ramus, de Hebreeuwse spraakkunsten van Martinius en Alstedius en nog enige andere. Iets van zijn gading, in losse opmerkingen, heeft Montanus daar kunnen vinden, maar stellig geen 'stelselmatige descriptieve articulatorische en acoustische phonetica die blijk geeft van een nieuw inzicht'. Die vond hij evenmin in geschriften van zijn Nederlandse voorgangers, in hun spelen taalboekjes. Montanus' late, maar welverdiende roem, zelfs internationaal een vóórganger geweest te zijn - al bleef zijn werk zonder rechtstreekse invloed - is door de grondige monografie van Dr. Verschuur stevig gehandhaafd.

C.D.V.

1) De vraag of hij ook uit Delftse ouders geboren is, diende nog wel eens onderzocht te worden.
2) De Noord-Hollandse heeft hij blijkbaar minder bestudeerd. Daaruit zal wel te verklaren zijn dat hij de verbinding-*fn* over het hoofd ziet (blz. 150).

Aankondigingen en mededelingen.

Verzamelde Opstellen.

Een viertal auteurs brachten hun verspreid werk van vroeger en later tijd in een bundel bijeen.

De *Studiën over Litteratuur en Tooneel* van Dr. J.L. Walch[1] bevatten eerst een vijfta! *Mediaevalia* (Reinaert, Maerlant's Leven van St. Franciscus, Ruusbroec's Van den Blinckenden Steen, Vizioenen), met smaak geschreven opstellen, die ten doel hebben de schoonheid van de Middeleeuwse kunst te doen gevoelen. Het opstel *Na honderd jaar* gaat over Da Costa's *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*. Het grootste deel van de bundel is gewijd aan het toneel, waaraan de schrijver, privaatdocent in dit vak, in het biezonder studie gewijd heeft. Belangrijk zijn de voordrachten over *Een nationaal tooneel, Over tendens- en vertoogstukken* en het opstel over het burgerlik drama in de tweede helft der 18de eeuw (*Theatraal*). Interessant voor de toneelpraktijk is de uitvoerige, beredeneerde *Lijst van Nederlandsche Tooneelstukken van* 1400 *tot* 1900, vroeger in *Het Tooneel* verschenen, waarin de schr. nagaat welke oude Nederlandse stukken bij een hedendaags publiek direkte belangstelling zouden kunnen wekken; een aestetiese zifting dus van onze gehele oudere toneellitteratuur en tegelijk een pleidooi voor de heropvoering van menig oud stuk.

In de bundel *Kultuur en Leven* van M.A.P.C. Poelhekke[2], grotendeels gewijd aan kunstgeschiedenis en buitenlandse letterkunde, komen ook een aantal beknopte, maar boeiende opstellen voor, die op Nederlandse letterkunde betrekking hebben, waarvan wij noemen: *Groei der Dichtkunst*, het drietal waarin hij zijn liefde voor Alberdingk Thijm uitspreekt (blz. 105-131) en vooral dat over *Potgieter, Perk, Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk en Dante*.

Dr. P. Valkhoff's Verzamelde opstellen *Over Frankrijk's Letterkunde*[3] behandelen alle de Franse letterkunde, maar het laatste,

1) Maastricht - Boosten en Stola - 1924.
2) Amsterdam - Van Munster's Uitgevers-Maatschappij - 1924. Prijs ƒ 3,50, geb. ƒ 4,90.
3) Amersfoort - Valkhoff en Co. - 1924.

over Ronsard, verdient hier vermelding, omdat de schr. ook Ronsard's invloed op de Nederlandse letterkunde nagaat.

De bundel *Verzamelde Taalkundige Opstellen* (Eerste deel) van Dr. C.G.N. de Vooys[1)], dagtekenende uit de jaren 1906-1923, en voornamelik verschenen in *De Beweging, Taal en Letteren* en *De Nieuwe Taalgids*, bevat drie afdelingen, nl. 1°. *Over 'schrijftaal' en 'spreektaal', algemeen beschaafd en letterkundige taal*; 2°. *Het belang van het, spellingvraagstuk*; 3°. *Uit de geschiedenis van de Nederlandse spraakkunst*. Het tweede deel zal in het begin van 1925 verschijnen.

De bundel *Handelingen* en *Levensberichten* van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 1923-1924, brengt, behalve de inleidende rede waarin de voorzitter Dr. J.L. Walch zijn denkbeelden over litteratuurstudie ontwikkelde, de voordracht van Dr. A. Jolles over *Het Sprookje*. Onder de *Levensberichten* vermelden wij dat van T.H. de Beer, door Mr. M.G.L. van Loghem; van J.J.A.A. Frantzen, door Dr. J.H. Scholte; van J.M. Hoogvliet, door Dr. D.G. Hesseling; en van J.A. Leopold, door Dr. J. Prinsen J. Lz.

Bij de firma J.B. Wolters verscheen de redevoering *Idealen en Grenzen*, waarmede Dr. J.H. Kern de 19de November zijn ambt als opvolger van Dr. J.W. Muller te Leiden aanvaardde. In het eerste gedeelte waarschuwt hij, met volle waardering voor de belangrijke hulpwetenschappen van de filologie, als fysiologie en psychologie, tegen de mening 'dat iedere filoloog een soort, van Manusje-van-alles behoort te wezen, op gevaar af van niemendal te zijn'. Ook binnen de 'grenzen' is er werk in overvloed voor de Nederlandse filoloog. In het biezonder zet de spr. zijn denkbeelden uiteen over de verhouding van spreken en schrijven - een belangrijk en voor de M.-E. nog zo gebrekkig bestudeerd probleem - waarbij hij in hoofdzaak partij kiest voor de beschouwing van de jongeren, gelijk reeds blijkt uit het feit dat de rede in de vereenvoudigde spelling gedrukt werd. Nu ook zijn ambtgenoot in de letterkunde, Dr. Albert Verwey, in proza en proëzie de oude buigings-*n* 'verwaarloost', geven dus de Nederlandse filologen - wij denken daarbij ook aan Dr. N. van Wijk - aan onze oudste universiteit het goede voorbeeld! Menig jongere-in-leeftijd kan daar een aansporing in vinden.

1) Groningen - J.B. Wolters - 1924.

In de *Revue d'Ascétique et de Mystique* (Juillet-Octobre 1924) gaf Dr. J. van Mierlo in het Frans een beknopte samenvatting van zijn beschouwingen over *Hadewijch, une mystique flamande au treizième siècle*.

Als ‘privaatdruk’ verscheen in een beperkt aantal exemplaren een aantal gedichten en refereinen *Uit een Tongerschen dichtbundel der XVIe eeuw* (44 blz.), in handschrift ontdekt, en uitgegeven door Jules Frère en Dr. Jan Gessler (Tongeren - 1925), met inleiding, facsimilé's van het handschrift en aantekeningen. Merkwaardig is, dat in dit handschrift, evenals in het ondere Utrechtse van Jan van Styevoort, het stichtelike en het obscoene vreedzaam naast elkaar staan.

Van de *Quickborn-Verlag* te Hamburg ontvingen wij een tweede vermeerderde druk van Joh. E. Rabe's *Kasper Putschenelle*[1], een boek dat wel niet rechtstreeks onze letterkunde betreft, maar dat om het dramatiese genre dat er in behandeld wordt, onze lezers kan interesseren. Men vindt er namelik een rijke verzameling plat-Duitse teksten van ‘Kasparspiele’, d.w.z. spelen met handpoppen, met een brede historiese inleiding - waarin ook omtrent het bestaan van een Mnl. ‘dockenspel’ plaatsen uit Kalff's *Geschiedenis* aangehaald worden (blz. 13) - en zakelike toelichting. Het boek is o.a. versierd met een miniatuur in kleuren, uit een 14de-eeuws Frans handschrift, waarop men de poppenkast afgebeeld ziet.

De verdienstelike folklorist Is. Teirlinck heeft een nieuw werk uitgegeven, *Flora Diabolica* getiteld[2], dat van grote vlijt en speurzin getuigt. Het behandelt ‘de plant in de demonologie’ en is verdeeld in twee hoofdstukken: door de *Diabolische planten* toont de duivel, soms door bemiddeling van heks of tovenaar, zijn macht om de mens te verderven, maar naast de ziekte ligt het geneesmiddel: door de *Antidiabolische planten* is de mens in staat, de duivelse listen te bestrijden en de duivelse kwalen te genezen. Beide soorten worden uitvoerig en met grote belezenheid in dit uitvoerige werk (322 blz.) besproken: een register vergemakkelikt het raadplegen.

C.D.V.

1) Verschenen in 1924. Prijs geb. 7 Mk.
2) Antwerpen - ‘De Sikkel’; Santpoort - C.A. Mees. - 1924. Prijs ƒ 3,50.

Uit de tijdschriften. (November-Desember).

De Gids. Nov. Het artikel *Metriek* van André Jolles is geschreven naar aanleiding van de *Prosodie der voordrachtkunst* van Balthasar Verhagen. Tegen het eerste, theoretiese gedeelte heeft de beoordelaar bezwaren, maar hij plaatst zich in dit artikel - mèt de schrijver - op prakties standpunt, en vindt dan veel te waarderen. Voornamelik behandelt hij het eigenaardige dualisme van ‘metrum en bewegingsfiguur.’ De dichter kan tweeërlei standpunt innemen: hij ‘kan van het schema uitgaan, aan het metrum een hooger waarde toekennen; hij zal dan pogen, de bewegingsfiguur zooveel mogelijk ondergeschikt te doen zijn. Ten tweede kan hij van de bewegingsfiguur uitgaan en haar van overwegend belang achten, en dan ziet hij in het schema slechts een ordenende onderlaag.’ Evenzo kan de recitator, als ‘herschepper’, twee wegen kiezen: uitgaan van het stramien of van de daarop geborduurde figuur. Beide wegen kunnen leiden tot eenzijdigheid, maar langs beide is ook de juiste middenweg te vinden. Tegenwoordig is men geneigd de soort met metriese aanleg te onderschatten: voor haar wil Jolles een goed woordje doen. De 19de-eeuwse letterkunde bevat gedichten waardoor bij leerlingen de beide richtingen tot hun recht komen: naast Gorter en Henriëtte Roland Holst staan Tollens en Staring.

De Nieuwe Gids. Nov. Met *Een auteur die meer wezen dan schijn is* bedoelt W. Kloos de romanschrijver J. Eigenhuis, van wie hij het laatste werk, *De Horizon blinkt*, bespreekt.

Des. In een artikel *Boëthius en nog wat* bespreekt W. Kloos de vertaling: *De vertroosting der wijslegeerte*, door J.W. Schotman.

Groot-Nederland. Des. Frans Coenen schrijft een In Memoriam *Herman Heyermans.* *De doolhof der Muze*, een opstel van H. Marsman, handelend ‘over den stand onzer Poëzie’, bevat

een waardering van Dirk Coster's bloemlezing *Nieuwe geluiden*. Ondanks zijn bezwaren, toont hij zich er mee ingenomen. Aan het slot geeft hij een karakteristiek van de samensteller-inleider. - Frans Coenen publiceert zijn te Parijs gehouden lezing over *De geest in de Hollandsche Letteren*.

Onze Eeuw. Nov. Martien Beversluis wijdt een opstel aan *De laatste poëzie*, waarmee hij een reeks onlangs verschenen dichtbundels bedoelt. Zijn algemeen oordeel is ongunstig: 'Wij leven nog midden in den chaos. Er heerscht wanorde naar den uiterlijken kant, naar den vorm, maar ook wanorde naar den geest, in de idee en in de moraal.' Zijn verzet gaat vooral tegen de groep van het *Getij* en tegen Nijhoff. Bij De Mérode voelt hij een kentering, maar vooral voor Van Eyck, die zichzelf vernieuwde, vraagt hij meer waardering.

Des. Bij het staken van dit tijdschrift, werpt de redaktie *Ten afscheid*, een terugblik op de afgelegde weg.

Elseviers Maandschrift. Nov. H. Robbers bespreekt *De Kunst van het Reizen* door P.H. Ritter Jr.; J. de Wit de jongste roman, *De Eenzame*, van Herman de Man.

Des. H. Robbers herdenkt Herman Heyermans.

Stemmen des tijds. Nov. In de *Letterkundige Kroniek* bespreekt C. Tazelaar vergelijkend de laatste gebundelde kritieken van Querido (*Letterkundig Leven* III) en van Kloos (*Inzichten en vergezichten* IX), de *Verzamelde taalkundige Opstellen* I van C.G.N. de Vooys, een *Over-Betuwsche novelle* van K. Lantermans, en de Afrikaanse roman *Ampie* van Jochem van Bruggen.

De Beiaard. Nov. G. Brom beoordeelt het proefschrift van K.H. Boersema: *Allard Pierson, eene cultuurhistorische studie*. Hij noemt dit 'misschien overladen, maar zeker onmisbaar boek de basis voor een edele gedenkzuil, die oorspronkelike denkers ooit Pierson zullen wijden. Hij verdient immers nog een nieuw beeld uit één stuk, gemodelleerd naar de verspreide trekken in deze grondig doorwerkte samenvatting, die, hoe verdienstelik en betrouwbaar ook van geleerdheid, toch met het oog op het leven wat gewoon lijkt voor een man, aan wie volstrekt niets gewoons was.' Aan het slot verwijt hij de schrijver van dit proefschrift zijn verwaarlozing van de Katholieke literatuur.

Opwaartsche Wegen. Nov. J. van Ham geeft een uitvoerige beschouwing over *Felix Timmermans' De Pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerdl*, waaruit we ‘een heel andere Timmermans leren kennen dan die uit Pallieter.’ - F. Bosman is opgetogen over de roman *Ampie* van zijn landgenoot Jochem van Bruggen, een boek dat door ‘diepere sielkundige indringing, gevoel en humor’ een tegenhanger is van goede moderne Nederlandse kunst: door zulke geschriften zal z.i. ‘die Afrikaanse romankunst gou oor die bult kom.’

Des. Van Ham bespreekt o.a. *De dominee in onze literatuur* van Gerard Brom en beoordeelt *De mooie taal*, van H. Padberg, dat hij voor de school ongeschikt acht, ook wegens het polemies karakter, maar dat hij voor studie zeer aanbeveelt.

Vragen des tijds. Nov. Het artikel van J.J. Salverda de Grave: *Litteraire kunst en wetenschap* bevat overdenkingen naar aanleiding van Kalff's *Inleiding tot de studie der literatuurgeschiedenis*. Bij alle lof voor dit werk vindt hij er iets tweeslachtigs in, omdat Kalff ‘als middel van letterkundig begrijpen de esthetica aanbeveelt’ en ‘omdat het hem, in theorie altans, enige moeite gekost heeft partij te kiezen’ tussen esthetiese letterkundige kritiek en letterkunde als historiese wetenschap. ‘In een werkprogramma is het goed, duidelik uit te spreken dat de taak van de geschiedschrijver der letterkunde niet anders moet worden omschreven dan als: het bestuderen der werken uit het verleden in hun verband met de kunstopvattingen van hun tijd en als bouwstoffen voor de beschavingsgeschiedenis ener natie.’

Boekenschouw. Nov. J.F. Sterek gaat nog eens nauwkeurig na wat wij weten kunnen omtrent *Vondel's epos ‘Constantijn’*. Hij wijst o.a. op het Latijnse gedicht van Plemp, waarin hij Vondel's gedicht bewondert en prijst, op het gedicht van Barlaeus na het staken van de Oonstantijn, en op de stukken waarin Vondel *Constantijn*-fragmenten te pas bracht. Behalve de bekende passage uit de *Heerlijkheid der Kerke* rekent hij daartoe ook de aanhef van de *Maeghden*.

Den Gulden Winckel. Nov. Een ‘Winckelbediende’ schrijft een goed gedokumenteerd artikel over *Ronsard in Nederland*. -

S.G. de Rouck wijdt in de rubriek *Vlaamsche Schrijvers* een beschouwing aan de ontwikkeling en het werk van *Jozef Muls*. - Gerard van Eckeren kondigt het tweede deel van Kalff's *Westeuropeesche Letterkunde* aan en beoordeelt de biografie die Dr. G. Kalff Jr er bij voegde, en waarin de criticus ‘iets pijnlijks’ vindt.

Des. Gerard van Eckeren schrijft over de jongste dichtbundel van J. Greshoff: *De Ceder*. F. Jansonius prijst de *Kwattrynen* van Jacob Israël de Haan; Roel Houwink de verzen *Om 't hooge licht* door Ben van Eijsselsteijn.

De Witte Mier. No. 9. Johan Huyts ontwikkelt ernstige bezwaren tegen de *Nieuwe Geluiden* van Dirk Coster, o.a. dat hij een onzuiver beeld geeft van de dichtkunst in de periode 1918-'23, wanneer hij ‘de groote, nog zingende stemmen van Boutens, Leopold, Henr. Roland Holst en Verwey verzwijgt.’ - Jan de Vries acht *De Mooie Taal* van H. Padberg ‘in velerlei opzicht mislukt’, vooral door ‘het blikken rinkeltuig van geleerddoenerij’ en door de eenzijdig-Katholieke strekking.

No. 10. Dit nummer is geheel gewijd aan *Jan van Nijlen*: men vindt er o.a. bijdragen van Karel van de Woestijne, Maurice Roulants, Jan Greshoff, Arle Delen en enige portretten.

Tijdschrift voor Taal on Letteren. Nov. Gerlach Royen geeft een beknopt verslag van het *Eenentwintigste internationaal Amerikanistencongres*, gevolgd door enige fragmenten uit zijn voordracht over *De nominale klassificatie*, waarin hij de opvattingen van oudere indogermanisten over de oorsprong van het genus nagaat, en aantoont in hoeverre verschillende hedendaagse taalgroepen geslachtsonderscheidingen handhaafden. - D.A. Stracke stelt de vraag: wie was *Deken Herman uit den Reynaert*? (vs. 2735). Nadat hij aangetoond heeft dat het niet Hermannus Tornacensis, uit de eerste helft van de 12de eeuw kan zijn, zoekt hij hem elders. Het vervolg van dit artikel zal de oplossing brengen. - Een bijdrage van W.H. Beuken *‘Onze lenige taal’, Hollandse studentetaal in den vreemde* handelt over een zeer speciale, verduitste taalkring, nl. van Nederlandse studenten te Aken. - Onder *Boekbespreking* vindt men o.a. een recensie van Gerard Brom's *De Dominee in de Literatuur* soor P. Maximilianus, en van *De Kleine Gids* (J.B. Schepers en H.J. Scholten) door L.C. Michels.

Vlaamsche Arbeid. Des. Onder het opschrift *Het Vaderhuis te huur* polemiseert Victor J. Brunclair scherp tegen de school van Karel van de Woestijne, voortgekomen uit de *Van nu en Straks*-richting. Daartegenover stelt hij de jong-Vlaamse poëzie, waarvan ‘een diepe religiositeit de grondtoon is’, en die ‘de ethiese zending onzer dichterschap maatschappelik en staatkundig omzet door de daad.’

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. April. Een voordracht van G. Segers is getiteld: *Lichtstralen uit Vondels Werk*.

Mei. Deze aflevering bevat de *Verslagen* der Keurraden over de ingekomen, antwoorden op een viertal uitgeschreven prijsvragen, nl. een Gents Idioticon, een studie over Klank- en vormleer van het Brussels dialekt, een vakwoordenlijst van de Zeevisserij en een lijst van Nederlandse plantnamen.

Junie. A. Carnoy bestudeerde *De oudste riviernamen van het Vlaamsche Land*. - A. Geerebaert geeft van zijn met grote zorg bewerkte, zeer uitvoerige *Lijst van de gedrukte Nederlandsche Vertalingen der oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers* het eerste gedeelte, handelende over de vertalingen uit het Grieks, in alfabetiese volgorde (88 blz.), een belangrijke bibliografiese grondslag voor allerlei onderzoekingen.

Julie. Op de plechtige jaarvergadering hield de Bestuurder J. Mansion een inleidende rede: *Hoe heetten onze vrouwen in het verleden*, met aardige opmerkingen over de oorsprong van de Oud-Germaanse vrouwennamen. - Daarop volgt een verslag van de voordracht van Herman Teirlinck: *Over het Wezen van de Dramatiek*, waarin hij zijn denkbeelden, ontwikkelt over de gezondmaking van de hedendaagse ‘zieke, onder veel misverstanden verstikte Dramatiek.’ - J. Jacobs bespreekt *Het Onderwijs in de geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de hoogere humanioraklassen*.

Leuveusche Bijdragen XVI, afl. 3-4. A.H. Krappe ontleende aan een Latijns leven van de Maastrichtse bisschop Joannes Agnus (7de eeuw) *A. Flemish legend of the Ploughman King*. - J. Lindemans behandelt onder *Toponymica* het woord *Meersch* in een lange reeks eigennamen. - L. Reypens heeft *Het oude Ruusbroec-portret teruggevonden en een Ruusbroec-gravure naar Van Diepenbeek ontdekt*. Dit 16de-eeuwse schilderijtje, bij het

artikel gereproduceerd, is waarschijnlik naar een veel ouder miniatuur gekopieerd. - A. Burssens schrijft beknopt over de *Verhouding van de Nederlandse Sterfboeken* (*Den Haag*) *tot L'art de bien mourir* (*Brugge*).

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns III, afl. 2. De redaksie herdenkt met weemoed *Professor J. Kamp* van Potchefstroom, geboren Hollander, maar die 'hom so volkome vereenselvig met die Afrikaanse gedagte.' - A.C. Bouman en E.C. Pienaar maken *Prinsipiële opmerkinge oor 'n Afrikaanse spraakkuns*, naar aanleiding van de kritiek die Dr. Bosman op hun werk oefende. - D.F. Malherbe besluit zijn opstel over *Het Afrikaans*, waarin hij Hesseling's jongste werk krities beschouwt.

Mededeelingen der Kon. Aead. van Wetenschappen Afd. Letterkunde, deel 57 A No. 3. Een bijdrage van J.P.B. de Josselin de Jong over *Het Nogerhollandsch van St. Thomas en St. Jan* brengt een aanvulling van de vroegere studieën over dit onderwerp door Hesseling. Blijkens het foneties en morfologies afslijtingsproces is deze taal onherroepelik ten ondergang gedoemd.

Elfde jaarverslag van het Vondel-Museum. J.F.M. Sterck publiceert *Latijnsche Gedichten van Cornelis Gysbertsz Plemp van of betreffende Joost van den Vondel* (1625-1638), die 'een geheel nieuw inzicht geven op de verhouding des dichters tot zijn oude vriend Plemp'.

Museum. Des. G. Engels beoordeelt - in aansluiting bij zijn kritiek op de 2de druk in ons tijdschrift (IV, 140) - de derde druk van Stoett's *Middelnederlandsche Syntaxis*. Naast waardering voor de vele verbeteringen, maakt hij enkele nieuwe kritiese opmerkingen.

De Bibliotheekgids. Nov. W.M. geeft een artikel over *L. van Deyssel's gedenkschriften*.

C.D.V.

Staring als navolger van Wieland.

I.

Navolging kan vrijwel plagiaat, kan echo-werk zijn, b.v. Zoo stroomt de Dusse om 't hol van Neander, naar Southey's And this way the water comes down at Lodore.

Navolging kau ook ontleenend verwerken zijn. Zoo heeft R. Feith uit Schillers *Philosophische Briefe* nogal wat gedachten in zijn werken, om zoo te zeggen, over-gedacht[1)]; Van Lennep heeft ons romanbouwkunst naar Scott gegeven, de inleidingskunst incluis; Beets heeft soms gedicht als epigoon van Poot[2)]; in 't werk van beide, Van Lennep en Beets, vindt men dan dat van de voorganger terug.

Navolgen kan ook zijn het streven, een partuurwerk te maken, zooals Perk zijn *Iris* dichtte nevens Shelley's *The Cloud*. Bij alle overeenkomst (in vorm niet alleen) met 't Engelsche gedicht, is 't Nederlandsche geen maaksel maar van virtuositeit, het is kunst met eigen ziel.

Nog anders. Stelt men tegenover *The Cloud* Du Toits *Die Besembos*, zinnebeeldige zang van nationale liefde en hoop, die onuitroeibaar wortelt en onafhouwbaar hecht, dan voelt men, hoe hier de overeenkomst tot strophenbouw en toon is beperkt, dat er zielstegenstelling is tusschen de gedichten als 't karakterverschil tusschen de standvaste struik en de nergens wonende luchtverschijnselen. Er is in 't dichtwerk *toon- en trantgelijkheid*, meer niet. Maar nog wel degelijk is dit bij navolging: het jongere zou zonder het oudere niet zijn ontstaan. In dit opstel hoop ik aan te toonen, dat zóó in Starings wonderverhalen navolging is van Wieland.

1) Vgl. ook de beeldspraak in:
Ferdinand was gereed ‘om het wormpje als zijn natuurgenoot te omhelzen’. (*Ferdinand en Constantia* II, 6e brief).
‘Es giebt Augenblicke im Leben, wo wir aufgelegt sind, jede Blume und jedes entlegene Gestirn, jeden Wurm und jeden geahnten höhern Geist an den Busen zu drücken.’ (*Theosophie des Julius*).
2) Vgl. *Aan een Pessimist* van Beets en *Vrolijk Leven* van Poot.

Nemen we Wielands Musarion. Het begint:

> In einem Hain, der einer Wildnis glich
> Und nah am Meer ein kleines Gut begrenzte,
> Ging Phanias mit seinem Gram und sich
> Allein umher; der Abendwind durstrich
> Sein fliegend Haar, das keine Ros' umkränzte;
> Verdrossenheit und Trübsinn malte sich
> In Blick und Gang und Stellung sichtbarlich,
> Und was ihn noch zum Timon fehlt, ergänzte
> Ein Überrock, so fasricht, so entfärbt
> Und abgenützt, dasz es Verdacht erweekte,
> Er habe den, der einst den Crates deckte,
> (Ihr wiszt ja, wo?) von Diogen geerbt.

De introductie van Phanias hier en die van Jaromir in 't ommeland van Praag, verder het verstootlingschap en de armoe van beide, daarin is gelijkenis. En de vertellende toon van de jamben, de niet regelmatige plaatsing van de rijmen, de herhaalde enjambementen, versterken die. Wieland houdt zich tot zoo ver nog aan de vrjfvoetige regel, verderop niet meer. Staring brengt al dadelijk die afwisseling. Bij hem lezen we van ‘t Boheemsch Athenen’; dit treft ons bijzonder, als we vernemen, dat Phanias, nu zoo triest, te voren wijntje en Trijntje had gevierd, ‘zu Athen.’

De mijmeraar zet zich neer; zijn gedachten blijven de philosophische kant uitgaan. Vroeger was hij ‘leichisinnig, lüstern, rasch und unerfahren,’[1] nu ziet hij zich wenken door de deugd. ‘In solche schimmernde Betrachtungen vertieft’ (Jaromir had zijn ‘overlegging’), is hij daar nog, als hem een andere verschijning nadert; - levend en wel zijn Atheensche beminde! Vooral door de psychologische teekening na de beschrijving van dit nieuwe persoontje worden we weer bij Jaromir gebracht.

> So war, die ihm erschien, so war Musarion.
> Sagt, Freunde, wenn mit einer solchen Miene
> Im wildsten Hain ein Mädchen euch erschiene -
> Die Hand aufs Herz! - sagt, liefet ihr davon?

1) Vgl. *Marco*: ‘Jong, welgemaakt, van edel bloed, schatrijk.’
Vgl. in Wielands *Clelia und Sinibald*: Sie war reich, von gutem Haus'. in ihren schönsten Tagen.
Die S. was ‘dem Narcisz an Selbstgefallen gleich.’ - juist als Marco.
Zulke regels van qualitativa vielen destijds in de smaak. In Betje Wolff's *Menuet en Domineespruik* komt er een voor, die met de laatst aangehaalde van Wieland ook sterk verwant schijnt.

We denken aan Jaromir, te Zutphen, als hem pas dat verleidelijke hoentje is gebracht:

> Het niet te proeven! - Van die reepjes ook geen één -
> Geen twéé! tot ongemerkt het halve Hoen verdween!
> Had GIJ 't gekund?

In 't volgende gesprek tusschen Musarion en Phanias doet een en ander denken aan *De Twee Bultenaars*. 't Gaat over de liefde van twee concurrenten van verschillend slag voor ons Athenerinnetje. De eene vrijer, Phanias zelf, was eerst niets dan vriend en zijn vriendschap was door Musarion beantwoord:

> Was ich für dich empfand, war auf Verdienst gegründet.
> Du warst mein Freund und fordertest nicht mehr;
> Vergnügt mit einem Band, das nur die Seelen bindet,....

Iets van die woorden gaat door deze van Staring, als hij Klara's voorkeur voor Frederik vermeldt:

> Wat Ot van Freedrik onderscheidt,
> Ontsnapt het Meisje niet. Ja! in heur binnenst fluistert
> De vriendschap vaak een meegaand woord
> Voor die als Dichter, die, als Zanger, haar bekoort.

De mededinger Bathyll (om hem, met Phanias, zoo te noemen) had nogal van Marco. Van hem zegt Musarion, dat hij ‘sich im Spiegel selbst belächelt.’ Zij acht hem goed voor tijdverdrijf, meer niet. Phanias heeft ook wel een Marco-aartje, en Wieland noemt hem in het begin ‘den Sieger aller Herzen’, maar 't schrikt het meisje minder af. Van zijn omkeer moet ze 't trouwens heelemaal niet hebben: hij deed nu, alsof haar bekoorlijkheid voor hem niet meer bestond! Zij vindt die omkeer onnatuurlijk en zegt:

> Ich fordre mehr Beweis, eh' ich ein Wunder glaube,

alsof ze graaf Frederik was, tegen wie Boel sprak:

> Hoor! Wil uw twijflarij van wondren doen niets weten, enz.

Verder lezende krijgen we verschillende reminiscenties. Musarion vraagt haar bekoelde minnaar:

> Du ....
> Genieszest, weil du kannst, und leidest, wenn du muszt?

Jaaps laatste woord, bij Staring, doet er aan denken:

> Hou' wat gij hebt - 'k zal lijden, wat ik kan.

Musarion spreekt van gedwongen vermaken,

> Die da und dort uns gähnen machen sollen.

Staring begint *Jaromir* gewroken met:

> 't Werd geeuwen links en rechts,

en duidt daarmee op die regel aan 't slot van *Jaromir te Zutphen*, waar hij zei:

> Gij, die dit geeuwend leest, en geeuwend lezen hoort;

Musarion duidt met dat ‘gähnen da und dort’ op onechte vreugde,

> Wobei man künstlich lacht, und ungezwungen gähnt.

Dan weer houdt ze haar patient voor:

> Ihm (den wijze) schmecken schlechte Speisen,
> Aus weiszem Thon so gut, als aus getriebnem Gold,
> Wenn um ihn her die muntern Lämmer springen,
> Indem er sorgenfrei in eignem Schatten sitzt.
> Und Zephyrn, untermischt mit bunten Schmetterlingen,
> Gemähter Wiesen Duft ihm frisch entgegen bringen ....

alsof die wijze Starings Edelard (in *De Verjaardag*) was op zijn landhuis:

> 't Boonenbed
> Zond hem zijn geuren uit de verte toe,
> Wedijvrig met de rozen; zeisenklank
> Liep vroolijk in het naaste hooiveld om;
> En op den voetweg ging de schel des rams,
> Aan 't hoofd zijns harems stappend; ....

Maar patient Phanias toont weinig levenslust:

> Itzt, wenn es bei mir stünde,
> Wünscht' ich mir nichts als ein gelasznes Blut.

Zoo, of erger, maakt 't graaf Frederik in *De Twee Bultenaars*:

> Voorzeker, Rudolf! en de Meester eischt geen loon,
> Die mij cureeren zal - de Dood!

't Gaat later de goede kant uit. Phanias is zoo nijdig niet, dat hij Musarion zijn nederig' huis ontzegt, ja zelfs

> Herr Phanias, der nur aus blöder Scheu
> Vor seinen Mentorn (zijn leermeesters in de philosophie) sich
> so lange widersetzte,
> Schwur, dasz er seine Einsiedlei
> Dem Musentempel ähnlich schätzte.

Zoo was Graaf Ot de man, om Wolf ‘voor 't minst den rang van Koning toe te meten.’

Al voortlezend zijn we gekomen ongeveer aan 't eind van 't eerste boek van Wielands gedicht. Uit II en III nu enkele citaten naast plaatsen uit Staring, die vergelijkenswaard zijn.

Der Augenblick, worin Musarion
Ihn überfiel, ihr Blick, der schalkhaft sanfte Ton
Der Ironie und (was noch zehnmal schlimmer
Als alles andre war) ihr ungewohnter Schimmer,
Die sanfte Majestat dor Liebeskönigin,
Das Wollustatmende, das eine Atmosphäre
Von Reiz und Lust um sie zu machen schien,
Bestürmt auf einmal, für die Ehre
Der Apathie zu stark, den überraschten Sinn.

Vgl.

. . . . . de zoete zedigheid,....
Gelijk een sluijer over Agnes schoon verbreid;
Heur eedle trots; heur hart, dat zich onthulde,
Terwijl zij bijstand gaf, aan die 't met smart vervulde:
Ziedaar wat reeds genoeg Agneets triomf bereid!
(*De Twee Bultenaars*).

Theophron sprach als ein Adept hievon,
Dem nichts verborgen war, was uuser Mattheson,
Und Fricker, und der Abt von Murrhard phantasieren

Vgl.

. . . . . alleen die reeds ADEPTEN waren
Bragt Pankrates op Kennis hooger baan:
Den grenspaal ver voorbij, waar Lavoisier bleef stuiten,
Ving HIJ zijn cursus jaarlijks aan;
. . . . . .
Wat Paracels', wat Helmont nimmer zag,
De Tempel van 't Geheim staat flikkrend in dien dag,...
(*De Leerling van Pankrates*).

Nicht schöner malt die Heben, den Auroren,
Alban, der wie Ihr wiszt, so gerne Nymphen malt.

Vgl.

. . . . . Niet eedler schiep, o Gabriel
Uw beitel, schooner niet uw kunstpenseel, Apell'
Van Bree. (*De Twee Bultenaars*).

Ich lästerte die Lieb', und fühlte nie
Mein Herz so voll von ihr.

Vgl.

Hij zucht naar Agnes, en hij siddert, dat zij koom'!

Und diesen Schönen Band knüpft Tuigend und Natur.

Vgl.

Zoo werd het bij Natuur en Maatschappij verstaan.

In diesem Fall befand
Sich, leider! unser Held, von zwo verschiednen Kräften Gezogen.

Vgl.

Eergierigheid hing juist met Liefde in evenwigt
Bij Ot,....
(uit *De Twee Bultenaars*, evenals beide vorige plaatsen).

Die Künste, die Ovid in ein System gebracht

Vgl.

Ik meen de Kunst, door Adam uitgedacht
(*De Leerling van Pankrales*).

Ein Schlag mit seinem Zauberstab
Heiszt Weiten van uns her, bei tausenden, entstehen;

Vgl.

Een ebbenhouten Stok
Kon in der Wijzen hand, voorheen het zwerk regeeren,...
(*Marco*).

Hoe aardig de reminiscenties kringelen in Starings werk blijkt nog uit de verwantschap aan de beginregels van *Musarion*, niet alleen op te merken in 't begin van *Jaromir*, maar ook in dat van *De Vampyr*. ‘Een landhuis stond aan d'Arn’ doet denken aan ‘nah am Meer ein kleines Gut’ en Pandolfs ‘in gevaar van smoren, - Zoo perste gramschap hem de kloppende aders vol’ aan Phanias ‘mit seinem Gram’. Terwijl de toestand van dezelfde Pandolf óók duidelijk herinnert aan die van Pervonte bij Wieland in 't gedicht van die naam. Want behalve in *Musarion* - damals vielgelesen, zooals Lienhard zegt - zijn ook in andere gedichten van Wieland regels aan te strepen, die we bij Staring meer of min gewijzigd terugvinden.

Zoo in *Pervonte oder die Wünsche*, waar Wieland vertelt van de Napolitaan Claudio, die Vastola, Pervontes vrouw, later het hof maakt, als van een Don Juan, die

sie wie eine Spinne
So fein umwebt und an sich zieht ....

Zoo dacht Marco:

Wanneer het wespje nu omsponnen.
Hangt in mijn web,....

Pervonte is woedend

Und das Gefühl, das ihn von Hause weggetrieben,
Treibt ihn beinah aus seiner Haut.

Vgl. Pandolfo, bovengenoemd, en door Staring nog geteekend met deze trek:

Hij stuift de huisdeur uit, als dol;....

En zoo is er meer. Ook in *Die Wasserkufe*. Dit begint:

‘Wer fest auf seinen Füszen steht,
Der sehe zu, dasz er nicht falle!’
Die Warnung, lieben Brüder, geht
Euch an und mich und, ohue Ausnahm', alle;

Staring begint op een dergelijke didactische wijze zijn *Leerling van Pankrates*:

De Kunst ten halve slechts aan Meesters af te zein,
En voor volleerd zich in hun rij te zetten,
Loopt op beschaming uit!

We hebben weer een overeenkomst in opzet. En 't verder lezen brengt ons tot een kleine parallel met *De Vampyr*.

Entschlossen greift er stracks nach seinem Knotenstab,
Und einem wandernden Gespenste ziemlich ähnlich,....

kon immers slaan op Pandolfo,

zoo taamlijk in gelijke maat
Verdraaid naar ligchaam en naar ziel!

Ook hij deed, niet juist aan een mensch denken; was 't niet aan een spook, het was aan ‘de Koning der Egelvarkens’ en later toch ook aan een vampyr.

En lezen we in *Die Wasserkufe*, hoe Lutz de kluizenaar bij de drostin van Aquilegia logeert, dan gelooven we meteen, dat Staring ook wel genoot in die passage:

Ihm deucht, er lieg' auf lauter Kannenkraut,
Ihm kröchen zwischen Fleisch und Haut
Zehntausend Ämsen, die wie Nadelspitzen stechen;
Er kann zuletzt sich länger nicht entbrechen,
Sich hin und her zu wälzen; überlaut
Gleich einem Büszenden zu seufzen und zu stöhnen,....

Want we herinneren ons de verkorting, die Staring daarvan geeft, als hij, in *Jaromir gewroken*, ons de onrust van een dergelijke woeler beschrijft:

Die daar woelde -
De Kapellaan, gehuisd hij d'ou' Pastoor -
Smeet, of een mierenschaar hem over 't lijf krioelde,
Zich, onder diep gezucht, van 't een op 't ander oor.

Tot slot uit *Clelia und Sinibald* eenige citaten; met citaten uit Staring tot vergelijking:
So sehn wir zu Salern bald eine Hochzeitsfeier.
Vgl.

> En, na elf maanden, zag het Huis een Bruiloftsstatie
> (*De Vampyr*).

> Ein Schmetterling an dieser Rose sauge

Vgl.

> Begint de Vlinder nu om 't Roosjen heen te zweven,
> (*De Twee Bultenaars*).

Terloops is op te merken, dat hier Wieland de geestigste is: die Rose was de heldin Rosine, Starings Vlinder graaf Ot.

> Indem er sich . . . . . .
> In Flammen bald herum walzt, bald in Eis.

Vgl.

> Dan scheen hem plotslijk vuur, dan eenslags weer een stroom
> Van ijskoud nat, door de aders rond te jagen
> (*De Twee Bultenaars*).

> Der Augenbliek des hangen Abschieds naht.

Vgl.

> - 't oogenhlik van afscheid is nu daar!
> (*De Twee Bultenaars*).

Ook een overgangspassage is er in Clelia und Sinibald, waarvan we bij Staring de weerga vinden:

> Wir überlassen rum die Flüchtlinge dem Glück
> Und kehren wieder zu Rosinen.

Vgl.

> Zij zijn gepaard, en 'k geef u in bedenken,
> Gij Schoonen, die mij leest, om thans
> Het goede Meisje daar te Hedel óók den Krans
> Die 't hoofd der Bruiden siert, te schenken?
> (*De Twee Bultenaars*).

We mogen zeggen: het aantal reminiscenties blijkt niet gering; er zijn treffend duidelijke onder en wie meer in Wieland leest, vindt er nog wel bij. En wie, kennende de muziek van Starings ongelijklange, levendig enjambeerende jambenregels, Wieland gaat lezen, kan den indruk niet ontgaan, dat hij hier, telkens en telkens, Staring in 't Duitsch hoort, vooral in Wielands zuiver jambische en niet-strophische epiek. Ook opzet, geleding, personenteekening en personenverhouding toonen overeenkomst. Laat voor die van de figuren en de verhoudingen nog gewezen worden op Musarion en Chloë, haar helpende slavin, en daartegenover op Isabella en haar bijdehande Laurrette in *De Vampyr*; en van deze laatste twee plus Pandolf

en de speellui weer op: *Clelia* en haar gedienstige, die óók Laurette heet, plus haar voogd,

‘der die langen dürren Finger
Sechs Jahre schon nach ihrem Golde krümmt,’ -

en de beide met elkaar verwisselde vrijers Guido en Sinibald.

Van Asmodi in Wielands verhaal ‘wo er auf Unheil lauernd lag’ is Heintje Pik in *Jaromir* familie, en de lust tot metamorphose in vliegend gedierte bekoopen ze beide duut: Asmodi als de vlieg bij Wieland, Heintje Pik als de katuil bij Staring.

Geleding of voortschrijding op z'n Wielandsch is nog duidelijk in *De Twee Bultenaars*:

. . . . . .en, als de zilvren maan
Sinds voor de tweede maal haar kring was rondgegaan, -

Vgl. in *Pervonte*:

Und als sie nun zum sechstenmal
Die Rosen blühen sahn.

En in Starings allerbekendste van ander genre, *De Hoofdige Boer*, ook al:

En wat men hoorde, wijd en zijd,
Was, viermaal dertig dagen lank ....

Vgl.:

. . . . .man hört in dreiszig Tagen
Und Nächten nichts als dies. (*Der verklagte Amor*).

Dit alles bewijst Starings lectuur van Wieland, zijn beoefening van Wielands dichterlijke verhaaltrant. Via Wieland kwamen we terug bij Starings *Twee Bultenaars* het meest, maar ook bij zijn *Jaromir, Marco, Vampyr* en eenige andere; in 't algemeen bij zijn wonderverhalen. Dit is een soort, waar ook Wieland veel behagen in had.

II.

Bij Starings levensbeschrijvers vinden we aanwijzingen, dat hij Wielands werk kende. In Opsteltens *Brieven van Mr. A.C.W. Staring* is de naam Wieland meer dan eens te vinden. Brief 171 leert, dat Staring reeds in 1786 met Feith over 't lezen van Wieland correspondeert. Brief 208 van 1823 bewijst met brief 236 van 1840, dat hij later, en tot het laatst toe, Wieland is blijven achten. Lulofs leende van Staring o.a. Wieland (Opstelten, *Inleiding* bij de *Brieven*, p. 73, noot). Opstelten noemt (p. 74) Wieland onder de lievelingsauteurs van Staring uit z'n studententijd en zegt, dat die auteurs ‘bleven bewaard’. Niet maar in de boekenkast, is zeker te verstaan. Staring, blijkens zijn navolgingen van Cats zoo bekwaam om een ander dichter in diens

dichtwijze op zij en voorbij te streven, had ook in Wieland iemand gevonden, bij wie hij ter school wou gaan. Hij bezat een geestesaanleg, die hem goed leerling maakte. Alle reminiscenties i.e.z. ter zij gelaten, hoe. overeenkomstig is in verschillend opzicht Starings stijl aan die van Wieland. De laatste brengt soms een beeldspraak, in fraai dóór te denken verband met een andere, b.v. ‘Ein Strom von Kalten Spott nahm deinem Brand die Luft.’ Starings fijnheid is niet minder, als hij zegt: ‘Dan laat zich misverstand uit de eerste stroowisch draaijen’, waar 't gebruik van ‘draaien’ bij ‘misverstand’ treft zoo goed als bij ‘stroowisch’ (Vgl. in Musäus *Ulrich mit dem Bühel*: das Spiel zu seinem Vorteil drehen).

> ‘Sobald nicht mehr der goldne Regen rinnt
> Ist keine Danae’[1)] (*Musarion*).

Hoe mythologisch bloemrijk weet Wie and hier de veilheid van die ‘Danae's’ aan te duiden. Maar Staring is alweer niets minder geestig met zijn woord ‘speculeeren’ als hij 't gebruikt (in *Signor Anello*) voor wat de speculante Urocha met haar spiegel uitvoert.

Tegenstellingen weet Wieland snedig te geven, zooals waar hij 't heeft over Cleanth die ‘wie Zeno spricht und wie Silenus trinkt,’ maar Staring staat ook hier niet achter. Jolmers wijdt er in zijn *A.C.W. Staring als verhalend dichter* een afzonderlijk hoofdstuk aan.

Laat hier slechts één voorbeeld staan, een citaat uit de *Opdragt der Kerkgezangen* aan de Kinderen van de dichter:

> God blijve Uw schild! Uw paden rigte Hij,
> Het dreigend en het lokkend kwaad voorbij.

Wat beeldende kracht in die tegenstelling tusschen ‘'t dreigend Kwaad’ en ‘'t lokkend’!

Een rhythme, dat het metrum niet verloochent, maar er zich toe verhoudt als meerdere tot mindere, zoodat het geheel een afwisseling van bewegend leven is, nergens doodsche deunigheid, nergens ongebondenheid, dit is wat Starings epische toon, vooral in zijn wonderverhalen kenmerkt. En overeenkomst ook hierin met veel van 't geen Wieland schreef, wordt al bewezen door

1) Vgl. ook uit Starings Jamben:

> De man, die stout met woorden spelen durft
> Vindt geen Lucretia's

menig paar citaten, 'k Wil hier alleen een herinnering vermelden. Toen ik aan enkele jongelui een regel of vijf had voorgelezen uit het begin van *Musarion*, vroeg ik: Hoor je hier de trant van een Nederlandsch dichter, die je wel eens gelezen hebt? En ik bekwam tot antwoord geen naam, maar een van de knapen declameerde meteen:

> Een Oud-Student, dien 'k Jaromir zal noemen,
> Een Theoloog, befaamd aan Karels School te Praag,
> Voor twee paar eeuwen; mocht zich roemen
> Van een gezonde MAAG.

Hem had het gelijkende geluid dadelijk terechtgebracht.

Overeenkomst in behandeling hooren we trouwens niet alleen, we zien die ook: in de schildering van tafereelen. Groot genoeg is ze, om van kunstverwantschap, sterker, van *school* te spreken. Wie er lust toe heeft, kan 't nog smaken b.v. bij 't lezen van *De Verjaardag* en *Geron der Adelige*, en de vijfjambische blanke verzen en ook o.a. de beschrijvingen van de maaltijden in die beide gedichten vergelijken.

Een punt, dat hier genoemd mag worden, is, dat Staring en zijn Duitsche leermeester didactisch zijn aangelegd, hoewel, Staring het minst.

Pröhle's *Wielands Leben* vóór in de uitgave van Wielands *Werke* laat over de paedagogische belangstelling en inzichten van de dichter een en ander weten; zoo door opneming van een merkwaardig brieffragment (aan het eind van hoofdstuk III; ook in I vindt men er over). Verschillende recensenten hebben *Musarion* een leerdicht genoemd. Van het didactische van gedichten als *Pervonte, Die Wasserkufe, Hann und Gulpenheh* kan men de waarde, niet de aanwezigheid betwisten.

Jolmers zegt p. 53 van Staring: ‘Hij had oog voor het komische; een schertsende, ironische dichttrant was voor hem geen met moeite nagevolgde mode, maar een natuurlijke uiting van zijn voelen. En didacticus was hij genoeg, om zijn lezers te wijzen op de nuttige, leering van het verhaalde.’ In eenigszins ander verband wordt op p. 30 van Jolmers' proefschrift aan Staring dezelfde naam toegekend. Starings *De Ooijevaars* en *Op het gezigt can trekkende kraanvogels* zijn ook hierin navolgingen van Cats, dat zij didactisch werk mogen heeten; soortgelijk is *Het Kameleon*, dat evenals *Jaromir te Zutphen* en *De Schat* een uitgesproken didactisch slot heeft; Starings *Jamben*, zijn *Leerling van Pankrates*,

zijn *Marco* zijn niet zonder didactische kracht. Dat de dichter de didactiek smaakvol verweeft in het verhaal en er geen afzonderlijke plaats aan inruimt (*Marco*), of in plaats van een weinig treffende leerrede tegen het kwaad er geestdriftige doemverzen tegen schrijft (*Jamben*), maakt die kracht eer grooter dan geringer.

Over satyre beschikt Staring ook, niet te verwonderen in iemand van zijn woordkracht, critische zin en opmerkingsgave. De befaamde theoloog (theologische, student), later Franciscaan, Jaromir, krijgt er zijn deel van:

> Gehuld in Sint Franciscus dos,
> Zat, die eens WANDLEN moest, parmantig op een ros,

en meer van die rake regels, ook in andere gedichten wel te vinden.

Maar - en hier hebben we een groot onderscheid vast te stellen tusschen de beide schrijvers - tot een profaneeren als b.v. door de inleiding van Wielands *Schach Lolo* gaat, komt 't satyrieke bij Staring nergens. Bij hem geen parallel van regels als deze:

> Das Jus Divinum, liebe Herrn,
> Stekt also, wie ihr sekt, so feste
> Und fester als der Kaukasus:
> Befiehlt wer kann, gehorcht wer musz!
> Ein jeder spielt mit scinem Reste
> Und - unser Herr Gott thut bei allem dem das beste.

Dit is Starings toon jegens het heiligste niet.

Staring, al heeft hij zich naar de zin van Postmus (*Oud-Holland en de Revolutie*, artikel: *Van een heilrijk lot*, II) niet genoeg als rechtzinnig-geloovige geuit, en al mag hij kind der verlichting heeten, een naam, die Wieland, zich stellig heeft waard geacht, Staring wordt door Kalff toch genoemd: ‘oprecht Christen, die zich zondaar gevoelde, maar, vast vertrouwend op Gods liefde, dit leven beschouwde als voorbereiding tot een beter hiernamaals.’ De *Kerkgezangen* met hun diepgevoelde opdracht, met hun verzen als

> 't Voorspelde aan Abraham zien WIJ vervuld!

en

> 's Vaders woord, noch 't zijn, zal falen!

en

> De Ontslaapne rijst; hij zweeft, voor aller oogen,
> Den grenskring van 't verganklijke uit!

zijn getuigenissen van onloochenbare geloofsernst.

En als we daarnaast nemen uit de jongelingstijd, van onze dichter *Tegen de Equivoque*, dan kunnen we gerust, tot een zedelijke zoowel als godsdienstige degelijkheid besluiten, waartegen 'Unus ille vir'[1] ook met zijn innigst *Gebed*[2] nog niet als meerdere uitkomt; hoeveel is hij de mindere met zijn *Ingetogenheid*[2] van jonger jaren.

Maar - laat mij hierop niet ingaan en liever een sympathiek woord van Postmus uit genoemd hoofdstuk overnemen: 'Het eind-oordeel blijve Gode en Gode alleen.'

Opmerkend, dat Kalff de bijvoeging 'die zich zondaar gevoelde' niet toelicht, dat ook Starings dichtwerk noch brieven zijn zondebesef krachtig openbaren (brief 200 kan het op z'n hoogst laten vermoeden, meer niet), behoeven we toch niet te betwijfelen: Staring was een man van ernstig geloof, oprecht Christen.

Wieland nu was in dit opzicht anders. Tot omstreeks zijn dertigste jaar religieus, zelfs vroom, werd hij toen door 'Welt- und Hofluft' tot de tegenzij getrokken. Op hetgeen hij daarna schreef, kwam telkens felle afkeuring wegens zedebedervende geest. In de Göttinger dichterbond, een jaar of twaalf vóórdat Staring aan de hoogeschool te Göttingen studeerde, heette Wieland 'der grosze Sittenverderber' en dronk men zijn pereat. Wieland kon, het is waar, tot zijn verdediging op een goed gezinsleven wijzen, zijn werk is van de blaam, die 't trof, daarmee niet gezuiverd. Staring is van dergelijke blaam zoo goed als vrij gebleven. Hij mag *Vulcanus' wraak* en *Nichtje Rijk* hebben gedicht, en Van den Bosch in een uitdrukking van *Marco* (III, reg. 1 en 2) een toespeling vermoeden op een bij uitstek schaamtelooze passage van *De Ezel Lucius* (van Lucianus; vertaald ook door Wieland, onder zekere kuisching nog); als geheel mensch en als dichter in zijn geheel is Staring wel degelijk de man van *Tegen de Equivoque* en *Na een zware Krankte*, en werd hij gedragen door 't gevoel jegens den Almachtige, dat zich uitte, in een gedicht *Aan mijne Gade*:

> God gebie' .... waar zijn de rotsen! -

jegens de Christus, dat zich uitte in de kerstzang:

> Geen waan, die ONS met twijflings nacht omhult!

1) Bilderdijk, door Joan M. Kemper met die woorden als alleenstaand andersdenkende aangewezen, wordt in Postmus' artikelen onder die titel hoog geëerd. -
2) Deze gedichten van B. zijn niet oorspronkelijk.
2) Deze gedichten van B. zijn niet oorspronkelijk.

In zijn wonderverhalen gaat onder de luchtigheid, van de verteller nooit geheel het verantwoordelijkheidsgevoel te loor, dat ze ethisch bevredigend wil, ook als 't ‘voorbeeldverhaal’ het zij door opzet van de schrijver of niet, ethisch ledig bleef. Zelfs mag men hier van iets wezenlijk kenmerkends van Starings epische gedichten spreken. Dit geeft ze ook het deugdelijk gemotiveerde, waarover Jolmers' daarnaar genoemde hoofdstuk handelt. Hiermee is niet gezegd, dat b.v. *Musarion, Der verklagte Amor, Die Wasserkufe* zonder het cement van zekere motiveering zijn gebouwd, maar van ethisch verantwoordelijkheidsgevoel wordt er zeker minder bemerkt. Buitendien: het eigenlijk verhaal van geen van alle is Staring tot voorbeeld geweest. We zouden daarvoor wat *De Twee Bultenaars* betreft, beter kunnen noemen Musäus' *Ulrich mit dem Bühel*. Voor dit en andere zij verder verwezen naar Jolmers' hoofdstuk: Van velerlei Oorsprong.

Nog is een, minder principieel, verschil tusschen Staring en Wieland te vinden in het voorkomen bij de laatste van meer uitgewerkt en psychologisch fijn gesprek. Wieland is dan ook dramatisch dichter; Starings dramatisch dichtwerk is al heel weinig. En al vertellende lascht hij maar zelden een stukje gesprek in. Mooi is 'tgeen hij inlascht wél: zoo de redeneering van Roel tot graaf Frederik, met de verklaarbare verzuchting en nog verklaarbaarder interrupties van de graaf in zijn hevige droefheid en spanning. Hier zouden we misschien mogen spreken van een onvolgroeid, maar volstrekt niet onlevenskrachtig deel van Starings genie.

Trachten we nu de eindrekening op te maken, dan kunnen we zeggen: Het raak teekenende en pittig zeggende, dat we bij Wieland aantreffen, wordt door Staring zeker onder invloed van de Duitscher beoefend, maar 't was hem ook aangeboren, zoodat hij, als we hem leerling van Wieland noemen, dit niet moet heeten in deze zin, dat hij maar nadoen kon, anders niet. Vergelijken we een paar parallelplaatsen uit het voorafgaande nader.

> Ein Mann, der fähig war, bis in das Wunderland,
> Wo Isis thront, der Weisheit nachzureisen.

Zoo zegt 't Wieland (*Der verklagte Amor*). Staring (*De Leerling van Pankrates*):

> In Isis onbeperkt gebied,
> Komt alle kracht den wenk des wijzen tegen.

Staring teekent zijn wijze als machtiger dan die, die de Wijsheid na moest reizen.
Wieland zegt (*Pervonte* reg. 3):

> Die Namen, die vergess' ich gar zu gern.

Staring (*De Tooverwijnstok*, begin):

> Albertus Magnus - was hij 't niet,
> Dan was 't een ander, dien 'k zoo hiet;

Dat ‘gern’ is luchtiger; autocratischer dat ‘dien 'k zoo hiet.’
Wieland zegt van Amor, dat deze:

> Belehrte, dasz ihr Blödigkeit
> Und Vorurteil und blosze Larven seid!
> (*Der verklagte Amor*).

Hoeveel meer ligt in de uitdrukking van Staring:

> Tucht .... een roest van plomper eeuw,
> Den blos der Schaamte een lokaas, ... (*Jamben*).

Wieland in *Pervonte*:

> Stets schwebt ihr mitten in dem ew gen Ringelrennen
> Nach wesenloser Lust, das schöne Traumbild vor,
> Wovon die Farben nie ermatten;

Staring wint 't ook nu van Wielard, als hij uitdrukt, hoe Klara zich bevindt:

> (die) in den kring gevangen,
> Waarbinnen 't ledig volk naar schijnvermaken rent,
> Het oog onwrikbaar houdt gewend
> Naar vreugd van echter keur.

't Woord ‘gevangen’ teekent meer zieleleven, de laatste regels meer de gezonde kracht, die Staring zelf toonde en die hij graag in een gedicht door een hoofdpersoon vertegenwoordigen doet.[1)]

Bij alles blijkt 't kernachtige een heel wezenlijke eigenschap van onze dichter, geen nadoende kunstigheid.

Even eigen is hem het voortdurend zoeken naar nog juistere, kerniger en kerniger uitdrukking voor wat hij te zeggen heeft. Beroept hij zich eens ook op Wieland als voorbeeld van een

1) Wonderverhalen, 't is waar, leenen zich er niet per se too. Toch kunnen we behalve aan Klara, Wolf en Agnes dadelijk denken aan Julia. En, buiten de wonderverhalen, Is het heale gedicht *Ivo* een schoone teekening van dat gezond sterk zijn (en willen zijn).

omwerker, (Opstelten, brief 208) dan is dit terecht: de laatste spreekt in meer dan een voorbericht (*Idris und Zenide, Der neue Amadis*) van veel correctie en omwerken. Maar dit kan niemand, die Starings ontwikkelingsgang eenigszins nagaat, doen gelooven, dat deze geen zelfcriticus van nature, ja, bij uitnemendheid was.

Deze twee hadden inderdaad wel duidelijk gemeenschappelike trekken. En toch, Staring, de jongere, blijkt stevig zelfstandig, levert eigen werk. Geen plagiaat. Zijn puntdichten daartegen, *Op Orgon* en *Op Plagiarius* zijn op hemzelf volmaakt ontoepasselijk.

Geen verwerkte ontleeningen; daarvoor is hij als episch architect te bekwaam. Wat hij bouwt wordt uitdrukking van een eigen innerlijk; degelijk en kunstzinnig.

Grondplan en, vooral, uitvoering toonen wel, dat hij geschoold is. Ein Quidam sagt: ich bin von keiner Schule. Zoo'n Quidam is Staring niet. Toch vonden we geen pendantwerk óók. Bij zijn navolging van Cats, daar kan men er van spreken, bij hetgeen hij van Wieland leerde niet. Nevens *De Ooijevaars* van Staring kan men noemen als pendant *De Musch* van Cats. Maar noch *De Vampyr*, noch *De twee Bultenaars*, noch *Jaromir* of *Marco*, noch eenig ander verhaal van Staring is pendant van een gedicht van Wieland. Voor de conceptie is Staring niet dan wat onderdeelen betreft, bij hem in de leer geweest.

Voor de stijl is dat anders. In Staring hooren we Wielands levendige epiek, zijn jamben in regels van wisselende lengte, zijn enjambementen. Er is allerlei overeenkomst in taalhanteering, en talrijk zijn de reminiscenties; ook is er meermalen gelijkenis in opzet, personen, toestanden, stoffeering, geleding.

Bij dit alles, bij de hieruit klaar blijkende congenialiteit tot zekere hoogte, is Staring zichzelf gebleven, getrouw aan eigen levensrichting, aan zijn Christelijk geloof, en zoo ook zichzelf getrouw in het ethisch fundament van zijn verhalen. Zelf ethisch gefundeerd, gaf hij alleen wat hiermee zich verdroeg, of wel: wat er door werd gedragen. Zoo heeft zijn werk een vaste kracht, die er bij alle ingehoudenheid onmiskenbaar is en met name zijn wonderverhalen maakt tot zinrijke en duurzame kunst.

Wat niet omverwerpt 't feit, dat ik hier in 't licht heb willen stellen: in het technische heeft hij Wieland in 't Nederlandsch gebracht.

TJ. STEERINGA.

Jan van Brederode als vertaler van Des Coninx Summe.

Tot nog toe gold als vertaler van de Somme le Roy, en wel op gezag van vier hss., waaronder het ondste, een zekere ‘broeder Jan van Rode, convaers der Cartuser oerde tot Seelem’. Wel vermeldden drie andere hss. als zodanig Jan van Brederode en werd dit bevestigd door Johannes a Leidis. Maar de kroniekschrijver vertelde ook dat Brederode zich in een Karthuizer klooster ‘buiten Utrecht’ had begeven, terwijl alle hss. zonder uitzondering Zeelhem noemden als de plaats waar de vertaling was gemaakt. Dit deed veronderstellen dat de naam Rode later om een of andere reden in Brederode was veranderd.

Een studie van mr. Scholtens[1)] brengt nu allerlei nieuws omtrent het avontuurlik leven van Jan van Brederode. De bouwstoffen voor zijn opstel verschafte hij zich door een nader onderzoek van de Hollandse kronieken en vooral van de geschiedenis van de Karthuizer orde tijdens het grote schisma. Het blijkt dat Johannes a Leidis ten dele onjuist is ingelicht, en dat Jan van Brederode wel degelik convert te Zeelhem is geweest. Na de dood van zijn schoonvader in 1407 vindt hij aanleiding om het klooster te verlaten en weet daartoe o.a. de pauselike goedkeuring te verkrijgen. De Karthuizers lieten het er niet bij zitten en wapenden zich met een uitspraak van niemand minder dan de kanselier en de theologiese faculteit van de Parijse universiteit, waarbij Brederode in het ongelijk werd gesteld. Een traktaat van Gerson behandelt de kwestie in biezonderheden; er wordt daar gesproken van ‘quidam Johannes olim miles saecularis’, die blijkens zijn levensomstandigheden niemand anders is dan Brederode - die zich overigens door het betoog niet heeft laten overreden om in het klooster terug te keren. Neemt men nu nog in aanmerking dat de vertaling van Des Coninx Summe, die de vertaler toch beloofd had geheel te zullen geven, in 1408 plotseling is afgebroken, en dat uit de stukken duidelik blijkt dat Brederode in 1409 niet meer in het klooster aanwezig was, dan volgt hieruit met de grootste waarschijnlikheid dat de hss. die Jan van Brederode noemden toch gelijk hadden, te meer daar ook nu weer van het bestaan, van een Jan van Rode te Zeelhem niets is gevonden. En zo zal het dan een Hollands edelman zijn ‘die hem zeer wel verstont op de Walsee tonge’, aan wie we de bekende uitstekende vertaling (van het eerste gedeelte van Somme le Roy) hebben te danken.

D.C.T.

1) Mr. H.J.J. Scholtens, Jan van Brederode convers der Karthuizers bij Diest, in het Historisch Tijdschrift van Julie 1924.

Invloed van neiging tot beknoptheid op vorming en betekenis van verba.

Van de nieuwe woordvormingen in onze jongere litteratuur berusten vele op neiging om, tot een aanschouwing of begrip te versmelten wat gewoonlik onversmolten blijft. In het,samengesmoltene kunnen de delen voortbestaan, zoals wanneer gezegd wordt dat 'n slak *kruipegaat*, of dat A *fleempraat, troostpraat*, over iets *babbeldreunt*, of dat blaren *kantelduikelen*, of zoals in ‘al lach-klaarde dar ook haar gezicht weer bij’. In het volgende zal hoofdzakelik gesproken worden over het zeer gewone geval dat 1° de schrijver niet heeft goedgevonden 'n verbum uit te drukken, terwijl 2° daardoor datgene wat er normaliter bep. bij is zelf verbum, wordt. Dit geval behoort tot het algemenere dat men verba vormt terwijl men inkort; daarom worden ter inleiding enige vrb. hiervan gegeven. Evenwel is niet altijd te zeggen of 'n bepaald verbum door zulke inkorting is ontstaan, of door navolging van bestaande vrb. En zo is het begin der bespreking: het vóórkomen van verba die de uitdr. ongewoon kort maken.

Voor wie fijner onderscheiding, terecht of niet, verwaarloost om kortheid, is *blauwen* (dat het emaneren der kleur aanduidt) hetzelfde als *blauw zijn* en als *als iets blauws zichtbaar worden of zichtbaar zijn* of *zich tonen* (reeds bij Vondel: z. Nl. Wb. *blauwen* (I) I 2). Wellicht zijn zulke verba naar het lat. gevolgd, waarin livere, madere enz. het in-'n-toestand-zijn uitdrukken, altans zo worden opgevat. Maar dan zijn ze semanties omgebogen naar de aard van het ndl., dat ook in zulke vormingen 'n werking benoemt, zodat ze, afgezien van nieuwerwetse taal, toch 'n soort van werken aanduiden. Doch de schrijftaal van velen sinds de tachtigers laat de betekenis niets steeds ‘ombuigen’ tot een als de omschrijvingen met *als* bov. te kennen geven. En ze beperkt zich niet tot reeds aanwezige verba of tot wat dicht bij deze komt, maar formeert op het vrijst. Dat *ronden* niet slechts vervangt ‘rond zijn’:, maar ook ‘zich als iets ronds vertonen’, past in het oude kader. *Duisteren*,

somberen (impers. Kloos: wat moet het vaak in Potgieter gesomberd hebben), *droeven* sluiten hierbij aan, zó dat elk volgend woord, iets vreemder klinkt; 'n sprong doet men niet, en *donkeren, helderen* e.a. lokten tot navolging. ‘Haar ogen *schichtigden*’ kan uitgelegd als ‘waren schichtig’, en is misschien in die bet. opgerezen, maar het lokt tot de opvatting ‘deden schichtig’ in de bet. dat ze de indruk van schichtig maakten. ‘De weken *nevelden* tot maanden’ (Aletrino) bevat 'n specificatie van *worden*. Men vgl. ‘De vijver stroomt, siepert leeg’, d.i. ‘wordt door te stromen, te sieperen leeg’. [Dit verschilt voor ons doel van ‘De vijver stroomt vol’, waarin de werking niet van de vijver uitgaat, maar zich op hem richt.] Verliest men 'n deel van de betekenis uit het oog, nl. het oorzaaklike, dan blijft over ‘De vijver wordt al stromend, al sieperend leeg’, dat alleen nog tijdsverband stelt. In zulk uit-het-oog-verliezen (vanzelf of gewild) ligt het nieuwe van *nevelen*; de zin komt neer op ‘De weken werden al nevelend tot maanden’. *Nevelen* is ‘tot nevel(s) worden’. Substitutie levert echter 'n zeer onbeholpen zin. De bedoeling kan weergegeven door ‘Zich in nevel(s) oplossend werden de weken tot maanden’, of ‘De weken, die zich in nevels oplosten, werden daaronder (daarbij) tot m.’. Geen lezer zal mij, hoop ik, de mening toeschrijven dat dit evengoed of beter zou zijn. De logiese analyse met aankleve stelt nu eenmaal zomin aesthetiese waarden in 't licht als de anatomie gevoelens en gedachten toont. - *Heuvelen* ‘als heuvels of 'n heuvel [op]rijzen’ vermeldt reeds Kiliaen; het doet ons aan als 'n voorloper. Het geval is trouwens niet geheel als het vorige, al omschrijft men ook ‘tot heuvel (s) worden’. Daar geen *tot* ... volgt, en dus geen omschrijving mogelik is als ‘al heuvelend worden tot’, is *heuvelen* geen specificatie van *worden*. Daartoe maakt men het (zij het dat logies *worden* volstaat) door te zeggen: ‘De baren heuvelden tot bergketens’. Voor [*op*]*rijzen* (meestal fig. voor ‘opdoemen’) kan men in de plaats stellen *zich vormen tot*; dan staat *heuvelen* naast *parelen* ‘zich tot parels (parelachtige druppels) vormen’; *zich vormen* [*tot*] is logies overbodige specificatie van *worden*.

Het grondwoord kan 'n comp. zijn; *schemerbeelden* is ‘zich tot 'n schemerbeeld (in schemer zijnd, schemerachtig beeld) vormen’. Maar men krijgt verba van dit uiterlik ook door met 'n denominatief te componeren, en het gebeurt dat het denom. dan pas gevormd wordt, implicite altans; b.v. als men zegt, dat bomen *wegpilaren*. Dit is als analogieformatie begrijpelik bij afwijkend voelen van woorden als *wegrijden*. Voor gewone op-

vatting is dit ‘rijden zó dat de rijdende weg-wordt’; in deze opvatting is het hier niet nagevolgd, want het pilaren der bomen veroorzaakt hun wegworden niet. Maar men kan zich *wegrijden* (waarbij immers vaak het wegworden hoofdzaak, het rijden bijzaak is) voorstellen als ‘rijdend weg worden’; daarbij past *wegpilaren* als ‘pilarend wegworden’ (*pilaren* dus ‘pilarend ... worden’). Deze verhouding - het verbum feitelik bep. - is niets ongewoons: wat iemand, *doortrilt*, gaat trillend door hem; komt men er toe, de delen van het woord enigszins geïsoleerd te voelen, dan zal niet voor den dag komen de prozaies juiste opvatting ‘trilt dóór (hem)’. Vgl. b.v. gri. *élathen apodrás* ‘Hij was, weglopend, verborgen’, d.i. ‘Hij liep heimelik weg.’

Sommige litteratuurverba hebben weliswaar omschrijvingen uit de gewone taal vervangen, maar hoeven daaruit niet ontstaan wezen; ze kunnen analogice gevormd zijn.

Parallel met de groep van *witten* ‘wit worden’ vindt men *wakkeren* ‘wakker worden’, *vredigen* ‘vredig worden’, *droeven* ‘droef worden’, e.v.a. En parallel met de groep van *witten* ‘wit maken’: *angstigen* ‘angstig maken’, *stroeven* ‘stroef maken’ (vgl. *stijven* in bepaalde bett.), enz. *Blijden* ‘blij maken’ zal allicht voorkomen, daar het korter is dan *verblijden*. Implicite vond ik het in ‘Het vooruitzicht *doorblijdde* haar’; dit is ‘ging blijdend door haar’, en het vindt tegenhangers in *doortrilde* en ongemener *doorhuiverde*; misschien was het niet voor den dag gekomen als deze niet bestonden. - Naar vrb. als *hameren* ‘met de hamer werken’ kan men maken *voeten* ‘met de voet of de voeten werken’; Netscher spreekt van *snelvoetende ingedoken menscheklompjes*. En van *lawaaien, rumoeren* komt men licht tot *gerazen*; dat *geraas* zelf komt van *razen*, belet aan *gerazen* niet, evengoed als ‘geraas maken’ van *razen* in elke bet. te verschillen- daar het produkt *geraas* explicite is uitgedrukt.

Van ons hoofdonderwerp - niet-uitdrukking van het regerend verbum, verbering der bep. - zijn vrb.: ‘toen ruiste ze op’ (stond ruisend - onder kledinggeruis - op), ‘Vlug glibberde G de treden af’. ‘de handen gekleumd om 'n kruik’.

Maar hier geraken we in 'n uitgestrekt gebied. We zullen ons er toe bepalen, op het volgende te letten. In 't algemeen maakt men, bewust of onbewust, de onderhavige verba, zó, dat van de volledige uitdr. (*ruisend opstaan, glibberend afdalen, kleumend, hebben (houden) om*) uit het definitum (*opstaan, afdalen, hebben of houden om*) wordt weggelaten wat overbodig is (*staan* ‘gaan

staan' wegens *op, dalen* wegens *af, hebben* of *houden* wegens *om*), en het afzonderlik definiens (*ruisend, glibberend, kleumend*) definitum wordt, dat tot definiens krijgt wat oorspr. definiens was in de verbinding *verbum*, + *adv*. of *praep*. (dus in *opstaan, afdalen, hebben om* of *houden om*). Men ziet als rezultaat: *opruisen, afglibberen, kleumen om*. Dit rezultaat kan minder bepaald zijn dan de gewone verbinding. *Opruisen* is eigl. slechts 'ruisend op-gaan', nl. 'op-worden'; de bet. is dezelfde in 'De vogel ruiste op'. Men heeft zich ontdaan van iets (*staan*) wat men niet toevoegen wilde noch hoefde. - Vaak wordt op het definitum bezuinigd. Zo zegt men, als iets treurigs in iem. opkomt, dat het in hem *optreurt* (naast *optreurigt*). Misschien interpreteer ik dit geval verkeerd; bedoeld kan ook zijn dat iets in hem eerst treurt onder de bewustzijnsdrempel, en dan oprijst.

Uiteraard is het onmogelik, de voorkomende verkortingen in 'n min-of-meer volledig systeem overzienbaar te maken. De volgende verdienen nog wel even de aandacht. 'Babbelen zoals buren onderling doen' vond ik *buurbabbelen* genoemd. Misschien is de auteur eerst *buurpraten* ingevallen, dat aan *buurpraatje* aansluit. *Zenuwgrienen* is 'grienen dat op zenuwen berust', maar het staat gelijk met 'zenuwachtig grienen', waaruit het wel feitelik kan ingekort zijn; in hetz. werk heten 'zenuwachtig bevende handen' *zenuwbevende handen*. 'De harmonika *loomlijsde* nu 'n andere deun' is 'deed die loom-lijzig horen'; *lijsde* kan ingekort wezen uit *lijzigde* - het verbum *lijzigen* las ik elders - maar ook afgeleid van 'n uit *lijzig* 'teruggevormd' adj. *lijs*. Voor de konstruktie vgl., dat ben. te bespreken *grinnikte* 'sprak grinnikend' ook kan opgevat als 'deed grinnikend horen'. - Soms is misschien juist de bedoeling, iets onpresies te zeggen; waar we *zenuwend ongeduld* lezen, is wel denkbaar dat dit, op de kortste wijs, ongeduld eenvoudig wil aanduiden als met de zenuwen te maken hebbend - in comp. betreft meermalen onze twijfel èn een der leden èn hun verhouding.

Tot invoering van oratio recta gebruikt de dagelikse taal slechts 'n gering aantal verba. Gewoonlik alleen *zeggen, denken*, en verba die 'zeggen' insluiten, t.w. *roepen, schreeuwen, brullen, fluisteren* (vooral *iem. inf.*), *mompelen; vragen, antwoorden; zingen,neurieën; vragen en z'n specificaties bidden, smeken*. (*Verzoeken* hoorde ik in natuurlike taal niet met or recta). Bij *de vraag doen, tot antwoord geven* en dgl, behoort de or. recta grammaties alleen bij het subst. *Spreken* is in gewone omgangstaal absoluut, behalve

in *iemand* s., dat buiten ons onderwerp valt; het trans, gebruik in iets hogere stijl is archaïsties.

In al deze gevallen kan het pass. gebezigd, maar naast door ... is het zeldzaam. Niet erzonder: '"Hij is de dief", werd [er] geroepen'.

In schrijftaal en wat zich daarbij aansluit is al lang gewoon: '"Dat is verkeerd," begon de vreemdeling'. Andere talen kennen overeenkomstige wendingen. De verba worden wel opgevat als praegnant, zó nl. dat *beginnen* enz. zouden geabsorbeerd hebben *te zeggen*, of - zoals vaker de beweerde aanvulling luidt - *te spreken*. Maar dit is onjuist. (De uitleg past voor 'Hij begon er over': vgl. 'als men hem er over hoort [spreken])'. 'n Zin als hier *naast begon* stond, vindt men evengoed met 'n obj. *het gesprek, de aanspraak* en dgl.: '"Is dat geen aardig hondje?" begon m'n buur het gesprek', 'nam m'n buur het woord', 'vatte m'n buur het woord op'. [De zin kan niet beschouwd als obj., met tot praedicatief attribuut *het woord*, wat hij wèl is bij [*tot*] *antwoord* in '"Best," gaf hij tot antwoord'.] *Begon de vreemdeling* enz. zijn kortere wendingen naast de langere *zo begon de* v. enz. Dat hij z o begon als de zin uitwijst, spreekt vanzelf en kan dus onvermeld blijven.

Er was meer dan een omstandigheid die maakte, dat deze konstruktie de lezer enigszins voorbereid vond, en dat de schrijver er gemaklik op kwam. Vooreerst werd de weglating allicht bevorderd doordat bij oratio obliqua naast elkander staan 'Dat kon onmooglik, zo zei hij' en - gewoner - 'Dat kon o., zei hij', '"Kon dat?" zo vroeg hij' en '"K.d.?" v.h.', waarin het aanwijzend *zo* facultatief is naast de aangewezen zaak. Hierdoor toch kan de indruk gewekt, dat zo naast 'n verbum declarandi vaak 'n breedsprakigheid is; 'n indruk die versterkt wordt doordat men erzonder inderdaad klaar komt. De geschreven taal, en niet pas de moderne, laat het dan ook meermalen weg bij *invallen*, [iem.] *in de rede vallen*, [iem.] *bijvallen, prijzen, loven, gispen, laken, klagen, zeuren* enz. Verder lag juist bij *beginnen* die weglating voor de hand, omdat dit 'n volgend verbum absorbeert, inz. het verbum *zeggen*. Men denke aan *'n brief beginnen*, met absorptie van *te schrijven* (zoals reeds Nl. Wb. aanneemt dat 'n verbum in gedachten moet aangevuld, 'daar het znw. niet wel rechtstreeks als het voorwerp van *beginnen* kan worden opgevat'). [Het overeenkomstige geldt van *voortzetten, eindigen* en dgl.]. Verder denke men aan 'Hij begon erover', 'ervan', nl. 'te spreken'; de konstruk-

tie van *spreken* is bewaard (Nl. Wb.: de bep. behoort bij *spreken* ‘dat niet is uitgedrukt’). Gaat men *beginnen* voelen als incohatief van *spreken*, dan kan men het 'n oratio recta als obj. geven.

Beginnen wisselt met *aanvangen* en *aanheffen*; bij het laatste is men zelfs niet meer gewoon aan toevoeging van *te spreken*. Gelijke konstruktie hebben *vervolgen, voortgaan, voortvaren, doorgaan; eindigen, besluiten, voltooien; herhalen*; met ellips van *het woord: hervatten, hernemen*. Van al deze woorden gebruikt de volkstaal in de besproken bet, trouwens alleen *beginnen* en *doorgaan*; voor ‘eindigen’ zegt ze *ophouden*, waarvan ik mij - denkelik toevallig - niet herinner, het in onze wending te hebben gelezen.

De algemeen en sinds lang gebruikelike stijl bezigt zó geen verba waarin ‘denken’ ligt opgesloten, zodat objectszinnen naast ‘vond J’, ‘begreep K’ slechts in de straks te bespreken jonger en individueler stijl voorkomen - altijd zover ik heb opgemerkt. Want men vindt (= houdt voor juist) en begrijpt niet 'n bepaalde bewoording, maar haar inhoud, terwijl oratio recta de inhoud verenigd geeft met de bewoording. Om deze reden past oratio recta ook niet bij *ontkennen, bevestigen, beweren, staande houden, volhouden, te kennen geven, toestemmen, toegeven, bewijzen, weerleggen, betwijfelen, in twijfel trekken* e.a. In beneden te bespreken gevallen als “‘Ik heb hem niet gezien”, ontkende Jan’ noemt de vooropgaande zin niet wat Jan ontkende, maar wat hij zei; de bet. is weer: ‘zo’, d.i. ‘met deze woorden’. Zo ook bij *prijzen, loven, gispen, laken, bestraffen, inlichten, leraren, pogen te ontraadselen* e.v.a. In het laatste vb. blijkt alleen door het verband, dat men zich uit. Evenzo, komt voor: “‘'n Groot geluk”, meende de luitenant’. In “‘...”, *waagde* hij schuchter’ is de absorptie van *te zeggen* ook buiten het verband duidelik. - Wanneer *bluffen, snoeven, pochen, afgeven* staan voor ‘bluffend zeggen’ enz., worden ze uiteraard trans.

Evenmin past oratio recta naast verba die alleen de geluidgeving, of deze en de stemming, noemen, niet tevens het aanbrengen van 'n begripsinhoud. Zolang dat het geval was met *brullen*, zal het die inhoud niet licht tot obj. hebben gehad; maar het wordt reeds lang op brullend spreken toegepast. (Nl. Wb. haalt uit Vondel aan *brullen moord en brand*, dus 'n uitdr. als het voor ons zo gewone ‘Hij schreeuwde m. en b.’; verdere vb. staan er pas uit de Cam. Obsc.) *Lachen* ‘lachend zeggen’ heeft Nl. Wb. niet vóór de 19e E. “‘Zo is het”, treurde ze’ is moderne schrijftrant. In de mij be-

kende volkstaal is het begrip ‘zeggen’ nu en dan geabsorbeerd door woorden als *brommen, pruttelen, snauwen, mopperen, jammeren, kermen*; komt het biezonder op or. recta aan, dan voegt men die toe aan deze verba affectuum, die tevens verba declarandi zijn: ‘Ze jammerde: “Ik ben alles kwijt!”’ Wat hier op te merken is bij verba die 'n onaangename stemming inhouden, zou men eveneens verwachten bij *joelen*, dat te onzent ontbreekt, en bij *juichen*. Maar dit ken ik niet als volkstaal; evenmin hoort men in 't N.O. *jubelen* of 'n syn.; men behelpt zich - psychologies merkwaardig - met *schreeuwen* of iets anders wat lawaai in plaats van vrolikheid uitdrukt. Het zou de moeite, waard zijn, na te gaan hoe het hiermee elders is gesteld. De schrijftaal verbindt al het genoemde reeds lang (maar hoe lang?) met or recta. Evenzo *razen, tieren*, die de gehele uiting, niet alleen de geluidgeving, in begrijpen. Hier zegt onze volkstaal wel ‘Hij raasde’, ‘schaterde 't uit van Hoe kun jij dat weten’. Vgl. over *van* tot inleiding van 'n voorstellingsinhoud N. Taalg. 16, 34, 35; die inhoud kon evengoed in or. obliqua zijn uitgedrukt, maar in tegenstelling tot de t.a.p. geciteerde bewering juist zonder *van*: ‘Hij schaterde 't uit hoe Griet dat weten kon’.

Vrij oud is, dat men *spreken* en verba die ‘spreken’ insluiten soms weglaat als de samenhang het noemen overbodig maakt. Zo begrijpt de lezer of hoorder gemaklik: ‘Toen Jan weer: “Ikgeloof het tòch”’, doordat hij zich reeds 'n tot-elkander-spreken voorstelt. Uit het praed. *zei toen weer* is het definitum weggelaten, evenals in ‘'n dwaas’ [= 'n dwaas mens], ‘Die het doet moet het weten’ [= Degene die ...]. Het behoeft niet eens in gedachten aangevuld, altans nadat men aan de uitlating gewoon is; men kan trouwens met evenveel recht bijdenken b.v. *sprak* als *zei, hij* als *degene*. - Zonder iets wat tot het praed. behoort gaat het niet best; in ‘Jan: “Ik geloof het tòch”’ is *Jan* veeleer 'n soort van rolaanwijzing dan dat men er iets als *zei* bij denkt. Dat iemand 'n bewering introk, hoorde ik zó: ‘Eerst zijn 't allemaal [al wat uitgebroed is] hennen, maar als de kammen komen: “Er zijn toch haantjes bij”’; de tempor, bijzin behoort bij het praed. van het niet gebezigde *zegt hij*.

Terwijl men bij ‘“...”, meende hij’ nog voelt dat de bet, (als z'n mening zeggen) slechts aangeduid is, zal men door‘“...”, merkte hij op’ veelal niet meer aan het eigenlik opmerken herinnerd worden. Doch opzettelike inkorting voelt men in ‘“Dat duurt nog 27 minuten”, rekende J. uit’.

Waar in gewone taal *zei* verbonden zou worden met 'n adv. - veelal 'n adverbiaal gebezigd ptc. - korten vele hedendaagse auteurs op andere wijs in. Dan is te vergelijken, niet *'n dwaas* naast *'n dwaas mens* of hd. *ein Blinder* naast *ein blinder Mensch*, maar *'n dove* naast *'n doof mens*. Het oorspr. definitum is ook formaal geabsorbeerd; *'n dove*, pl. *doven* onderscheiden dit substantief van het adjectief *doof*. Van de verbinding *doof mens* levert het definiens de stam, op het definitum wijst de uitgang. Inkorting is dit niet: men zegt wel *de*, maar niet *'n dove mens*. Dus evenzo, als wanneer voor '"Ik bedank er voor!" zei Ada vinnig' gebruikt wordt '"Ik b. er v.!" *vinnigde* A.'; -*de* bewijst natuurlik niet dat de vorm *zeide* gebezigd zou zijn. Dit gebruik zal wel bevorderd wezen doordat men in sommige gevallen reeds gewend was aan zulke dubbelvormen; immers *fluisterde hij* is hetzelfde als *zei hij fluisterend, smeekte* (*verzocht*) *hij* als zei hij *smekend* (*verzoekend*), *beval, gelastte, gelood hij als zei hij bevelend, gelastend, gebiedend* (mits men *gebiedend* niet, als adj.-adv., op de toon betrekking laat hebben). Waar telkens opnieuw *zei* of zoiets nodig zou wezen, is deze semantiese contractie 'n uitkomst, en de neiging om haar meer-en-meer uit te breiden is ten dele daaruit te verklaren. Het gemaklikst ging dit, waar omschrijving met ptc. prs. mooglik is en tevens de wijs van zeggen wordt aangeduid. Toen men voor 't eerst 'n obj.zin plaatste bij *uitbarsten*, viel dat zeker weinig op. Reeds iets vreemder, maar toch zonder veel aandacht verstaanbaar, was '"Dat is nog het vreselikste", weende zij [heftig)', '"...", zuchtte tante', '"Goed zo!" lachte (schaterde) Harm'. De geluiden versmelten met het spreken; de verba benoemen 'n nauw verbonden complex. Dit is nog zo in '"Ik heb hem niet gezien", haperde (stotterde, hakkelde) hij', '..., schudde T [van lachen]', 'hoonde P [terug]', maar hier treedt het psychies of fysies gebeuren meer zelfstandig op; de zinnen klinken reeds vreemder. Dat doen ook tempo-aanwijzingen als '"Dat is zo", *radde* 'n stem'.

Hiernaast kan men dezulke plaatsen, waarin niet zeker is dat het spreken iets eigenaardigs vertoonde: '"Schielik, schielik!", beefde N', '"Zo gaat het mis!", schrok N', '"Zou vader het hebben willen?", aarzelde G'. Maar in de laatste tijden is bij sommigen elke grens weggevallen. Vrij natuurlik is het nog, wanneer 'n ptc. prs. 'n somatiese of (en) psychiese begeleiding had kunnen uitdrukken: '"Brr! wat koud!", klappertandde J,' '"...", hijgde L,' '"Daar wonen ze", wees oom,' '..., grinnikte M,'

‘“...”, glimlachte T.’ (waarop *lachte* vanzelf brengt), ‘“Van papa,” glansde J,’ ‘“...”, knikte F [hem toe],’ ‘“Hij hier!” schrok P’, ‘“...,” glunderde 't vrouwtje op van haar werk’, ‘planmaakte’, ‘krompraatte het stumpertje’, ‘berispte B’, ‘stelde hij gerust’, ‘vlogen beiden ontsteld overeind’.Evenzo komen voor: *vriendelikte, goedigde, meewarigde, planmaakte, raadde aan* (e.v.a.). Het laatste is niet eens individueel, zomin als het lang zo gekonstrueerde *spotte*, waarnaast thans ook‘“...”, *gekscheerde hij*’. - Behalve het hier genoemde impf. komt het meest het praes. bist. voor, al zijn de andere tijden niet uitgesloten.

'n Persoon als obj. wordt facultatief weggelaten: ‘“...,” stuitte hij ([z'n zoon]’, ‘“...,” weerde hij [haar] af’. Maar datzelfde wordt ook gebezigd waar 'n abstractum als obj. bedoeld is, zoals *die woorden, de opmerking*. Veelal heeft de lezer de keus tussen beide opvattingen.

Soms is 'n adv. qualitatis uitgangspunt; zo in reeds genoemd *vriendelikte, goedigde, meewarigde*. Niet altijd is dit zeker. Zo las ik *schorde* ‘zei schor’, maar op die hoogte stond ook, dat men 'n stem hoorde *opschorren*; wellicht was dus *schorde* bedoeld of gevoeld (niet als ‘zei schor’, maar) als ‘zei schorrend’. Zo kunnen *agiteerde, verbaasde* wel onderstellen *agiteren* ‘geagiteerd (of: zich agiterend) doen,’ *verbazen* ‘verbaasd doen’ en daarna ‘geagiteerd doend, verbaasd doend zeggen’; en *bitste, vinnigde* kunnen bedoelen ‘bitsend, vinnigend zeggen’. Maar men is tot die opvatting niet genoodzaakt. Werden zulke woorden algemeen, dan zou niet uitblijven dat men verband voelde (niet met ongewone verba, maar) met *geagiteerd, verbaasd, bits, vinnig*; meestal zou men bij *wrevelde* denken aan *wrevelig*, eer dan aan adj.-adv. *wrevel*. Want de veel gewoner adv.-adj. zouden veel lichter bewust worden dan de verba, die toch wel altijd veel zeldzamer zouden blijven.

De door het verbum genoemde werking kan een zijn die wel het zeggen begeleidt, maar erbuiten omgaat. Zo las ik: ‘Opoe, opoe!’, grabbelden de kinderen, ‘“Ga toch zitten, tante”, schoof J. 'n stoel aan,’ ‘“...”, kwam N. binnen’. Ook hier kan men 'n ontbeerlik *zo* weggelaten achten, dat dan aanduidt ‘met die woorden,’ ‘zo sprekend’.

Veel zeldzamer dan oratio recta is in zulke gevallen or. obliqua. In deze is men niet licht genoodzaakt telkens iets als *zei* of *sprak* te bezigen; er is dus minder aanleiding om van de gewone taal af te wijken.

Enigszins gelijkt op onze vrb. het niet-litteraire *verzachtende*

omstandigheden pleiten ‘al pleitend aanvoeren’ al is het vervangbaar door ‘al p. zeggen’.

Wordt or. recta begeleid door ‘donderde door de zaal,’ ‘klonk van zijn lippen,’ ‘flitste door z'n brein,’ dan is die or. r. subject. Maar niet bij ‘klonk destem van S’. Bij ‘donderden et door dezaal,’ ‘klonk het v.z.l.,’ flitste het d.z.b. is het verbum impers.; het konstateert dat 'n donderen, klinken, flitsen plaats heeft. Hiernaast is de or. recta natuurlik geen subj. Evenals bov. is opgemerkt, dat ‘“...”, begon de vreemdeling’ enz. kortere wendingen zijn naast‘“...”, z o b . de v.’, is hier te konstateren, dat de kunsttaal 'n zo heeft weggelaten waar de gewone taal het bezigen zou.

Volgens Den Hertog II § 40 is in ‘Ik drong er op aan: “maak toch wat voort!”’ 'n oorz. v.w.zin aanwezig in de vorm van 'n hoofdzin. Maar de spreker dringt niet aan op *M.t.w.v.*!, doch op gehoorgeven daaraan. (Ook in het volgend vrb. dier § - ‘Telkens kwam hij er weer op terug: “Ik ben onschuldig”’ - slaat *er* ‘het’ niet op de begeleidende zin.) De aansluiting is, gelijk zo vaak, onnauwkeurig; waarop ik aandrong, is duidelik, maar wordt niet rechtstreeks genoemd. De or. recta heeft *dat hij* (of dgl.) *wat voort zou maken* vervangen; geen *zo* is toe te voegen, maar 'n konstruktievermenging is ontstaan: *ik zei met aandrang* heeft or. recta.

Spreken is 'n gespecialiseerd zich-uiten. Niet vreemd dus, dat, zogoed als enerzijds andere opzettelike uitingen (zingen, schrijven, enz.), met spreken gelijkgesteld worden, dit anderzijds gebeurt met andere natuurlike, fysiologiese uitingen, 'n Vrb. is: ‘De lusefers .... de lusefers ...’, *zenuwklopte* haar hand, in vage hoop, tegen vettigen slobberrok; *zenuwklopte* mag opgevat als ‘uitte door zenuwkloppen,’ waarin aan *zenuwkloppen* dezelfde onzekerheid kleeft als aan *zenuwgrienen* bov. (het staat evenals dit in C.v. Bruggen, Breischooltje).

Soms staat vóór oratio recta dubbelpunt, hoewel men punt verwachten zou; dan is in de voorafgaande zin de spreker genoemd (soms opgesloten in 'n poss.). Dat schijnt mij slechts 'n middel voor het oog om duideliker te maken dat iets als *hij zei* bedoeld is, zoals men *Jan*: of *Jan* vooropplaatst om te beduiden dat Jan het volgende zegt. Behalve waar - evenals zo dikwels waar geen aanhaling volgt - de bedoeling neerkomt op *immers* (wat bij spreken en lezen kan blijken uit de toon).

Het hier besproken verschijnsel is zeer Nederlands. Wel ont-

breken de vrb. elders niet; in het Duits zogoed als in onze taal ontmoet men *spotten* met de bet. ‘spottend zeggen’, en naast het eng. subst. *sneer* is het verbum to *sneer* zó bekend, dat ieder het zich herinnert ook als ‘to utter with a sneer’. Maar nergens zover ik weet is het aantal gevallen ook maar in de verte vergelijkbaar met dat te onzent. Nergens ook heeft het zo geleid tot voortdurend maken van woorden naar de wens van het ogenblik.

Omgekeerde inkorting is er, waar *spreken* of dgl.'n verbum insluit dat blijkt hetzij uit samenhang of taalgebruik hetzij doordat het in de aard der zaak ligt. Zo zegt Bellamy in Het Onweder: Toen God de waereld sprak (= al sprekend - met de bedoeling: doordat hij [het scheppingsgebod] sprak - schiep). Uit het mnl. is zeer bekend, dat *enen gebieden* betekent *e.g. te levene* (met God als subj.). Wordt de ellips algemeen, dan heeft het verbum 'n andere bet. gekregen. Zo was *ontbieden* ‘doen weten’; het daarvan afhangend *dat hij komen moet* of dgl. behoefde niet steeds uitdrukking, en behoefde die te minder naarmate weglating gebruikeliker werd; ten slotte werd men zó gewoon het bij *ontbieden* te denken dat dit verbum in andere toepassing verouderde.

Bij wijs van aanhangsel kan 'n geval vermeld waarin de neiging tot inkorting gevolgd is door 'n toevoeging. Deze behoort niet thuis in *Woordvorming*, maar in *Gebruik der Rededelen*.

In zinnen als ‘Hij nam afscheid met het woord *Hou je maar weer taal*!’ is *het woord, de woorden* of iets van die kracht 'n overbodige classificator. Het kan dan ook wegblijven zonder meer. Veelal echter komt bij wegblijving de art. indef. vóór de or. recta: ‘Hij nam afscheid met 'n *Hou je maar weer taal*!’ 'n Grote afwijking is dit niet. ‘Hij n.a. met 'n groet’ is de regelmatige uit dr. ‘Met **'n** *goeie morgen*!’ is niet vreemd; immers *goeie morgen*! is stereotiep, en behoeft dus niet opgevat als deze individu-zijnde uiting [vergelijkbaar met 'n eigennaam], maar kan beschouwd als in vele exemplaren aanwezig [vergelijkbaar met 'n soortnaam]. Maar er is geen scherpe grens tussen het wèl en niet stereotiepe; daardoor kon moeilik 'n grens blijven bestaan tussen wèl en niet gebruik van *'n* vóór oratio recta. Ook voelt men de uiting vaak als tot een groep behorend met iets minder bepaalds. ‘Zonder 'n *God moge je helpen*! wilde hij niet heengaan’ is iets als ‘zonder 'n heilbede’; ‘Met 'n *Zit je daar nou nog*? kwam hij binnen’ specificeert ‘Met 'n uitroep van verbazing’.

Men kan ook inkortend verba weglaten, en elk lezer weet

dat men daarin soms zeer ver gaat; dit stilisties verschijnsel te bespreken moet ik anderen overlaten.

Maar ook het hier behandelde gaat in de eerste plaats de stilistiek aan. Evenwel ook de woordvorming en de semantica. Ook kan de syntaxis het niet buitensluiten; deze heeft b.v. te konstateren dat 'n nieuwe groep van trans, is opgekomen.

Groningen.

W. DE VRIES.

Aankondigingen en mededelingen.

Feestbundels.

1. Ter ere van Streitberg die in 1924 zestig jaar werd, verschenen twee feestbundels: een 'Streitberg-Festgabe'[1] en een 'Festschrift', getiteld 'Stand. und Aufgaben der Sprachwissenschaft'[2]. De 'Streitberg-Festgabe', die een portret en een tabula gratulatoria bevat, is gevuld met bijdragen van geleerden uit de gehele wereld (uit Nederland Schrijnen en Van Wijk) en is daardoor een tastbaar bewijs van dankbaarheid voor het buitengewoon organisatietalent van de gevierde geleerde. Ze bevat speciale onderzoekingen op bijkans elk terrein van de taalwetenschap, maar juist door dat speciale karakter vallen deze buiten 't bestek van dit tijdschrift. Daartegenover is de 'Stand und Aufgaben', die met een bibliografie van Streitberg begint, voor ieder beoefenaar van de taalstudie van gewicht, daar de verschillende artikels een overzicht geven van de stand van de taalwetenschap in 't algemeen en op 't gebied van de indogerm talen in 't biezonder (oud-germ.: Karstien, duits: Michels, engels: Horn; 't ndl. is niet afzonderlik behandeld). Met vreugde zal men hier afgedrukt vinden de twee beroemde voordrachten, die Sievers 't eerst in 1922 in Hamburg gehouden heeft, over 'Ziele und Wege der Schallanalyse'. Over 't zelfde onderwerp handelt Karg, Sprachwissenschaft und Schallanalyse, die op raad van Streitberg moderne teksten onderzoekt, waarvan de samenstelling hem tijdens het onderzoek onbekend is, om zo de waarde van Sievers' methode te demonstreren. Hij bespreekt daarbij ook wisselingen als mnl. *g: gh*, waarvan hij het waarschijnlik acht, dat ze een fijn verschil in klankschakering weergeven;

1) herausgeg. von der Direktion der vereinigten sprachwissenschaftlichen Institute an der Universität zu Leipzig (Markert und Petters, 1924).
2) Heidelberg (Winter), 1924. Pr. 22 Mk.

ik wijs in dit verband op de nieuwste onderzoeking over *gy: ghy*[1]. Van de andere artikels verdient hier nog vermeld te worden: P o r z i g , Aufgaben der indogermanischen Syntax, die daarin o.a. het sisteem van Ries bestrijdt.

Zo geven dan ‘Festgabe’ en ‘Stand und Aufgaben’ te zamen een beeld van de veelzijdigheid van de jubilaris.

2. De ‘Beitrage zur germanischen Sprach wissenschaft’[2] zijn een ‘Festschrift’ voor Behaghel ter ere van diens 70ste verjaardag en beginnen met de lange lijst van zijn geschriften. Daar alle bijdragen op germ. gebied vallen, is er meer bij dat de lezers van de N.T. kan interesseeren. De dialektgeografie is vertegenwoordigd door W r e d e en F r i n g s . W r e d e schrijft over hyperkorrekte vormen (‘sprachliche Adoptivformen’) als b.v. *gung* naast *jung*, ontstaan onder invloed van *gans: jans* e. dgl.; onder de verschillende gevallen die hij bespreekt, komen ook *können, dürfen* enz. ter sprake, welke ook voor 't ndl. van belang zijn. F r i n g s handelt over de woordgeografie in Rijnland en Nederland: *broek* en *vest, grommet, uier, aardappel, deel, mol*, waarbij dan allerlei kwesties te pas komen (zo toont hij bij oudnndl. *loosse* de onjuistheid van Kiliaen's ‘vetus’ aan). Het is een verheugend feit, dat F. kan wijzen op de overeenstemming in resultaten bij de onderzoekingen op 't gebied van de klanken vormleer en dat van de woordgeografie.

Het spreekt vanzelf, dat in een bundel, aan de schrijver van de ‘Deutsche Syntax’ opgedragen, ook syntaktiese onderzoekingen voorkomen. In de eerste plaats die van H e l m , Die Sprechpausen in der älteren deutschen Sprache, waarin vooral de ritmiese verbinding var de zinsdelen besproken wordt: op de duur wint de logiese verbinding het van de ritmiese. Een gesplitste konstruktie als b.v. mnl. *coninx dochter van Hongherien*, bij Vondel *een zwangre wolk van schichten* (Lucifer) is niet alleen uit de afkeer van een langere bepaling vóór een korter zinsdeel te verklaren, maar ook uit ritmiese gronden: men lette op 't verschil van pauze bij omzetting in 't nndl. In dit artikel vindt men ook een nauwkeurig onderzoek naar de aard en de veelvuldigheid van de parenthese in 't ohd. en mhd. De studie van

1) Verdenius Tijdschr. 43, 93 v.v.
2) herausgeg. von Horn (Streitbergs Germ. Bibliothek, Heidelberg 1924). Pr. 14 Mk.

M a u r e r is in dit tijdschrift[1] reeds genoemd; evenzo[1] die van H o r n , welke een welkome aanvulling is van zijn ‘Sprachkörper und Sprachfunktion’. K a r s t i e n beweegt zich op 't gebied van de etymologie met een interessante onderzoeking over hgd. *Steinmetz, Metzger*, got. *mats*, waarbij ook de verwante ndl. woorden ter sprake komen. Verder bevat het boek artikels van H o f f m a n n - K r a y e r over 't aksent, van S c h u l z e over ‘Personalpronomen und Subjektsausdruck im Gotischen’, van H o l t h a u s e n ‘zur nordfriesischen Syntax’, van B a c h en van G ö t z e over Duitse plaatsnamen, van K l u g e ‘zum Art. Ruprecht des Deutschen Wörterbuchs’, van E h r i s m a n n over ‘psychologische Begriffs-bezeichnung’ bij Otfrid. Als geheel verdient de bundel de niet geringe lof dat hij de fubilaris waardig is.

M.S.

Klank- en Vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch dialect. Is. Teirlinck, de verdienstelike samensteller van hef *Zuid-Oost-vlaandersch Idioticon*, dat wij vroeger aankondigden (XVII, 41), heeft zijn belofte vervuld door als vierde deel daaraan een *Klanken Vormleer* toe te voegen (Gent - W. Siffer - 1924). Dit is geen aanhangsel, maar een uitvoerig werk van 220 klein bedrukte bladzijden, in twee kolommen. Het is met buitengewone zorg bewerkt, op grond van nauwkeurige fonetiese en grammatiese waarneming. Onder ‘vormleer’ is ook woordvorming begrepen, want ook de samenstelling en afleiding worden behandeld. Wie schenkt ons een dergelijke grondige studie voor het West-Vlaams?

Nieuw Groninger Woordenboek.

Bij de firma J.B. Wolters verscheen de eerste aflevering van een nieuw woordenboek voor de volkstaal van de provincie Groningen, dat het werk van Molema zal verbeteren en vervangen. De samensteller is K. ter Laan, die rekenen kon op de hulp van 400 medewerkers. Deze aflevering, toegelicht met kaarten en platen, maakt een zeer gunstige indruk. Wij twijfelen er niet aan of dit verdienstelike werk, tegen zeer matige prijs verkrijgbaar gesteld '(15 afleveringen van ƒ 0,50) zal zijn weg wel vinden. Moge het dan ook de weg banen voor Bergsma's *Drentsch Woordenboek*, dat na de eerste aflevering, door gebrek aan belangstelling gestaakt is.

Meervoudsvorming met s.

De oorsprong van de meervouden op *s* is, gelijk men weet, sinds lang een betwist punt. In de *Annales Academiae scientiarum*

1) N.T. 18, 303, n. 4, resp. 1.

1) N.T. 18, 303, n. 4, resp. 1.

Fennicae (Tom. XVIII No. 1) verscheen over dit onderwerp een studie van Emil Öhmann: *Der s-plural im deutschen* (128 blz.), die ook Nederlanders zal interesseren, temeer omdat de Finse geleerde goed op de hoogte is van wat Nederlandse geleerden (Salverda de Grave, Van der Meer) over dit onderwerp schreven (blz. 25 vlg.) Beslist verwerpt hij de Franse oorsprong. De *s* in Nederduitse dialekten acht hij de rechtstreekse voortzetting en uitbreiding van de Oud-Saksiese, die dan later van het Noorden uit in het Hoogduits doordringt. Voor het Middelnederlands, waar de *s* reeds in de 13de eeuw voor den dag komt, neemt hij Saksiese invloed aan, mogelik door oude kolonisatie. Of die Saksiese invloed in Vlaanderen en Brabant wel zo krachtig geweest zal zijn, blijft m.i. twijfelachtig.

Van Jacques Perk tot nu.

De belangrijke en boeiende rede die Albert Verwey hield bij de aanvaarding van zijn ambt als hoogleraar te Leiden, is in druk verschenen (bij C.A. Mees - Santpoort - 1925). In het onderscheid tussen Potgieter en Perk wijst hij het onderscheid tussen twee generaties aan: de oude, wier verbeelding door overlevering gebonden was, de jonge, in zeker opzicht vaderlandloos, bij wie, in merkwaardige overeenstemming met de Franse en Duitse dichterlike beweging, het redenerend element terugweek en de Verbeelding de overhand kreeg. Dit ‘verbeeldingsbegrip’ wordt dan nader beschouwd, in verband met denkbeelden van dichters en kunstkenners. De dichters die uit de Nieuwe-Gids-beweging voortkwamen stelden zich ten doel ‘vaderlandsch leven te betrekken in de europeesche verbeeldingsgroei’ door het scheppen van een nieuwe Nederlandse dichtkunst en door de betekenis van het Dichterschap bewust te maken. Deze dichtkunst is tot op onze tijd voortgezet, want al zochten de jongeren naar vernieuwde verbeelding, naar nieuwe bezieling, zij werden geleid door ‘diezelfde vormdrift, diezelfde drang naar verheerlijking van leven en werkelijkheid, die in Perk het eerst uitbrak.’

Een taalkundige sonnetten-cyclus.

Het zal niet licht voorkomen, dat in dit tijdschrift een sonnettencyclus aangekondigd wordt, maar de gedichten die Prof. Dr. B. Faddegon sierlik uitgaf met het opschrift *De Taal*[1)] dragen een zeer biezonder karakter. De voorafgaande onmisbare toe-

1) Uitgave H.J. Paris - Amsterdam - 1924.

lichting heet namelik *Een Academische les*. Onder invloed van Oud-Indiese wijzen die bij voorkeur een dichterlike vorm kozen voor hun onderrricht, heeft de Amsterdamse hoogleraar in physiologie, taalpsychologie, ethnologie en zelfs lexicografie aanleiding gevonden tot dichterlike bespiegeling. ‘Het verstand zoekt en keurt en verbindt den bizonderen inhoud der wetenschap. Doch welke is de waarde der wetenschap in haar geheel. Zij is een eisch van ons gemoed.’ In deze waarheid wortelen deze mijmeringen ‘in hymne-stijl’, die ongetwijfeld hun subjektieve betekenis hebben, waar die moeielik met ‘lessen’ te vereenzelvigen zijn.

Aesthetische Verantwoordingen[1].

Onder deze titel herdrukte Dr. J. Persyn, naast twee andere opstellen, een drietal voordrachten uit de Leuvense Vacantieleergangen van 1907: *Kiezen, Smaken, Schijven*, evenwel in ‘heelemaal omgewerkten vorm.’ De eerste lezing behandelt de opvatting van litteratuur bij verschillende geschiedschrijvers en letterkundigen; de tweede gaat over het begrip schoonheid; de derde over ‘stijl’ en persoonlike oefening in stijl.

Elfde Nederlandse Filologenkongres.

Om onze lezers aan te sporen, dit kongres (op 15 en 16 April te Groningen) te gaan bijwonen, laten wij een opgave volgen van de voordrachten die in de Nederlandse sektie gehouden zullen worden: *De nominale klassificatie in het Nederlands* (P. Gerlach Royen O.F.M.), *De studie der Nederlandsche syntaxis* (Dr. G.S. Overdiep), *Metrum en rythme* (Dr. F.K.H. Kossmann), *Iets over litteraire kritiek* (Dr. J. Tielrooy), *Het Rijnland in de Middeleeuwen als intermediair tusschen Duitsche, Fransche en Nederlandsche cultuur* (Dr. J. van Dam), *Het Zuid-Nederlandsche dialektonderzoek* (Dr. L. Grootaers), *Suster Bertken, haar persoonlijkheid als mystica en schrijfster* (Dr. Johanna Snellen).

De deelneming aan het Kongres staat open voor al degenen die enige akademiese graad in de Fakulteit der Letteren en Wijsbegeerte of een akte M.O. in de letterkundige vakken, de geschiedenis of aardrijkskunde bezitten, alsmede voor studenten in de letteren. Verdere belangstellenden kunnen door voorzitter en secretaris toegelaten worden. Bijdrage voor éénmaal ƒ 5,25, daarna als lid ƒ 1,75 per jaar, of alleen voor dit kongres ƒ 6. Aanmelding bij Dr. K.J. Riemens, Valeriusstraat 220, Amsterdam.

1) Als *Vlaamsche Bijdragen* I uitgegeven door de N.V. Leeslust - Antwerpen - 1925.

Prijsvraag over Ruusbroec.

Het Teyler's Genootschap te Haarlem schreef voor 1925 de volgende prijsvraag uit:

Verlangd wordt een onderzoek van Ruusbroec's denkbeelden, stijl en taal, ook in vergelijking met die van andere, vooral Neder- en Overlandsche mystieke schrijvers.

Bedoeld is: een nader onderzoek van den letterkundigen vorm van Ruusbroec's geschriften, den aard en de herkomst van zijne verbeeldingsvormen, symboliek, beeldspraak, vergelijkingen, parallelisme, terminologie, woordvorming, zinsbouw, rhythme, rijm enz.; ook in vergelijking met Dietsche en Duitsche mystici, als b.v. Hadewijch, Jan van Leeuwen, Eckart, Tauler, en met Latijnsche voorbeelden. Voorts is, wat de taal betreft, *niet* bedoeld eene volledige klank- en vormleer, doch alleen of vooral eene verzameling en bespreking der eigenaardige, gewestelijke bestanddeelen, die Ruusbroec's taal onderscheiden van die zijner Dietsche tijdgenooten.

Staring's 'Het Genezend Maal'.

In het tweede deel van zijn: Schat der Ongesondtheydt ofte Geneeskonste van de Sieckten, t' Amsterdam, bij de Weduw' van J.J. Schipper, Anno 1672, verhaalt Joh. van Beverwyck op blz. 45 in het zesde 'Capittel', handelende over de 'melancholye, en haer verscheyde werckinge; uyt wat plaetse sy voorkomt; haer oorsaken enz.':

'*Levinus Lemnius* schrijft.in 't 2. Boeck van de Gematigheden op 't 6. Cap. hoe t'sijnen tijde een groot Heer soo verre van sijn sinnen gedwaelt was, dat hy sijn selven liet voorstaen, al overleden te wesen. En als sijn vrienden hem, door bidden, smeecken, kijven, vermaenden, om wat harts te maken, soo en wilde hy nergens toe verstaen, voorwendende, dat hy doot was, en dat die soo gestelt waren, geen voedsel van doen en hadden. Doen hy scheen van honger te sullen sterven, (alsoo den sevenden dagh voor handen was, die in soo langh vasten meestendeel doodelijck valt) soo begonnen sy een middel te bedeneken, waer door hy mochte van dese schadelijcke Inbeeldinge verlost werden. Daer op lieten sy in de slaep-kamer (die te vooren wat duyster gemaeckt was) komen eenige mannen, met een doodtkleet om haer naeckte lichaem, gelijck men de dooden in de kist leyt, die gingen sitten aen een tafel, daer van allen wel op-gedischt was, en vermaeckten haer lustigh met eten, en drincken. De siecke sulcks siende, vraeght wat daer te doen was, en wat voor volck hy sagh? Hem werdt van haer geantwoort, dat sy doode luyden waren. Waer op hy seyde. Wel eten oock de dooden? Wel jae, riepen d'andere, en wilt ghy sulcks weten, komt mede aensitten. Terstont sprong de Melancholijcke ten bedde uyt, en dede met die geveynsde dooden een goede maeltijdt: en nae den eten gaf men hem een sopken, daer wat in was om te rusten, en quam alsoo nae den slaep wederom tot sijn selven. Even diergelijcke geschiedenisse vertelt *Guyon 2. de diverses Lecons 25*. van een Advocaet, de welcke gebeurt soude wesen in 't jaer 1550.'

In de opmerkelijke overeenkomst met den inhoud van Staring's Genezend Maal vond ik aanleiding tot het mededeelen van bovenstaand citaat.

Haarlem.

G.A. BRANDS.

Boekbeoordelingen.

Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen. Avec 18 cartes linguistiques hors texte. [Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris. - XVI.] Paris, Champion, 1924.

De oorlog, die achter ons ligt, heeft, vooral bij die naties, die aktief betrokken zijn geweest in de strijd, het patriotisme versterkt; dat uit zich in de wereld der geleerden onder meer in de neiging om te tonen, wat het eigen volk op de afzonderlike gebieden van wetenschap vermag te presteren. Reeds vóór de oorlog heb ik herhaaldelik geleerden hun spijt horen uitdrukken, dat werken van een zekere inhoud of wetenschappelike strekking in een andere taal wel, doch in hun eigen taal niet bestonden. Dit gevoel van tekortkoming wekte dan de lust op, de leemte aan te vullen en een dergelijke nationale eigenliefde is de prikkel geweest tot het schrijven van menig waardevol boek - en ook van menig overtollig boek. Het dikke Franse werk (805 blz. met 7 kaartjes in en 18 kaarten buiten de tekst), gewijd aan de talen der gehele wereld, is een symptoom van deze neiging, om het wetenschappelik prestatievermogen der eigen natie hoog op te voeren en er tegenover de gehele wereld van te getuigen, - en het is niet te ontkennen, dat zo een in velerlei opzicht nuttig boek is ontstaan.

Intussen is de Nederlander, die èn door de ligging van zijn land èn door het relatief kleine aantal der bewoners er van met de drie grote volken, die hem omringen, levendige betrekkingen onderhoudt en de talen dezer drie volken in 't algemeen voldoende verstaat om ze te kunnen lezen, geneigd, de zwakke zijden van zulk een wetenschappelik patriotisme niet minder sterk op te merken dan de sterke zijden. En wanneer wij een dergelijk omvangrijk werk als Les langues du Monde doorlezen, dan komt bij ons de vraag op, of de wetenschap, die wij als een internationaal, collectief bezit der beschaafde mensheid beschouwen, niet nog

meer gebaat ware geweest, wanneer de grote kenners der talen en taalstammen uit alle landen en van allerlei nationaliteit met vereende krachten een dergelijke taak hadden verricht. Tot zekere hoogte is dit bij mij persoonlik een indruk meer dan een goed gefundeerd oordeel; immers, ik acht mij allerminst competent om over de verschillende artikels, gewijd aan mij weinig of niet bekende talen, met gezag te spreken. Maar ik durf in ieder geval wel beweren, dat het opstel over Indogermaans in zijn passages over de mijzelf 't best bekende taalfamilies, de Germaanse, de Baltiese, de Slaviese, merkwaardige leemten en onjuistheden vertoont; en verder wijs ik er op, dat het niet gelukt is, niettegenstaande de medewerking van twee niet-Fransen, om specialisten te vinden voor de bewerking der zuidelike Kaukasustalen en der Australiese talen. Meillet heeft tans over elk dezer beide groepen een paar bladzijden geschreven, die niet pretenderen meer te wezen dan enige losse opmerkingen. Zo wordt bijvoorbeeld van de zuidelike Kaukasustalen niet eens nauwkeurig meegedeeld, waar zij gesproken worden, wat in het hoofdstuk over de noordelike Kaukasustalen wel het geval is; en de kaart van het noordelike taalgebied heeft geen pendant voor 't zuidelike. De onderstreepte namen der zuidelike dialekten, zonder een nauwkeurige begrenzing, op de noordelike kaart, zijn slechts een pover surrogaat.

Ik hoop, dat deze Franse arbeid, nog eens door een internationale zal gevolgd worden: een mooie taak voor de unie der akademies van wetenschappen, wanneer die eenmaal alle kultuurnaties zal omvatten. Maar natuurlik laat zo'n werk, waarvan men verwachten mag, dat het voor tientallen jaren toonaangevend zal blijven, zich niet in korte tijd schrijven. Te dankbaarder moeten wij zijn, dat wij tans dit Franse boek hebben, dat in het algemeen vlot geschreven is, een rijk aantal feiten kort en duidelik meedeelt en zich door deze eigenschappen uitstekend er toe leent, door iedere taalkundige, die zich ook buiten zijn engere studiegebied oriënteren wil, veel geraadpleegd te worden.

De inleiding, slechts zeventien bladzijden lang, geschreven door Meillet, bevat veel gedachten van deze auteur, reeds vroeger door hem in ander verband uitgesproken en goed bekend aan ieder taalkundige, - want Meillet's geschriften worden zeer veel gelezen. Maar steeds is de groepering weer nieuw, en te midden van veel bekends vindt men steeds weer wat origineels. Meillet

legt een sterke nadruk er op, dat voor de stamboom van talen de morphologie, vooral door haar tot anomalieën geworden antiquiteiten, de voornaamste kriteria levert. De artikels, aan de afzonderlike taalfamilies gewijd, zijn: J. Vendryes, Langues indo-européennes - M. Cohen, Langues chamito-sémitiques - A. Sauvageot, Langues finno-ougriennes et langues samoyèdes - J. Deny, Langues turques, langues mongoles et langues tongouzes - S. Elisséèv, Langue japonaise - dez., Langue coréenne - dez., Langue aïnou - dez., Langues hyperboréennes - C. Autrar, Langues propres de l'Asie antérienre ancienne - G. Lacombe, Langue basque - N. Troubetzkoy, Langues caucasiques septentrionales - A. Meillet, Langues caucasiques méridionales - J. Bloch, Langues dravidiennes - J. Przyluski, Langues sino-tibétaines - dez., Langues austroasiatiques - G-. Ferrand, Langues malayo-polynésiennes - A. Meillet, Langues de l'Australie - M. Delafosse, Langues du Soudan et de la Guinée - L. Homburger, Langues bantou - dez., Langues bochimanes et hottentotes - Rivet, Langues américaines.

Leiden.
N. VAN WIJK.

Mansion, Oud-Gentsche Naamkunde: Bijdrage tot de kennis van het Oud-Nederlandsch. Den Haag (Nijhoff) 1924. Pr. *ƒ* 9.-

Het ontbreken van oudwestnederfrankiese teksten zal bij de bestudering van onze taal een voelbare leemte blijven. Toch zijn er. twee bronnen die een gedeeltelike vergoeding kunnen geven: de glossen en de namen. Buitenrust Hettema wees op het belang van de eerste[1]; Mansion heeft tans aan de tweede een diepgaande studie gewijd. Hij heeft begrepen, dat in de beperking zijn kracht moest liggen: hij heeft een materiaal genomen, dat zuiver te lokaliseren en te dateren is: de persoonsen plaatsnamen en enkele glossen uit Gentse oorkonden van de 9de en 10de eeuw, meest afkomstig van 't Sint Pieters- en 't Sint Baafsklooster. Dit materiaal moest zorgvuldig geschift worden en daarbij deden zich talrijke moeilikheden voor. Wel zijn de

1) Oude glossen en hun beteekenis (1914).

namen als zodanig in de regel gemakkelik te herkennen[1)], maar daar de bronnen in 't latijn geschreven zijn, moet men met de mogelikheid van latinisatie rekening houden. Indien b.v. naast elkaar vormen als *Adalwala* en *Eilbodo* voorkomen, mag men hieruit niet de gevolgtrekking maken, dat de mannelike *n*-stammen nu eens op -*a* en dan weer op -*o* uitgingen: terecht betoogt M., dat -*a* de oudgentse uitgang, -*o* latinisatie is. Voorts waren de schrijvers van de stukken niet altijd Vlamingen; er waren ook Duitse en Engelse monniken in de Gentse kloosters; en ook zelfs als de scribenten wèl Vlamingen waren, konden ze de namen in hgd. of ags. vorm opschrijven, indien de dragers ervan uit de bedoelde landen kwamen. *Einhardus* b.v. zegt niets voor 't ondl., want de beroemde levensbeschrijver van Karel de Grote was afkomstig van Oost-Franken. *Osgarda*, dat door M. terecht met *ans*- in verband wordt gebracht, heeft een geheel andere waarde, indien men de naam als ags. opvat dan indien men die als inheems beschouwt: in 't laatste geval zou men hier een typies ‘ingvaeonisme’ hebben. In verband met de politieke en kerkelike positie van Gent spreekt het vanzelf, dat het romaanse element sterk vertegenwoordigd is; indien de romaanse namen van germ. oorsprong zijn, kunnen alleen de levensomstandigheden van de betreffende personen of de taalkundige vorm als criteria dienen om ze van oudndl. te onderscheiden. Ook rijst de vraag, welke klanken zich achter de tekens verbergen. Behalve met lat.-romaanse invloed heeft men rekening te houden met de omstandigheid, dat de scribenten vaak nog Merovingies spelden en dat eerst langzamerhand de invloed van de Karolingiese schoolhervorming zich gelden deed; terwijl het Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis van de 11de eeuw zuiver Karolingies spelt, vindt men in 't oudere fragmentum Blandiniense (10de eeuw) nog herhaaldelik Merovingiese schrijfwijzen. Komt in onze bronnen b.v. *Teutmundus* voor, dan heeft men hier niet een in 't ondl. bewaarde diphthong *eu*, maar eenvoudig een archaïstiese spelling.

Zijn aldus de vreemde invloeden uitgeschakeld, dan moet het ondl. materiaal verkláárd worden, vóór het gebruikt kan worden.

1) De twijfel bij *Henglinium* (blz. 99) lijkt me nauweliks gemotiveerd; vgl. hgd. *(Ab)hang*, geld. *Hengelder* e.a. Daarentegen vervalt, m.i. *Scawinus* (blz. 96), dat toch wel niets anders is dan de romaanse vorm van *schepen* (mlt. *scabinus*, fra. *échevin*).

Een ieder die zich wel eens met de studie van oude namen heeft bezig gehouden, weet, hoeveel voetangels en klemmen op dit terrein liggen. Hoe is b.v. te beoordelen: *in Gothemiaogian* (blz. 76v.), dat ook verschijnt als *Gothengim*. De lokalisering *ultra Legia*, in *pago Curtricinse seu Tornacinse* wijst op 't tegenwoordige *Gotthem* (arr. Gent); *Gothengim* blijkt een jongere vervorming te zijn. *Gothemia-* behoort bij **Gothēm*, in de betekenis 'inwoner van Gotthem'; *-ogian* is een verbogen vorm van **aujō-*, ndl. *ooi* 'weide' (in namen bewaard), *g* is een schrijfwijze voor *j*. Het geheel betekent dus naar de schrandere verklaring van M. 'weide van de Gotthemers'. En eerst nu leert de naam ons een en ander over 't oudgents: *ai* verschijnt als *ē, auj-* als *ōj-, Gothemia-* is de gen. pl. van de *i*-stammen, *-ogian* een *n*-casus van de *jō*-stammen.

Men moet zich dus eerst rekenschap geven van de etymologie, temeer daar ook kelties taalgoed aanwezig is. M. (blz. 130) sluit b.v. *Mummolenus*, door hem als samenstelling opgevat, uit als kelties. M.i. ten onrechte: *-olen-, -olin-* is de gallo-romaanse schrijfwijze van 't germ. suffix *-ilin-*; vandaar de herhaalde verbinding ervan met een hypocoristicum, als b.v. in *Beppolenus, Bobolenus*[1]. Het hypocoristicum *Mummo, Mommo*, dat o.a. in de bekende duitse geslachtsnaam *Mommsen* voortleeft, ligt dus ten grondslag; het behoort bij namen als *Muni-berht*.

Het ligt bij een dergelike, moeilik te beoordelen en tevens in omvang beperkte stof, voor de hand, dat de daarop gebaseerde gevolgtrekkingen vaak onzeker zijn. Zo leest men in het hoofdstuk 'Ingvaeonismen in persoons- en plaatsnamen', dat ingvaeoons *e* voor *a* waarschijnlik voorkomt in *Wetersele* en *Fegernodus. Wetersele* 'woonst in waterachtige plaats' wordt door M. gescheiden van de duitse plaatsnamen met *Wetter-*, 'die alle op hd. gebied gelegen zijn en dus *t* uit *d* kunnen hebben'. Dit laatste is onjuist; ook op ndd. terrein vindt men dergelike vormingen[2]. Zou dan ook *weter-* niet eerder een sekundaire umlautsvorm zijn, ontstaan onder invloed van 't w.w. mnl. *weteren*, ndl. *wetering*? Zeer waarschijnlik acht ik umlaut voor *Fegernodus*, met 't oog op *vaegher, vegher* bij Kiliaen. Naast *fagar-, fagir-* staat *faga-, fagi-*, b.v. *Fagar-lind: Faga-lind, Fege-*

1) Beide, evenals *Mummolenus*, reeds bij Gregorius van Tours.
2) Zie Witt, Beiträge zur Kenntuis der Flussnamen Nordwest-deutschlands blz. 131.

lint[1]; dit *fagi-* is bewaard in oudndl. *Vege-ricus*, later als Gentse geslachtsnaam *Veieric* (nu *Feyerick*)[2]. Ook bij 't even verder genoemde *Fesgerus* zie ik umlaut; m.i. verzet zich niets tegen identifikatie met *Fast-ger*[3], vgl. voor de umlaut ohd. os. *festi* enz. Bij de voorbeelden van synkope van nasaal vóór scherpe spirant zou ik *zuid (Suthera, Suthflita, Sudaccra)* willen uitsluiten, daar dit een algemeen verbreid leenwoord is; daartegenover levert *Fridesuenda* (bl, 13) een aardig voorbeeld van frankisering, tenminste indien afkomstig van *Frideswida*, ags. *Fripuswīp*, de patrones van Oxford. Als voorbeeld van ingvaeoonse *ā* voor *ō* uit *au* verschijnt *Flardeslo* (nu *Vladsloo*), dat volgens de vernuftige, maar tevens vermetele verklaring van M. uit **Frōrādes-lō* zou ontstaan zijn; men kan echter ook in de *o* van *Frordeslo* een ronding van de *ă* vóór *r* zien, en daarop wijst m.i. *Flarides-heim* (naam van drie duitse plaatsen, o.a. in de Kreis Wiesbaden[4], ook met de variant *Flordes-heim*, en met umlaut *Fleredes-heim*, nu o.a. *Flerzheim*. M. bespreekt niet onder de ingvaeonismen de kwestie van de mouillering van de *k*[5], die toch b.v. voor *Semmerzake* zeer aannemelik is; ook *Ceninga (accarum)* uit **Kuninga* (met ontronding van de umlautsklinker) vindt m.i. aldus zijn verklaring. Het is de vraag, of in dit verband ook niet de gen. pl. op *-a*, de- nom. sg. van de *n*-stammen op *-a* en misschien ook de nom. pl. op *-s* hadden kunnen besproken worden; maar daarvoor zou het nodig geweest zijn het begrip ‘ingvaeonisme’ nader te behandelen, en M. ziet daar principiëel vanaf[6].

De enkele voorbeelden die hierboven genoemd zijn, zijn niet bedoeld als kritiek, maar dienen alleen om het dubieuse karakter van de stof toe te lichten. Het is dus duidelik, dat de behandeling van het materiaal hoge eisen stelt aan de schrijver; hij moet op allerlei grensgebieden thuis zijn, hij moet sterk krities tegenover de stof staan, en niet alleen moet hij met grote omzichtigheid zijn gevolgtrekkingen maken, maar ook vindingrijk genoeg zijn om uit luttele gegevens het gebouw van de oudnederlandse

1) Förstemann I 493.
2) Vgl. voor *-egi-* > *-ei-* bij M. blz. 269v.
3) Förstemann I 501.
4) Förstemann I 904.
5) Zie vooral Bückmann G.G.A. 182, 181 v.v.
6) Zie blz. 5.

grammatika op te trekken. Des te aangenamer is het mij, zonder enig voorbehoud te kunnen verklaren, dat M.'s boek geheel aan die eisen voldoet; de schrijver toont zich in zijn volle kracht en zodoende is het hem gelukt een werk van blijvende waarde te scheppen. Bovendien bezit hij de gave om de ingewikkelde stof helder aan de lezers voor ogen te stellen: het eerste deel behandelt krities het materiaal, het tweede geeft de oudnederlandse of, beter gezegd, de ondgentse grammatika. Meest vindt men in dit tweede deel een welkome bevestiging van wat we reeds wisten of vermoedden (*ai* als *ē; au* als *ō; eu* als *i(e)* met een snelle ontwikkeling langs de trappen *io, ia, ië*; de vroege datering van de slechts beperkt optredende umlaut); vaak ook vindt men een nadere tijdsbepaling (anlautende *ƒ* > *v* reeds in de 10de eeuw: 'omgekeerde' schrijfwijze in *facricias*[1]; maar nog niet bewijsbaar *ft* < *cht*). Meermalen echter krijgt men nieuwe gegevens: sporen van de *-ŭ* in de nom. acc. pl. neutr. (*facu, Wintreshovo*), het overgangstadium *ð* > *Þ* tot ± 1100 bewaard, e.a. Men kent de strijd van meningen over het ontstaan van de ndl. pluralis op *-s*. Zij die de germ. oorsprong ontkennen en daarbij o.a. op oonfrk. *-a* konden wijzen, zullen nu rekening hebben te houden met oudgents *geldindas, Grifningas, Humas*[2]. Ook onze kennis van de woordvorming, in 't biezonder van verschillende suffixen, profiteert erbij; en wie het register blz. 317 vlg. raadpleegt, ziet gemakkelik de verrijking van onze woordenschat. Maar ook voor het algemeen inzicht in het mnl. is het boek van grote waarde; laat ik daarom eindigen met de mededeling van enkele hierop betrekking hebbende konklusies van de schrijver[3]: Het ondl. is een ogm. taal, die zich in snel tempo ontwikkelt in de richting van het mnl., zodat ± 1100 de meeste trekken van de 'klassieke' nml. schrijftaal aanwezig zijn. Het letterkundige Diets van de 13de eeuw is eigenlik ondl. uit de 12de. Het eerste begin van een ndl. schrijftraditie in Vlaanderen kan veilig in de 12de eeuw, zo niet vroeger, geplaatst worden.

Hilversum.
M. SCHÖNFELD.

1) Blz. 246 v.
2) Blz. 281.
3) Blz. 294 vv.

Uit de tijdschriften. (Januarie-Februarie).

De Gids. Jan. P.N. van Eyck schrijft in de afdeling *Nederlandsche Poëzie* uitvoerig over de dichter M. Nijhoff, naar aanleiding van de bundel *Vormen*, waarin hij een uiting ziet van 'innerlijke verdeeldheid', die 'zijn poëzie, door haar het nauwkeurig tegendeel op te leggen van wat zij krachtens haar vormbeginsel bereiken kan, naar een impasse dringt, die spoedig genoeg hopeloos, zal blijken als hij niet terugkeert.'

Febr. Van Eyck's rubriek behandelt deze maand *Karel van de Woestijne's 'Interludiën' (Zon in den Rug).* Deze 'Vlaamsche Renaissancist is de in verbijzonderde schoonheidsdienst' trots vereenzaamde moderne artiest. 'Zulke poëzie waaraan noch het liefderijk hart, noch de geest aandeel hebben, kan geen dieper bevrediging schenken. Zij mist, in de eerste plaats, *ziel*.'

De Nieuwe Gids. Jan. W. Kloos wijdt een artikel aan de bundel *Vormen* van M. Nijhoff en noemt hem *Een dichter bij de gratie van zijn innerlijkst wezen*. - Frans Erens prijst in de rubriek *Bibliografie* de 'smaakvolle en gedistingueerde uitgaven' van twee Maastrichtse firma's, Leyter Nypels en Boosten en Stols.

Febr. W. Kloos geeft een beschouwing over de verzen van *Hein von Essen (Verzen van het stille uur)*.

Groot-Nederland. Jan. J.L. Walch begint een reeks studies over onze *Achttiende-eeuwers*, met het doel 'eenige verheldering te brengen betreffende het historisch proces dat in het derde kwart van de achttiende eeuw plaats heeft'. Het eerste gedeelte handelt over *Balthazar Huydecoper*, in het biezonder over zijn toneelstukken. - A. Defresne bespreekt de *Studiën over Litteratuur en Tooneel* van J.L. Walch.

Febr. F. Coenen bespreekt *De Pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerdt* van Felix Timmermans.

De Beiaard. Jan. B.H. Molkenboer heeft veel lof voor *Verwey's Dantevertaling*: ‘Verwey heeft met zijn omdichting van het allerhoogste poëem in een taal, die daar zeker niet zooveel plooibaarheid en rijkdom voor bezit als het origineel, verblijdende en schoone overwinningen bevochten.’ Toch acht hij ‘de vraag of onze literatuur in deze *Goddelijke Komedie* haar “klassieke”, representant van Dante's wereldwerk heeft gewonnen, sterk betwistbaar.’ ‘Het rijm, zelfs door een virtuoos als Verwey gehanteerd, dwingt zóó doorloopend tot benaderingen, omschrijvingen, uitvluchtjes en onjuistheden, verzwaart bovendien door vreemde vormen het verstaan van de *altijd* moeilijke *Commedia* zóó sterk, dat ik het tegen de kennismaking met Dante en de bewondering voor Dante haast een remedie vind.’ Verkeerd acht hij het, dit gedicht ‘zonder eenige duiding aan Hollandsche hersens voor te zetten.’

Stemmen des tijds. Febr. Het *Literair Overzicht* van C. Tazelaar ‘staat in het teeken van den roman.’ Achtereenvolgens worden de jongste boeken van Henri van Booven, Otto Ruysch, Ellen Forest, J.W. de Boer, P. Verhoog en Anna van Goch-Kaulbach besproken.

Opwaartsche Wegen. Jan. J. van Ham beoordeelt *De mooie taal* van H. Padberg. Voor de school acht hij het ‘ongeschikt doordat het te uitvoerig en te moeilik is’, maar om het mooie materiaal en de mooie beschouwingen is het ‘zeer de moeite van het lezen en bestuderen waard.’

Febr. P.J. Risseeuw schrijft een artikel *Over de romans van Wilma*.

Elseviers Maandschrift. Jan. H. Robbers waardeert *Herman Gorter en Augusta de Wit* op hun zestigste verjaardag. - D. Th. Jaarsma beoordeelt *Weideweelde* van Herman de Man.

Febr. J. de Wit beoordeelt *Vormen* van M. Nijhoff.

De Witte Mier. No. 1. Jan de Vries schrijft over *Het Sprookje en de Literatuur*: hij wijst op de eigen stijl van het sprookje en

waarschuwt er tegen, bij het weergeven ‘de vooze en pretentieuse moderne woordkunst in de plaats van den argeloozen en zuiveren stijl der volkssprookjes te stellen.’ - Roel Houwink zegt zijn meening over *Onze jongste Poëzie*.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Jan. A. Reichling geeft een geïllustreerd opstel *Over ideoplastiek; iets omtrent den stand onzer hedendaagsche kunst*, waarin naast de beeldende kunst ook de litteratuur behandeld wordt.

Febr. H. Padberg schrijft over *De jongste Katholieke Jongeren*, die niet meer de Tachtigers, maar Wies Moens als hun leider erkennen. Weinig ingenomen toont hij zich met hun opzettelik verwaarlozen van dichterlike maat en ritme: in veel gevallen acht hij dat een uiting van mode of van onvermogen. - G.F. Bouman geeft het derde gedeelte van zijn studie over *Louis Couperus*.

Vragen des tijds. Jan. Het artikel *Bolsjewisme in de Wetenschap* van Ph. J. Simons is een tegenhanger van zijn artikel in *De Nieuwe Taalgids* (Nov. 1924). Tegenover Van Ginneken verdedigt hij de rechten van het Verstand dat in de taalbeschouwing te veel bij het Gevoel achtergesteld wordt. ‘Op het krasse logicisme volgde een nog erger reaktie, op theoreties terrein altans. De nieuwe Gevoelsverheerliking, die de verstijfde taalpraktijk ten goede kwam, bracht in de taaltheorie de toestand van vóór Homerus terug: de tweeheid Spontaneiteit en Bezinning werd genivelleerd, het Tussenwerpsel werd een Zin genoemd, het taalsysteem stortte ineen.’

Febr. Ina Boudier-Bakker herdenkt de verdiensten van *Herman Heyermans*.

Oud-Holland. Fr. Kossmann voltooit zijn publikatie van *Onuitgegeven gedichten van Anna Roemers Visscher*. ‘Het oordeel over Anna Roemers als Nederlandsche dichteres - zegt hij in zijn *Besluit* - zal door deze nieuwe gedichten in het algemeen niet sterk worden gewijzigd.’ Intussen kunnen ze ons een duideliker beeld geven van de periode vóór de Zeeuwse reis. ‘Het persoonlijke komt hier veel meer tot uiting dan in haar tot heden bekende werk uit die jaren.’

Museum. Jan. K.H. de Raaf bespreekt uitvoerig het proefschrift van J.C. de Haan: *Studiën over de Romeinsche elementen in Hooft's niet-dramatische Poëzie*. Naast te grote uitvoerigheid trof de beoordelaar een onvolledigheid op een belangrijk punt: ‘Het wetenschappelijk onderzoek van een dichter mag niet blijven staan bij de vermelding van een groote verzameling feiten in casu een reeks parallelle plaatsen, maar heeft uit die feiten een conclusie te trekken, welke getuigt van filosofisch-aesthetisch of psychologisch inzicht.’

Febr. A. Greebe beoordeelt ongunstig het boekje van Robbers over *De Nederlandsche Litteratuur na* 1880, vooral wegens de geringschatting van wat aan 1880 voorafging en de overschatting van de eigen tijd.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XLIII, afl. 3-4. Een belangrijk artikel van G.G. Kloeke wijst op de betekenis van *Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen*, die voor de taalontwikkeling te vaak onderschat wordt. De gegevens ontleent de schrijver voor een groot deel aan opmerkingen bij zijn dialektstudie. Naast de hypercorrecte spreekwijzen valt te letten op dergelijke goedbedoelde schrijfwijzen. Deze verschijnselen zijn geen toevalligheden, maar een ‘uitvloeisel van een diep-ingewortelde algemeen-menschelijke neiging, die noodzakelijkerwijze haar weerspiegeling in de taal - dat uiterst gevoelige instrument der menschelijke psyche - noet vinden.’ De sterke neiging tot hypercorrecte taalvormen openbaart zich vooral daar ‘waar milieu-menging plaats heeft, of waar de ontwikkeling met schokken gepaard gaat’, dus juist in die ‘overgangs-’ en ‘mengtalen’ van personen met tweeslachtige, gemengde of halve cultuur, die talen waarvoor de rechtgeaarde philoloog over 't algemeen als ‘onecht’ en ‘verbasterd’ eenigszins den neus heeft opgetrokken. - O. Dambre ontdekte opmerkelike punten van overeenkomst tussen *J. de Harduyn's en G. Gezelle's vertaling van het ‘Dies irae’*. - C.G.N. de Vooys ontdekte in het Antwerpse Plantijn-museum *Een belangrijk Vlaamsch woordenboek uit de zestiende eeuw*, namelik een vermeerderde uitgave van het verloren gewaande woordenboek van Joos Lambrecht. Dit Vlaamse woordenboek van 1562, vermoedelik door Kiliaen gebruikt ‘zal voortreffelik vergelijkingsmateriaal kunnen opleveren naast de sterk-Brabants ge-

kleurde woordenboeken van Plantijn en Kiliaen.' - A. Zijderveld wijst op een betekenis van het woord *Gemoed* (nl. verstand, rede) die in het Ned. Wdb. ontbreekt. - G.A. Brands bestrijdt Sterck's mening dat *Tspel van de Christenkercke* toe te schrijven zou zijn aan de Amsterdamse auteur van het *Spul van sinnen van den siecke stadt*. - A. Borgeld handhaaft de oude verklaring van *de witten uitdoen* als: de krijtstrepen van het gelag uitvegen. - De *Bijdragen tot de Middelnederlandse woordgeografie en woordchronologie* van C.G.N. de Vooys zijn geput uit de rijke verscheidenheid van *Middelnederlandse bijbelvertalingen*. In het biezonder worden de verschillende vertalingen van het Nieuwe Testament nagegaan: de oudste Zuid-Nederlandse uit de tijd van Maerlant - ook het zogenaamde Limburgse Leven van Jezus heeft waarschijnlik een Vlaamse grondslag - en de Noord-Nederlandse evangelieën-vertaling van ± 1380. Onbekend was, dat er ook nog een gelijktijdige Brabantse Evangelieën-vertaling bestaat. De andere boeken van het N.T. kennen we eveneens in tweeërlei vertaling, uit de Noordelike en uit de Zuidelike gewesten afkomstig. - A.C. Bouman polemiseert tegen J. van Mierlo in een aanvullende bijdrage over *Ruusbroec en de Duitsche mystiek*. - P.J. Meertens onderzoekt *Een bundeltje Katholieke geschiedzangen uit de eerste jaren van de opstand*, voorkomende in een Haags handschrift met rederijkersgedichten, uit Kampen afkomstig. Het eerste gedeelte is geschreven door de Kampenaar Lucas Cornelisz (± 1570); de dichter van het tweede gedeelte 'is waarschijnlik een Noord-Hollander, of wel iemand uit Overijsel die meer of minder lange tijd in Holland heeft doorgebracht.' Behalve een fragment van een rederijkerspel is de inhoud van het handschrift in dit artikel uitgegeven. - Fred. Lyna beschrijft een belangrijk *Teruggevonden handschrift*, nl. een handschrift met geestelike liederen, waarvan Acquoy het verlies betreurde, maar dat in de Brusselse bibliotheek bewaard wordt, Verschillende fragmenten en een paar gehele gedichten zijn hier afgedrukt.

Neophilologus X, afl. 2. H.G. Martin geeft het eerste gedeelte van een studie over *De gevallen van Telemachus par Sybrand Feitama*, waarin hij de berijming van Feitama vergelijkt met het Franse origineel. - Th. Absil meent, bij alle lof voor De Saussure's *Cours de linguistique générale*, dat daarin leemten zijn, vooral wat de betekenisleer en de leer van de rede betreft, en tracht die aan te vullen in een artikel *Sprache und Rede*. - Marie Ra-

mondt toont aan, in een bijdrage *Jan Luyken en Abraham a Sancta Clara*, dat de Oostenrijkse prediker de Hollandse mysticus gekend moet hebben: een vertaling van zijn *Menschelijk Bedrijf* verscheen dan ook te Nürnberg in 1698. - C.C. Uhlenbeck bespreekt het Festschrift für W. Streitberg: *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft*.

De Vlaamsche Gids. No. 4. De *Vlaamsche Kroniek* van Lode Monteyne geeft een reeks korte boekaankondigingen en beschouwingen over dichters, waarbij hij de partij kiest van de oudere generatie, zowel van Arnold Sauwen als van Karel van de Woestijne, tegen de poëzie van sommige Vlaamse jongeren.

Vlaamsche Arbeid. Jan. Lode Baekelmans herdenkt de romanschrijver *Gustaaf Vermeersch* († 10 Dec. 1924) met een 'proeve eener bibliographie' van zijn werken.

Febr. Victor J. Brunclair verwerpt in een Kroniek: *De windzijde van het Vlaams ekspressionism* de dadaïstiese verzen van Seuphor. - Gust. L. van Roosbroeck maakt naar aanleiding van *Rimbaud's sonnet van de kleuren der klinkers* algemene opmerkingen over synesthesie. - De *Bibliografie* brengt een reeks korte besprekingen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Aug.-Sept. Maurits Sabbe putte uit de archieven van het Museum-Plantijn een uitvoerige bijdrage over *Ysbrand Vincent en zijn Antwerpsche vrienden*. Vincent de bekende kunstbroeder van *Nil Volentibus*, stond als papierfabrikant in betrekking tot de familie Moretus. Uit hun korrespondentie leren wij Vincent's leven in biezonderheden kennen. Aardig is b.v. zijn belangstelling in het Antwerpse toneel. - Am. Joos bespreekt, met tal van aanhalingen, *Guido Gezelle* als 'zanger der zonne'.

Okt. Deze aflevering bevat eerst een *Lijst der uitgeschreven prijsvragen*. Karel de Flou spreekt *Over Bronnen voor Toponomie*, waarbij hij zowel de 'moderne bronnen' als 'de oudere bronnen' in een krities overzicht nagaat. - J. Muyldermans geeft *Beschouwingen over de* XVIIe *en de* XVIIIe *eeuw in ons Vaderland*, die hij telkens vastknoopt aan kunsteloze volksliedjes, die de stemming van de tijdgenoten weergeven.

Nov. Am. Joos wijst op het toenemend gebruik van de met *meer* en *meest* omschreven comparatief en superlatief, vooral in de geschreven Zuid-Nederlandse taal. - Belangrijk is de bibliografiese bijdrage van A. Geerebaert: *Lijst van de gedrukte Nederlandsche Vertalingen der oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers*. Deze aflevering brengt het tweede gedeelte, de Latijnse schrijvers (ruim 100 blz.), gevolgd door een uitvoerig register.

Volkskunde XXIX, afl. 3. A.H. Cornette laat een rede afdrukken over *Volkskunst*, waarin hij ook spreekt over volkstaal en volkslied. - Victor de Meyere vervolgt zijn *Vlaamsche Sprookjes*.

De Bibliotheekgids. Febr. P.N. van Eyck publiceert de *Tafelrede van Prof. Dr. Albert Verwey*, gehouden op de dag van zijn optreden als hoogleraar. - C.G.N. de Vooys vond op de Haagse bibliotheek in handschrift een nog onbekend *Pleidooi voor het Vlaams uit de achttiende eeuw*, nl. een rapport van de Oostenrijkse regeringsambtenaar G.E. Verhoeven, uitgebracht in 1780, en dus ouder dan Verlooy's *Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden*, dat van 1787 dagtekent.

Boekzaal der geheele wereld. Jan. Voor dit nieuwe internationale maandschrift voor bibliografie schreef M.A.P.C. Poelhekke een bijdrage over *Gezelle-Publicaties* (*Zantekoorn* en *Keurgedichten*); Wiens Moens over *Poëzie van onze Tijd*.

Febr. Een bijdrage van Bernard Verhoeven is getiteld *Hollandsche en Vlaamsche Vertelkunst*: naast elkaar worden geplaatst *De straat* van Ina Boudier-Bakker en *Het keerseken in de lanteern* van Eelix Timmermans.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Nov.-Dez. Deze aflevering bevat twee opstellen van algemeene aard: W. Brandenstein: *Uber die Annahme einer Parallelität zwischen Denken und Sprechen* en Maria Emonts: *Zur Technik der Psychologie in der Novelle*.

C.D.V.

Het grammaticaal systeem van Jespersen. Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*. Londen en New-York, 1924.

Onverwacht komt dit nieuwe boek van Jespersen niet. De schrijver zelf heeft het reeds meermalen aangekondigd. Alleen de titel, waaronder het verschijnen zou, was nog onzeker. Die titel is enigszins verrassend, maar hoeft niet de huivering te wekken, die men bij het woord ‘philosophie’ in de titel van een nederlands of duits taalkundig werk allicht zou krijgen. Als het boek in het Duits verschenen was, zou het woord, Philosophie wel achterwege zijn gebleven. Of het ook in het Engels niet enigszins ‘apart’ zal aandoen? Jespersen maakt er trouwens in het voorbericht een beetje excuus voor.

Het woord is hier gebruikt in een zin, waarin land- en vakgenoten van de schrijver het wel meer gebruiken[1)], nl. die van ‘grondbeginselen, prinzipienlehre’ of wat voor bescheiden termen men in het Nederlands of Duits gebruiken zou. Wie niet wijsgerig onderlegd is, kan gerust zijn: de ‘philosophie’, die hij hier vindt, is van een zeer positivistiese soort, verlaat nergens de vaste grond der simpele feiten.

Men kan de algemene ‘richting’ van het werk enigermate karakteriseren door te zeggen, dat het zich welbewust onderscheidt enerzijds van de historiese behandeling der dingen, anderzijds van de psychologiese. Zonder evenwel tegenover een van beide veroordelend of antitheties te staan. Deze *Philosophy* wil de grammaticale feiten, in de eerste plaats van de levende talen, van het standpunt der logica bezien[2)].

Dat zal velen genoegen doen, die het woord ‘logica’

1) Zo besprak Dr. V. Bröndal ergens Jespersens *Language* (zie *N. Taalg.* XVI, 206 vlgg.) en Vendryes' *Le langage* (zie ald., 216 vlgg.) onder het gemeenschappelike hoofd: ‘De taalphilosophie der laatste jaren’. Een makkelike term, die wij helaas niet kunnen overnemen.

2) In het Voorbericht (1921) van *Language* werd trouwens als titel voor het nu uitgekomen boek genoemd *The Logic of Grammar*.

niet meer durfden gebruiken als het over kwesties van taal ging en die, psychologies gevormd, of niet - veelal niet - toch bij gelegenheid van de ‘psychologiese achtergrond’ der dingen meenden te moeten gewagen. En konden ze de arendsvlucht der werkelike taalpsychologen soms niet volgen zonder duizelig te worden, dan ontveinsden ze zich dat gevoel om niet voor zwak of ongeschikt te worden aangezien. Dezulken komen bij de lezing van *Philosophy* in aanraking met een meester weliswaar, maar toch een meester op wapenen die zijzelf in alle bescheidenheid, ook hanteren.

De grammatica's hadden het er met hun enghartige logica wel wat naar gemaakt, dat het woord ‘logica’ contrabande werd. Ook is het heel goed te begrijpen, dat tegenover de historiese grammatica, die het wisselende en vloeiende en betrekkelike van alle grenzen deed beseffen, de vroegere grammatica's met hun te absolute toon in discrediet geraakten. Zodat velen te werk gingen alsof een taalverschijnsel alleen dán goed verklaard en begrepen was wanneer men de ontwikkelingsgeschiedenis ervan kon schetsen. Jespersen's *Philosophy* wil descriptief zijn, gaat van het hedendaagse uit en tracht dit uit zichzelf en om zichzelf te begrijpen. Net als de oude grammatica deed, maar toch ook wel een beetje anders.

Veel van wat we in dit boek lezen, had de schrijver, soms uitvoeriger, soms beknopter, al vroeger uiteengezet, daarbij meestal verwijzend naar de meer samenhangende behandeling in het boek dat komen zou en dat er nu is. Zo b.v. in *Sprogets Logik* (1913), in *De to hovedarter av grammattiske forbindelser*[1)] (1921) en in het 2e deel van de *Modern English Grammar* (1913, onveranderde herdruk 1922), dat tevens een voorbeeld is van een grammatica, d.w.z. voorlopig alleen een deel der syntaxis, ingericht naar de principes die in het boek van 1924 worden uiteengezet. Dit laatste kiest trouwens ook bij voorkeur, zijn voorbeelden uit het Engels en demonstreert de grammatiese beginselen op die taal. Steeds echter worden andere europese en niet-europese talen vergeleken.

De eerste hoofdstukken van *Philosophy* palen het veld, af, dat de grammatica bewerken moet, allereerst tegen dat van de lexicologie. Hierbij blijkt nogal eens - wat niet anders te ver-

1) Mij alleen bekend uit de mededeling van Schönfeld, *N. Taalg.* XVII, 16.

wachten was - dat beide branches ‘in some respects overlap and, deal with the same facts’. Een aardige opmerking is, dat de opsomming der telwoorden, die men gewoonlik in grammatica's aantreft, eigenlik niet daar, maar bij de lexicologie tuishoort. Jespersen neemt met Sweet aan dat de ‘dictionary’ of ‘lexicology’ speciale taalfeiten behandelt, terwijl de grammatica algemene eigenaardigheden bespreekt. De semantiek raakt in het gedrang. Jespersen erkent dat deze branche der linguistiek zich bezighoudt met classificatie en systematisering van betekenissen en betekeniswijzigingen, zodat ze dus ‘algemene’ en niet ‘speciale’ feiten kan geacht worden te behandelen. Daar het echter geen gewoonte is, semantiek bij de grammatica te nemen (Nyrops *Grammaire historique de la langue française* vormt een eminente uitzondering, vgl. De Vooys, N.T. XIV, 273), acht J. zich ‘excused if (he) leave(s) semantics out of consideration’. Voor een zo onafhankelik man-van-wetenschap als Jespersen een meer handig dan overtuigend argument.

Na enige opmerkingen over de plaats en behandeling der klanken komt hij dan tot wat naar algemene opvatting het eigenlike van de grammatica is. Hij critiseert de gangbare indeling in 1. morphologie, 2. woordvorming, 3. syntaxis, en geeft zelf een nieuw indelingsprincipe, een principe dat hij ook in vroegere werken en voor andere takken der linguistiek heeft ontwikkeld: Bij elke taaluiting is te onderscheiden de uiterlike, (ontward) vorm en de ‘innerlike’ (inward) functie of betekenis. Met de neiging tot algebraïes uitziende formules, die Jespersens exacte geest meer vertoont, stelt hij deze twee zijden voor door de letters resp. O en I. In het eerste deel nu van de grammatica begint hij met het uiterlike, de vorm, en gaat dan de betekenis of functie daarvan onderzoeken: O → I. In het tweede deel gaat hij uit van betekenis of functie (I) en vraagt naar de formele uitdrukking (O) hiervan: I → O. Dit eerste deel (O → I) noemt Jespersen morphologie, het tweede (I → O) syntaxis.

In *Philosophy of Grammar* nu wordt hoofdzakelik uitgewerkt wat Jespersen syntaxis noemt. Over de morphologie geeft het slechts enkele aanduidingen, daarbij vooruitlopend op een nog te verschijnen deel van de *Mod. Engl. Gramm.*, dat over ‘Morphology’ zal handelen. De povere behandeling van dit onderdeel in het grote werk, dat door titel en opzet belooft, het hele domein der grammatica te omvatten, stelt wel teleur. De korte aanduidingen tonen juist genoeg van de eigenaardige

inzichten, die Jespersen op dit punt heeft, om het verlangen naar bredere uiteenzetting en illustrering daarvan te wekken. Vooral zou het de moeite waard zijn dezelfde punten eens naast elkaar behandeld te zien èn in de syntaxis èn in de morphologie (want zulk een dubbele behandeling is natuurlik onvermijdelik), elk onder hun eigen gezichtshoek. Zodoende zou men wellicht een mening kunnen vormen over de practiese bruikbaarheid van J.'s systeem ook voor grammatica's met bescheidener doel. Het schijnt evenwel, dat we hiermee zullen moeten wachten tot we die beginselen toegepast kunnen zien in de 'Morphology' van de *M EG*. Intussen geef ik hier in 't kort weer wat *Philosophy* ons daaromtrent voorspelt.

Het eerste gedeelte zal spreken over 'Word Elements', b.v. uitgangen, prae- en suffixen, vocaalveranderingen als in *feet-foot, feed-food*. Het tweede over 'Words', d.w.z. de z.g. grammaticale woorden, zoals voornaamwoorden, hulpwerkwoorden, proposities, natuurlik in zoverre zij werkelik tot de grammatica horen, dus 'general expressions' zijn. Het derde deel, 'Combination of Words' zal de woordvolgorde en de grammaticale betekenis daarvan behandelen. - Men ziet uit deze zeer onvolledige schets al, dat J. veel onder morphologie zal laten vallen, wat men gewoon is tot woordvorming of syntaxis te rekenen.

Het andere deel der grammatica (I → O) is dan de syntaxis. Leerzaam en nog niet overbodig is het betoog, dat men vooral niet moet trachten in de grammatica van een levende taal al de categorieën terug te vinden, die de latijnse grammatica kende. Alleen die categorieën zal men moeten erkennen, die in die taal formele, dus morphologiese, uitdrukking gevonden hebben. Morphologies natuurlik naar Jespersens opvatting: in de vorm van het afzonderlike woord òf in de rangschikking der woorden. Universeel, voor alle talen geldend, zijn dus de syntactiese categorieën geenszins.

Eerder zou men universeel kunnen achten wat Jespersen noemt 'notional categories'. Hij maakt nl. onderscheid tussen die categorieën, die grammaties zichtbaar worden, en die welke wel in de geest van de sprekers (als 'notie') aanwezig zijn, maar in de taal geen formele uiting hebben. Zo kan men b.v. veilig aannemen, dat alle mensen de categorie 'sexe' hebben, maar lang niet alle talen kennen het (altans gedeeltelik) daarmee parallel lopende 'grammaties geslacht' van de indogermaanse talen. Of, in Jespersens terminologie gezegd: de 'notional cate-

gory' *sex* is algemeen, de grammatiese categorie *gender* niet. Met opzet zoekt J. nl. naar aparte termen voor beide, om verwarring te voorkomen. Zo b.v. houdt hij streng uiteen *time* voor de noties van tijdsverhoudingen, b.v. verleden, nu en toekomst, naast *tense* voor de grammatiese 'tijden'[1]. - Deze onderscheiding tussen 'notional' en 'grammatical.' of 'syntactical categories' keert bij de alfzonderlike bespreking der verschillende categorieën telkens terug en draagt herhaaldelik tot zuivering der begrippen bij.

Zoals gezegd, werkt de *Philosophy* de verschillende onderdelen der 'syntaxis' nader uit. Als begin daarvan behandelen Hfdst. IV-VI de 'parts of speech', de indeling der woorden in 'woordsoorten' of 'rededelen'. Korte pittige definities ontbreken hierbij meestal: de schrijver heeft de overtuiging, dat het niet mogelik is een indeling te baseren op 'short and easily applicable definitions'. Bij het elementaire taalonderwijs vooral acht hij definities, 'which say so little though seeming to say so much', van weinig practies nut.

Deze wijze van doen zal wellicht bij sommige lezers geen volkomen instemming vinden. Want wie de beschouwingen over pronomina b.v. doorleest, die krijgt op de vraag: 'wat is een pronomen?' geen antwoord, ten minste niet in de vorm van een beknopte omschrijving. Jespersen geeft slechts kritiek op definities door anderen gegeven en doet verder niets anders dan het goed recht der pronomina als afzonderlike woordsoort handhaven, rangschikt zelfs woorden in deze klasse, die gewoonlik niet daarbij gerekend worden, b.v. de telwoorden; aan de andere kant voorkomt hij te grote uitbreiding van de groep door te wijzen op formele kenmerken, die de pronomina in allerlei talen scherp aftekenen tegen andere woordklassen.

Toch zal ieder erkennen, dat een uiteenzetting als die over het verschil tussen 'proper names' en 'common names' uitnemend het vlottende van alle grenzen laat zien: het verschil is er een van graad: de eigennamen zijn specialer, d.w.z. specialiseren meer, zijn op een minder aantal individuen van toepassing dan de soortnamen. Op dezelfde wijze wordt het verschil

1) In het Nederlands zou men voor dit geval, evenals Jespersen in een vroegere deense verhandeling gedaan heeft, kunnen werken met de inheemse naast de latijnse term, en *tijd* naast *tempus* kunnen onderscheiden.

tussen substantieven en adjectieven meer benaderd dan vastgelegd: ook hier een verschil in ‘speciaalheid’. Inzicht in de werkelikheid zonder vast te stellen grenzen geeft deze manier van doen stellig meer dan de zwaarwichtig-strenge definitie, die ten slotte blijkt òf te veel òf te weinig gevallen te omvatten.

In het algemeen wil Jespersen de oude indeling met bijbehorende termen in ere laten. Alleen wil hij onder de naam *partikel* samenvatten wat men pleegt te onderscheiden als adverbium, praepositie, confunctie en interjectie.

Een zeer belangrijke plaats wordt ingenomen door de beschouwingen van de auteur over de drie rangen: hfdst. VII-X. Deze rangorde was ook al ontwikkeld in *Sprogets Logik* en *M EG* II, en is in dit tijdschrift (XVII, 16) kort gerefereerd door Dr. Schönfeld. In de verbinding *extremely hot weather* drukt *weather* het hoofdbegrip uit, is het primaire woord; *hot*, bepaling bij *weather*, het secundaire; *extremely*, bepaling bij *hot*, het tertiaire. Het is verder mogelik, dat dit tertiaire woord weer door een quaternair bepaald wordt, enz., maar een aparte naam voor die woorden van nog lagere ‘rang’ is niet nodig, omdat ze practies in geen enkel opzicht van tertiaire verschillen.

Vergelijkt men nu de woordverbinding *a furiously barking dog* met the *dog barks furiously*, dan merkt men in deze laatste terstond dezelfde rangorde op. Toch is er tussen die beide ook een kenmerkend, verschil. Verbindingen van de eerste soort duidt de schrijver nu aan met de naam junctie, de andere met nexus. Secundaire woorden in een functie en een nexus heten resp. adjunct en adnex. Voor tertiaire woorden kan in beide verbindingen de term subjunct dienen.

Natuurlik kunnen ook groepen van woorden, die onderling in rangverhouding staan, als geheel met andere woorden of woordgroepen weer een functie of nexus vormen. Evenzo gehele zinnen.

Men kan opmerken, dat bepaalde woordsoorten een voorkeur hebben voor een bepaalde rang. Zo is een substantief meestal een ‘primary’, een verbum finitum meestal een ‘secondary’. Toch heeft Jespersens rangorde naast de indeling in woordsoorten recht van bestaan. In veel gevalen komen wel de drie rangen der functie overeen met substantief, adjectief en adverbium, maar wanneer de gangbare grammatica de verschillende verhoudingen, die zich kunnen voordoen, moet benoemen, komt zij tot verwarrende en onhandige termen. Om één voorbeeld te

noemen. Men spreekt van *London* in *the London papers* als een ‘adjective-equivalent’, en noemt *poor* in *the poor* ‘zelfstandig gebruikt adjectief’ of wel ‘noun-equivalent’. Dus, concludeert Jespersen, is in the *London poor* het substantief adjectivies gebruikt en het adjectief substantivies. Het is duidelik, dat vooral in een taal als het Engels, waar weinig formele verschillen tussen woordsoorten meer bestaan, de rang-indeling vergemakkelikend, en verhelderend kan zijn.

Aan de uiteenzetting van de drie rangen sluit de bespreking van subject en praedicaat, en van subject en object rechtstreeks aan. Bij de kwestie van het subject laat Jespersen het z.g. ‘logies’ of ‘psychologies onderwerp’ geheel rusten, en spreekt alleen over het grammaticale. Hij geeft de schuld van al de moeite, die men zich over deze onderscheiding gegeven heeft, aan de dubbelzinnigheid van het woord *subject*. Behalve een grammatiese term kan dit nl. ook zijn het woord voor ‘het behandelde, besprokene’. (In het Nederlands dezelfde dubbelzinnigheid bij *onderwerp*, veel minder bij *subject*).

Na deze beperking, met behoud van de overgeleverde namen, van ‘subject’ en ‘praedicaat’ tot grammaties subj. en praed. komt J. dan tot de conclusie, dat het subject specialer is dan het praedicaat. Zulks natuurlik in aansluiting met wat gezegd is over de drie rangen en over het verschil, tussen substantief en adjectief. De opvatting omtrent subject en praedicaat wordt getoetst in het enige geval, waarin twijfel over het grammaties subject mogelik is, nl. dat twee substantieven door de copula verbonden zijn, als b.v. *de dief is een lafaard, mijn vader was rechter*. Ook in zulke zinnen gaat het criterium op.

Uit het hoofdstuk over het object noem ik hier alleen de behandeling van het z.g. datief- en accusatief-object, het ‘meewerkend’ en ‘lijdend voorwerp’. J. komt tot de conclusie, dat tussen deze beide (in het Engels) geen ‘notional’ verschil meer is, doch alleen een syntacties.

In de nu volgende hoofdstukken bespreekt de auteur achtereenvolgens de syntactiese categorieën, die hij erkent, nader als: getal, casus, persoon, gender, enz. Het is ondoenlik en onwenselik uit de rijke inhoud van deze talrijke hoofdstukken een soort excerpt te geven. Even onmogelik is het om hier en daar met de schrijver in debat te treden, zonder over bepaalde punten onevenredig uitvoerig te worden. Daarom licht ik er telkens maar iets uit dat mij verrassend of karakteristiek toeschijnt, om zo

enigszins een indruk te geven van de veelheid der dingen die behandeld worden en de wijze waarop.

Hfdst. XIII heeft het voornamelik over casus in het Engels en komt tot het resultaat dat tussen datief en accusatief geen verschil is; evenmin kan men spreken over een verschil tussen *de* nominatief en *de* casus obliqui, hoewel dat bij de pronomina wel bestaat. Prepositional groups moeten streng van naamvallen worden onderscheiden.

Hfdst. XIV en XV geven onder getal allerlei wat men daar gewoonlik niet vindt. Hierbij komen b.v. ter sprake de collectiva, welke term J. alleen wil gebruiken voor woorden, die een meervoudig begrip uitdrukken, terwijl hij woorden als b.v. *kaas, zilver; succes, muziek, rechtvaardigheid, bewondering*, die '*do not call up the idea of some definite thing with a certain shape or precise limit*', mass-words wil noemen. - Verder komt de auteur bij de behandeling van 'number in secondary words', zoals verba, adjectiva, dus de 'congruentie' met het substantief, op zijn lievelingsdenkbeeld: de progress in language. Congruentie is ouderwets en lastig: afschaffing daarvan is weggooien, van ballast.

Bij de personen leuke kritiek op de veel gebruikte definitie van de 3e persoon als die 'waarover gesproken wordt', want in een zin als *ik ben ziek* wordt er over *ik* gesproken. Het enig juiste is dus: de 3e persoon is nòch spreker, nòch toegesprokene.

Op het verschil tussen time en tense wees ik boven al. Ik neem uit de twee interessante hoofdstukken die hierover handelen, alleen over Jespersens waarschuwing om voor de tijden, die door hulpwerkwoorden worden aangeduid, toch niet door dik en dun namen van tempora uit de latijnse grammativa te willen handhaven. - Bij de participia is er in het Engels (en veel meer moderne talen) geen reden om onderscheid te maken tussen 'verleden' en 'tegenwoordige': beide kunnen èn het een en het ander zijn. - Uit de behandeling van aspect citeer ik de behartigenswaardige opmerking, dat men de term *perfectief* liever niet voor andere dan de slaviese talen moest gebruiken. Zoals het nu staat, wordt onder die term allerlei verstaan: het is wenselik zich in ieder geval af te vragen wat men precies bedoelt, en dat in de terminologie uit te drukken.

In Hfdst. XXII, handelend over 'Classification of Utterances' komt de volgende definitie (ditmaal werkelik een definitie) van de zin voor: 'a sentence is a (relatively) complete and

independent human utterance'. De volledigheid en onafhankelikheid blijkt dan daaruit dat zo'n uiting op zichzelf alleen kan staan. De z.g. 'bijzinnen' zijn dus volgens deze definitie geen zinnen. Hierbij is 'zin' bedoeld als 'notional category': generlei grammatiese vorm is noodzakelik, al zal dan door de macht der analogie gewoonlik wel een bepaalde inrichting van de zin normaal worden.

Hierna volgen nog een hoofdstuk over modi en een over negatie, dit laatste een gecomprimeerde heruitgave van het vroeger afzonderlik verschenen geschrift *Negation in English and Other Languages*. En als ik alleen maar in titels van hoofdstukken naar volledigheid wilde streven, had ik ook moeten noemen een over directe en indirecte rede en een over comparatie. Maar dit nieuwe boek van Jespersen zal evenals zijn voorgangers, wel vele en dankbare lezers vinden. Mijn doel is niet de lezing voor deze en gene overbodig te maken, maar zo mogelik tot vermeerdering van het aantal lezers mee te werken.

Jespersen verstaat de kunst als weinig anderen om over moeilike onderwerpen te spreken zonder zwaar van stijl te worden. Onwillekeurig vergelijkt men wel eens met Pauls *Prinzipien der Sprachgeschichte*, een boek met andere bedoeling, zoals de titel al aanduidt, maar dat toch niet zelden dezelfde kwesties behandelt als Jespersens *Philosophy*. Wat een verschil tussen Pauls vermoeiende, zwaar ploegende betogen en Jespersens bijna causerende luchtigheid. En toch kan men niet zeggen dat de een degeliker, de ander oppervlakkiger is. Het is werkelik geen verschil in gehalte.

Men moet erkennen dat Jespersen, verduidelikend meer dan definiërend, benaderend meer dan bepalend, op veel punten groter helderheid brengt. Vooral voor talrijke treffend juiste opmerkingen in détail moeten wij hem dankbaar zijn. Evenzo geeft zijn practiese zin vaak een goede indeling of een gemakkelike terminologie. Er blijven echter ook genoeg grammatiese onderscheidingen, waarover het laatste woord. door Jespersen niet gesproken is.

In het biezonder de afbakening van morphologie en syntaxis zal wel niet zomaar worden aanvaard. Hoezeer men ook alle waardering kan hebben voor de behandeling van wat J. tot het gebied der syntaxis rekent. De manieren waarop de syntaxis tot nu toe behandeld wordt, zijn doorgaans niet zo bevre-

digend en systematies, dat men niet het goed recht van een nieuwe methode zou erkennen.

Anders staat het met de morphologie. Afgezien van de afgrenzing van dit terrein tegen de syntaxis, eist J.'s interne behandeling van de morphologie zelf offers, die velen node zullen brengen. Paradigma's van werkwoorden, van substantieven, worden nl. hieruit verbannen. ‘For learners’ (p. 44) kunnen ze wellicht enig nut hebben en de auteur zou er dan in een aanhangsel een plaats voor willen inruimen. Maar in een doordacht grammaties systeem horen ze niet tuis.

Nu zijn er grammatica's genoeg, die wetenschappelik willen zijn en toch als leer- en handboek dienen. ‘For learners’ dus, maar zulke leerlingen, die al wat taalstudie gewend zijn. Deze zullen toch, wanneer ze een wetenschappelike grammatica opslaan om daaruit b.v. Litaus te bestuderen, niet gaarne missen de paradigma's van werkwoorden en substantieven, eventueel in klassen ingedeeld, met uitzonderingen erbij vermeld enz. Jespersen moge zo'n verzamelparadigma ongrammaties noemen, ‘as it brings together, not the same forms, but different forms of the same word’: een paradigma is het type van morphologiese eigenaardigheden, die op dezelfde wijze bij een groter of kleiner aantal woorden van dezelfde soort op gelijke wijze voorkomen. Het paradigma dient zodoende om iets algemeens te verduideliken en kan ook volgens Jespersens zienswijze tot de grammatica worden gerekend.

Daar nu vaak niet uit te maken zal zijn of een grammaties handboek helemaal niet meer of nog wel mede voor ‘learners’ bestemd is, zullen de paradigma's niet gauw hun voorname plaats verliezen. Hoe rijker van vormen de taal is, hoe geringer de kans daarop.

Eerder zou men dus Jespersen willen navolgen in die gevallen waar kennis van de taal zonder twijfel kan worden verondersteld. Bij een beschrijving van de moedertaal dan in de eerste plaats. Daarbij is het niet nodig een compromis te sluiten tussen wetenschappelik systeem en paedagogiese practijk. Maar ook in zulke grammatica's zal het moeilik vallen, bij de dubbele behandeling van veel onderwerpen (zie boven), de scheiding tussen morphologie en syntaxis aannemelik te doen blijven.

Wij moeten intussen ons oordeel opschorten en afwachten hoe Jespersen zelf die moeilikheden oplost in de ‘Morphology’ van zijn *M EG*. Hij zal ze wel oplossen op zijn eigen persoonlike

wijze zó, dat de ‘morphology’ naast de ‘syntax’ leerzame, onderhoudende en ‘anregende’ lectuur blijft.

Daaruit volgt nog niet, dat hij navolgers zal krijgen. Men kan zijn waardering voor een methode uiten door te zeggen dat ze navolgenswaard is. Maar het hoeft geen geringer waardering te wezen, wanneer men zegt dat de navolgers wel niet talrijk zullen zijn.

Den Haag, Jan. 1925.

C.B. VAN HAERINGEN.

Aanspeeekvormen in het midden van de negentiende eeuw.

Een aardige bijdrage tot de geschiedenis van de negentiendeeeuwse aanspreekvormen levert een brief van Jacob van Lennep aan J.A. Alberdingk Thijm, die Gerard Brom in de *Bibliotheca Thymiana* te Amsterdam aantrof en welwillend tot onze beschikking stelde. Wij laten de tekst onverkort volgen:

18 december 1862.

Waarde Vriend!

Ik weet wel, dat in **u** *heeft*, **u** *zegt* enz., **u** als een verkorting van Uw Ed. heet door te gaan, en zoo stelt *Brill* 't ook in zijn spraakleer voor; maar dat was vroeger *Uwee* ook, en dat Uwee werd in mijn jeugd als zeer *bourgeois* beschouwd: de meiden zeiden 't, en den eersten *heer*, dien ik het hoorde zeggen, was een oudoom mijner moeder, die dan ook - de oudoom namelijk - van *hois* en *slois* sprak. Dat questieuze *u* werd toen nog niet gebezigd en 't is stellig nog geen 40 jaar geleden, dat ik het, voor 't eerst, als remplaçant van *uwee*, hoorde gebruiken. Ik betuig u, nimmer in mijn familie tusschen ouders, grootouders, kinderen enz. anders dan *je* en *jij* te hebben vernomen, en met allen eerbied voor de Tante die ik nog bezit, geloof ik niet, ooit tegen ééne van haar *u* in den lsten en zeer zelden in den 3den of 4den nv. gebezigd te hebben.

Wel zeker zei ik en zoû ik nog, indien ik danste, tegen een juffrouw zeggen: ‘benje niet geëngageerd, juffrouw (of freule!) en wilje 't met mij 'reis wagen? Ofschoon ik wel geloof, dat *jij* beter partuur dan mij zult kunnen vinden, twijfel ik er aan of ik er een beter krijgen kan dan jou’. - En mijn oude vriendin M^{w} V. Burmania Rengers, zei toen zij nog een Freule van Asbeck was voor 42 jaren met haar lieven Frieschen tongval: ‘kom *jou* morgen ook mét naar Haarlem?’

Wilje hooger voorbeelden? Op 't Loo logeerende in 1850 en 52, waar men niet altijd dat *je Majesteit* herhaalde (**Uw** *Majesteit* zeit men alleen

in officieele aanspraken) zei ik en ander nooit anders dan b.v. ‘Je hebt heel wat afgewandeld, Sire! *je* zult wel honger hebben’ - of tot de Koningin, aan. de whisttafel: ‘Ja Mevrouw, als *je* nog eens troef gespeeld hadt, zoû de partij gesauveerd zijn geweest.’ -

Mijn schoonzoon Hartsen jaagt mij altijd 't land op met *u* tegen mij te zeggen. Maar ... hij is dan ook een *Mennist* en die zijn van nature stijf en afgepast. - Wat *Beets* betreft, ofschoon zeker een Patriciër *pur sang*, is hij 1° *van nature* stijf, en 2° heeft hij 't vast op school zoo geleerd. De schoolmeesters volgen nu *Brill*, wat ik hun niet kwalijk kan nemen, en bederven onze taal even als de Zwitsersche *bonnes* het Fransch. Of denkt gij dat de Franschman ons ook niet uitlacht, als hij onze kinderen tegen Vader en Moeder *vous* hoort zeggen?

Ik wil met dat al toegeven, dat elke *kaste*, ik zoû haast zeggen elke *familie* haar eigenaardige uitdrukkingen heeft; in de eene spreekt men van *appelmoes*, in de andere van *appelpens*: in de eene van een *potdoek*, in de andere van een *va*(ag)*doek*: bij mijn. vaders familie noemde men een *neusdoek*, wat mijn moeder een *omslagdoek*, en een *zakneusdoek*, wat deze laatste een *zakdoek* heette. - Maar toch geeft gij mij toe, dat men overal in alle landen behoort te streven - en er ook overal *behalve hier* werkelijk naar streeft - om zóó te spreken als in de Hofkringen, en dan nog aldaar door de lieden van verfijnde beschaving, gesproken wordt, en waar - want hier komt het boven alles op aan - *taal* en *uitspraak* harmonieeren. - Ik heb geen plaats meer dan om u te zeggen dat ik ben

hoogachtend tt J.v.L.

Dat Van Lennep's getuigenis niet onvoorwaardelik aanvaard moet worden, blijkt uit de mededeling van Taco Roorda, zijn tijdgenoot (geb. 1801) en Fries van geboorte, die in 1858 konstateerde, dat ‘*U* zal’, ‘*U* heeft’ het gewone beleefde spreekgebruik was (Verhandeling over *Schrijftaal en Spreektaal*, blz. 189), al beschouwt hij *gij* als een aanwinst, omdat het tussen het gemeenzame *jij* en het beleefde *U* in het midden staat (blz. 190; vgl. 191).

Een andere tijdgenoot, Helvetius van den Berg, gebruikt in proza *U*, vooral in de dialoog: zie zijn *Gesprek over De Nichten* van 1841.

Onze taal in den vreemde.

Er is in de laatste jaren in het buitenland een toenemende belangstelling in onze taal en literatuur. Uiterlike blijken daarvan zijn de vrij talrijke vertalingen en in de allerlaatste tijd een aantal leerboeken voor de studie van onze taal. Tot nu toe zijn die leerboeken meest van Nederlandse schrijvers, een bewijs dat het met de studie van onze taal in het buitenland nog niet schitterend staat: een gezonde en duurzame belangstelling moet onvermijdelijk leiden tot leerboeken geschreven door vreemdelingen voor hun landgenoten. Maar de Nederlander die zo'n leerboek voor vreemdelingen schrijft, zal het gewoonlijk wel niet uit eigen beweging doen; wat mijzelf aangaat, m'n *Grammar of Modern Dutch*, is geschreven op herhaalde aandrang van belangstellende zijde in Engeland.

De oorzaak van die belangstelling in onze taal is natuurlik in de eerste plaats een ekonomiese: wie zou er in ons land aan denken de leerlingen van onze middelbare scholen te kwellen met drie vreemde levende talen als het niet een onvermijdelik kwaad was? Wat Engeland betreft, is het voornamelik de band met Zuid-Afrika die de Engelsen noopt hun tegenzin tegen het leren van vreemde talen te overwinnen. Afgezien van het gebruik van het Nederlands en het Afrikaans in de maatschappelike omgang, is het ongetwijfeld ook het gebruik van het Romeins-Hollands recht in de rechtspraak die Nederlands onontbeerlik maakt. Aan de Universiteit van Oxford is dan ook een leerstoel voor Romeins-Hollands recht, geen in de Nederlandse taal- of letterkunde.

De schrijver van een Nederlands leerboek staat dadelik voor de vraag, welke spelling hij zal gebruiken. Als het een leerboek voor Engelsen betreft is de keus niet moeilik: de meerderheid van de leerlingen zal allicht naar Zuid-Afrika gaan, en de oude spelling is daar een historiese kuriositeit. Voor het *lezen* van werken in de oude spelling of in de spelling van de zeventiende eeuw is de studie met de Vereenvoudigde als schrijfwijze niet het minste bezwaar; de ervaring heeft dat reeds bewezen. En voor het *spreken* is de Vereenvoudigde een ‘groot voordeel’,

meent Professor DE VOOYS in het laatste nummer van het blaadje *Vereenvoudiging*; ik zeg echter: voor het leren van het Nederlands als werkelike taal is de Vereenvoudigde zo volstrekt onmisbaar dat ik, indien die spelling niet bestond, ongetwijfeld zelf een soortgelijke zou hebben gemaakt. Ik bedoel dat ik in dat geval doorlopend gebruik zou hebben moeten maken van foneties schrift. En de spraakkunst zou misschien in omvang verdubbeld zijn.

Om dat duidelik te maken moet ik de aard van onze oude spelling vergelijken niet de spelling van andere talen. Men meent vaak, zelfs onder taalkundigen, dat de spelling van DE VEIESTE WINKEL vereenvoudiging behoeft net zo goed als, maar niet meer dan, b.v. de Engelse of de Franse spelling. Toen de heer Kloos onlangs enige woorden aan de Vereenvoudigde spelling wijdde, maakte hij ook de opmerking dat de Engelsen zo verstandig waren hun spelling ongemoeid te laten. In het vorig nummer van *Vereenvoudiging* is door de heer Daman aangetoond dat er in Engeland wel degelik een spellinghervorming aan de orde is. Dat is wel nuttig omdat de volkomen ondeskundigheid van de heer Kloos c.s. misschien voor sommigen niet van zelf spreekt. Maar overigens doet de Engelse spellingbeweging aan de onze niets toe of af. Ik geloof niet dat de Engelse beweging kans heeft op een sukses van betekenis. De Engelsen zijn gewoonlik gaarne bereid het dwaze van hun spelling te erkennen, maar in hun hart zijn ze er trots op, zoals op de oude gebruiken in het Parlement of in de rechtzaal (de pruik van de rechters). Een voorstel tot verandering heeft in al de genoemde gevallen even weinig kans om verwezenlikt te worden, m.i. helemaal geen. De Engelsen zullen alleen vereenvoudiging van hun spelling aanvaarden indien ze niet anders kunnen, en dat is volstrekt niet het geval. In de eerste plaats zijn de Engelse onderwijzers en leraars volkomen bereid de gangbare spelling te onderwijzen[1)]. Dat is ook niet zo vreemd: wel is waar kunnen de meeste Engelse onderwijzers of zelfs leraars waarschijnlik niet over de kwestie een zelfstandig oordeel vormen op grond, van wetenschappelike kennis (daarmee is het op Engelse scholen allerdroevigst gesteld),

1) De minachting van ons Ministerie van Onderwijs voor de overtuiging van de overgrote meerderheid van het onderwijzend personeel blijkt niet alleen uit de weigering van de Minster om de spellingkwestie te regelen, maar straalt in talloze regelingen door. Het blijft echter een feit dat de meeste leraren niet meer bereid zijn de oude spelling te onderwijzen.

maar in dit geval is de praktijk voldoende om hun te leren dat het voor een normaal kind heel goed mogelik is zonder fouten te leren schrijven. Het woordbeeld wijkt wel sterk af van de klank, maar het woord heeft *steeds dezelfde vorm*. Ook Nederlandse kinderen kunnen wel leren *mens* met de door Kloos zo gewaardeerde rudimentaire *ch*-staart te versieren. Wie veel leest en schrijft raakt immers aan het woordbeeld zo gewend dat een afwijking hem bepaald hindert: dat is de voornaamste oorzaak van de tegenzin tegen de vereenvoudigde spelling bij de journalisten en andere ondeskundigen, al maken ze zich zelf wijs dat de bezwaren, hooggewichtig, van 'wetenschappelik-pedagogiese' of van artistieke aard zijn. Maar om te schrijven, nu eens *de lange muur*, dan weer *den langen muur*, maar altijd *de zwarte kachel*, dat is meer dan een normaal kind in zes jaar is bij te brengen, misschien zelfs meer dan met de grootste ijver in twaalf jaar is te bereiken; dit laatste is echter theorie, want de ijver om de spelling te leren ontbreekt, bij leermeester zowel als bij leerling, nu het gezag van de spelling volkomen ondermijnd is. Daar helpt geen ministeriële werkeloosheid tegen. Hiermee heb ik de kern van de Nederlandse spellingkwestie geraakt: de kwestie van de eeuwen lang geleden gesproken, maar nu meest nog geschreven buigingsuitgangen. Dat is wat de Nederlandse spelling van de Vries-te Winkel tot een verschijnsel maakt dat ik in mijn boek 'uniek' genoemd heb in Europa (bl. 78). De vraag is wat dit unieke van de oude spelling betekent voor het onderwijs aan vreemdelingen.

Om zich een voorstelling te maken van de wijze waarop een vreemdeling zich onze taal eigen maakt is het eenvoudigste dat men nagaat hoe men zelf een vreemde taal heeft geleerd. De meeste Nederlanders van een vijftig of zestig jaar die niet door hun werk of andere biezondere omstandigheden met de vreemde taal in aanraking zijn gekomen, en dus teren op hun schoolkennis, spreken slecht Engels. Als men gehoord heeft hoe sommige hoogleraren, ook in de letterkundige fakulteit, hun Engels brabbelen, hoeft men niet te vragen hoe het met de mindere goden gesteld is. Maar onder de jongeren zijn er heel wat die vrij aardig Engels spreken, of zelfs meer dan aardig. Dat is een bewijs dat ze een leraar gehad hebben die in de eerste plaats zelf goed Engels sprak. Maar dat alleen zou niet veel gebaat hebben: de goede uitspraak kan niet worden overgegoten. De leraar moet verder de hardnekkige doorzettingskracht hebben

gehad om een hele klas (zij het op enkele uitzonderingen na) een goeie uitspraak bij te brengen[1]. En dat zal alleen lukken als de leraar een van nature goed oor heeft, of een door de studie van de fonetiek geschoold oor. Dan hoort hij kleine afwijkingen ook op een afstand, en wordt hij zo geërgerd door slechte uitspraak dat hij het niet bij z'n leerlingen toelaat. Hoe bereiken nu de meeste leraren die goede uitspraak? Zeer velen achten een geregeld gebruik van klankschrift onmisbaar; bijna niemand doet het zonder een altans okkasioneel gebruik er van. Ook onze woordenboeken gebruiken het zonder uitzondering. De goeie uitspraak, d.w.z. het behoorlike spreken, hangt verder af van het *doen*: in de klas spreekt de leraar zo veel mogelik de vreemde taal, en hij noopt ook de leerlingen daartoe. En de 'lastige Engelse spelling?' Geen mens die er zich druk over maakt: de leerling die het meeste Engels uit de boeken leert, krijgt het woordbeeld zo voortdurend onder de ogen dat hij de spelling zonder biezondere inspanning leert.

Hoe zou het nu gaan met het leren van Nederlands door Engelsen als men zich wilde houden aan de antiquariese spelling? Uitgaande van de denkbaar gunstigste (in Engeland waarschijnlik alleen bij uitzondering feitelike) veronderstelling, dat de leraar de taal goed kent (b.v. Nederlander is), en bovendien foneties geschoold is, zou een doorlopende fonetiese transkriptie onmisbaar zijn. Zodra men aan de schrijf-spraakkunst toe is, zou men de leerling op de hoogte moeten brengen van de naamvalsleer, en de daarmee samenhangende buigingsvormen. Als men verwarring met de werkelik gesproken taal wil voorkomen, zal men daar wel niet mee kunnen beginnen vóór de leerling enige vastheid heeft verkregen in het hanteren van de vormen der levende taal, dus b.v. nadat een spraakkunst als mijn boekje geeft min of meer het eigendom van de leerling geworden is. Feitelik zou het neerkomen op het bestuderen van een spraakkunst type-Terwey na een boek dat de levende taalvormen geeft, dus een verdubbeling van de taak. Hoeveel moeite een Engelsman heeft met een taal die de oudere Germaanse vormen heeft bewaard, leert de ervaring bij de studie van het Angelsaksies. In de voorrede van z'n *Anglosaxon Reader* spreekt Sweet over

1) Wat daar van terechtkomt bij de tegenwoordige regeling van 30 lesuren aan dertig leerlingen per klas (altans aan de Rijkscholen), laat ik onbesproken.

de moeilikheid van Angelsaksies voor Engelsen vergeleken met Duitsers. Hij zegt dat een Duitser ‘has no conception of the difficulties of grammatical gender, the distinction of strong and weak adjectives etc.’ voor een Engelsman. Bij het gebruik van de Vereenvoudigde is het Nederlands waarlik moeilik genoeg; trouwens geen enkele taal is makkelik te leren. Maar bij gebruik van de oude schrijfwijze worden die moeilikheden in buitengewone mate vergroot. De vergelijking met Angelsaksies is zelfs nog te gunstig: immers bij de studie daarvan heeft de leerling het voordeel dat de uitgangen alle worden gesproken, zodat het oor meehelpt om de vormen in het geheugen te prenten. Maar bij de studie van het Nederlands zou de leerling zorgvuldig moeten waken tegen het uitspreken van de geschreven vormen, op straffe van anders de verkregen zekerheid in het spreken van werkelik Nederlands weer te verliezen. Het leren van Nederlands zou bij gebruik van de oude spelling neerkomen op iets als het leren van klassiek latijn in de uitspraak van de tijd die aan de vorming van de Romaanse talen voorafging; dus b.v. de uitspraak *patre* voor de schrijfwijzen *pater, patris, patri, patrem, patre*.

Wat moet men nu doen als iemand werkelik reden heeft de oude spelling te willen leren? Die mogelikheid bestaat natuurlik, b.v. in het geval dat iemand het Nederlands op het handelskantoor noodig heeft. De beste praktiese oplossing is in dat geval m.i. dat de leerling eerst Nederlands op de normale wijze leert met de Vereenvoudigde als schrijfwijze, en daarna zich door lektuur en enige hulp van de leermeester de woordspelling van de Vries-te Winkel eigen maakt. Dat is ongetwijfeld mogelik. Maar als men poogt dan de naamvalsleer en de buigingspelling erbij te voegen zal het een fiasko worden. Verder dan de spelling-Verwey zal de vreemdeling het niet kunnen brengen. Trouwens, men is zich er niet van bewust dat de meeste Nederlandse middelbare scholen hun leerlingen niet verder brengen.

In het bovenstaande heb ik voornamelik gesproken over de moeilikheden van onze taal en het onderwijs ervan voor Engelsen. Voor Duitsers bestaan veel minder moeilikheden. Maar de Duitser die de oude spelling leert, zal moeilik leren dat men zich belachelik maakt als men spreekt of zelfs schrijft: *de rekening onzes timmermans*. Ook voor hem is de Vereenvoudigde het meest gewenst als men kennis van de werkelike taal wil bijbrengen. De spelling redt zich dan zelf wel.

E. KRUISINGA.

Grammatische en psychologische relaties.

§ 1. De drie relaties, die den opbouw van den volzin bepalen.

In welke verhouding staat de grammatica tot logica en tot psychologie van het intellect; deze vraag wil ik in de volgende bladzijden beschouwen in verband met één groep van grammatische relaties, en wel de relaties, die den opbouw van den volzin bepalen. Deze constructieve relaties zijn drie in getal: de betrekking tusschen het onderwerp en het gezegde; de betrekking tusschen een substantief of wat daarmede gelijkstaat en zijn adjectivische bepalingen, en de betrekking tusschen een werkwoord of adjectief en zijn adverbiale bepalingen.

Van een scherpe definitie dezer drie relaties zal ik hier moeten afzien; de moeilijkheid van zulke definities is aan een ieder bekend; alleen wil ik opmerken, dat ik het praedicatieve attribuut (of liever adjunctioneele attribuut) terzijde liet, daar we hier te doen hebben met een verbinding van twee der reeds genoemde betrekkingen.

§ 2. Het zoogenaamde psychologische subject en praedicaat.

In de voorafgaande opsomming is ook weggelaten de relatie van het psychologische subject en praedicaat. Toch zou volgens HERMANN PAUL juist deze relatie vooraanstaan onder alle grammatische relaties. Immers Paul is Herbartiaan, en zoo bestaat volgens hem een gedachte daarin, dat een in 't bewustzijnsveld aanwezige voorstellingsgroep een nieuwe voorstellingsgroep in het bewustzijn brengt en tevens aan zich zelf ondergeschikt maakt.

M.i. bestaat er geen reden toe, deze apperceptieve relatie tot de grammatische, tot de syntactische relaties te rekenen. Volgens STOUT (*Analytic Psychology*) doet de apperceptie, als een psychisch proces, als een in-elkaar-grijpen van voorstellingen, voorstellingsgroepen en voorstellingselementen zich gelden op elk gebied van psychisch taal-leven. De associatie tusschen den woordklank en de woordbeteekenis is van apperceptieven aard; een zaak benoemen is een apperceptie, d.w.z.

een wederzijdsch doordringen van een waarneming en een stelsel van herinneringsbeelden, dat in het geheugen bewaard ligt. In iederen zin ook grijpen de woordbeteekenissen apperceptief in elkander; in het geval van een zinnetje als: ‘de vogel vliegt’, wordt de vogel gedacht als een vliegende vogel, maar ook anderzijds het vliegen begrepen, zooals het wordt waargenomen bij den vogel, die met zijn twee vederen wieken klapt. Ook de samenvoeging van zinnen tot een gedachte-geheel is een apperceptief proces; iedere zin is als een antwoord op wat voorafging en als een vraag voor hetgeen volgt; of wel we kunnen het spreken in zinnen vergelijken met loopen; iedere zin is eenerzijds een voet, die wordt neergezet om het lichaam te dragen, en anderzijds een voet, die wordt voortbewogen tot den volgenden stap; iedere zin is aldus een psychologisch praedicaat of appercept ten aanzien van wat voorafging, maar ook een psychologisch subject of appercipiens met betrekking tot hetgeen volgt. Geen reden dus bestaat er voor, de apperceptie - of wil men de misleidende uitdrukking handhaven: de relatie van het psychologisch subject en praedicaat - te plaatsen als een syntactische relatie naast de drie syntactische relaties, die ik in den aanvang noemde.

§ 3. De morphologische en de semasiologische zijde der syntaxis.

Ten aanzien van de drie opgesomde relaties, - dus van de praedicatieve, attributieve en adjunctioneele relatie - heeft de grammatica twee vragen te beantwoorden: welke gevallen van uitdrukkingsvormen doen zich in elk dezer relaties voor, en ten andere welke bizondere inhoudsvormen kan elk ervan vertoonen. Het antwoord op deze laatste vraag berust op het volgende beginsel: de grammatische relaties ontleenen haar bizonderen inhoud aan de psychologische relaties van het intellect. Zoo leidt dus het grammatische onderzoek hier tot de logica en de psychologie van het intellect, waarbij dan het onderscheid tusschen de beide laatste wetenschappen voornamelijk een kwestie van doelstelling is; de logica toch beschouwt de relaties van het verstand met het oog op de methodiek der bizondere wetenschappen, en de psychologie van het intellect beschouwt ze in algemeen psychologisch verband.

§ 4. Twee antinomieën betreffende verbeelding en verstand, in hun verhouding tot de taal.

Maar voor ik op logica of intellects-psychologie nader inga, wil ik enkele grammatische opmerkingen maken rondom de

volgende stellingen: 1. de taal is picturaal; 2. de taal is schematisch en formalistisch; 3. de taal is onlogisch.

Daar ik in het logische en psychologische gedeelte mijner, beschouwingen betoogen zal, dat de taal in haar syntactische structuur logisch is, zoo zou ik den inhoud mijner geheele mededeering in twee antinomieën - dat wil hier zeggen: twee schertsenderwijze aangenomen tegenstellingen - kunnen samenvatten: de taal is picturaal, maar ook schematisch; ze is logisch en tevens onlogisch.

§ 5. De taal is picturaal.

De taal is picturaal; de spreker streeft ernaar aanschouwelijk te zijn of althans een schijn van aanschouwelijkheid te wekken. En zoo spreken we over de afgetrokkenste afgetrokkenheden - over relaties tusschen relaties van relaties - met eenzelfde gemeenzaamheid, als waarmede we spreken over tast- en zicht- en hoorbare dingen met al hun tast- en zicht- en hoorbare eigenschappen; en we zeggen bijvoorbeeld, dat de snelheid van een losgelaten steen onder het vallen toeneemt, evengoed als we een anderen keer de meedeeling doen, dat de rijstkorrels in het water zwellen.

§ 6. De taal is schematisch.

De taal is schematisch; de spreker stelt zich met den schijn, of met nog minder dan een schijn van aanschouwelijkheid tevreden. We zullen bijv. zeggen: de redevoering duurt kort. Naar de taaluitdrukking staat deze zin geheel gelijk met een zinnetje als: de waskaars brandt langzaam. Op dezelfde wijze als de waskaars bezig is te branden, zoo is de redevoering aan het duren; en zooals de langzaamheid een bizonderheid van het branden, zoo is de kortheid een eigenaardigheid van het duren. De zin is gebouwd naar een schema; van een streven naar aanschouwelijkheid is eigenlijk geen sprake.

§ 7. Impersonalia. Een egressie over den term apperceptie.

Tot dit schematisme reken ik ook het volgende; veronderstel dat de dampkring in zulk een toestand verkeert, dat daarin wolken drijven, dat de wolkendamp zich condenseert, dat het gecondenseerde water in parallele lijnen naar beneden stroomt, en dat het, op de aarde gekomen, den planten voedsel geeft en de straten en kleeren van de stedelingen nat en vuil maakt; wanneer de Nederlander zulk een gebeurtenis waarneemt, zegt hij kortweg ‘het regent’, want hij is hier naar de traditie van

zijn taal te gehaast, om in dit natuurgebeuren den dampkring en den toestand van den dampkring tegenover elkaar te stellen, en zoo zegt hij kortweg ‘het regent’ op dezelfde manier, en in dezelfde haast, waarmede hij zegt: ‘ik heb het druk’, wanneer hij bedoelt, dat hij bezigheden heeft, die druk zijn. Zoo scheidt de taal in de zegswijze: het regent, niet uitdrukkelijk dampkring en toestand van dampkring, en toch is ze aan den anderen kant z o o s c h e m a t i s c h , dat ze een pronomen *het* als formeel subject verlangt.

Er bestaat bij dergelijke uitdrukkingen niet de minste aanleiding om de apperceptie, - de zoogenaamde relatie van psychologisch subject en praedicaat, - i n h e t b i z o n d e r te hulp te roepen. Zeg ik: ‘de hond blaft’, dan benoem ik het dier als een hond en er heeft een apperceptie plaats, en ik benoem het geluid als blaffen, wat eveneens een apperceptie inhoudt. En zoo ook, wanneer ik den toestand van den dampkring, waarbij wolkendamp tot regenwater wordt, regenen noem, is dat een apperceptief proces.

Laat mij ter verduidelijking hierbij nog het volgende voorbeeld voegen. Een jonge leeraar verstaat de techniek van het ordehouden niet recht en roept in zijn nerveuziteit uit: ‘wat is dat voor een leven; het lijkt wel een koe die bulkt’. Hierop antwoordt een der leerlingen lakoniek: ‘mijnheer, Jan lacht!’ Op gelijke wijze dan als de waargenomen regenbui in de functie van psychologisch subject of appercipiens aanleiding kan geven tot een zinnetje als ‘het regent’ in de functie van psychologisch praedicaat of appercept, zoo is in het aangevoegde voorbeeld het gehoorde geluid het appercipiens, en de meedeeling ‘Jan lacht’, door den leerling ten antwoord en ten beste gegeven, daarin het appercept.

§ 8. De taal is onlogisch.

Wanneer ik in mijn tweede antinomie de taal logisch en onlogisch noem, dan bedoel ik daarmede het volgende: de taalgeschiedenis wordt grootendeels beheerscht door onbewuste factoren; maar gaan we achteraf met het beredeneerende verstand deze taal als product van het onderbewustzijn ontleden, dan blijkt ze in talrijke opzichten bewonderenswaardig te zijn door innerlijken samenhang, maar tevens op dien regel belangrijke uitzonderingen te vertoonen.

Deze opmerking geldt voor het organische leven in het algemeen. Ook de samenhang van de vele mechanische en chemische processen in het dierlijk lichaam stemt den onderzoeker tot

bewondering, maar ook hier zijn doelloosheden en zinloosheden niet afwezig, en zoo doet de teekening van de mannelijke borst ons denken aan zulk een stadium in het dierlijk leven, waarin het onderscheid der sexen niet bestond.

Op gelijke wijze sleept ook de taal een vreemde bagage van zinlooze archaïsmen met zich mede. Het Nederlandsch houdt er een onderscheiding van *het* en *de* op na, en het Fransch van *le* en *la*, maar wil men de grammatische geslachts-onderscheiding verklaren, dan dient men te rade te gaan bij de psychologie der primitieve volkeren, bij de ethnologie.

Hieraan grenzen de gevallen, dat uitdrukkingen allen verstaanbaren inhoud en verbeeldingswaarde verliezen en tot loutere gevoels-ontladingen afzinken. Een vrouw uit het volk verhaalt van haar buurvrouw, dat deze bij de een of andere gelegenheid stond te kijken, of zij het te Keulen hoorde donderen. Indien nu een vreemdeling, die de taal onvoldoende kent, haar zou vragen naar hetgeen ze bedoelt, zou het antwoord zijn, dat die buurvrouw geheel en al verbouwereerd stond te kijken, maar wat Keulen met het geval te maken had, daarvan wist de spreekster geen uitleg te geven. Wilden wij nu op onze beurt deze populaire uitdrukking trachten te verhelderen, dan zouden we den volgenden weg kunnen inslaan; we konden bedenken, dat nog altijd onze kinderen zingen: tusschen Keulen en Parijs leit de weg naar Rome; ook dat volgens de wijsheid der ouderen Keulen en Aken niet in één dag gebouwd zijn. Uit deze uitdrukkingen, aldus naast elkander in het hedendaagsche Nederlandsch bewaard, zouden we kunnen afleiden, dat er een tijd geweest is, toen de Nederlanders noch nationaal, noch staatkundig zich afgescheiden gevoelden van het aangrenzende Rijnland, dat ze de daargelegen steden eenmaal als aan het eigen land toebehoorend hebben beschouwd. In dien tijd, - dat wil dus zeggen, in de Middeleeuwen - gold Rome bij alle Nederlanders als een bedevaartsplaats van hooge beteekenis; toen ook genoten Keulen en Aken, steden, reeds door de Romeinen gesticht, hoog aanzien, en bovenal gold dit voor Keulen, de bisschopsstad. Ook zouden we kunnen aanvoeren, dat er bij eenvoudige menschen evenals bij de dieren een groote instinctieve vrees voor het onweder bestaat; dat deze vrees al spoedig een religieuze interpretatie onderging; men denke slechts aan de *omina* der Romeinsche *augures*; dat de herinnering aan deze religieuze vrees nog altijd in onze volksvloeken vastgelegd is. En zoo zou men kunnen besluiten, dat een onweder, waarbij

onze lieve Heer zijn ontzaggelijke stem laat hooren, en dat nog wel een onweder in het aloude, heilige Keulen voor de verbeelding van een Middeleeuwschen Nederlander een bizonder indrukwekkende gebeurtenis was; voor den tegenwoordigen Nederlander is het donderen te Keulen, althans imaginatief, volslagen zinloos geworden.

§ 9. De taal is logisch. De grammatische relaties ontleenen haar bizonderen inhoud aan de relaties van het verstand. De categorieën-leer in Sigwart's *Logik*.

Ik kom thans tot de tweede helft van mijn tweede antinomie, en daarmede tot het logische gedeelte mijner beschouwingen. De taal is logisch; d.w.z. de grammatische relaties ontleenen haar bizonderen inhoud aan de relaties van het verstand.

Van de grammatische relaties besloot ik één groep voornamelijk te beschouwen en wel de zoodanige, die den opbouw van den volzin bepalen. Deze constructieve of hiërarchische relaties zijn drie in getal: de praedicatieve, de adjectivische of attributieve, de adverbiale of adjunctioneele.

In de grammatica, in de taalbeschrijving, stellen wij ten aanzien dezer relaties twee vragen: welke bizondere uitdrukkingsvormen en welke bizondere inhoudsvormen doen er zich in voor. De tweede dezer vragen voert ons tot de logica en tot de psychologie van het intellect. Mijn beschouwingen gaan daarbij uit voornamelijk van twee auteurs; voor de logica heb ik gekozen SIGWART'S *Logik*; voor de psychologie STOUT'S *Manual of Psychology* (1921).

In het eerste deel van het genoemde werk van Sigwart, - welk deel een analytisch karakter draagt, - treft men o.a. een beschouwing aan, getiteld: ‘de voorstellingen als elementen van het oordeel, en haar verhouding tot de woorden.’ De samenvattende formuleering dezer beschouwing luidt als volgt:

‘Hetgeen we voorstellen en hetgeen als subject of praedicaat, of als deel van het subject en het praedicaat in onze oordeelen[1)] kan worden opgenomen, zijn

1) De formuleering van Sigwart is eenigszins misleidend. Wij denken niet in ‘oordeelen’, maar in ‘gedachten’; het ‘oordeel’ is slechts een bizonder aspect aan de ‘gedachte.’

I. dingen, hun eigenschappen en werkingen met de modificaties daarvan,
II. relaties van de dingen, van hun eigenschappen en werkingen en wel deels ruimtelijke en temporeele, deels logische, deels, causale, deels modale.'

§ 10. De categorieën-leer bij Windelband.

De passage, die ik zooeven citeerde, vertaalde ik uit den derden druk van Sigwart's werk, verschenen in 1904. Nu was er in 1900 naar aanleiding van Sigwart's 70en verjaardag een feestbundel uitgekomen, waarin Windelband een verhandeling publiceerde: Over het systeem der categorieën. Dit opstel rangschikt de feiten, door Sigwart genoemd, op tamelijk andere wijze. Sigwart, ofschoon met Windelband's uiteenzettingen in velerlei opzichten instemmende, liet den tekst van zijn eigen werk onveranderd, maarresummeerde Windelband's beschouwingen in een noot, welke hier thans in vertaling volgt:

'Van ander gezichtspunt uit heeft Windelband in zijn degelijke (eingehende) verhandeling "Over het systeem der categorieën" een overzicht van de hoogste indeeling (oberste Gattungen) onzer begrippen gegeven, inzooverre hij ze in Kantiaanschen zin als vormen van synthese beschrijft. Ik ben het met zijn uiteenzettingen in alle wezenlijke punten eens, inzonderheid met de onderscheiding van constitutieve en reflectieve categorieën, waarvan de eerstgenoemde voorwerpelijke (gegenständliche) beteekenis hebben, aangezien ze het wezen van den als zijnde gedachten inhoud bepalen, maar waarvan de laatstgenoemde wortelen in ons subjectieve betrekken van inhouden op elkander, iets wat van hun samentreffen in eenzelfde bewustzijn afhankelijk is. Tot de constitutieve categorieën behooren ding, eigenschap, gebeuren, ruimtelijke, temporeele, oorzakelijke relaties; tot de reflectieve categorieën de logische en modale relaties, als eerste en algemeenste waarvan de onderscheiding wordt vooraangeplaatst.'

Drieërlei wilde ik bij deze passage aanteekenen. Windelband ging in zijn classificatie der categorieën uit van Kant's begrip der synthese; dat wil dus wel zeggen, hij vroeg zich af, aan welke voorwaarden moeten onze gedachten en de elementen onzer gedachten voldoen, opdat ze zich tot ervaring, tot stelselmatige kennis laten verbinden. Deze beschouwingswijze mogen we teleologisch noemen en haar een heuristische waarde toekennen; de wenschelijkheid blijft over deze categorieën

psychologisch en historisch, dat wil hier zeggen evolutionistisch te beschouwen.

Verder, Sigwart somt in zijn noot naast elkander op, dingen, eigenschappen en werkingen. Het is wenschelijk daarvoor een gemeenschappelijken naam te hebben; Windelband zelf spreekt in het geciteerde artikel van 'Dinghaftigkeit', Stout in zijn *Manual* van 'Thinghood', hier zal ik de vrijheid nemen te spreken van de relaties der dingheid, of dingelijke relaties.

Ten slotte, volgens Windelband zonden de aldus verkregen zes groepen van relaties te rangschikken zijn in twee hoofdgroepen; enkel ter wille van de symmetrie geef ik de voorkeur aan de volgende tabel:

I. extensieve relaties: *a*. ruimte, en *b*. tijd;
II. constitutieve relaties: *a*. dingheid, en *b*. oorzakelijkheid;
III. reflectieve relaties: *a*. logische of comparatieve, en *b*. modale relaties.

§ 11. De term apprehensief.

In de grammatica pleegt men in een zin als 'hij is inderdaad een brave kerel', *inderdaad* een partikel van verzekering of adjunctie van modaliteit te noemen; in dat begrip modaliteit ligt een relatie begrepen tusschen den spreker en zijn bewering, immers het eigen geloof van den spreker in wat hij zegt.

Nu stelt Sigwart voor in een zin als: 'ik zie de zon', ook de adjunctie, uitgedrukt door het woord *de zon*, te beschouwen als een modale adjunctie; immers in dit geval gaat het eveneens om de relatie tusschen een persoon (den waarnemer) en het object zijner geestelijke verrichting. In overeenstemming daarmee zou ook in den zin 'de bok lust een blaadje', dit *blaadje* een modale adjunctie moeten heeten. Deze terminologie ligt te ver af van de grammaticale conventie dan dat ze kans zou hebben te worden aangenomen. Nu noemt Stout het betrokken zijn van een subject (een psychischen persoon) op zijn object, onverschillig of dit een object is van zijn waarnemen of verbeelden, van zijn aangedaan zijn of begeeren: apprehensie, en zoo zouden we de laatste soort van modale adjuncties ook als apprehensieve kunnen betitelen.

§ 12. Stout's *Manual of Psychology*.

Ik kom thans tot het psychologische deel mijner meedeeling en daarmede tot Stout's Manual of Psychology. Stout heeft in dat werk trachten te geven een synthese, een systeem; dat wil dus zeggen, dat de inhoudsopgave van zijn boek den indruk

geeft gaaf en af te zijn, maar ook dat de eenheid van den inhoud verkregen werd door te berusten in menige onvolkomenheid van het analytische voor-onderzoek. In ieder geval in een dergelijk samenvattend werk heeft de inhouds-opgave een bizondere beteekenis en daarom wil ik vermelden, dat de schrijver zijn werk verdeelt in een inleiding en vier boeken. In de inleiding bespreekt hij de taak der psychologie, haar gegevens en methoden, en de verhouding tusschen lichaam en ziel. De vier boeken zijn getiteld: boek I, algemeene analyse; boek II, gewaarwording (sensation); boek III, waarneming (perception); boek IV, de vorming van 'ideeën' en begrippen (ideational and conceptual process)[1].

Aangaande den inhoud der afzonderlijke boeken valt op te merken, dat in het eerste boek, algemeene analyse, besproken worden eenerzijds de psychische attitudes, als oordeelen en onderstellen, aangedaan zijn en streven, anderzijds de primaire wetten van het psychische leven als aandacht (attention), geheugen of vastlegging (retention), associatie en reproductie;

dat in de drie volgende boeken het psychische leven min of meer gedacht is naar het beeld van drie lagen, boven elkaar gelegen, welke telkens naar haar cognitieven kantworden benoemd;

zoo bespreekt boek II de gewaarwordingen in het algemeen en in verband met de afzonderlijke zintuigen om te eindigen met opmerkingen over den gevoelstoon der gewaarwordingen;

boek III is in tweeën verdeeld: het eerste deel draagt den titel het waarnemingsproces (perceptual process) in het algemeen, maar betreft grootendeels het affectieve en conatieve element in de perceptioneele sfeer; immers het handelt achtereenvolgens over instinct en leeren door ondervinding, over nabootsing, over pijn en genot, over gemoedsbewegingen als toorn en vrees; het tweede deel draagt den titel 'groei van de waarneming der uitwendige wereld' en heeft tot inhoud het betoog, dat wij het in den geest aanwezige beeld der omgeving niet kunnen interpreteeren als opgegroeid en opgebouwd enkel uit de elementaire wetten van aandacht, vastlegging, associatie en reproductie, maar dat we een germinalen, een kiemachtigen

1) De term *ideational* is onvertaalbaar; een 'idea' is de 'meaning' van een 'image', zooals een 'perception' dit is van 'sensations'. M.a.w. sensations en images zijn de louter-subjectieve elementen van perceptions en ideas.

aanleg moeten veronderstellen voor de relaties van dingheid, ruimte, tijd en oorzakelijkheid;

in het vierde boek ten slotte, getiteld ‘ideational and conceptual process’ bespreekt de schrijvers o.a. de vorming van herinneringsbeelden en ‘ideeën’, het hoogere geheugen (memory), opzettelijke vergelijking en begripsvorming, de taal, de uitwendige wereld als ‘ideationeele’ constructie, het eigen ik als ‘ideationeele’ apprehensie, geloof en fantazie, den gevoelstoon van ideeën, het wilsbesluit.

§ 13. Evolutionistisch karakter der gegeven synthese.

De drie lagen, door Stout in het psychische leven onderscheiden: 1. de gewaarwording; 2. waarneming; 3. vrije gedachtenstroom en begripsvorming, zijn door den auteur blijkbaar als een evolutie gedacht; en inzonderheid geldt dit voor de ideationeele en conceptueele processen in tegenstelling met het voorafgaande; en zoo zouden wij de derde laag of sfeer als de typisch-menschelijke kunnen betitelen: de mensch vergelijkt opzettelijk en heeft zich daardoor het gereedschap verworven; met de begripsvorming hangt de taal-ontwikkeling samen; de ontwikkeling van het ik-begrip, meerdere zelf-kennis, houdt verband met het leven in een geordende samenleving.

§ 14. De relaties van ruimte en tijd, dingheid en oorzakelijkheid, vergelijking en modaliteit in Stout's psychologisch systeem.

Beschouwen we de zes relaties, die we naar aanleiding van Windelband's verhandeling hebben aangenomen als leiddraad van onderzoek, thans in verband met Stout's psychologisch systeem, dan mogen we opmerken, dat de extensieve en constitutieve relaties, naar oorspronkelijken aanleg beschouwd, niet verder analyseerbare elementen zijn der waarneming (perception), maar dat de opzettelijke vergelijking en de modale reflectie (althans het ik-begrip) eerst ter sprake komen bij de bespreking der conceptueele of typisch-menschelijke sfeer. Anderzijds is opmerkelijk, dat deze twee hoogere relaties - van herkennen, onderscheiden en vergelijken eenerzijds, en van zelf-kennis anderzijds - verband houden met de algemeene psychische wetten, als associatie en reproductie, en met de psychische attitudes als kennen, aangedaan zijn en begeeren.

§ 15. De zes genoemde relaties in de grammatica.

We mogen besluiten, dat ten aanzien van de categorieën-

classificatie er een groote mate van overeenstemming bestaat tusschen Sigwart en Windelband aan den eenen, en Stout aan den anderen kant. Nu kan dit tweeërlei grond hebben; of het ligt aan de historische ontwikkeling der wetenschap, inzooverre zoowel de moderne logica als psychologie op dezellde filosofische voorgangers teruggaat; of wel de overeenstemming tusschen deze onderzoekingen berust op de zaak zelf. Zoolang deze laatste mogelijkheid niet weersproken is, mogen we verwachten, dat de genoemde categorieën van waarde zullen zijn voor de grammatische analyse; in ieder geval is dus een onderzoek in die richting gewenscht.

Nu betoogde ik in den aanvang dezer aanteekeningen, dat de taal zoowel picturaal als schematisch is; de feiten evenwel, onder die antinomie toen vereenigd, kunnen we thans ook onder deze formule brengen, dat er in de taal de neiging bestaat alle relaties met behulp van analogie als dingelijke relaties op te vatten. De verhouding tusschen onderwerp en gezegde wordt bij voorkeur begrepen naar de analogie van ding en werking, of ding en eigenschap; en de attributieve verhouding eveneens naar de analogie van ding en eigenschap.

Om dit voor onderwerp en gezegde toe te lichten, wil ik erop wijzen, dat volgens het Nederlandsch taaleigen een boek op de tafel ligt, maar in de kast staat, ofschoon alleen de plaatselijke verhouding tusschen boek en tafel, tusschen boek en kast ons belangstelling inboezemt, en niet de horizontale of verticale stand van dat boek. En wanneer we dan toch zeggen, dat het boek ligt of staat, is dit wel aan de neiging toe te schrijven, abstracte relaties naar analogie van eigenschappen of werkingen in de taal tot uitdrukking te brengen.

Wat de adverbiale bepalingen betreft, hier komt men bij de grammaticale beschouwing gewoonlijk tot een onderverdeeling, en zoo ontmoeten we hier inderdaad de zes genoemde relaties in den vorm van bepalingen van plaats en tijd, van wijze en oorzakelijkheid, van vergelijking en modaliteit.

Evenwel deze classificatie is verre van scherp en daardoor moeilijk te hanteeren. Vooreerst toch is de taal in beginsel beeldsprakig en vinden we telkens relaties van de eene soort door die van een andere soort uitgedrukt. Maar bovendien en vooral zijn de betrekkingen van het ontwikkelde denken steeds zeer ingewikkeld van samenstelling, zoodat er zich telkens de onzekerheid voordoet, op welk moment de nadruk valt.

§ 16. De samengesteldheid der feitelijk gegeven relaties.

Beschouwen wij den volgenden zin, waardoor een stelling der meetkunde wordt uitgedrukt; indien twee rechte lijnen, in eenzelfde platte vlak gelegen, zoo door een derde gesneden worden, dat de overeenkomstige hoeken gelijk zijn, dan zullen deze twee lijnen, hoe ver ook verlengd, elkander niet snijden, en wel bepalen we onze aandacht tot de verhouding der zindeelen ‘hoe ver ook verlengd’ en ‘deze twee lijnen’. We hebben hier allereerst te doen met een attribuut, en in overeenstemming daarmede vinden we ook in onze gedachte de eigenschap van een zekere lengte telkens aan de beide lijnen toegekend; voorts is het woord ‘verlengd’ het participium van een transitief werkwoord, hetgeen zeggen wil, dat de persoon, die in zijn verbeelding de lijnen telkens als opnieuw verlengd denkt, volgens de taal-uitdrukking voorgesteld wordt als de bewerker, als de oorzaak van zijn eigen voorstelling; vervolgens is in de gegeven formuleering stilzwijgend verondersteld, dat men de twee lijnen naar denzelfden kant verlengt en dat men het onderzoek aldus eerst voor den eenen en dan voor den anderen kant uitvoert, ook dat men daarbij de lijnen meet van uit een vast punt, bijv. haar snijpunt met de derde lijn; bij dit meten zijn we werkzaam met een maat en een getal; dit alles berust dus op tal van ruimtelijke en reflectieve relaties; bovendien drukt de formule ‘hoe ver ook verlengd’ een ontoereikendheid van dit verlengen uit ten opzichte van het veronderstellingswijze gestelde doel; hierin dus liggen een onderstelling, d.w.z. een modale relatie; ook een negatie, dus wederom (althans volgens de grammatici) een modale relatie; en ook een logisch-causale relatie. Eindelijk, wanneer we de lijn telkens opnieuw verlengen, bestaat er ook een volgorde in de uitvoering der verlengingen; zelfs dus de temporeele relatie speelt, hoe zwak dan ook, mede in dit zoo meetkundig gedachte samenstel van betrekkingen. Zoo zijn dus in deze weinige woorden ‘deze twee lijnen, hoe ver ook verlengd’ alle zes soorten van fundamenteele relaties begrepen, en sommige zelfs in meerdere schakeeringen. Vraagt men nochtans aan een grammaticus de bepaling ‘hoe ver ook verlengd’ te determineeren, dan zal hij ons antwoorden, dat zij is een adjunctioneel attribuut met concessieve kracht; en deze uitspraak van hem stemt in ieder geval overeen met den vorm; immers door de plaatsing van ‘verlengd’ achter ‘lijnen’ wordt dit adjectivische woord in een adverbiale

verhouding gebracht tot het werkwoord ‘(niet) snijden’, en anderzijds wordt door de partikels ‘hoe .... ook’ deze adverbiale relatie tot een ‘concessie’ nader beperkt, d.w.z. tot de ontkenning van een logischerwijze veronderstelde oorzakelijke verhouding.

Als gevolgtrekking dezer analyse meen ik te mogen beweren, dat het zoowel voor de psychologie als voor de taalbeschrijving interesse heeft te weten, op welke wijze de feitelijk gegeven relaties van ons verstand opgebouwd zijn uit haar elementen, en ook hoe zich de historische en praehistorische en praehumane evolutie van deze samenstelling heeft toegedragen.

§ 17. De evolutie der relaties.

Bij een dergelijk onderzoek zou bijv. de vraag ter sprake komen, hoe verhoudt zich het menschelijk begrip van tijd en ruimte, waarin tellen en meten, dus reflectieve relaties groote beteekenis erlangen, tot de ruimtelijke en temporeele elementen der peceptioneele sfeer.

Ook het volgende vraagstuk moge kortelijk worden aangestipt: de modale relaties berusten op zelf-analyse, op het ontleden van den eigen gedachte- en gemoeds-inhoud; deze vaardigheid der zelfbeschouwing is voor een groot deel afhankelijk van het leven in een samenleving; door de vergelijking van zich zelf met zijn soortgenooten leert men zich zelf kennen; zulk een samenleving voor-veronderstelt een aanleg, die ook bij het onmaatschappelijk levend dier is aan te wijzen, het vermogen namelijk reeds perceptioneel tusschen soortgenooten en niet-soortgenooten te onderscheiden. Is nu deze onderscheiding, deze splitsing der dingheid, psychologisch zonder rest te herleiden op de primaire wet der associatie, dus op analogie, in zooverre het bewuste wezen bij zijn soortgenooten gelijke bewegingen en standen en geluiden waarneemt als bij zich zelf, of bestaat er inderdaad grond voor (iets wat STOUT twijfelend vermoedt) ook hier categoriale, d.w.z. niet verdef analyseerbare elementen aan te nemen.

Deze vraag leidt ten slotte tot een allerlaatste vraag, die buiten het gebied der bizondere wetenschappen valt: welken zin heeft deze gansche tegenstelling van evolutie en categorie?

§ 18. Strekking der voorafgaande beschouwingen.

De strekking der voorafgaande beschouwingen komt hierop neer, dat het voor den grammaticus niet voldoende is de taal enkel van haar phonetische, van haar physiologisch-psychologische zijde te beschouwen; ook niet toereikend den invloed der wetten

van de ideeën-associatie na te gaan ten opzichte van de taal (zooals HERMANN PAUL dit uitvoerig heeft gedaan in zijn *Prinzipien*), nog minder bevredigend bij de interpretatie van taalfeiten te arbeiden met zulk een vaag begrip als 'affect' (gelijk H. SPERBER dit heeft voorgesteld in zijn programmatisch boekje *Ueber den Affekt als Ursache der Sprachanderung*, Halle, 1914); - als ideaal moet den taalpsycholoog voor den geest staan, de uitkomsten van het geheele psychologische onderzoek aan zijn wetenschap dienstbaar te maken.

B. FADDEGON.

Poelhekke's 'lyriek'.

Enige jaren geleden las ik eens, dat het beter is de geschiedenis in lange draden uiteen te rekken, dan haar in horizontale plakken te snijden.

Inderdaad geloof ik, dat het vruchtdragender en belangwekkender is, een bepaald verschijnsel door de eeuwen heen op de voet te volgen, dan achtereenvolgens de verschillende tijdperken, elk op zich zelf te beschouwen en te beschrijven. Waarbij dan echter niet vergeten mag worden, dat de laatste werkwijze eigenlik de pioniersarbeid is voor het eerste pogen. Veel van wat in de laatste jaren verscheen, gaat dan ook volgens die nieuwe methode te werk. Als ik groot en klein dooreen mag noemen: Oswald Spengler, Carry van Bruggen ('Prometheus'), Dr. Pit ('Denken en Beelden'), Just Havelaar ('Het sociaal conflict in de beeldende kunst'), en nu Poelhekke in 'Lyriek'. ('Woordkunst' ademt trouwens dezelfde geest).

De sceptici, en zij die met de Prediker zeggen: 'Er is niets nieuws onder de zon' zullen bij voorkeur grijpen naar werken, die één verschijnsel door de eeuwen heen volgen, verwachtende, dat hun pessimisme wederom zal worden bevestigd. En wie de *prachtige* dodenklacht van een oude Indiaanse vrouw over haar gestorven kind leest, zo innig teeder en ontroerend, door Poelhekke geciteerd op blz. 59, gaat wel haast twijfelen, aan wat de schrijver elders (blz. 22) zegt: 'Het is toch evident, dat de kunst van de Vuurlander in absolute waarde achterstaat bij die van ons kultuurmensen'. Toch blijkt dan duidelik, clat we dergelik werk niet alleen van sceptici als Carry van Bruggen, of van geesten als Spengler te wachten hebben. Poelhekke en Havelaar zijn zeer

zeker veel eerder idealisten te noemen. Maar toch: ‘Het zijn de Herakleitos- en Leibniz-geesten, die historisch moèten denken; die de geroepenen zijn, om het grensprobleem der wijsbegeerte, de beweging, tot het middelpunt van hun wereldbeschouwing te maken’[1].

De grote betekenis van werken die de geschiedenis ‘in draden uiteen rekken’ is wel, dat men er minder toe komt, bepaalde ‘jaartallen’ aan te wijzen als grenzen. Men zal minder spoedig ‘*nieuwe* geluiden’ trachten aan te wijzen in een 5-jarig tijdvak; men zal ook niet van alle Westeuropese litteraturen een ‘geschiedenis sinds 1880’ gaan schrijven, maar liever ‘lijnen door '80’ trekken. Want de overeenkomsten zijn misschien belangrijker en waarschijnlik blijvender dan de verschillen.

Dit boek van Poelhekke munt uit door fijne kunstzin, eerlikheid, bezadigdheid en wiskundige helderheid.

Fijne kunstzin: men leze de gekozen aanhalingen, ‘Aan de Schemering’ van A. Roland Holst, de reeds genoemde dodenklacht, ‘Il giorno dei Morti’ van Pascoli, Heym's ‘Die Heimat der Toten’, het aangehaalde uit Jacq. van der Waals, het Rijnlandse volkslied (blz. 89), de geciteerde verzen van Gezelle, Boutens, van Collem, E. Barrett Browning, Pfau, Henckell en zo vele anderen. Door deze keuze alleen wordt het werk reeds waardevol. Maar bovendien: Poelhekke bereikt zelf in zijn stijl soms grote hoogte. ‘Dichter zijn is gelijk het moederschap .... Veel dichters hebben dit moedergevoel uitgesproken. Vergis ik me als ik meen het het innigst te horen bij de lyrici? In elk geval hebben dezen vooral het talloze malen gezegd, hoe hun het dichten noodzaak was, hoe het hun bevrijding bracht, bevrijding uit de heftige gevoelsstorm in hun binnenste. Als het daar woelde en gistte, en jaagde en hijgde, als daar de melancholie neerzeeg, als het verlangen de armen rekte, als de jubel opsprong, dan bracht de spontaan opwellende gevoelsuitstroming verlichting.’ (blz. 10). En: ‘De bekoring der elegie spruit uit de vrede, die de schrijning van het leed nog wel voelt, maar toch tevens de zoetheid van de troost geniet, door het opstijgende bewustzijn, dat de schoonheid leeft, ook in, ook door het leed.

Hier is het verstandelik element het sterkst getemperd tot

1) Dr. L.J. van Holk: ‘De Ondergang van het Avondland’. De Geschiedenisphilosophie van Oswald Spengler (Leidsche U.M. 1925). blz. 16.

zachtheid. In schone evenmaat van gang, als gelijkgezinde broeders, schrijden reflektie en ontroering voort.' (blz. 37). Men leze de blzz. 36, 96, 97, 111, 126.

Eerlikheid: over Hooft als natuurdichter geeft Poelhekke zijn mening dwars tegen de autoriteit van b.v. Kalff in: 'Het is om er bij te huilen, als we overdenken, wat b.v. een man als Hooft ons had kunnen geven, wanneer niet bij hem, de verrenaissanste, het fijne natuurgevoel dat hij van huis uit bezat, was misvormd en ontaard. Terwijl in zijn oor nog hingen, de naïeve rhythmen van het volkslied, dat zijn kortklare natuursuggesties ook voor zijn oog deed opflikkeren, verminkte hij zijn zuiverste sensaties door wat zijn hoofd als buit - vermeende rijkdom! - had meegebracht uit een gefantaseerde wereld "daarginds". Telkens als zijn zuivere gevoel en zijn zeldzame opmerkingsgave door de eigen natuur getroffen, aan het bewegen gaan, komt zijn "geleerdheid" de betovering verbreken, en in de strijd tussen natuur en onnatuur wint het dan meestal de laatste', (blz. 91 e.v.). En later over Hooft's liefdelyriek o.a. 'Maar de technies ongelooflik bedreven taalartiest zit de dichter Hooft te veel in de weg en verstikt dan diens zuiver gevoel in zijn overdaad van gracieuse pronk. Dan overstelpt hij dat gevoel met wat zijn hoofd aan mytheverbeeldingen elders heeft geborgd, of begraaft het onder een lawine van klanken en klankjes. ..... dezelfde hybridiese vermenging .... die het ons doet betreuren, dat Hooft dat allerinnigste afscheidslied van Brechtge Spieghel, niet geëindigd heeft voor hij daar Venus bij haalde om met Brechtje's waarachtige smartetranen zulk een gekunsteld gegochel te beginnen' (blz. 124).

Bezadigdheid òòk: hoezeer de sociale lyriek klaarblijkelik Poelhekke's liefde heeft, hij aarzelt niet, veel wat als sociale lyriek aangeboden wordt, buiten te sluiten, b.v. '.... de zuiver politieke lyriek. Deze beperking is het gevolg van mèèr dan één overweging. En ....èn omdat de politieke lyriek in het algemeen een veel meer ephemeer karakter heeft. .... Daarbij: men overschatte de direkte invloed der politieke gedichten, ja de dichtkunst in het algemeen op de gebeurtenissen van de dag niet. De kunst is zowel begeleidende uiting als drijvende kracht. Zij weerspiegelt - wat er reeds is .... Al zijn de dichters dikwels hun tijd voor, toch zijn veel van die gedichten, die in de politieke en ekonomiese strijd-van-de-dag gebruikt worden, ja zelfs daar voor bestemd werden, eerder, ik citeer weer Pinthus: "versifizierte Leitartikel", dan poëzie. De zuivere lyricus wordt

wel door de wereld-buiten-hem bewogen, er door gedreven, maar hij brengt niets voort wat niet eerst, met en door zijn ontroeringswaarde, verwerkt is geworden in zijn ziel. Het scheppen van zulke gedichten heeft geen direct utiliteitsdoel, het is de lyriese noodzaak, de zelfbevrijdende psychiese akte der kunst alleen, die hun het aanzijn geeft. Het psychiese element domineert. En het ethiese alleen, doordat het de mensheid wil helpen tot de zegepraal der Idee. Alleen daardoor kan het streven naar het direkte doel gerechtvaardigd worden en het produkt poëzie zijn. Dat is *de* verdienste, uit aestheties en ethies oogpunt samen, waar we hier in een studie over *dichtkunst*, mee te maken hebben .... Alleen die dichtkunst zal voor het forum der kunsthistorie recht op blijvend bestaan hebben, welke buiten de opzettelike, direkte tendenz om, het ontijdelike en buitenstoffelike tot levensbeginsel en doel heeft.' (blz. 150 e.v.).

Wiskundige helderheid: van de schrijver van 'Woordkunst' was niet anders te verwachten. Want dit is een zeer gelukkig samengaan in Poelhekke: naast een diep, fijn inzicht bezit hij een zeer vaste hand bij de indeling van zijn stof. Geleidelik, maar zeker en rustig, brengt hij ons van de primitieve natuurbeschouwing tot de meest vergeestelikte en doordringende natuurlyriek onzer dagen, en 'van dodenklacht tot elegie.' Maar nergens toch ontaardt die strenge indeling in schoolse en dorre opsomming - integendeel: telkens weer schouwt de schrijver, eenmaal op een bepaald punt aangekomen, zover mogelik om zich heen. Dit maakt Poelhekke tot een van de weinigen die over poëtiek *mogen* schrijven. Wie Poelhekke's 'Woordkunst' dan ook vergelijkt met de 'stijlleer' van een andere schrijver, b.v. met wat Rijpma er van geeft in 'Verklarend en grammatisch lezen', zal onmiddellik het enorme verschil inzien.

Wie zich gaarne bezint op de problemen die rijzen bij de poging tot definiëren van kunst en schoonheid, tot indelen van woordkunst in lyriek, epiek, dramatiek, tot begrijpen van de termen subjectief en objectief, romantiek en realisme, expressionisme, impressionisme - wie gaarne peinst over de oorsprong van kunst, van poëzie, van rhythme, van metrum - hij zal dit boek van Poelhekke omniddellik ter hand nemen en het zeker niet onvoldaan beëindigen, - hij zal naar dit reeds jaren geleden aangekondigde werk waarschijnlik met verlangen hebben uitgezien.

Poelhekke deelt zijn werk a.v. in: Lyriek (karakteristiek), Groei (oorsprong en evolutie), Van Dodenklacht tot Elegie (demonstratie dier evolutie), Natuurlyriek, Liefdelyriek, Sociale lyriek, Geloofslyriek. De laatste vier hoofdstukken 'bedoelen te schetsen hoe de lyriek de veelzijdigst denkbare en zuiverste reflex is van het gehele menselike leven.'

Na er op gewezen te hebben, dat een definitie van lyriek 'als uitstorting van het gevoel' ontoereikend is, onderwerpt de schrijver de theorieën van Croce en Bovet aan kritiek, en wijst ten slotte op de theorie van Ermatinger als de meest bevredigende. Ermatinger zoekt in de temperamenten, opgevat als 'Reactionsweisen' het verschil tussen lyriek, epiek en dramatiek. E. onderscheidt degenen die alle gebeuren uitsluitend op zichzelf betrekken: de centripetalen (de lyrici) en de centrifugalen, die dan òf de opeenvolging en verwikkeling der voltooide feiten in hun rustige geest weerspiegelen (de epici) of steeds het conflict naspeuren (de dramatici). Deze indeling opent onderdaad ruime uitzichten. Het subjectieve van den lyricus, zijn dominerend gevoel, zijn onbevangenheid, ligt in dat centripetale opgesloten. 'De zuivere lyriek geeft zich zoals zij is. Zij wikt noch weegt, redeneert noch overlegt, zij spreekt alleen uit, onbevangen, trouwhartig, rücksichtslos .... In haar wijd open ogen vangt zij hunkerend het blauw des hemels op, zonder te vragen vanwáár het. komt, hoè het komt, waartoè het komt. Haar passiviteit is betrekkelik, in zoverre zij niet opzettelik ingrijpt in wat daarbuiten ligt en gebeurt, maar hoe machtiger de zon neerdavert op haar spiegel, hoe feller zij de stralen terugwerpt in het heelal, zonder te vragen waarheen, zonder zich te bekommeren wát zij zullen uitwerken.' (blz. 18).

Maar de peinzende geest gaat onwillekeurig verder, gewaagd speculerend inderdaad, maar zich verbazend over de uitgebreidheid van het probleem. Want: centripetaal en centrifrigaal, dat is: subjectief en objectief. Maar terwijl deze laatste splitsing ons steeds slechts bracht tot lyries en epies, en de dramatiek er buiten bleef, (vaak dan opgevat als half-lyries en half-epies, waartegen onlangs Teirlinck nog met klem protesteerde!), brengt de onderverdeling der centrifugalen de splitsing epiek en dramatiek binnen de gezichtskring. En zijn niet inderdaad epiek en dramatiek nauwer met elkáár verwant dan met het lyriese? Want epiek en dramatiek zijn altijd nauwer aan de realiteit gebonden, zij zijn altijd in zekere mate realisties, het

zij dan impressionisties, ja zelfs futuristies[1] of wel naturalisties, dan wel van een klassieke gestyleerdheid. Maar het lyriese is steeds expressionisties, zij dan zeer individualisties of meer universeel symbolies[2]. En verder denkend komen wij er onwillekeurig toe te denken aan die andere driedelige splitsing, veel beschreven en veel omstredenç romantiek, realisme, klassicisme. En ook hier weer staat de romantiek tegenover de *beide* andere: realisme en klassicisme; zo stelt dan ook de een de antithese: realisme en romantiek[3], de ander: romantiek en klassiek. Onwillekeurig verbinden we dan ook het centripetale temperament met de romantiek, waarvan inderdaad de lyriek, althans het lyriese hoofdverschijning is, het subjectieve, het fantastiese, het gevoelige; maar dat is dan ook de vlucht uit de dingen om ons, het is de hang naar de ruimte, naar het kosmiese, naar het historiese *worden en vergaan*, i.p.v. naar het momentele *zijn*. Zelfs de roman der romantici is altijd min of meer lyries, n.l. wijsgerig. Maar dit centripetale is dan niet alleen de officiële romantiek (± 1750-± 1860) eigen, maar blijkt *het* kenmerkende van het avondland. Het Ik in de Ruimte[4], dat is het motief in heel de grootste Westeuropese kunst: het is in de Arthur-sagen, in ‘Parcival’ en de Graal, in ‘Don Quichote’ en in ‘Hamlet’, in ‘Faust’ en in ‘De Wandelende Jood’, in ‘De Kleine Johannes’ en in ‘Jean Christophe’. En het leeft weer meer en meer op in de herlevende neo-romantiek[5], na de naturalistiese, na de klassicistiese periode. In Nederland b.v. in ‘De Weg van Paul de Raet’ van Eilkema de Roo, en in Van denderen Stort's ‘Kleine Inez’, en heel merkwaardig in Van Moerkerken's zesde en laatste deel van ‘De Gedachte der Tijden’: ‘Habhabalgo’. Het is *de* ‘Faustische’ ziel, die door en ondanks de Renaissancistiese invloeden heen is gegroeid,

1) Zie L.v. Deyssel: ‘Werk der laatste jaren’, blz. 104.
2) Vgl. ook: Adama v. Scheltema: ‘Grondslagen’ IVe Boek. Laatste hoofdstuk.
3) Zie C.v. Bruggen in Gr. Nederland 1916 Maart.
4) Vgl. in de moderne kunst: Ludwig Meidner, Marc Chagall e.a.
5) Van de talloze bewijsplaatsen voor de nieuwe groei van het romantiese slechts deze uit Adama van Scheltema: ‘Het sentimenteele werd door het romantiese overwonnen, gelijk ook thans de tijden weer voor haar rijpen’ (‘Kunstenaar en samenleving’, blz. 473). Vgl. echter Coster's tegenovergestelde mening in de Inleiding van ‘Nieuwe Geluiden’, blz. XIX (Arnhem 1924).

de ‘Faustische’ ziel, waarvan volgens Oswald Spengler de Ruimte het symbool is. En zo wordt het ook duidelik waarom een geest als Poelhelkke, met zijn grote voorliefde voor het eigene, juist de *Lyriek* beschreef - en niet de Epiek of de Dramatiek.

‘De felle bewogenheid der oneindig gevarieerde persoonlikheden, met elk weer zijn grote verscheidenheid van wisselende stemmingen weerspiegelt zich in de ontelbare variaties van de versvorm.’[1)] Daardoor is de lyriek veel rijker aan vormen dan de epiek en dramatiek. Maar al is de lyriek in onrust geboren, toch kan lang na het Erlebnis het vers wel pas zijn voltooiing vinden[2)]. In dit verband wijs ik op de mededeling van Frans Bastiaanse[3)]: ‘Hoe kan dat? Kan men die musikale stemming, die vaak spontaan komt ook in zich wekken en zoo de voorwaarden vervullen, waarop de onbewuste zich verwaardigt uit het mysterie tot ons te komen?

M.a.w. Is het mogelijk het alledaagsche bewustzijn te sluiten en het onderbewuste te openen? Inderdaad is het dat. Zooals de varens sterven in den Herfst - en er blijft niets dan de wortel over - zoo sterft het bewustzijn aan de oppervlakte langzaam af. En zoo is het mogelijk dat de sterkste zomefsensaties door den geest tijgen op het oogenblik, dat de sneeuwjacht slaat langs het venster, en dat omgekeerd de geest is verzonken in den diepsten nacht terwijl buiten de stralendhelle zonnehemel glanst.’ Als voorbeeld noemt Bastiaanse een eigen vers:

‘In het uur dat de lucht nog niet duister is ....’[4)] dat in 1894 begonnen en in 1909 voltooid werd[5)].

De mogelikheid der continuïteit der bezieling verklaart het bestaan der vaak zo ontroerende gedachtelyriek, wat Poelhekke demonstreert aan Henriëtte Roland-Holst's verzen, geboren uit ‘de felle wrijving van heimwee naar de isolatie der overpeinzing en hunkering naar de gemeenschap.’

In het korte hoofdstuk: ‘Groei’ wijst Poelhekke er op, dat de dichter eigen tijd weerspiegelt en der toekomst doet vermoeden;

1) Poelhekke ‘Lyriek’ blz. 22.
2) Id. blz. 35.
3) ‘De Techniek der Pozie’. (Apeldoorn 1918), blz. 7 e.v. Vgl. ook Albert Verwey over Nine van der Schaaf ‘Santos en Lypra’ (Proza I 137 e.v.). (Amsterdam, 1921).
4) Zie Bastiaanse ‘Gedichten’, blz. 52.
5) Men. denke aan sommige verzen van Hooft.

dat dus de lyriek in haar historie zal geven de ontwikkeling der geslachten, stijgend in kultuurwaarde, daar gèèn kultuurwaarde ooit te niet ging; een stijging van onbewust tot uiterst bewust, van het enkelvoudige tot het gecompliceerde. Maar ondanks dat is er toch verwantschap (tot in détails soms) tussen de primitiefste en de meest gecompliceerde lyriek. Daarna gaat de schrijver er toe over een demonstratie dier groei te geven aan de hand van het uitgebreidste en best gecontroleerde materiaal, en wel volgens de theorie van Böckel (die aanneemt dat de oudste poëzie ontstond uit de 'Ruf'), van de ontwikkeling van dodenklacht tot elegie.

Poelhekke kiest geen partij tussen degenen die als oorsprong der oudste poëzie aangeven het arbeidslied (Bücher), of de 'Ruf' (Böckel), dan wel de dans.[1)]. En misschien is dit maar goed ook. 'Het is een ziekelijke behoefte uit één beginsel alles te willen afleiden' zegt Albert Verwey[2)]. Böckel wil alles afleiden uit de '*Ruf*', maar Heinz Werner merkt op, dat het optreden van het rhythme daarin al wijst op een verzwakking van het affekt. Bücher noemt het wezen van poëzie, muziek en dans het *rhythme*; dit aanwezig zijn van het rhythme leidt hij af uit het rhythmies zijn der lichaam-bewegingen, speciaal van het ademhalen; uit gemakzucht - een lustgevoel - werd de arbeid gerhythmiseerd en bij geluidloze arbeid (en ook wel bij klinkende arbeid) dit rhythme door betekenisloze kreten geaccentueerd. Daar juist arbeid noodzakelik aan rhythme gebonden was, dans en zang vrijer waren, is het waarschijnliker dat de eerste pogingen tot rhythmiseren van woorden en lettergrepen bij de *arbeid* ontstonden. Bücher's verklaring is sterk materialisties gekleurd. 'Es ist die energische rhytmische Körperbewegung, die zur Entstehung der Poësie geführt hat, insbesondere diejenige Bewegung, welche wir Arbeit nennen. *Es gilt dies aber ebensowohl von der Form als vom Inhalt der Poesie*' Na *enkele* regels over de inhoud gepraat te hebben gaat Bücher echter onmiddellik verder: 'Wenden wir uns darum sofort zu der formellen Seite unserer Frage als der bei weitem wichtigeren.'[3)] Ik geloof

1) Zie Norbert Jacques 'Natuur en Volk van de Stille Zuidzee', blz. 86: 'De dans stond cultuur-historisch op den drempel, waar uit den dans het tooneel geboren werd'. (Amsterdam 1925). Vgl. Bücher: 'Arbeit und Rhythmus' (1919^5, 417).
2) 'Eenzame Volzinnen' XXIV (Proza, Deel VIII) Amsterdam, 1923).
3) Bücher: 'Arbeit und Rhythmus', blz. 402 (Leipzig 1919^5).

dat hier een punt is waar de verschillende theorieën elkaar raken. Bücher geeft eigenlik meer het ontstaan van het *rhythme*, dus speciaal van de *vorm* aan; Böckel zocht meer naar de primitiefste *inhoud*: de gevoelsuitstorting, de gevoelsuitdrukking en vindt die in de 'Ruf'. Deze 'kreten' zouden dan in de oorspronkelikste vorm *niet* rhythmies geordend zijn. Dat het rhythme stamt uit het physiologiese is wel zeker - of de arbeid het het eerst in de kretenreeks invoerde, of wel de dans of wel de samenzang, zal toch wel mede in verband staan met de streken, die men beschouwt. Er zijn volkeren, die zo 'gelukkig' waren zeer weinig arbeid te behoeven verrichten! Maar hoe het zij: het gaat er ten slotte maar om of men de dichtkunst geboren acht waar een *rhythmies* geordende reeks *betekenisloze* kreten werd uitgestoten, dan wel waar een desnoods *onrythmiese* groep *zinvolle* woorden dienden tot gevoelsuitdrukking. Het eerste beweert Bücher[1)], het laatste ligt, dunkt me, meer in Böckels lijn.

Het vraagstuk is te meer merkwaardig, omdat het up to date is! Men overdenke in dit verband Costers opmerkingen[2)]: 'Zulk een drang naar eerste menschelijkheid moest noodwendig een wijziging in den vorm ten gevolge hebben, De geregelde en traditioneele schema's der metriek schenen voor dit levensgevoel en deze levensbegeerigheid te eng, te strak en kil-bezonnen, Alleen de eindeloos continueerende dynamiek scheen aanvankelijk aan dezen nieuwen drang volkomen te kunnen beantwoorden. In plaats van de metriek: de eindeloze continueering, ... in plaats van het beeld, dat zich harmonisch opwentelt uit het rhythme: het flitsende visioen .... inplaats van dit rhythme zelf: de convulsie, de stoot, de kreet, het ééne woord. - Kortom: op deze wijze wordt de poëzie, wier vorming het werk van eeuwen was, weder tot haar eerste elementen ontbonden.' Dit zou dan slechts denkbaar zijn in de aanvang eener beschaving en aan haar hypotheties einde: 'wanneer alle levenloosheid tot leven verkeerd zou zijn. Maar dan zou de ziel één straal zijn, en het vers één woord.'

Hoe uit de absoluut spontane geïmproviseerde dodenklacht, langs de conventioneler, soms rituele klaagzang, zich de niet meer sociale doch individuele elegie ontwikkelde - Poelhekke

1) Bücher t.a.p., blz. 395.
2) 'Nieuwe Geluiden', Inleiding XXII (Arnhem 1924).

geeft er een boeiende uitleg van. Ik geloof dat dit werk het eerste is dat in Nederland op dit gebied verscheen, en ieder die litteratuur bestudeert of (en!) litteratuur liefheeft dient het te lezen!

Het hoofdstuk 'Natuurlyriek' brengt ons van de primitieve natuurvizie, waar de mens de natuur nog niet zag als buiten zich gelegen, langs het volkslied, waarin de mens de afstand wel ziet, maar toch nog niet tot observatie en objectivering gekomen is, naar de cultuur-natuurlyriek. 'Het onbewust gevoelen der aanwezigheid van het mysterie moet wijken voor het inzichtvolle erkennen. Van de schijn met zijn raadsels, naar de betere kennis met zijn nog grotere raadsels, van mythe tot mystieke natuurdoordringing: dát is de evolutie der natuurlyriek' (blz. 119).

Hoe in de 'Liefdelyriek' twee toppunten bereikt werden - opstijgende vanaf de primitieve erotiek, die de sentimenten zonder reserve uitdrukt - n.l. de nobelste vrouwendienst: dienend de innerlike adel in de uiterlike schoonheid, èn delichamelike en geestelike eenheid van man en vrouw (Vondel!), wordt in het volgende hoofdstuk beschreven.

En dan volgt het langste en zeer interessante hoofdstuk over de 'Sociale Lyriek', die als onderwerp heeft: kritiek op het bestaande. Spanning is er het wezen van: medelijden met de verschopten aanvankelik (Thomas Hood † 1845), maar meer en meer verontwaardiging, haat, opstand; groeiend, door de groeiende tegenstellingen in de maatschappij. En als hoogste uiting het verlangen naar charitas, naar vereeniging der klassen, geloof in 'das Himmelreich auf Erden'.

Onder de sociale lyrici vinden we asceten en cynici; zangers van wereldvrede en van vernietiging; scherpe hekelaars der bourgeoisie en dwepende verheerlijkers van het canaille.

Poelhekke volgt een aantal motieven in hun ontwikkeling en neemt als centraal punt het grootstadsmotief; de grote stad immers is in de 19e en 20e Eeuw overvol van de scherpste tegenstellingen. Prachtige verzen citeert de schrijver, waarin het demoniese van de grote stad wordt uitgedrukt; andere die het fabriekswezen schilderen, weer andere de arbeid van het individu, of het leven der arbeiders, en dat der misdadigers, prostituées, dieven en apachen. Bij dit laatste gedeelte haalt de samensteller liederen aan *van* de 'vernederden', vaak vol galgenhumor. En eindelik beschrijft Poelhekke de strijd in het eigen Ik: het, weifelen tussen droom en daad, het wanhopen aan het eigen geloof. Want een geloof is het inderdaad, dat vertrouwen op een geluk-

kige mensheid, een geloof met ‘genade’, en heiligen, en martelaars, profeten en twijfelaars, vol hoon en spot en blasphemie vaak tegenover ‘ongelovigen’ i.c. het Christendom!

Als de ruimte het gedoogde, zou het de moeite lonen, mogelikheden aan te wijzen voor een geïllustreerde herdruk: hoe zou dit hoofdstuk speciaal zich weerspiegeld vinden in de beeldende kunst![1)] Want al die motieven, we vinden ze in de beeldende kunst terug. Daar zijn verwantschappen aan te wijzen tussen Hood en El. Barrett Browning en Hogarth, Cruikshand; tussen Adolf Schultz en Daumier; de charitas, we vinden ze bij van Gogh en Millet; het cyniese bij Gavarni en T.T. Heine; dit cynisme met diep gevoel gemengd bij Steinlen, de tijdgenoot van Aristide Bruant; het bittere, medelijdende gevoel zonder eenige romantiese schijn: Speenhof èn Forain getuigen er van, ook Wereschtschagin en Georg Grosz; het demoniese van het grote stadsleven: naast Heym, Lech en Verhaeren staan hier Toulouse Lautrec en Boccioni; de prostituée: van Collum en Dop Bles, Willette en Steinlen kennen dit motief; de ellende der proletariërskinderen: Jan Toorop, Käte Kollwitz weten het uit te beelden[2)].

Een hoofdstuk ‘Geloofslyriek’, zowel beschouwend de twijfel en de negatie als de aanvaarding, besluit dit prachtige boek, waarvoor wij de schrijver dankbaar mogen zijn.

1. Maart 1925.
W.L.M.E. VAN LEEUWEN.

1) Vgl. Just Havelaar: ‘Het sociaal conflict in de beeldende kunst’ (Haarlem 1920).
2) Zie b.v.A. Springer: ‘Handbuch de Kunstgeschichte’, V (Stuttgart 1921).

Aankondigingen en mededelingen.

Nieuwe tekstuitgaven voor studie en schoolgebruik. Het eerste en tweede deel van Huygens' *Koren-Bloemen*, oorspronkelik door Van Vloten in het *Pantheon* onvoldoende uitgegeven, werd in 1893 door de Huygens-kenner H.J. Eymael grondig herzien. Onlangs verscheen een derde uitgave, waaraan Dr. J. Heinsius veel zorg besteed heeft[1)], door verbeteringen en aanvullingen. Door groter formaat en groter lettertype ziet deze uitgave er veel aantrekkeliker uit dan de vorige.

Dr. A.J. de Jong gaf in de reeks *Nederlandsche Schrijvers* fragmenten van *Een viertal Dichters en Prozaschrijvers uit de Vroeg- Renaissance*[2)], nl. Jan van der Noot, Carel van Mander, Coornhert en Spieghel. Behalve een algemene *Inleiding* geeft de schr. bij elk van de auteurs een beknopte inleiding. Hoewel de fragmenten in het bestek van dit boekje uiteraard te klein zijn om deze renaissancisten volledig te karakteriseren, zal de uitgave aan menigeen welkom zijn, omdat de boeken waaruit geput werd niet binnen ieders bereik komen. Bovendien geven de voetnoten veel nuttige ophelderingen en woordverklaringen, bij deze moeielike teksten onmisbaar. Als hulpmiddel voor de studie van onze zestiende-eeuwse letterkundige taal hadden we deze teksten liever bewerkt gezien naar de beproefde methode van de *Zwolse Herdrukken*, met de splitsing van breder aantekeningen achterin en beknopte woordverklaring in een glossarium. Dat de voortzetting van de Herdrukken voorgoed belemmerd schijnt te zijn door de krisistijd en door de konkurrentie van uiterlik aantrekkeliker uitgaven, blijven wij in het belang van onze taalstudie betreuren.

Als vierde deel van de *Lyceum-Herdrukken* verscheen *Vondel's Joseph in Dothan en Jeptha*, in verkorte vorm uitgegeven door Dr. Ph. A. Lansberg[3)]. De uitgever deelt mee dat ‘het aantal weglatingen sterk verminderd is’, en dat ‘het bezwaar uit den weg geruimd is, dat alexandrijnen waren afgebroken en op denzelfden regel vervolgd werden met het tweede deel van een andere.’ Een bijlage bevat twee fragmenten uit Duitse vertalingen van Jeptha, terwijl een aantal fraai uitgevoerde afbeel-

1) Zutphen, W.J. Thieme 1925. Prijs ƒ 2.20, geb. ƒ 2.80.
2) Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1925. Prijs ƒ 1.25.
3) Groningen, J.B. Wolters, 1925. Prijs ƒ 1.60.

dingen uit de toneelvertoning de tekst versieren. Wie Vondel's taal goed wil verstaan, zal aan de spaarzame en niet altijd nauwkeurige taalkundige verklaring niet genoeg hebben en dus de volledige uitgaven dienen te raadplegen.

In Meulenhoff's *Bibliotheek van Nederlandsche Schrijvers* gaf Dr. B.G. Halberstadt een geïllustreerde bundel *Gedichten uit de* 16*de* en 17*de eeuw*, bestemd voor het onderwijs. Ook hier is de taalkundige toelichting grotendeels aan de leraar overgelaten. Waarvoor dan de sporadiese woordverklaring dient, is ons niet duidelik, want wie het boekje zonder deskundige hulp leest, wordt er slechts schijnbaar door geholpen.

Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal. De verschijning van de zesde druk, die in 1924 voltooid werd, viel samen met de huldiging van de nederige geleerde te Sluis, die ruim een halve eeuw geleden zijn beste krachten aan dit werk besteedde. Als we het bescheiden boek in klein formaat, dat van 1872-'74 uitkwam (eigenlik al een volledige omwerking van een ouder woordenboek, door J.M. en N.S. Calisch), vergelijken met het lijvige boekdeel van 1924, dan begrijpen we, hoeveel arbeid er in de opeenvolgende uitgaven verscholen ligt. De vordering van het Leidse *Woordenboek* was natuurlik een krachtige en onmisbare steun, maar ook waar dit, in de oudere delen, niet meer op de hoogte van de tijd was, diende het aangevuld te worden. De nieuwe bewerker, P.J. van Malssen Jr., zocht daartoe voor Zuid-Nederland aanvankelik steun bij Prof. C. Lecoutere, en later bij een ongenoemde ‘Vlaamsche taalkundige’. Techniese woorden op militair en juridies gebied werden zorgvuldig herzien. In hoofdzaak hield hij zich aan Van Dale's oorspronkelik drieledig programma: ‘de meest gebruikelijke woorden en spraakwendingen’, de ‘bastaardwoorden die of reeds het burgerrecht hebben verkregen of vrij algemeen worden gebezigd’ en ‘de meeste kunstwoorden’. Door uitbreiding van de tweede groep gaf het steeds zeer nuttige verklaringen van vreemde woorden. Het aanvankelik puristies doel - Van Dale' wilde, evenals M. de Vries, waarschuwen tegen ‘ingewortelde germanismen’ - kwam daardoor in het gedrang. Wanneer nu nog Van Malssen wil wijzen ‘op vaak voorkomende fouten tegen onze zoo schoone moedertaal’, dan rijst de vraag of dergelijke verspreide waarschuwingen wel op de weg liggen van de moderne lexicograaf. Voor de ‘kunstwoorden’ zal niemand een groot woordenboek

kunnen ontberen, en met die behoefte heeft de tegenwoordige bewerker rekening gehouden. De taalkundige zal het ook op prijs stellen als hij het niet vergeefs opslaat voor gewestelike woorden en uitdrukkingen. Het is bekend dat Van Dale reeds vrijwat woorden, in 't biezonder uit zijn eigen streek, opnam. Voor zijn opvolgers ontstond de moeielikheid, hoe ver ze hem op die weg zouden volgen, want een algemeen woordenboek kan, niet tegelijk een algemeen dialecticon zijn. In één opzicht stelt Van Dale de taalkundige wel eens teleur: de onbepaalde term ‘gewestelijk’ zou hij liefst wat nader bepaald wensen. De tegenwoordige bewerker heeft dat bezwaar gevoeld, wanneer hij zegt: ‘Op te geven, waar de dialectische woorden en uitdrukkingen gebruikt worden, zou te veel plaats innemen; aan vage of halve aanduidingen heeft men niet veel’. Nu door de term ‘Zuidnederlands’ toch reeds een splitsing gemaakt wordt, zou een enkele aanduiding als ‘Zeeuws’, ‘Zuid- of Noord-Hollands’, ‘Gelders’ e.d. de gebruiker toch al op weg kunnen helpen, en verdere nasporing vergemakkeliken. Intussen, Van Dale en zijn opvolgers streefden er allereerst naar, het grote publiek een betrouwbare vraagbaak te verschaffen, en daarin zijn ze - dank zij de voortdurende zorg - goed geslaagd.

Dat gelijktijdig de zorg voor Koenen's Woordenboek aan een bevoegd en ijverig geleerde als Dr. J. Endepols toevertrouwd is, kan wederzijds een prikkel blijven om de praktiese woordenboeken voor het hedendaagse Nederlands op een hoog' peil te houden.

‘*Aesthetisch*’ *of* ‘*Puriteinsch*’. Dit is de titel van de redevoering die Dr. J. Wille de 30ste Jan. l.l. uitsprak bij de aanvaarding van het hoogleraarschap in de Nederlandse taal- en letterkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.[1)] In een wel wat overladen betoog beschouwt hij het dilemma dat hij in de titel stelde, in verschillend verband. Eerst worden de opkomende stromingen in de Duitse litteratuurwetenschap behandeld, waaruit blijkt dat allerwege de wereldbeschouwing de grootste factor wordt bij de studie der dichtkunst; in het tweede gedeelte volgt de toepassing daarvan op de Engelse puriteinse litteratuur, in 't biezonder op Milton. Het derde gedeelte gaat over het karakter van onze Nederlandse literataurrgeschie-

1) In druk verschenen bij H.H. van Bottenburg, Amsterdam.

denis, dat in hoofdzaak anti-puriteins geweest is. Ten slotte gaat de spreker na wat men voornamelik de Puriteinen verweet en wat ‘de wezenlike verhouding der Nederlandse Gereformeerden was tot de letteren, inzonderheid in onze gouden eeuw’. Zijn eindoordeel is, dat het Christelik leven de schoonheid niet verlochent, maar stijl en schoonheid bezit ‘naar eigen trant en eigen leven’, en dat dus puriteins en aestheties geen tegenstellingen zijn.

Uit de tijdschriften. (Maart-April).

De Gids. April. Laurens van der Waals waardeert in *Het proza van Aart van der Leeuw* ‘het proza van een dichter’. - D.C. Hesseling bespreekt de *Inleiding tot die studie van Letterkunde*, door P.C. Schoonees en J.R.L. van Bruggen.

De Nieuwe Gids. Maart. W. Kloos verkondigt zijn mening over *Albert Verwey, professor*: hij acht de inaugurele redevoering ‘een gelukkig debuut’, zonder er verder veel van te zeggen.

Groot-Nederland. Maart. Jan Walch beoordeelt verzen van S. Bonn en van J.W.F. Werumeus Buning.

April. De tweede *Achttiende-eeuwer* die J. Walch opnieuw naar voren wil brengen, is *Poot*, een ‘waarachtig dichter’, wiens werk een nauwkeuriger studie en schifting zou verdienen, in ‘het besef dat een dichtertalent alleen naar het beste zijner voortbrengselen rechtvaardiglijk wordt gemeten.’

Stemmen des tijds. April. Ph. A. Lansberg zegt *Iets over de letterkundige waarde van* ‘*de Evangelische Gezangen*.’ Ter aanvulling van Bronsveld's boek wil hij onderzoeken ‘in hoeverre - afgezien van de klassieke stof en inhoud der Gezangen - ook de vorm door den loop der tijden zijn schoonheid behoudt.’ Zijn konklusie is, dat ‘een nauwgezette herziening, althans wat de letterkundige waarde der gedichten betreft, gewenscht is.’ - In de rubriek *Leestafel* bespreekt M.J. Leendertse het laatste boek van Frederik van Eeden: *Geroepen of verkooren*?

De Stem. April. Dirk Coster wijdt een beschouwing aan de *Jong-Katholieke Poëzie*, waarin hij o.a. de jonge dichter Schreurs,

door Gerard Brom geprezen, tegen de afbrekende kritiek van Dr. Moller in bescherming neemt.

Elseviers Maandschrift. April. Onder de boekbesprekingen o.a. *Het Doornige Pad*, van Jo van Ammers-Küller, door D. Th. Jaarsma.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. April. A. Reichling schrijft een zeer waarderende beschouwing over *De sirkel*, een bundel verzen van Henri Bruning.

Het Boek. M.E. Kronenberg beschrijft: *Een uitgave van Jan van den Dale, De Ure van der doot, van c.* 1516, terwijl tot nu toe de uitgave van 1543 als de oudste werd beschouwd.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XLIV, afl. 1. G.E. Opstelten publiceert *Staring's lofrede op C. Huygens*, die onuitgegeven in het archief van de familie Staring berustte. - W. de Vries stelt de vraag: *Zijn de verkleiningsuitgangen met j en met ie uit Holland naar elders gekomen*? Tegenover de opvatting van Kloeke verdedigt hij de stelling dat dit verschijnsel ‘vanouds in ons land zeer verbreid was, en geen uiting van speciaal Hollandse fonetiese neigingen.’ - G.G. Kloeke antwoordt met een wedervraag: *Zijn er reflexen van Hollandsche expansie in de huidige Nederlandsche dialecten waar te nemen*? Hij hoopt weldra aan te tonen, dat de tegenwoordige dialektgeografie daarop een bevestigend antwoord geeft. - S. Eringa onderzoekt in zijn *Walewein-studies* de motieven van de Mnl. Walewein, op grond van de internationale Artur-sagen. Zijn doel is, aan te tonen dat de Walewein geen ‘avontuurroman’ is, maar een symbolies karakter draagt, zodat de bonte avonturen ‘ten doel hebben, de grondgedachte van de roman te ontwikkelen en te verduideliken.

Neophilologus X, afl. 3. H.G. Martin besluit zijn opstel over *De gevallen van Telemachus par Sybrand Feitama*. In de eerste uitgave vindt hij veel techniese tekortkomingen in woordgebruik en versbouw; de tweede uitgave is verbeterd, maar in sommige opzichten verslechterd. Het eindoordeel luidt ongunstig: ondanks de vorm is dit gedicht minder poëties dan het proza van Fénélon. Ten slotte overziet de schr. het gunstig oordeel van de achttiende-eeuwers en de vernietigende kritiek van de latere beoordelaars. - Th. Absil geeft het laatste gedeelte van zijn studie over *Sprache und Rede*, naar aanleiding van De Saussure's *Allgemeine Sprach-*

wissenschaft. - In een beschouwing over de *Bezwaren en gevaren bij het vertalen van het Nieuwe Testament* merkt D.C. Hesseling o.a. op, dat bij de modernisering van de Staten-vertaling niet gelet werd op verouderde woorden als “verzoeking”, “ergeren”, die in zeventiende-eeuwse taal heel iets anders betekenen dan nu.

Leuvensche Bijdragen XVI. Bijblad, afl. 4. A. Boon bespreekt de *Westeuropeesche Letterkunde* van G. Kalff; L. Grootaers de *Spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* van A. de Cock.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Des. In een uitvoerige rede herdacht Omer Wattez *Emanuel Hiel, bij de vijf en twintigste verjaring van zijn overlijden*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Jan.-Febr. Fr. Th. Horsten verzamelde uit de *Berechten* van Vondel's treurspelen gegevens voor de verhouding van *Vondel en* “*d' oude wijse Heidenen*”, d.w.z. de schrijvers van de klassieke oudheid. - H. Linnebank besluit zijn bespreking van Walgrave's boek over *Guido Gezelle* - D.A. Stracke meent *Deken Herman uit den Reynaert* te kunnen aanwijzen, als een Premonstratenser uit het bisdom Terrenborcht, die ± 1150 stierf. - P.J.J. Diermanse maakt een uitvoerige *Vergelijking tusschen Vondel's Hymnus over de Scheepvaert en zijn Het Lof der Zee-vaert*, naar inhoud en geest, als spiegel van Vondel's ontwikkeling.’ - H.J. Endepols bespreekt Walch's *Studien over litteratuur en tooneel*. - W.J.M.H. Berden schrijft over de uitdrukking *Een uiltje knappen* (*vangen*). - H. Linnebank bracht in een artikel *Het gezelschap van de puntletters* nieuwe gegevens bijeen uit de laatste tijd. - De aflevering besluit met een lange reeks boekbesprekingen.

De Vlaamsche Gids. April. Franz de Backer bespreekt in de rubriek *Hollandsche Letteren* o.a. werk van Charles van Iersel (*Izdubar Tamara Nasarowa*), Eigenhuis (*De Dijk*) en Herman de Man (*De Eenzame*); verder Kalff's *West-Europeesche Letterkunde*.

Vlaamsche Arbeid. Maart. Het opstel *Vlaamsche dichtkunst* van Paul van Ostayen behandelt twee dichtbundels: *Grafrijmpjes voor onze gesneuvelde jongens* van Pater Mortier, die hij als dichter waardeert, en *Apostel, verzen aan en over Dr. August Borms* door Geert Pijnenburg, die hij ‘lyries zwak’ acht.

Opgang. April. Paul Vreeland geeft het eerste gedeelte van een opstel over Vermeylen's *Wandelende Jood*.

Tydskrif vir Welenskap en Kuns. Jan. D.B. Bosman handhaaft in een artikel *Oor grammatika en nog* wat zijn bezwaren tegen de spraakkunst van Bouman en Pienaar, in het biezonder tegen de logiese indeling en de definities van de woordsoorten.

Den Gulden Winckel. Jan. Deze jaargang, in verjongde gedaante, opent met een vraaggesprek met *Geerten Gossert*, waarin hij, soms paradoxaal, zijn meningen over kunst en maatschappij, en over zijn eigen dichtkunst, verkondigt. - Reimond Herreman schrijft over *Jan van Nylen*. - Gerard van Eckeren's *Kroniek van het Proza* is gewijd aan de *Overpeinzingen van een bramenzoeker* door R.N. Roland Holst. - De *Kroniek der Poëzie* van Jan Greshoff, de nieuwe redakteur, begint met *Een woord ter inleiding*.

Febr. Het vraaggesprek (door G.H. Pannekoek Jr.) geldt deze keer Felix Timmermans. - Uitvoerig en waarderend beoordeelt Jan de Vries de studie van Frans Coenen over *De Tachtiger Beweging*. - De Prozakroniek behandelt W. Elsschot, Ina Boudier-Bakker en Alie Schmeding; de Kroniek der Poëzie de bundel *Om de stilte* van H.W.J.M. Keuls.

Maart. Pannekoek's vraaggesprek is gericht tot de jonge dichter Albert Besnard. - Gerard van Eckeren bespreekt o.a. het jongste werk van F.V. Toussaint van Boelaere en om Carry van Bruggen.

April. Pannekoek ondervroeg de Katholieke essayist L.J.M. Feber, in het biezonder over zijn ontwikkeling en over zijn opvattingen omtrent de dramatiese kunst. - Gerard van Eckeren bespreekt krities de *Geestelijke Peilingen* van de Vlaamse criticus Karel van den Oever. - J. Greshoff beoordeelt de laatste bundel (*Verschijningen*) van de dichter. Jan Prins.

Museum. April. G.J. Hoogewerff bespreekt de bloemlezing uit *Stalpaert van der Wielen*, door Knippenberg. - J.G. Talen prijst Wellander's *Studiën zum Bedeutungswandel im Deutschen*.

De Bibliotheekgids. April. Aart van der Leeuw bespreekt de rede van Albert Verwey: *Van Jacques Perk tot nu*.

C.D.V.

De nominale klassifikatie in het Nederlands[1)].

Wanneer ik de vrijheid neem uwe belangstelling te vragen voor de nominale klassifikatie in het Nederlands, dan is dit niet omdat ik mij verbeeld verrassende ontdekkingen te hebben gedaan op nederlands taalgebied, maar alleen omdat - ondanks het vele wat reeds over dit onderwerp geschreven en gesproken is - het mij niet onnuttig toescheen, het nederlandse genusvraagstuk voor u in een algemener taalkundig verband te plaatsen.

Ofschoon verschillende uitspraken in deze voordracht steunen op diepergaande studie van de ons bekende klassifikatie-systemen, doen wij daar niet telkens uitdrukkelik van blijken. Overigens zullen wij ons zoveel mogelik tot het Indogermaans beperken, en zelfs daarvan slechts zoveel biezonderheden vermelden, als volstrekt noodzakelik zijn om - tot besluit van onze beschouwingen - het genusverschijnsel in het Nederlands juister te kunnen beoordelen.

Onder nominale klassifikatie verstaat men de groepering der substantieven die formeel gereflekteerd wordt, hetzij in het substantief zelf, hetzij in bijbehorende woorden. Vooreerst kan het substantief zelf de drager zijn van de groeperings-eksponent, en wel in de woordvorm òf in een buigingsvorm. De groepering der nomina kan echter ook z'n formele uitdrukking vinden in andere woorden die op het substantief betrekking hebben: artiekel, pronomen, adjektief, numerale, verbum. Elke taal volgt hierin een eigen systeem.

In het Awaries, een noordkaukaziese taal, ondergaan zelfs enkele bijwoorden en voorzetsels affiksale veranderingen naar gelang ze bij nomina uit de verschillende klassen behoren. Dat de telwoorden op de nominale klassen reageren, is een vrij gewoon verschijnsel, met name in allerlei Indianentalen der drie Amerika's. Veel talrijker nog zijn de talen, waarin de nominale klassen en de vormen van het verbum overeenstemmen. In het Indogermaans evenwel is de kongruentie bijna uitsluitend beperkt tot de artiekels, de pronomina en de bijvoeglike woorden.

1) Voordracht, gehouden op het elfde Nederlandse Filologenkongres te Groningen (1925).

Uit de geschiedenis van alle indogermaanse talen blijkt, dat de lotgevallen van de nominale groepering innig samenhangen met de lotgevallen der kongruentie. De meeste taalgeleerden noemen het weifelen, het samensmelten, het verdwijnen van het drie-klassen-systeem mannelik-vrouwelik-onzijdig, een gevolg der defleksie. Men zou deze vrij algemene opvatting aldus kunnen weergeven: Wanneer door fonetiese oorzaken het drieledige kongruentie-systeem tot een tweevoudig vormenstelsel samensmelt, dan volgt hieruit dat het aantal nominale klassen van drie op twee teruggaat. Wanneer door fonetiese oorzaken de vormverschillen der kongruerende woorden geheel en al worden uitgewist, dan heeft deze vormennivellering eveneens het verlies der gehele nominale klassifikatie ten gevolge. De nominale groepering volgt stap voor stap de morfologiese wisselingen der kongruerende woorden.

Alhoewel deze mening gesteund wordt door het gezag van uitstekende taalgeleerden, zijn wij van oordeel dat ze in haar algemeenheid niet te aanvaarden is, daar oorzaak en gevolg verwisseld worden. Ongetwijfeld bestaat er verband tussen defleksie en genusverloop; de primaire verhouding tussen beide verschijnselen zouden wij evenwel aldus willen formuleren: Wanneer en voor zover in het kollektieve taalbewustzijn de nominale klassen ophouden psychologiese kategorieën te vormen, zullen als gevolg hiervan ook de kongruentie-eksponenten verzwakken of verdwijnen. Zolang echter in het taalbewustzijn bepaalde nomina een vastomlijnde groep uitmaken, zal daarvan ook in de taal op enige manier formeel blijken, hetzij in één hetzij in meer dan één eksponent.

Wat deze meerheid van eksponenten betreft, zij slechts aan het volgende herinnerd. In ons taalgevoel is de alles beheersende kongruentie der Bantoetalen een te-veel. Het ontbreken der kongruentie bij numeralia en verba in de indogermaanse talen wordt door ons niet als een tekort gevoeld. Maar, al is het indogermaanse kongruentie-systeem beperkter dan dat van veel andere talen, hiermee is nog niet het uiterste onmisbare minimum bereikt. Immers er bestaan veel talen en taalgroepen die wel nominale klassen en toch geen kongruentie kennen. Ik noem slechts het Middelperzies, waarin het meervoudsuffiks de jongere groepering der substantieven naar levend-levenloos aangeeft.

Om het verloop van het genus beter te kunnen beoordelen, is het nodig met een enkel woord over defleksie, en iets uitvoeriger

over oorsprong en wezen der nominale groeperingen te spreken.

Zoals men weet, zijn in de meeste moderne indogermaanse talen de fleksie-verschijnselen grotendeels verdwenen. W i l h e l m H o r n heeft de verdienste de verhouding tussen Sprachkörper en Sprachfunktion in het juiste licht te hebben gesteld. Wel werden de hoofdgedachten van Horn reeds door enkele voorgangers uitgesproken, maar hij was de eerste die deze ideeën konsekwent uitwerkte en uitvoeriger met bewijzen staafde. Hij legde zijn mening vast in deze drieledige konkluzie: een woorddeel dat zonder funktie geworden is, verdwijnt of verzwakt; een woorddeel waarvan de funktie verminderd is, verzwakt; een woorddeel waarvan de funktie z'n volle kracht behoudt, blijft onverzwakt of wordt zelfs versterkt.

Buigingsklassen zouden gebleven zijn, wanneer deze formantiese verschillen werkelike psychologiese onderscheidingen objektiveerden. Eveneens zouden kazusverschillen zich gehandhaafd hebben, wanneer niet andere uitdrukkingsmiddelen - klemtoon, woordorde, analyze - de naamvalseksponenten hadden overbodig gemaakt. In deze gevallen is het verdwijnen der fleksievormen het gevolg van hun funktie-verlies. Al die vormverschillen zijn overtollig, òf omdat in het taalbewustzijn er niets meer aan beantwoordt, òf omdat hun funktie door iets anders is overgenomen.

Dit alles nu geldt niet alleen van naamval- en deklinatiesynkretizering, maar ook van de reduktie en opheffing der formele groeperingsverschillen. Het nominale klassifikatiestelsel, aldus herhalen wij, zou in de indogermaanse talen als systeem niet vervormd zijn, wanneer de substantieven door het kollektieve taalbewustzijn nog in drie reële psychologiese kategorieën onderscheiden werden.

Het zal voorlopig, wellicht altijd onmogelik blijven, om met zekerheid vast te stellen, hoe de nomina oorspronkelijk werden gegroepeerd. Was het volgens één der ons tans nog bekende klassifikatie-systemen? Of zijn al deze stelsels reeds reïnterpretatie-produkten van nog weer andere verdwenen groeperingsystemen? Op het Indogermaans toegepast: is de driedeling mannelik-vrouwelik-onzijdig een oorspronkelike klassifikatie, of een omvorming, een reïnterpretatie van een andere indeling?

Deze laatste vraag vooral zouden wij op dit ogenblik zo graag juist willen beantwoorden. Weliswaar wijzen alle taalkundige gegevens erop, dat het indogermaanse drie-klassen-systeem een

jongere omvorming is van een uitgebreider stelsel, maar volstrekte zekerheid ontbreekt. Wij laten deze mening dan ook verder buiten onze beschouwingen, daar wij niet in de fout willen vervallen, om onze konkluzies op onbewezen premissen te bazeren.

De indogermaanse groepering, hoe dan ook ontstaan, is zeker op een of andere manier met de sekse in associatie getreden. Daaruit volgt echter geenszins dat het genus zich uit de sekse moet ontwikkeld hebben. De taalkundige feiten maken het wederom veel waarschijnliker, dat deze associatie pas sekundair heeft plaats gevonden. Immers alleen in deze laatste veronderstelling kunnen alle taalkundige gegevens zonder moeite verklaard worden. Het spreekt van zelf, dat de gangbare termen maskulinum-femininum-neutrum, niets bewijzen aangaande het oorspronkelike karakter van het genus.

Hoe nu beschouwen wij de primaire verhouding tussen de nominale klassen en hun formele eksponenten? Volgens ons zijn de klasse-indices, zowel bij de substantieven als bij de kongruerende woorden, niet de oorzaak maar het gevolg der nominale groepering. Toch willen wij hiermee allerminst de taalkundige ontwikkeling in al de verscheidenheid van een reeks eeuwen simplisties voorstellen. Wanneer wij bij de nominale groepering de woordbetekenis primair en de woordvorm sekundair noemen, dan hebben wij daarbij de oudste toestand op het oog. Het kan immers aan geen redelike twijfel onderhevig zijn, dat de oorspronkelike indeling der substantieven uitging van de werkelikheid der dingen, zoals die door de menselike psyche werd gezien en gewaardeerd.

Vooral in een primitiever menselike maatschappij weerspiegelen zich de sociale, kulturele, magies-religieuze toestanden in de kollektieve opvattingen en uitingen der nog meer homogene gemeenschap. De nominale groepering was er een refleks van de mentaliteit der sprekers. Veranderingen van de kultureel-sociale verhoudingen gingen noodzakelik met mentale veranderingen gepaard. Werden de dingen evenwel psychologies anders beschouwd en gewaardeerd, dan moest de taalkundige groepering der nomina hiervan vroeger of later de terugslag ondervinden. In eerste oorzaak zijn alle ingrijpende taalveranderingen van ethnopsychologiese aard.

Wanneer op deze wijze een nominale groepering wordt gereïnterpreteerd m.a.w. wanneer een geheel of gedeeltelik nieuw klassifikatiesysteem ontstaat, wijzigen ook alle of sommige klasse-

eksponenten hun vroegere funktie. De opvatting der sprekers verandert echter niet in eens, slechts geleidelik vervangt een nieuwe zienswijze een bestaande. Maar elke innovatie van psychologiese kategorieën vereist allerhande verschuivingen en wijzigingen in het oude systeem, dat voor en na geheel verbrokkeld wordt, en door de analogie tot een nieuw stelsel wordt omgebouwd. De veranderingsgeschiedenis van elke taal is voor een groot deel nivelleringsgeschiedenis.

Welnu juist doordat bij reïnterpretatie de oorspronkelike symmetrie tussen inhoud en vorm verloren gaat - de oude formele eksponenten worden immers niet in eens door een nieuw stel vormen vervangen - krijgt bij de opbouw van het latere systeem ook de vorm klassificerende invloed. Alle talen leveren hiervan ontelbare voorbeelden. In bepaalde gevallen kan zelfs het formele het semantiese geheel gaan overheersen. Daar nu in het historiese Indogermaans de oorspronkelike semantiese groeperingsmotieven langzamerhand uit het kollektieve taalbewustzijn verdwenen, zonder dat nieuwe algemene psychologiese kategorieën hun plaats innamen, is de nominale klassifikatie zo goed als geheel iets zuiver formeels geworden. Maar, gelijk wij reeds zeiden, formele onderscheidingen die niet meer steunen op psychologiese betekenisgroepen, zullen ten slotte verworden en verdwijnen. Dat nu toch, èn bij de deklinaties, èn bij de naamvallen, èn bij de nominale klassen, nog zoveel niets-betekenende overtollige vormen en onderscheidingen zijn blijven voortbestaan, is slechts het gevolg van psychiese inertie en vasthoudendheid aan een taalkundig systeem, waarmee de mentaliteit der sprekers geheel één geworden is, en waarvan deze vaak niet dan met grote moeite kunnen vrijkomen.

Wanneer echter de nominale groepering geheel losgeraakt is van zijn psychologiese bazis, begint meestal het gebruik der klasse-eksponenten onvast te worden, te veranderen, te verdwijnen. Deze weifelingen en wisselingen zijn soms van aksidentele aard, zodat slechts losse woorden hun genus wijzigen, maar dikwels ook verandert het ganse groeperingsysteem als zodanig. Terwijl wij ons nu, wat dit laatste betreft, bij het Oerindogermaans en zijn voorstadia met gissingen moesten tevreden stellen, hebben wij voor het historiese Indogermaans volle zekerheid. Hier zien wij het reïnterpretatie-verschijnsel in volle werking. Enkele typerende voorbeelden mogen dit aantonen.

In het Armenies is de oude genusonderscheiding gans ver-

dwenen. Dit is vooral daarom zo merkwaardig, omdat hier de verschillende deklinatie-klassen, met name die der *o*- en *a*-stammen, in de buiging duidelik onderscheiden zijn gebleven, zowel bij substantief als bij adjektief. In het Osseties, het Koerdies en in bijna alle andere iraanse talen ging eveneens de indogermaanse groepering verloren. Zolang men evenwel niet de volle beschikking heeft over voldoende geografiese, historiese, ethnologiese, anthropologiese gegevens, kan niet met zekerheid worden vastgesteld, welke omwentelingen van kulturele en sociologiese aard de oude nominale klassen bij zo talrijke aziatiese stammen in zo korte tijd radikaal vervormden. Biezondere aandacht verdient dat in twee iraanse talen - het Schighni een Pamir-dialekt, en het Afghanies - de onderscheiding mannelik-vrouwelik gebleven is.

In verschillende der genoemde talen is na het verdwijnen van het oude indogermaanse stelsel een nieuw systeem levendlevenloos opgekomen. Deze klassifikatie wordt o.m. aangetroffen in talrijke armeniese dialekten, in het Osseties, het Gabri, het Middelperzies. In de meeste Zigeunertalen verenigde zich deze nieuwe groepering met het mannelik-vrouwelik der oude indeling. Ook in het Singhalees, dat wij voor een ariese taal houden, is de klassifikatie levend-levenloos verbonden met overblijfsels van het vroegere mannelik-vrouwelik.

Eenzelfde vermenging van twee systemen vond plaats op slavies gebied. In het Russies, waar de oude driedeling niet alleen behouden bleef, maar zelfs veel sterker in een drievoudig buigingstelsel werd gedifferentieerd, verenigde zich op uitgebreide schaal de nieuwe groepering levend-levenloos met het oude klassifikatiesysteem. Al ging het Pools hierin niet zover, deze taal ontwikkelde nog weer een derde stelsel: een genus personale masculinum. Met deze derde groepering verbondzich een uitgebreid kongruentiesysteem, waardoor het Pools onder de slaviese talen een biezondere plaats inneemt.

Zo zouden uit het Balties, het Germaans, het Kelties, het Romaans, de gekreolizeerde talen nog allerlei gelijksoortige en afwijkende voorbeelden zijn aan te halen van klassifikatie-vervormingen. In elke indogermaanse taalgroep is de nominale groepering aan gestadige verandering onderworpen, in zeer veel talen moest het oude systeem door reïnterpretatie voor een geheel of gedeeltelik nieuw systeem wijken.

Het zij ons echter geoorloofd even op een niet denkbeeldig

gevaar te wijzen. Wij brachten zo even de verandering der nominale groepering in verband met de sociaal-kulturele wisselingen der menselike maatschappij. Hieruit mogen geen overdreven en verkeerde konkluzies getrokken worden. Men is zo geneigd, om de archaïstiese fleksie bijv. van de slaviese talen, en meer nog de archaïzerende tendens aldaar in de jongere groepering en kongruentie voor een gevolg te houden van kulturele achterlikheid.

Maar, was ook het Grieks niet archaïsties, en was het taalsysteem der oude Grleken niet ver ten achter bij hun hoogstaande kultuur? Of omgekeerd: hield de kultuur der Letten en Litauers misschien gelijke tred met die der Romaans- en Kelties-sprekende volken, omdat in hun talen het neutrum gelijkelik verdween? En, waarom ontstond in het Pools het nieuwe archaïstiese kongruentie-systeem volgens genus personale masculinum tegenover alle andere nomina juist in de eeuwen dat Polen de volle beschavingsinvloed onderging van West-Europa? In zulke gevallen lopen taalverandering en kultuurverandering geenszins parallel. Hoe is dit te verklaren?

Wanneer ondanks de diepe invloed van West-Europa met zijn talen van een sterk afwijkende struktuur en mentaliteit, ondanks de aanpassing van het poolse kultuurleven aan dat der westeuropese volkeren, het Pools toch zijn vroeger karakter bleef behouden, en zich zelfs in archaïzerende richting ontwikkelde, dan is dit enkel toe te schrijven aan het krachtige, symmetriese slaviese taalsysteem, waaraan het vernieuwde geestesleven zich kon akkommoderen.

Stellen wij daar nu tegenover het niet minder archaïstiese Letties en Litauies, die het neutrum verloren. Hoe is dit mogelik, daar toch het oude fleksie-systeem behouden bleef? Hoogstwaarschijnlik hangt dit verlies samen met de archaïzerende taaltendens, om de formele onderscheiding van de subjekt- en objektkazus bij alle nomina door te voeren. Maar hiermee is niet alles opgelost. Wie echter zal alle subkonsciënte taalneigingen achterhalen? Wij kunnen slechts de feiten konstateren en zien dat in het Litauies - minder algemeen in het Letties - nominatief en akkuzatief werkelik gedifferentieerd zijn, terwijl bijna overal elders het vormverschil van subjekt en objekt als overtollig verdween. Maar al kunnen niet steeds de motieven worden blootgelegd, zoveel mag toch als zeker gelden, dat al deze formele taalveranderingen het gevolg zijn van een voorafgaand psychologies gebeuren.

In verschillende talen bleven, gelijk reeds gezegd werd, door psychiese inertie en door macht van het systeem de formele verschillen, ook nadat de psychologiese kategorieën verdwenen waren. Maar ook omgekeerd, veranderden toch de nominale groeperingen in het Armenies, het Zigeuners, het Slavies, het Balties, het Iers - hier meer daar minder - al bleef een rijk buigingsysteem bestaan. Vooral dit laatste stelt duidelik in het licht, dat defleksie geen conditio sine qua non is voor genusverandering en genusverdwijning.

Alvorens op het Nederlands te komen, moeten wij nog op een andere eigenaardigheid wijzen. In het indogermaanse kongruentiesysteem lopen de adnominale woorden - lidwoord, bijvoegelik pronomen, adjektief - meestal parallel met de vervangende, anaforiese pronomina. Op germaans taalgebied is dit parallellisme echter voor een groot deel verbroken.

De Zweedse Rijkstaal onderscheidt volgens de adnominale kongruentie twee substantief-klassen: een genus utrum en een genus neutrum, maar volgens de anaforiese pronomina vier klassen, daar het genus utrum bij de pronominale aanduiding nog weer drievoudig wordt onderverdeeld: in genus maskulinum en femininum voor personen en enige dieren - een soort tweeledig genus animale dus - en in genus reale voor dingen en dieren zonder uitgedrukt sekseverschil.

Ook het Deens kent adnominaal slechts twee klassen: een genus commune en een genus neutrum. Evenals het zweedse genus utrum, wordt ook het deense genus commune pronominaal weer in drie groepen gesplitst, maar - afwijkend van het Zweeds - omvat het deense maskulinum en femininum uitsluitend personen: een soort tweeledig genus personale dus.

Het Engels verschilt van beide skandinaviese talen vooral hierin, dat adnominaal alle klassificering verdwenen is, en alleen nog bij de pronominale aanduiding drie groepen bestaan: een tweeledig genus personale en slechts één genus reale. De engelse en skandinaviese dialekten laten wij rusten.

Al het voorafgaande moge voldoende zijn, om het wezen der nominale klassifikatie in het Nederlands op zijn juiste waarde te kunnen schatten.

Onze taal onderscheidt evenals het Deens en het Zweeds adnominaal twee klassen: een *de*-klasse en een *het*-klasse. Enige resten van differentiërende kasus-eksponenten uit het vroegere fleksie-systeem veranderen niets aan deze tweeheid. De eerste

groep wordt pronominaal in een *hij*-klasse en een *zij(ze)*-klasse onderverdeeld. Zoals men weet korrespondeert deze *hij*- en *zij*-klasse noch op het genus personale van het Deens en het Engels, noch op het genus animale van het Zweeds, daar enerzijds in beide subklassen dingnamen voorkomen, en anderzijds zelfs geprononceerd vrouwelike dieren (*koe, merrie*) door *hij* worden aangewezen.

De benedenmoerdijkse dialekten evenwel behielden het oude verdelingsysteem in drie klassen met parallellisme tussen de adnominale woorden en de anaforiese pronomina. In deze dialekten is echter, evenals in de meeste indogermaanse talen, geen sprake meer van formele onderscheiding tussen nominatief en akkuzatief.

Dit zijn de feiten. Nu onze konkluzies.

De genusregeling door De Vries en Te Winkel, vasthoudende aan volkomen parallellisme in de kongruentie en aan de datief-akkuzatief-*n*, is weliswaar een konsekwent systeem, maar beantwoordt aan geen enkele historiese werkelikheid uit het heden of uit het verleden. Het is slechts een gesystematizeerde papieren fiktie.

Het voorstel der Staatskommissie van 1916, om in bepaalde gevallen de *-n* als mannelikheidseksponent te handhaven, kan niet anders dan een taalkundige misgreep genoemd worden, daar deze bemiddelingspoging ook als systèèm indruist tegen alle taalkundige werkelikheid uit het verleden en uit het heden.

Het voorstel Kollewijn is taalhistories juist en konsekwent. Dit voorstel alleen is in overeenstemming met de harmoniese ontwikkeling van onze taal in Noord en Zuid. Dit voorstel alleen werkt niet belemmerend op het onderwijs in onze moedertaal.

Principiële handhaving der akkuzatief-*n* kan, ten spijt van oude en recente officiële voorschriften, niet anders dan het slechte onderwijs in onze moedertaal bestendigen en bevorderen. Onze levende beschaafde omgangstaal is krachtig en soepel genoeg om in alle geschrift zich te geven zoals ze werkelik is. Het tegenwoordige Nederlands kan èn als literaire èn als kulturele taal alle fiktie missen.

Leiden, 6 April 1925.

P. GERLACH ROYEN O.F.M.

Hofdijk en Thijm.

In 't voorjaar 1847 ging Hofdijk raad vragen bij Alberdingk Thijm, die hem volstrekt niet kende[1]. Deze ontmoeting heeft grotendeels over zijn toekomst beslist; en ofschoon de gevolgen anders waren dan de, schilder, bestemd om dichter te zijn, zich voorgesteld mag hebben, zijn verwachting werd ruim vervuld. Hij vond een geestverwant, zoals de Kennemer er in de kring van Heilo nergens had getroffen.

Van jongsaf verliefd op de middeleeuwen, waarmee Van Lennep's Legenden hem leerden dwepen, begon hij op zijn vijftiende jaar al een gedicht over de abdij van Egmond[2]. 'De Middeleeuwen, met hare nooit rustende krachtsontwikkeling heb ik ze lief, en hoe beter ik ze leer kennen, hoe hooger ik ze leer schatten'. Zijn hart loopt van die ontdekking over:

> 'Ik wil niet met ontvlamde blikken
> Eens zieners in de toekomst zien,
> Maar, als een kind aan moeders knien,
> Mij aan de zoete taal verkwikken,
> Die van der oudheid lippen vloeit;
> Om, van heur geest geheel doorgloeid,
> Als weg te zinken in 't verleden ...'

Wanneer we denken aan de verering, die het contemplatief Azië en het primitief Rusland tegenwoordig bij intellectuelen opwekken, vormen we ons ongeveer een denkbeeld van de geestdrift, die letterkundigen toen voor de middeleeuwen voelden. 'De middeleeuwen! de koude wijsgeer heete ze vrij het tijdperk van duisternis en onkunde; de bevooroordeelde geschiedvorscher bestempele ze met den naam van ijzeren eeuw, de dichter noemt ze den tijd van liefde en poëzij'[3]. En de geleerden moesten de kunstenaars in hun belangstelling wel volgen, zoals Thijm verklaarde:

1) Alberdingk Thijm in *Het Leeskabinet*, 1886, II 161.
2) Jan ten Brink:. Noord-Ned. Letteren in de XIXe eeuw, II 164.
3) Mr. W. van de Poll in *Proza en Poezij, Aurora-bundel*, [1851], bl. 20.

> ‘Heeft niet elke studie over middeleeuwsche kunst en litteratuur (wij behoeven thans haar bestaan niet meer, zelfs tegen geene Hooggeleerde Heeren, te verdedigen) bewijzen geleverd, wat schatten daarin ook nog voor de onze op uitdeling wachten? Men heeft lang veracht, wat men niet kende, en met een pennestreek geloochend, wat men te zwak van oog was om waar te nemen. Maar dat 's voorbij. Men begint de waarde der middeleeuwen te zien, en het er over eens te worden. De dichter, die er dus zijne onderwerpen uit ontleent, om de kennis dier tijden algemeen te maken, heeft buiten zijne verdiensten qua dichter reeds deze vooruit, en bewijst dat hij wel van zijn tijd is’[1)].

Dit was zoveel als een vrijbrief voor Hofdijk, die elke morgen opnieuw in verheerliking van zijn lievelingstijd losbarstte. Hij leefde in wat hij ‘mijn middeleeuwsch element’ noemde[2)] en wat eerder het decor van deze artiest verdient te heten. Aan een protestant kameraad richtte hij in een katholiek orgaan weer verzen, die betuigden dat de tijd van de ridders wel voorbij was, maar dat hun ‘fierheid des geestes’ en ‘geestdrift voor 't recht’ in de roeping van dichters was overgegaan[3)]. Hij voelde zich blijkbaar ridder en stileerde zich rinkelsporend op het toernooi.

Zijn ‘Schets van de geschiedenis der Nederlanden’ werd half gewijd aan de periode vóór de Hervorming, terwijl zijn ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’ in hetzelfde jaar 1857 ruim een derde deel daaraan besteedde. Het middeleeuws gedeelte van ‘Ons Voorgeslacht’ viel zó breedvoerig uit, dat het vervolg er onevenredig bij tekort moest schieten. En dit was geen misrekening, zoals in 't begin van een werk meermalen voorkomt, want in 1872 zou zijn boek ‘Het Nederlandsche Volk’ nog sterker dezelfde wanverhouding vertonen. Hofdijk kon niet anders, omdat hij, eerlik gezegd, weinig anders wist. Hij raakte nooit uitgepraat over zijn enig onderwerp, en des te liever koos hij misschien een maagdelik veld voor terrein, zolang hij in 't antieke en 't moderne leven zich helemaal niet veilig voelde. Tenminste bij een Hofdijk pleit er veel voor de opvatting, dat de middeleeuwse sfeer biezonder welkom was ‘aan wie zij niet dan hoogst oppervlakkig bekend pleegt te zijn’. Immers ‘die wereld wordt dan eene bijna mythologische wereld, waarin orde noch regelmaat heerscht, waarin men zich geheel vrij kan bewegen; aan die wereld ontleent men het allerliefst

1) De Spektator, 1848, VIII 99.
2) Hofdijk aan Thijm, 26 Maart 1851 (Bibl. Thijmiana).
3) Volks-Almanak voor Ned. Katholieken, 1855, bl. 256.

zijne vormen'[1]. Hiermee is de keerzij aangegeven van een positief voordeel. Juist door de morgenschemer, waarin de middeleeuwen eerst begonnen op te gaan, vormden ze een toverland voor de verbeelding, waar de geestelike avonturier verder en verder naar ontdekkingen zwerven moest. Een nieuwe stof is altijd pikant en iedereen wil ergens graag de eerste zijn, die anderen de weg wijst over steile paden. Daar wappert de panache van de romantiek een volk vooruit.

En was die bravour louter ijdelheid? Het voorrecht van de dichter blijft nu eenmaal, zoals Plato erkende,onbewust een wijsgeer te zijn. Met al de vaagheid van hun gevoel en al de vluchtigheid van hun smaak hebben kunstenaars werkelik geopenbaard wat langzamerhand door de wetenschap zou veroverd worden. Hun lukrake archaïsmen stelden de oude taal aan de orde, hun fantazie drong de kritiek tot nasporingen, al was 't maar om die fantazie te verbeteren.

Hofdijk's eenkennigheid was de eenkennigheid van de liefde, die alleen vruchtbaar is krachtens de trouw. Hij moest met een stellige uitsluiting van andere perioden opkomen voor de middeleeuwen, zolang deze tijd door de meerderheid aitgesloten werd. Terecht heeft een ingewijde verklaard: 'Honderden landgenooten hebben in zijn zangen voor het eerst het leven van lang vergeten broeders mede geleefd'[2]. En wanneer Jan ten Brink gelijk heeft met zijn verzekering, dat alleen 'protestantsche trots' een Potgieter zijn verwijt van eenzijdigheid aan Hofdijk ingaf[3], begrijpen we dubbel de overwinning, die behaald werd, toen Koningin Sofie in 1850 de opdracht van de Kennemer Balladen aanvaardde. Trouwens de dichter volgde eenvoudig zijn inspiratie, zodat iedereen zal toegeven, dat 'de schoonste stukken die hij geschreven heeft, releveerden van zijne lievelingsstoffen en lievelingstijdperk'[4]. Er bestond alle reden on hem, in de strikte betekenis van het woord 'onze romantische dichter bij uitnemendheid' te noemens[5]. Een kenner van de middeleeuwen kon Hofdijk als propagandist voor die periode huldigen:

1) A. Pierson: Bespiegeling, Gezag en Ervaring, 1855, bl. 36.
2) C.J.B. Van der Duys: Hofdijk in zijn leven en werken, 1890. bl. 32.
3) a.p., bl. 182.
4) Thijm in *Dietsche Warande*, 1860, V 294.
5) Thijm in *Dietsche Warande*, 1858, IV 359.

> ‘Uit een filozofiesch- historiesch oogpunt beschouwd, zijn de gezamendrijke tafereelen onzer dichters en prozaschrijvers van voor 1850 anachronismen ... Geen heeft het eigenaardig middeleeuwsch-Hollandsche zoo nadruklijk in het hart gevat, heeft uit onze chronijken dermate de geringste druppels lokalen geest, bizonder afgemengd historiesch leven, weten te persen als Hofdijk. Bilderdijk is de eerste, die de rechtstoestanden der Middeleeuwen met zekere volledigheid gekend heeft; Hofdijk is de eerste, die bij ons het volksleven der Middeleeuwen heeft doorvorscht, begrepen en afgeschilderd’[1)].

De poëet is door Goethe zo goed als Shelley voor een profeet uitgeroepen. Hofdijk's klacht over de verwaarloosde toestand van de Sint Aelbrechtsput heeft tot daden bezield, zijn wens naar een standbeeld van Sint Willebrord op de ‘Preekstoel’ bij Heilo zal vroeg of laat evenveel vrucht dragen[2)]. In ieder geval heeft hij het herstel van de bedevaarten naar dit overoude pelgrimsoord voorbereid.

In 1839 droeg Hofdijk zijn ‘Rosamunde’ aan de katholieke arts Dorbeck op, een boezemvriend en kunstbroeder in Kennemerland, later gevierd als een dichter, die zijn gaven aan ‘een hooger tempeldienst wijdde’[3)]. Een van de balladen kreeg de kerkbouwer Cuypers, de legende ‘Omar Saïn’, waarin een Egmondse monnik optrad, de beeldhouwer Royer voor peet. De eerste persoon was, zoals men zich herinnert, de zwager, de tweede de oom van Alberdingk Thijm. ‘Beste mijner vrienden’ heet Thijm, aan wie Hofdijk grotendeels zijn studie en eindelik zijn positie te danken had[4)], in een van die opgewonden bluf- en bedelbrieven, waarin de Spaanse Brabander opnieuw hoorbaar is, voorzover een grofgezond opkomeling met een verlopen edelman vergeleken mag worden. Hofdijk bewonderde Thijm's verhaal ‘De organist van den Dom’ zó vurig, dat hij de schrijver niet vergaf, er geen gedicht van gemaakt te hebben. Deze grief kentekent de al te vlotte rijmer: ‘Gij hebt gedaan als een onhandig juwelier, en een vonkelenden diamant in den ring van het proza gekast, die de schitterende bagge der poezy had *behooren* te cieren’[5)]. Eeuwige verwarring van poëzie met versmaat, door

1) Thijm in *Leeskabinet*, 1886, II 167.
2) Helene, 1862[2], bl. 239; Historische Landschappen, 2e dr., bl. 130.
3) ‘Stanzaas aan een vriend’ in *Vergeet mij niet, Muzen-Almanak* voor 1848, bl. 100.
4) Hofdijk aan Thijm, 12 Jan. 1849.
5) December 1848.

geen betoog van Jacob Geel en door geen ‘prozagedichten’ van Lodewijk van Deyssel te overwinnen! Werd Hofdijk ooit tot dieper inzicht gebracht, dan moest het wel gebeuren door een antwoord van twee maanden later, toen Thijm een reep afscheurde van 't eerste 't beste stuk papier en wel toevallig een kladje, dat met de welbekende woorden begon: ‘Vele jaren achter een had Meester Janes, de blinde organist van den Dom ...’ Daarop werd met vaste kantoorhand even in potlood een kwitantie geschreven van de prijs voor een schilderij, die hij voor zijn beschermeling had verloot. Zo staan de namen van Janes, Hofdijk en Thijm bijeen op een reliek van ridderlike toewijding. Of proza soms ook poëzie kon bergen?

Dankbaar gaf Hofdijk een bewijs van zijn verplichtingen, door ‘Aeddon’ op te dragen aan de vriend, ‘wiens goede trouw ik huldig.’ Hierover werd de dichter van allerlei kanten lastig gevallen: de Hollandse jeugd was immers bij deze nieuwe leraar aan 't gymnasium van Amsterdam niet veilig, wanneer hij waarachtig zo'n ‘Jezuiet’ als Thijm nog goede trouw durfde toekennen![1)] Met het bezorgen van die betrekking had Thijm ook het huwelik voor Hofdijk mogelik gemaakt, die als Jakob geduldig moest wachten op zijn bruid, ‘de edele, warm en fijn voelende Helene Ukena, die in alles met hem samenstemde en die hem kracht en moed en geestdrift instortte’, zoals Thijm haar jaren verder nog eerbiedig herdenken zou[2)]. Aan haar had Thijm voorkomend de bewerking van ‘Floris en Blancefloer’ opgedragen, aan haar ook het vriendschappelik gedicht ‘Leven’ gericht, dat met deze veelzeggende bede sloot:

> ‘... Maar toch bidden wij, o Herder!
> Breng ons meer en meer tot-een!
> Zijn we op aard reeds, als Daarverder,
> Eéne kudde rond U heen!’[3)]

Van Amsterdam tot Alkmaar leek Thijm onafscheidelik van 't wachtende paar, dat zo weemoedig kort na 't trouwen een romanties einde op een romantiese liefde vond. Midden in de Aprilbeweging, binnen de maand, toen haar geliefde meidoorn boven haar graf stond te bloeien, maakte Thijm met Hofdijk

1) De Katholiek, 1853, dl. 23, bl. 148/9.
2) Leeskabinet, bl. 164.
3) Karolingische Verhalen, 1851, bl. 321 vv.; Het Voorgeborchte en andere gedichten, 1853, bl. 104/5.

de zware gang naar het kerkhof mee[1]. De ‘goede trouw’ ging tot aan de dood.

Thijm had zijn vriend ook voorgesteld aan de verzenschrijvende seminarieleraar Van der Ploeg, die vergeefs een bezoek van Hofdijk op Hageveld afwachtte[2]. Deze teleurstelling verhinderde de priester niet een zo gunstig mogelik oordeel over ‘Aeddon’ te leveren, dat wel een heidense kring behandelde, maar toch een christelike geest en zelfs ‘in den grond meer Katholiek dan Protestantsche tint’ vertonen zou. Verschillende balladen hadden overigens al ‘eene ingrijpende mystiek’, want ‘stof en geest zijn er in meer dan natuurlijke harmony zamengevoeld en een toon der eeuwigheid klaagt of juicht hem alom door de schepping heen.’ Opgetogen riep de criticus: ‘Zanger van Aeddon! Hofdijk! wat hebt ge eene schoone, eene beminnelijke ziel!’, om een paar maanden later, toen de Aprilbeweging anders elke toenadering van Protestanten afsloot, zijn gedichten als een weerspiegeling van 't leven der Kerk en in verband daarmee ‘een onvergankelijk meesterstuk van diepe poëzie’ te begroeten[3].

Hofdijk was iemand, in wie de Katholieken bij hoge uitzondering een katholizerende trek schenen op te merken. Het feit betekent iets voor een tijd, toen ze voorlopig zó vol wantrouwen zaten, dat ze zelfs een bekeerling nog verdachten. De eeuwenlange afzondering had hun weinig assimilatievermogen, laat staan expansiedrang gelaten, en ze kenden bijna geen aanraking met andersdenkenden meer buiten wrijving of botsing. Een prikkelbare angst maakte Roomsen huiverig voor de haat, die hun verschijning in 't openbaar leven opwekte. Dat Thijm zijn tegenstanders recht tegemoet durfde lopen, vonden zijn geloofsgenoten een gevaarlike uitdaging. Vandaar de opluchting bij 't waarnemen van Hofdijk, die heus uit Thijm's hand leek te eten. Deze geus beet dus werkelik niet en allen wedijverden in 't strelen van dit welkom wonderdier. ‘Hofdijk was een der eersten, die een onbevangen blik durfden slaan op het volksleven der verachte en miskende Middeneeuwen’, werd gretig opgemerkt. ‘De *Helene* is een katholiek epos van een protestantsch dichter,’ een dichter die hier bovendien geen kronieken illustreerde zoals in zijn balladen, maar zijn eigen stof geschapen had. Zijn geest was daarom verwant aan die van zijn middeleeuwse

1) Leeskabinet, bl. 171; Van der Duys, bl. 21.
2) Van der Ploeg aan Thijm, 28 Dec. 1851.
3) De Katholiek, 1853, dl. 23, bl. 151-157, 302.

helden.[1] En Schaepman bekende, aan Hofdijk's werk zijn eerste toegang tot de middeleeuwen te danken[2]. Zo moesten Katholieken in hun eigen overlevering ingeleid worden door een buitenstaander, die de sleutel van het vertrouwen had. Het was hun niet enkel een verrassing, maar een rijker voldoening dan het getuigenis van eigen broeders. Nu hoorden ze een vreemde hun Moederkerk onverwacht en onverdacht prijzen. De trekvogels kwamen terug, het werd zeker lente. Drie eeuwen lang was het eerste verleden doodgezwegen, alsof de hele beschaving van Oud Holland plotseling uit de lucht was komen vallen. Maar de stenen spraken, waar de mensen zwegen, de monumenten getuigden voor de stichtende kracht van 't oorspronkelik geloof, en de ruïnes van die heiligdommen raakten met poëzie van legenden begroeid. De dichters konden niet laten, de romantiese schoonheid van de slapende prinses, die eindelik uit de betovering ontwaakte, verrukt te bezingen.

Aan 't einde van de achttiende eeuw betekende 't woord ballade nog zoveel als straatliedje[3]. Hofdijk's balladen klonken welkom tot het hof en gaven daarbij weerklank aan de muziek van overoude kerkgebruiken. De minstreel van 't verleden wist nauweliks heraut van de toekomst te zijn. Toen de herinnering aan Egmond en de verering voor Heilo bij de Katholieken uitgestorven waren, opende hij een vergezicht op zulke verloren en vergeten heerlikheden. Wordt in onze dagen de abdij hersteld, zoals we 't de kapel zagen doen, zijn morgenroep heeft de zielen daartoe gewekt. Al wat onder de bouwvallen van de beeldstorm bedolven werd en er begraven moest blijven als louter bijgeloof, als volslagen afgoderij, hij liet het versierd met bloemen verrijzen: de Mis, het klooster, het gebed voor de doden, de boete voor de zonden, de heiligeverering, de bedevaart. Dacht hij vermoedelik alleen aan de plastiek van zijn schilderachtige verzen, zijn trouwste lezers vonden in regel na regel hun relieken terug. Wat de Balladen te horen gaven, herhaalden de ‘Legenden,’ waar de Egmonder abdij ook een vaste achtergrond vormde of zelfs het toneel van meerdere taferelen. Gezien in de glans van de romantiek, was dat alles weinig meer dan spel, maar

1) Th. van Hoogstraten: Studiën en Kritieken, 1890, I 65, 74, 80.
2) Verzamelde Gedichten, 1899, 5e uitg., voorrede.
3) A. Zijderveld: De Romancepoëzie in Noord-Nederland van 1780 tot 1830, (1915), bl. 42.

de romantiek speelt op zijn beurt een rol in de geschiedenis; en in histories licht beschouwd, hebben deze verschijnselen, juist omdat ze onschadelik heetten en ongehinderd doordrongen tot het onderbewustzijn van een volk, dat niet gewend was zulke paapse stontigheden zo beminnelik voorgesteld te vinden, een diepe werking gehad. Immers, ging de katholieke ijveraar Lesage ten Broek, toen hij de opgeheven kloosters niet rechtstreeks durfde bepleiten, in 1833 met geschiedkundige schetsen middelik de vrijheid bevorderen[1)], hoeveel kostbaarder moet dan wel de sympathieke en suggestieve beschrijving van een kunstenaar als Hofdijk zijn geweest, die volkomen vrijwillig zijn onbevangen bijdragen leverde! De kunst is gelukkig ook in Holland een wezenlike macht: Multatuli heeft met het woord een volk in beweging helpen brengen. De schoonheid werkt onweerstaanbaarder dan geweld, omdat de schoonheid ontwapent.

Gevoelsfactoren zijn niet minder positief, wanneer ze vrijwel onberekenbaar zijn. Nadat de sociologie met het volk in de geschiedenis leerde rekenen, heeft de psychologie weer het hart zijn rechten gegeven. Een bangmakerij in 't groot als de Aprilbeweging levert een voorbeeld van gemoedswerking, die een sprekend kontrast, een levendige reactie van de romantiek vormde. Die brand beschijnt de werkelikheid van Hofdijk's fantaziebeelden in een schelle gloed, want wanneer het volk zo razend kon stormlopen tegen een paar bisschoppen, zijn de middeleeuwse figuren van de dichter ook meer dan schimmen geweest, en wel projecties van een leven, dat zich gelijktijdig ontwikkelde. Onder de Aprilbeweging zelf werd in Amsterdam het eerste mannenklooster na de Hervorming gesticht[2)], waarbij de romantiek een begeleiding speelde, al is de harmonie eerst op grote afstand voor ons te horen.

Iemand mag op deze manier besluiten, dat de sterkste waarde van Hofdijk prakties is geweest, omdat zijn gedichten stemming gewekt hebben in een andere betekenis dan de impressionist bedoelt. Hij zou tenslotte een Helmers of een Cremer naderen, ofschoon de strekking bij Hofdijk lang niet zo uitgesproken was. Ligt hier een paradox in weergegeven, dan is 't de paradox van een rechtvaardige straf. Wie estheticisme pleegt, komt

1) J. Witlox: De kath. staatspartij in haar oorsprong en ontwikkeling geschetst, 1919, I 278.
2) Katholiek Nederland 1813-1913, I 98.

noodlottig aan de tegenovergestelde kant van de esthetica uit, want zijn gevoel is hol, zijn bezieling leeg. Hij verliest zich in vormen, woorden, klanken, die hij voor het leven aanziet. Het gevaar van de romantiek was te doen aan ‘een Kunstenaars-Christendom’, zoals het door een vriend van Hofdijk is genoemd[1]. En niemand heeft het voze van veel romantiese vroomheid scherper gebrandmerkt dan de vrome romanticus Eichendorff[2]. Ook Hollandse Katholieken doorzagen dadelik de schijn in die belangstelling voor middeleeuwse godsdienst:

> ‘Alleen omdat het Protestantisme zijne mystiek verliest en meer en meer oppervlakkig wordt, is men daar heden gunstiger omtrent het uiterlijke gestemd, zoodat zelfs van tijd tot tijd de Katholieke Kerk, onder dit opzigt, geprezen wordt .... Soms prijzen welmeenende Protestanten de Katholieke Godsdienst op eene manier, die zeer naief de groote onwaarheid van hunne eigen Godsdienst blijken doet. Ze zeggen: de Protestantsche Godsdienst is meer voor het verstand, de Katholieke meer voor het hart .... Hun stelling zou daarop neerkomen, dat er één God *waar* is en een ander *goed*.’[3]

Zulke Katholieken hadden een zuiver voorgevoel van de gevolgen, die 't nalopen van de schoonheid zonder meer voor hun Kerk hebben moest. De voorkeur, waarmee de romantiek immers Roomse vormen gebruikte, heeft herhaaldelik de indruk gevestigd, dat het Katholicisme louter vormelikheid was, dat het alleen door schoonheid aantrekkingskracht uitoefende en dat het des te erger moest afstoten om zijn zinnelikheid. Toen de tachtigers hun kwijnende ‘Julia’ als parodie op de verouderde literatuur aankleedden, vergaten ze dan ook niet in Guido's bekering en verheerliking van de Moederkerk een obligaat ornament van de romantiek te leveren. Hofdijk heeft op sommigen zelfs de indruk van een geboren Roomse gemaakt, wat een dichteres teleurgesteld en verontwaardigd liet uitroepen: ‘Het lelijkste van alles is, dat hij die zich altijd zoo archicatholiek toonde, nu wel een Protestant gelijkt. Wat moet men van zoo iemand denken?’[4] Als de kruisvaarder, die zijn huis gelukkig

1) Schaepman in *Het Gildeboek, tijdschrift voor kerkelijke kunst en oudheidkunde*, 1873, I, 1.
2) Jos. Eichendorff: Geschichte der poetischen Literatur Deutschlands, Sammlung Kösel, passim.
3) Broere in *De Katholiek*, 1846, dl. 9, bl. 382; 1850, dl. 18, bl. 292.
4) Gertrudis Crayvanger aan Thijm, 14 Nov. 1858.

maakte met een hand vol aarde van het Heilig Land, waarmee de bodem volledig werd gewijd, meende Hofdijk met enkele losse woorden en beelden uit de middeleeuwen, die hij gedurig door zijn verzen strooide, heel zijn geslacht te laten deelnemen aan de weelde van een gezegender tijd. Het kan oppervlakkig heten, toch niet het minst dubbelzinnig, want zijn eigen aandeel in de middeleeuwen ging niet dieper dan de huid van de dingen. Hij was met een zekere aandoening tevreden, de mens had nauweliks gemeenschap met het genot van de kunstenaar, de ziel bleef aan het voorwerp van de ogen vreemd. Het Katholicisme verontrustte zijn geweten hoegenaamd niet, want het was de godsdienstvorm van het verleden, een rijk en mooi en lief maar dood verleden, dat hem bepaald door bouwvallen, geschiedenissen, overblijfselen als een herinneringsbeeld boeide en bezielde. Toen zijn jeugdliefde vrijwel bekoeld was, zou hij zijn verhouding tot de abdij, die 't hem oorspronkelik had aangedaan, oprecht bepalen:

> ‘Zonder het te weten, zelfs zonder het te willen, was het klooster een normaal, een noodwendig verschijnsel in de ontwikkeling der eeuwen, en eeuwen lang heeft het een allerschatbaarst voordeel en nut aangebracht. Ziet ge er laag op neer, in de dagen der twaalfde eeuw en nog lang daarna - gij zijt niet beter dan een dwaas; zult gij er nog mêe dweepen in de dagen waarin het zijne bestemming heeft vervuld en, zich toch ten voortdurend noodeloos, ja overvloedig en schadelijk bestaan dwingend, abnormaal geworden is - bij voorbeeld in de negentiende eeuw - ik durf u, naar mijne overtuiging, niet veel wijzer keeten.’[1)]

Hofdijk was het klooster naar zijn gedachte teboven gekomen, hij begreep niet, met zijn esthetiese aard ver beneden een levensstijl te staan, die een later kunstenaar krachtens fijner zelfontleding als iets onbereikbaars voor modernen zou eerbiedigen:

> ‘Het gedijen en kwijnen en weer opluiken dezer orden, waarvan er zoovele geweest zijn, en het leven en strijden der monnik-individuen, die hun loven vrijwillig inbonden, om des te vrijer hun ziel te laten opjubelen naar het hoogste, dat bestaat, al deze groote bewegingen, deze opgang naar een hechte vesting heeft een zwakken nasleep in de aspiraties van den tegenwoordigen tijd, in de bewondering voor die oude kunstuitbeeldsels in vorm, in kleur en in taal. Al deze neigingen naar een verreining in mystiek en naar een uitbeelden en uitspranken in symboliek

1) Ons Voorgeslacht, III 256.

> is hetzelfde maar veel zwakker gedrag in een ander habijt, hetzelfde maar vager gevoel in een andere atmosfeer.'[1)]

Het zelfbedrog van Hofdijk, dat hem de krachtbron van de middeleeuwen meelijdend liet miskennen, wreekte zich aan het werk, waarin hij de middeleeuwse kracht wilde weergeven. Machteloos bleek, wat iemand in onze dagen noemt, 'de vermetele waan van de romantiek aan het hoogste en heiligste te kunnen raken met ongewijde hand'[2)]. Hij had de rechte verhouding tot het voorwerp van zijn dichterlike liefde niet gevonden, en vandaar het strenge vonnis over zijn gelukkigste werk:

> 'Geen Hollandsch boek is beter in staat om de conventioneele opvatting der middeleeuwen te doen kennen, die voor de romantiek werd gestereotypeerd, en waarmede den romantischen dichter alles werd gegeven, wat hem noodig, meer dan hem goed was: motieven, omgeving, sentiment en behandeling; dan de Kennemer-Balladen van Hofdijk.'[3)]

Van die Balladen geldt min of meer wat iemand eens over het Paleis van Volksvlijt heeft opgemerkt, waaraan de wereld zich in 't begin vergaapte:

> 'Wanneer ik een eerst bezoek breng, kan ik in den waan verkeeren, dat al die slanke zuilenrijen gehouwen zijn uit steen en dat het verloren geheim der gotische tempelbouwers teruggevonden is. Doch naderbij komend bespeur ik dat de geheele konstruktie uit demokratisch ijzer bestaat, in een waas van middeneeuwsche herinneringen gehuld.'[4)]

De Duitser zegt kort en klaar: Kitsch.

Hofdijk is geen wezen voor de middeleeuwen, waarvan hij de ziel verwerpt. We begrijpen dat zo goed, wanneer we denken aan Gezelle, niet alleen omdat de geleerde Vlaming dichter bij de taal van Maerlant stond, maar vooral omdat de priester met hart en ziel beleefde wat de monniken van Egmond hadden beleefd. Gezelle komt ons plotseling voor de geest bij een gevoelig vers van de oude Hofdijk:

> 'Hoe laat ge uw breede takken,
> Als in een stillen droom,
> Stâag naar den heuvel zakken,
> O koninklijke boom!'[5)]

1) Adriaan van Oordt in *Geschiedkundige Bladen*, 1906, 2e jg. bl. 107.
2) L.J.M. Feber: Opgaande Wegen, 1923, bl. 112.
3) Kloos: Veertien jaar literatuur-geschiedenis, 1896, I 183.
4) Busken Huet: Aan Mevrouw Bosboom-Toussaint, 1865, bl. 24.
5) Op muziek gezet in de *Volks-Almanak voor Ned. Kath.*, 1868, bl. 254.

Iedereen herinnert zich hier een jeugdgedicht van Gezelle:

> ‘Waarom, droeve wilgeboom,
> Staat gij op den Mandelstroom?
> Waarom laat ge uw lange takken
> Tot in 't koele water zakken?
> 't Is de liefde die u dwingt ...’

‘De Mandelbeke’ staat in ‘Vlaamsche Dichtoefeningen’, de bundel die 1858 begon met zo'n hartelike hulde aan Thijm en alle schrijvers, door wie de middeleeuwen herleefden. Heeft Thijm misschien het boek aan Hofdijk als een bij 't geval betrokken dichter geleend? Het doet er minder toe, of het Hollands vers een Vlaams motief verwerkte, het komt alleen op de eigen waarde van beiden aan. Behalve dat Gezelle's klank veel voller is, zijn gang zachter, zijn maat langzamer, vooral door de toon van ‘droeve’, zoals Westvlamingen, die zoetjes rekken, laat Hofdijk een heel andere natuur horen. Is 't alleen om de muziek of is 't om het beeld van de omhelzing, dat ‘lange takken’ gelukkiger doet dan ‘breede takken’, waarin de fiere Kennemer de borst schijnt op te zetten? Het woord ‘stâag’ is mogelik voor hem geen boeketerm geweest, maar wat geeft hij zich met zijn grootdoenerij volkomen bloot in dat retories ‘koninklijke’, waarop een doortrapt voordrager al het pathos laat ontploffen! ‘Koninklijk’ was de naam, die Schaepman ook in zijn geschriften aan ieder ding op aarde gaf, waarvoor hij zich warm maakte. Maar Gezelle, zal iemand zeggen, neemt ook een eenvoudige wilg. Welnu, de keus van de bloeiende meiboom, waaraan persoonlike herinneringen verbonden waren, kenmerkt Hofdijk, zoals de keus van de plant als plant, als gewoon natuurwonder, Gezelle tekent.

(*Slot volgt*).

GERARD BROM.

De studie der Nederlandsche syntaxis.

Uitgenoodigd[1], eenige denkbeelden over de studie der syntaxis te ontvouwen, gevoel ik wel eenige aarzeling bij de overweging, dat over weinige vakken van taalstudie zoo lang, zoo verschillend, zoo diepzinnig is en nog wordt getheoretiseerd, terwijl daarentegen bij ons te lande het practisch werk maar schaars verschijnt. Niet gaarne zou ik door de hier volgende mededeelingen over de methode van het practisch onderzoek verzeilen in bespiegeling en theorie, omdat op het gebied der Nederlandsche syntaxis een grenzenloos materiaal wacht op gezette verwerking en doordringing der stof, zonder welke iedere poging tot synthese onvruchtbaar zal blijven. Ik zou de woorden van Hans Sperber willen overnemen, door hem gewijd aan de beteekenisleer[2]: 'Sie gilt allgemein als ein Gebiet, auf dem das Theoretisieren, um nicht zu sagen: Spintisieren, vorherrscht .... Ich erblicke eine Hauptaufgabe darin .... dass sie ebensowenig wie irgend eine andere sprachliche Disziplin ihre Probleme von jenem pseudophilosophischen Standpunkt aus behandeln darf, der die Beibringung eines zuverlässigen Tatsachenmaterials zugunsten theoretischer Erwägungen hintansetzt.'

Nog minder roeping gevoel ik, strijdvaardig een aanval te richten op de meer of minder duidelijk uitgesproken meening van onderscheiden geleerden, dat de studie van klank- en vormleer nu eenmaal van zwaarder wetenschappelijk kaliber is dan die van den zinsbouw, een meening, die in de practijk o.a. leidt tot het schrijven van boeken, die den naam dragen van grammatica of taaleigen, terwijl zij geen spoor der syntaxis bevatten. Tegenover bedoelde opvatting wensch ik slechts één principieele opmerking te maken, en wel deze: Men is sedert een kwarteeuw

1) Door Prof. de Vooys, voor het Philologencongres, in April te Groningen gehouden. Mijn rede verschijnt hier op verzoek der Redactie; evenwel in ietwat gewijzigden vorm en aangevuld met opmerkingen over boeken, waaruit voor de methode van het syntactisch onderzoek profijt kan worden getrokken.

2) Einführung in die Bedeutungslehre 1923, (Verlag Kurt Schroeder, Bonn/Leipzig) S. 80; vgl. hieronder blz. 008.

gewend, heil te verwachten van een taalkunde, die zich richt naar de sociologie en de psychologie. Zonder twijfel met recht. Maar hebben de onderzoekers van klank- en flexieleer bereikt, of zullen zij ooit bereiken een diep inzicht in de sociologische structuur der taal, of in de psychologische drijfveeren die de taaluiting beheerschen? Inderdaad is het vanzelfsprekend, dat niet de klanken en de vormen der woorden, maar reeksen van woorden in hun onderlinge betrekking de dragers zijn der gedachten en gevoelens, en dat dus de waarneming dáarvan ons verder zal brengen op het gebied der psychologische taalwetenschap. En die wetenschap moet worden gebaseerd op de studie van het enkele individu voorál. Op de waarheid van deze oude stelling[1] wil ik hier allereerst wijzen, juist omdat we van de practische toepassing zoo weinig merken.

Het doel der taalpsychologie is in de eerste plaats de bepaling van den invloed van het psychisch type van den mensch op zijn gedachtenuiting en dus indirect op die van anderen, in de tweede plaats de psychografie der typen, voor zoover deze blijkt uit hun uiting in taalvormen. In het algemeen is voor deze doeleinden, als eisch der syntactische beschrijving, noodig: de beschrijving der taal van een reeks van individuen, telkens uit een, niet te ruime, periode der taalgeschiedenis. Dit is de analytische beschrijving; uit die analyse trekt men de lijnen der normen. Aan die normen meet men ten slotte wederom het individu.

Het is in de sociologische zoowel als in de psychologische wetenschap een beproefde methode van onderzoek, de componenten van een verschijnsel van elkaar te isoleeren. In de taalkunde volgen we dienzelfden weg der exacte wetenschappen.[2] We wenschen de vormen der uiting van een groep menschen uit een tijdvak te beschrijven. Hun gedachten en gevoelens hebben zij neergeschreven in zinnen. We ordenen daarom hun

1) Paul, Prinzipien S. 11: ‘Alle psychischen Prozesse vollziehen sich in den Einzelgeistern und nirgends sonst’. S. 24: ‘Das wahre Objekt für den Sprachforscher sind vielmehr samtliche Äuszerungen der Sprechtätigkeit an sämtlichen Individuen in ihrer Wechselwirkung auf einander.’

2) Paul, Prinzipien S. 16: ‘Die Sprachwissenschaft (ist) unter allen historischen Wissenschaften die sichersten und exaktesten Resultate zu liefern im Stande. Jede Erfahrungswissenschaft erhebt sich zu um so gröszerer Exaktheit, je mehr es ihr gelingt die Wirksamkeit der einzelnen Faktoren isoliert zu betrachten.’

taal eerst naar de syntactische vormen, daarna naar den syntactischen inhoud, en bepalen de verhouding dezer twee. We vergelijken de aldus beschreven individueele talen groepsgewijze en wel naar het milieu der individuen: een groep van mannen van wetenschap, een groep van ongeschoolde burgers, een groep van litteraire kunstenaars. De sommen der syntactische vormen en der syntactische functies weerspiegelen dan den norm van ieders milieu. Den invloed van dat milieu op de uiting in taal kunnen we op deze wijze isoleeren. We beschrijven daarna de taal van één litterair kunstenaar, die van de genoemde talen sterk zal afwijken, door een meer bewuste vorming van een eigen stijl, d.i. taalkarakter. Maar zonder twijfel zal de graad en de wijze van afwijking van de normen verschillend zijn, al naar gelang van het genre, waarin hij zich uit. We vergelijken daarom een werk van genre *a* van den auteur met werken van een gelijk genre *a* van eenige zijner tijdgenooten: de afwijking van zijn taal levert ons den geïsoleerden factor der individualiteit. We vergelijken een werk van een ander genre *b* van den auteur met werken van eenzelfde genre *b* van eenige zijner tijdgenooten. We vergelijken ten slotte de werken van de verschillende genres bij den éénen auteur. Hierdoor isoleeren we den factor: de graad van *bewegelijkheid* van zijn individueelen stijl. We bepalen de verschillende graden van bewegelijkheid der verschillende auteurs. Dit schenkt ons den factor: den graad van gebondenheid aan een normatieve taal, den invloed van een Algemeen Beschaafd bijvoorbeeld in een ouder of jonger tijdvak. Keeren wij terug naar de vergelijking van de groep der litteraire kunstenaars met vertegenwoordigers van andere sociale kringen, dan zullen we den invloed van het sociaal milieu op de individueele gedachtenvorming en gevoelsuiting ten slotte kunnen bepalen.

Grondslag dezer syntactische methode is de vergelijking van de taal van een individu met de syntactische norm zijner veelsoortig gegroepeerde tijdgenooten. Daardoor komen we tot kennis van den invloed van het individu op de norm eenerzijds en anderzijds tot kennis van het individu zelve. Voor werkelijk vruchtbaar taalpsychologisch onderzoek is, ik herhaal het, deze strenge isoleering der persoonlijke, individueele taal, een allereerste eisch. En de bepaling van den invloed van het individu op de norm, volgens de methode der isoleering, brengt ons tot *verklaring* der verandering van taalverschijnselen, iets wat bij de historische klank- en vormleer maar zelden wordt bereikt.

De vraag doet zich allereerst voor: hoe beschrijven wij de syntaxis van het individu? We beginnen met de beschrijving van de in zijn taal bestaande syntactische mogelijkheden: dit is het materiaal der in zijn werk voorkomende syntactische woordgroepen en zinnen en de formeele middelen die deze woordgroepen en zinnen samenbinden. Deze beschrijving is natuurlijk gebaseerd op den toestand der taal in den tijd van het individu, een toestand die wortelt in een oudere phase, niet in de onze. Het tweede deel der beschrijving gaat uit van de voorstellingen, gedachten en gevoelens, die door de vormen en formeele middelen worden omschreven. Deze tweede indeeling is gebaseerd op logische en psychologische categorieën. Korter gezegd: eerst beschrijven we den voorraad der syntactische vormen, daarna de functies door die vormen uitgedrukt. Niet enkel één dier twee. De meeste syntactische constructies zal men tweemaal, soms driemaal moeten beschrijven of althans noemen. Angst voor die schijnbaar overbodige herhaling is de oorzaak van de gebreken, die de syntactische beschrijving in veel gevallen blijken aan te kleven; in het bijzonder wat betreft de onderscheiding van vormen en functies. Men beperkt zich vooral, wanneer men de vormen beschrijft, waarschijnlijk ten gevolge van de uit de klassieke philologie stammende eerbied voor de indeeling naar logische begrippen. En toch berust de indeeling op grond der syntactische vormen op de allersoliedste basis; zij is geheel overtuigend door het sprekend materiaal. De grootste leemte inzake de synt. vormen voelen we in de nederlandsche syntaxis door de afwezigheid der stelselmatige beschrijving van de woordschikking in den zin en de volgorde der zinnen in het zinsverband. Het eenige deel der woordschikking, dat nu en dan in wetenschappelijke verhandelingen pleegt op te duiken, is het verschijnsel, door Charivarius vereenzelvigd met den naam van Tante Betje. Bij die gelegenheden blijkt overtuigend, hoe gebrekkig ons inzicht is in den samenhang dezer materie. Ook bij de woordschikking zal men in het bijzonder aandacht moeten wijden aan *veranderlijke* vormen, eerder dan aan onverwrikbare. Zoo is in het Nederlandsch de volgorde van subject en verbum in den hoofdzin nagenoeg niet meer onderhevig aan individueele schakeering. Daarentegen wèl de volgorde van subject en verbum in den bijzin; de plaatsing van het verbum elders dan aan het einde van den bijzin is afhankelijk van zeer gevoelige rhythmische en logische factoren.

Wat de functies betreft, die vindt men, maar dan in vermenging met de beschrijving der woordgroepen en vormen, veelal uitvoerig besproken, wat betreft de leer der naamvallen, het verbum, alsook het pronomen. Maar de synt. functies van het adverbium worden meestal genegeerd, ook die der voorzetselbepalingen, zoo geschakeerd als ze zijn. Die onvolledigheid is grootendeels hieraan toe te schrijven, dat de syntactici zich veelal niet afvragen, hoè voor éen functie verschillende woordgroepen en formeele middelen concurreeren; en toch is dat de vraag, die, wanneer men van de functies uitgaat, moet worden vooropgesteld. Men zal in de leer der flexie zoowel als in de leer der syntaxis de langzame 'deflexie' der taal door het verdwijnen der conjunctivische vormen en van den datief en genitief beschreven vinden. De vraag, hoe die functies bij ontstentenis van conjunctief en casusvormen later zijn uitgedrukt door andere vormen, in welk tempo en door welke factoren het analytisch karakter der taal zich gaat openbaren in de ontwikkeling van allerlei betrekkingswoorden, als praeposities, adverbia en voegwoorden, hulpwerkwoorden en diergelijke, deze belangrijke vraag wordt in de nederlandsche syntaxis al te zeer vergeten. Hetzelfde kunnen we opmerken aangaande de ontwikkeling van de syntactische synthese door zinsonderschikking, wier groei nog in vele deelen (niet in alle) terra incognita is.

Leemten als de hier aangeduide zijn alleen aan te vullen door gezette beschrijving van de syntaxis van vele en veelsoortige individuen, een beschrijving die doordringend en veelzijdig moet zijn van de genoemde oogpunten uit en rusten op de statistische samenvatting van het materiaal. Nu ik dit algemeene beginsel in groote trekken heb verduidelijkt, rest nog een uitweiding over enkele practische vraagstukken[1)].

De grootste moeilijkheid blijkt te allen tijde gelegen te hebben en nog te liggen in de vraag: hoe moeten we vormen en functies *indeelen*, classificeeren? Methodologisch is deze vraag ter sprake gebracht door John Ries in 'Was ist Syntax?'. Den heelen berg

1) Het eerste der hier volgende vraagstukken bespreek ik hier uitvoeriger dan op het Congres; het raakt ten zeerste de practijk van syntactisch, onderzoek. Dr. Schönfeld wees mij op het nut van dergelijke besprekingen. Het artikel van Prof. Faddegon, N.T. XIX: 130 vgl. over Grammatische en psycholog. relaties was nog niet verschenen.

van daaruit voortgekomen litteratuur zal ik niet bespreken. Men leze o.a.: R. Pestalozzi, Systematik der Syntax seit Ries en Leroux, Oor die Afrik. Sintaksis (blz. 8 vgl.). Van buitengemeene waarde, vooral om de practische toepassingen, is m.i. Morris, On Principles and Methods of Syntax. Vager is Blümel's nogal veel gelezen 'Einführung in die Syntax', op de leest van Paul's Prinzipiën geschoeid.

Gelijk ik reeds opmerkte, schrikken de meeste onderzoekers terug voor de consequentie van een veelzijdige beschrijving, zonder welke een wetenschappelijke inzicht in den doolhof van vormen en beteekenissen der 'woordgroepen' (Morris spreekt van 'this criss-cross of various means used for the same ends and of the same means used for widely different ends, this tangle of haphazard associations and useless duplications') uitgesloten is. Ik geloof echter, dat reeds de consequentie van Ries' indeeling zou zijn geweest: de dubbele behandeling van dezelfde stof, eerst naar den vorm, dan naar de functies. Verloochening van dit beginsel heeft ook ná Ries weer geleid tot de opkomst van de door hem zoozeer gevreesde 'Mischsyntax'.[1] Doelbewuste beperking tot één der twee deelen, nl. de beschrijving der functies, is op te merken bij F. Brunot in 'La pensée et lalangue'. Een poging tot scheiding van 'Form, Meaning, Function' vindt men bij Sweet, New English Grammar Part I (1900) in de 'Parts of Speech in Detail'; nièt in de (onvoldragen) 'Syntax' van Part II (1898)[2]. Jespersen's Modern English Grammar II is in dit opzicht vooralsnog niet duidelijk[3]. Bij de methodische 'scheiding-bij-bespreking' van vorm en functie doet zich de moeilijkheid voor, beide terreinen af te bakenen. Allereerst de syntactische vormen. Eigenlijk zijn syntactische 'vormen': woordgroepen en zinnen. Wat de 'zinnen' betreft, merk ik op, dat ook Ries, later, tot de erkenning is gekomen, dat 'zinnen' door 'accent en pauze', dus door kenmerken van

1) Men vergelijke de aarzeling van Paul, D. Gr. III S. 8: 'Beide Betrachtungsweisen (vorm en functie) sind wichtig. Man könnte dabei eine doppelte Behandlung als Ideal aufstellen. Aber das wäre natürlich ein sehr umständliches Verfahren, etc.'
2) Hierin wel, en dit is bij een Engelsche Syntaxis begrijpelijk, een overzicht over de 'Word-Order' als 'Form.' -
3) Wel zijn thans verschenen 'Philosophy of Grammar'; vgl. N. Tg. XIX: 113 vgl.; een boek als dat van Morris. Nog wijs ik op J. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax (Basel 1920 en '24).

vorm, kunnen worden onderscheiden. Hierdoor aanvaardde ook Ries dus, inplaats van aanvankelijk drie, vier objecten der formeele grammatica: 'Laut, Wort, Gruppe, *Satz*.' De eigenlijke vormen, woordgroepen en zinnen, worden bijeengehouden door *formeele middelen*, waarvan de wetenschappelijke onderzoeker, die de taal verstaat, zich rekenschap geeft door analyse. Deze middelen zijn: 1. de flexievormen; 2. de verbindingswoorden; 3. woordschikking; 4. accent, pauzen, tempo; 5. de eigen beteekenis der woorden waaruit de groep bestaat. Door al deze middelen krijgt een groep van woorden een syntactische beteekenis, die de woorden op zich zelf staand niet zouden hebben, een beteekenis die de resultante is der door samenvoeging (syntaxis) ontstane betrekkingen; deze betrekkingen, alsmede de resultante, noemen we *functies*. De eerste vier der genoemde middelen of componenten zal ieder als *formeele* middelen erkennen. Het vijfde bindende middel, de eigen beteekenis der woorden, veroorzaakt bij de afbakening der twee bovenbedoelde deelen der syntaxis veel hoofdbrekens. Toch mogen we zeggen, dat die eigen beteekenis van het 'woord' *geen functie* is; en in zooverre zij afhankelijk is van den etymologischen vorm van het woord, is zij werkelijk een formeel middel. Anderzijds is echter de schakeering der woordbeteekenis ten deele afhankelijk van het syntactisch verband. Het is bijv. bekend, dat de beteekenis van een verbum geheel en al verschilt al naar gelang van de 'Aktionsart' of 'aspect', uitgedrukt door den zin waarin het verbum staat.[1)] Ook de verbinding van een verbum met een comparativus brengt vaak groote verandering in de beteekenis van het werkwoord.[2)] In het Mnl. krijgen ook verba van beweging en verba sentiendi door de verbinding met voorzetselbepalingen en adv. van richting of plaats veelal een concrete beteekenis door een dán op den voorgrond tredende visueele, zinnelijke voorstelling. Met andere woorden, de leer der *woordbeteekenis* is onbestaanbaar zonder overweging van syntactische invloeden. Terwijl in de leer der *syntaxis* bij de analyseerende classificatie de eigen (d.i. etymologische) beteekenis van het wóord weer een onmisbaar kenmiddel is. Morris onderscheidt deze eigen beteekenis als 'content' van de 'function' en rekent haar tot de formeele kenmiddelen[3)]. Sweet onderscheidt, zij het ietwat afwij-

1) Vgl. mijn uitgave van 'Ferguut' blz. XXIX-XXXIII.
2) Bijv. 'houden' in: 'In sach noit prince die *bet hilt* den scacht' en in Ic wane noit princhе so goeden (scacht) *hilt*.
3) t.a.p. blz. 198, 224, 230, e.a.

kend, form, *meaning*, function. Behaghel[1] bespreekt vóor zijn ‘groepen’ ‘die syntaktische Rolle der individuellen Wortbedeutung’ en ook bij de beschrijving der ‘groepen’ is de onderscheiding der woordbeteekenis onmisbaar in zijn systeem. - Ook in dit geval leg ik er weer den nadruk op, dat een analyseerend beschrijver der taal géen bezwaar mag maken tegen de dubbele behandeling van deze verschijnselen, in dit geval, zoo men wil, in de ‘semantiek der woorden’ en in de ‘syntaxis’. Twée der andere formeele middelen zal hij toch oók elders moeten bespreken, de flexievormen in de flexieleer, accent en rhythme etc. van woordgroep en zin in een afzonderlijk deel der stilistiek.

Er is nòg een component der functie van groep of zin, behalve de vijf genoemde formeele, en deze heb ik opzettelijk afgezonderd, omdat er een invloed van uitgaat niet enkel op den aard der functies ván en ín de groep of den zin, maar ook op de *keuze* der vormen. Het is de invloed van den *samenhang, de stemming, het genre*, den ‘context’ in ruimen zin, waarvan Morris (blz. 79) zegt: ‘By context is meant ordinarily the words which precede or follow a particular word within a group. This is a sufficient definition from the word side of language. From the psychological side more must be inclused, and the word *context* is perhaps too narrow. It should include all the circumstances attending the speech, the occasion which called it forth, the relation of the speaker to the hearer, the emotional tone, the nature of the topic of conversation.’ Déze component der functies van woordgroep en zin kan, dat spreekt van zelf, slechts worden belicht in de geïsoleerde taal van een individu. En déze belichting is, dat blijkt ook uit Morris' definitie, alleen van psychologisch standpunt uit mogelijk. Het is bekend, dat in den laatsten tijd, in Duitschland o.a. door Hans Sperber[2] groote nadruk wordt gelegd op de stelling, dat de taalwetenschap moet aansluiten bij de Psychologie, ‘aber nicht an jene Psychologie, die die menschliche Seele lediglich als Schauplatz logisch-abstrakter Denkoperationen auffaszt, sondern an jene, die auch für die höchsten Stufen der geistigen Entwicklung dem Fühlen einen reichlich

1) Die Syntax des Heliand.
2) In zijn ‘Einführung in die Bedeutungslehre.’ Vroeger in ‘Affekt als Ursache der Sprachänderung’, waar ‘der Affekt’ echter al te eenzijdig als éenige factor wordt beschouwd.

ebensogroszen Einflusz auf Handlungen und Produktionen des Menschen zuweist, wie dem vernunftmäszigen Denken.' (S. IV) en verder (S. 37): '[das Wort] ist dem Sprechenden nicht nur ein Mittel zur Verständigung mit andern Individuen, sondern in mindestens ebenso hohem Grade ein Mittel zur Affektäuszerung.' Inderdaad is voor de syntactische beschrijving zoowel de invloed van de 'gevoelens' op de 'voorstelling' en het 'denken' in taal, alsook van het gevoel als éenige impuls tot uiting in bijzondere taalvormen (uitroepen etc.) onmisbaar; hierover is men het thans wel eens. Een heel andere vraag is, of daarom de geheele classificatie der verschijnselen op 'psychologische' leest moet worden geschoeid. In het bijzonder duikt daarbij de vraag op, of het dan niet een heilzame opschooning is, de 'logische' onderscheidingen voorgoed te verbannen. Ik merk in verband hiermede op, dat Sperber in het eerste citaat naast de afdeeling 'Gevoel' der psychologie niet een andere afdeeling der psychologie als 'Voorstelling' of 'Waarneming' aanneemt. Dat deel der psychische werkzaamheid beschouwt hij als 'logisch-abstrakte Denkoperationen' of 'vernunftmäsziges Denken', met andere woorden, als 'logica'. Ook hierdoor wijkt Sperber af van de meeste 'taalpsychologen'; dezen beschouwen nl. de uiting in taal, resultaat van voorstelling en waarneming, als geheel en al afwijkend van het logisch denken. Blümel, in zijn 'Einführung' (blz. 79-80) voelt zich buitengemeen bevredigd, wanneer hij den banbliksem naar de logica heeft geslingerd. 'In sofern *haben wir also die Logik aus der Grammatik verbannt*.' Slechts als 'Leiterin des Forschers' acht hij haar onmisbaar: 'es wäre traurig, wenn er der Sprache Mangel an Logik vorwürfe, ein Vorwurf, den *sie gar nicht verdient*, während er selbst gegen die Logik sündigte.' In een serieuze 'Einführung' is diergelijke sentimenteele praat toch eigenlijk wel wat ongepast. Het feit, dat de taalkundige 'logisch' moet denken, heeft niets te maken met het andere vraagstuk, of nl. de taal van een bepaald individu met behulp van logische categorieën kan worden beschreven of niet. Die vraag wordt door Blümel niet in ernst beantwoord. Ik wijs met nadruk op dezen vorm van ophemeling der psychologie ten koste van de logica, omdat nòch Blümel, nòch een ander taalkundige, nòch zelfs (bij mijn weten) de psychologen van beroep, in staat zijn geweest een systeem van psychologische onderscheidingen aan de hand te doen, waarmee een syntacticus bij de practische beschrijving der groepen en hun classificatie kan te werk gaan.

Nu is de onmacht der psychologen in dit opzicht begrijpelijk. In de logica is het doel: verrichtingen van den denkenden, dus sprekenden of schrijvenden mensch te brengen onder een bepaalde categorie. In de psychologie streeft men naar kennis en verklaring van de werking in den menschelijken geest en voor dat doel is classificatie, d.i. vergelijking met gelijksoortige werkingen slechts een middel, niet doel.[1)] Feitelijk is elke ordening van verschijnselen naar categorieën 'logisch'.

Zoodra we de veranderingen in de keuze der syntactische vormen ter omschrijving van bepaalde functies, zoodra we de individueele voorkeur voor bepaalde vormen en functies, zoodra we de aanleidingen en aandriften, als associatie, perseveratie, affect, die tot schakeering der denkfuncties en der vormen leiden, willen doorgronden, komen psychologische onderscheidingen aan de orde. Dan blijkt de invloed op de taaluiting van de analogie, van de behoefte aan sterken nadruk door vormverzwaring, van gevoelens als die van angst, geestdrift, ironie, van de wisselwerking tusschen spreker en hoorder, tusschen schrijver en lezer. Eenzijdige eerbied voor de starre grenzen van de (logische) classificatie leidt, vooral bij de beschrijving van minder logisch doordachte dan veeleer doorvóelde taal, onze aandacht af van het détail, van de kleine verschillen der overgangsgevallen, van de in werkelijkheid eindelooze schakeeringen der syntactische betrekkingen. En door de samenvatting der geconstateerde psychologische factoren der schakeering zal de onderzoeker in staat zijn tot omlijning van het karakter van een individu, hetgeen o.a. zeggen wil, dat hij voor den litterator het beeld van een auteur als stilist kan onthullen.[2)]

Tot welke wanhopige consequenties het uitsluiten der logische classificatie zou leiden, kan men o.a. uit het boek van Brunot begrijpen, waar functies als 'oorzaak', 'gevoig', 'voorwaarde' en 'toegeving' als 'relations logiques' worden afgezonderd van de groote groep der 'relations non-logiques'.[2)]

Het is verkeerd de logische onderscheiding uit te bannen; het is ook verkeerd daarbij de 'psychologie' te stellen *tegenover* de 'logica'[3)]. Merkwaardig gelijk luiden de waarschuwingen:

1) Morris t.a.p. 216/7. Vgl. thans ook Jespersen, Philosophy p. 344.
2) Vgl. blz. 014.
2) Vgl. blz. 014.
3) Over overeenstemming tusschen logische en psychol. relaties, zie thans de bijzonder belangwekkende opmerking van Faddegon t.a.p. blz. 140.

‘Morris (201) In the discredit into which logical grammar has fallen, *the fact is sometimes overlooked* that the admeasurement of language bij logical standards is a perfectly legitimate and indeed a necessary step to the *complete* understanding of its nature. The logical standards supply a final test of the degree to which language succeeds in fulfilling its mission’. H. Paul, Deutsche Grammatik (36): ‘In der Opposition gegen eine früher übliche Behandlungsweise der Sprache, wonach alle grammatischen Verhältnisse einfach aus den logischen abgeleitet wurden, *ist man soweit gegangen*, dass man eine Rücksichtnahme auf die logischen Verhältnisse, welche in der grammatischen Form nicht zum Ausdruck kommen, von der Sprachbetrachtung ganz ausgeschlossen wissen will. Das ist nicht zu billigen etc.’ Schuchardt (Brevier, S 258; A^{o} 1914): ‘für sie (die Sprachgeschichtler) hat die Sprachwissenschaft gar nichts mit der Logik zu tun, und sie betonen das so freudig, als ob ihnen mit der Logik ein Stein vom Herzen gefallen wäre. Indem sie aber der Psychologie gegenuber eine ganz andere Haltung einnehmen, verkennen sie die innige Beziehung der Logik zu ihr oder denken nur an die regelnde Logik, mit der sich allerdings die regelnde Grammatik keineswegs deckt.’ F. Schürr (Litt. für Germ. & Rom. Phil. 1924: 6): ‘Wenn es *Steinthals* Verdienst ist, gezeigt zu haben, dass sie (Sprache und Logik) nicht identisch sind, wie man bis dahin geglaubt, *so neigt man seitdem zu sehr dasu, sie in Gegensatz zu stellen*. Sprache und Logik sind weder identisch noch Gegensätze, sondern sic stehen in einer gewissen Wechselwirkung.’

Wanneer we de syntaxis in oudere tijdvakken onderzoeken, zullen we ons nooit geheel kunnen losmaken van de normen onzer eigen taal, van wat men het eigen taalgevoel noemt, bij het determineeren van de vormen zoowel als van de functies. *Blümel* (I.F. 32, Anz. 74) zegt dienaangaande terecht: ‘Alle Spracherkenntnis beruht auf der Kenntnis der Muttersprache.’ Hierin is het gevaar gelegen, dat een louter psychologische beschouwing der taal zou aankleven. De onderzoeker zou een te veel van zijn eigen psychologische gesteldheid projecteeren op de taal van een geheel anders ingestelden geest. De dubbele controle door vorm en functie is hier onmisbaar. Maar ook daarbij kán de onderzoeker niet anders, dan de logische functie van een vorm, groep of zin *overwegen* met zijn verstand. Hij kan niet automatisch en objectief te werk gaan, omdat niet voor elke

functie en nog minder voor elke nuance in de functie in het Nederlandsch een eigen vorm voorradig is. ‘The reader with his background of experience’ zegt C.W. Mendell (112: Sentence Connection in Tacitus)[1)], hij moet de functie voelen en interpreteeren, op z'n verstandelijke overweging afgaande. Ten slotte verklaart hij toch een brok taal, dat de uiting is der gedachten van een denkend wezen; en zijn ‘syntaxis’ schrijft de syntacticus al evenzeer voor denkende wezens. De eisch, dat de syntactische beschrijving ‘objectief’ zou moeten zijn, is even ongerijmd als wanneer het een historische studie geldt.

De onzekerheid der schakeering van synt. functies blijkt natuurlijk het sterkst in het middeleeuwsch Nederlandsch, waar de deflexie reeds in vollen gang is en de ontwikkeling van nieuwe betrekkingswoorden en -vormen pas in het begin. Het causaal verband tusschen hoofdzinnen bijv., het verband tusschen twee negatieve zinnen, de beteekenis van het woord ‘dat’, voegw., relatief of demonstratief, van ‘die’, relatief of demonstratief; de al of niet adverbiale functie van pronominale vormen als bijv.: ‘het paert stont *al* stille’; de onderscheiding van het adj. postpositum en een praedicatief attribuut. Ook de vraag of een uitdrukking al dan niet een stoplap is, d.w.z. een vorm zónder functie, bijv. adverbia als *te male* (Hi langhede hem sine wapine *te male*). Deze onzekerheden worden nog verergerd door de gebrekkigheid van interpunctie en de neiging tot apokoinou-constructies. Nu is deze onzekerheid niet enkel te wijten aan de antiquiteit van het Mnl. Ook in Nnl. *litteraire* taal is onzekerheid groot en vaak alleen op te lossen door de systematisch geordende ervaring van den philologischen lezer. Maar bovendien, het zou falikant zijn, deze onzekerheid der functie òf wel te aanvaarden als een noodzakelijke reden om de indeeling der synt. vormen naar de functies te verwaarloozen, òf wel de twijfelachtige gevallen te willen persen in een te kunstig schema van logische onderscheidingen. De bevredigende methode is deze, dat men de gevallen met vage, niet onder een bepaalde (logische) definitie te vangen functie uitzondert uit de groote massa der verzamelde synt. vormen. En wanneer zij worden waargenomen aan de taal van één individu, geven zij ons het recht, te vermoeden, dat de toe-

1) Yale University Press 1911. Mendell is een leerling van Morris.

vallige overgang van de éene functie in de andere bij één of zeer weinig gevallen, de eigenlijke aanleiding, den veranderenden factor, helpt vinden. De eerste *aanleiding* tot de verandering door *analogie* kunnen we door isoleering van overgangsgevallen bij één auteur bepalen. Of ook, om te spreken in termen van Sperber, we betrappen de functie als 'Affektträger' op heeterdaad.

Zoo gaat het ook met verandering in *vorm*. Ik meen, om een enkel voorbeeld te noemen, bijv. door de beschrijving van het materiaal in één werk, den Ferguut, te hebben aangetoond, dat de formeele aanleiding tot weglating van de negatie '*en*' naast '*niet*' in den eersten aanleg is de nabijheid van andere nasalen (er komen natuurlijk andere factoren bij). De bestudeering der verschillende vormen voor één functie, of der verschillende functies van één vorm, *bij steeds denzelfden auteur*, vermijding dus van den syntactischen ratjetoe, zal, en dit is een groote troost, de onzekerheden in het determineer en der functies heel vaak doen verdwijnen.

Ik noem enkele voorbeelden:

In het Mnl. vinden we verbindingen van twee infinitivi als: Ic sal *varen* te mire vrouwen *Worden* hare man. Uitgaande van ons nnl. taaleigen zouden we geneigd zijn '*Worden*' finaal op te vatten. Maar vergelijkeing van verbindingen in hetzelfde gedicht, waar de twee infin. zijn gecoördineerd òf naar de betéekenis, als: Hi salne wèl te ghemáke *doen Gheven* hem vissche, òf door een conjunctie: Ic wille mi met hem *aconiscieren Ende varen* met hem, maakt het waarschijnlijk, dat de tweede infinitivus in: Ic sal *varen* te miere vrouwen *Worden* hare man, niet finaal gesubordineerd is, maar asyndetisch gecoördineerd. Op dezelfde wijze zouden we in een zinsvorm als: Tierst dat hij *Keyen* horde nomen, dat *heme die joste* was ghegeven, door bijgedachte aan nieuwnederl. logischer constructies, het woord '*Keyen*' als *prolepsis* beschouwen en daarmede suggereeren, dat hier de schrijver vooruitloopt op een begrip *Keyen*, dat deel uitmaakt van de *volgende* gedachte. Maar vergelijking met een zin *uit hetzelfde gedicht* als: Hi sach wel Keyen *ende* waer hi hilt, als mede de overweging van de mogelijkheid der asyndetische constr. in den Ferguut brengt ons tot het inzicht, dat hier de gedachte is gevarieerd door analyse in tweeën: van 't algemeene, vage (Keyen), naar 't bijzondere (joste gheven).

In veel gevallen zal blijken, dat de functie van een vorm niet zoo onzeker is, als zij er, oppervlakkig bekeken, uitziet. Die

oppervlakkige beschouwing is vaak een gevolg van de foutieve onderstelling, dat een functie door één woord in den zin wordt omschreven. Vooral van verba en partikels verstaat men daardoor de functie (en dit is de synt. beteekenis) verkeerd.[1)]

Bij beschouwingen als de hier gegevene, nemen we steeds aan, dat de taal van het individu veranderen den invloed oefent op de syntaxis van zijn tijdgenooten. Er is een tijd geweest, dat men dien invloed in de 'syntaxis' onmogelijk achtte; daarover behoef ik niet meer te spreken. Willen we dien invloed nagaan, dan moet zonder twijfel het eene individu met het andere worden vergeleken en zelfs het individu met zichzelf in de verschillende tijdvakken van zijn werkzaamheid. Het wil mij voorkomen, dat de syntactische verschijnselen in de geschreven taal niet minder aan veranderenden invloed onderhevig zijn dan in de gesprokene; ja zelfs zal de geschrevene duidelijker de neiging tot vernieuwing, verfraaiing en verdieping weerspiegelen[2)]. Geen schrijver kan zich loswringen van de gestelde syntactische normen; maar ook: geen schrijver kan volstaan met enkel werktuiglijke hanteering van het geijkte vormenmateriaal. Navolging dóór het individu eenerzijds, anderzijds de noodzaak van individueele bewijzen van eigen zegging maken de syntaxis der geschreven taal zeer gevoelig en wisselend. De waarneming dier schakeeringen door meting naar normen, is de leer van den stijl. Een dergelijke taalstilistiek, waarin we, gelijk van een stijlleer in 't algemeen mag worden geeischt, de verhouding vaststellen der taal van den enkeling tot vele en velerlei normen, bestaat voor het Nederlandsch niet. In die stijlleer zou thuis behooren de invloed van de litteraire genres op de taal; de invloed van stemmingen, de verhouding tusschen spanning en verzwaring van vorm, blijkende uit variatie, herhaling, omschrijving, analyse eenerzijds, uit samenvatting, hervatting, synthese anderzijds. Men meene niet, dat dergelijke stilistiek alleen onderdeel der aesthetica, of wel der psychografie zou zijn. Behalve de inwerking van den 'context' op den zinsvorm, kunnen ook zuiver grammati-

1) vgl. blz. 007.
2) Bij onderzoek der gesproken taal wordt maar zelden met de schakeering der individuen stelselmatig rekening gehouden. Bestudeering van eigen syntaxis door een philoloog heeft men wel eens gesuggereerd, maar niet bereikt. Groote waardeering verdienen overigens de studiën van Dr. W. de Vries, die zich in deze richting vaak bewegen.

cale kwesties door overweging van stilistische factoren nader worden verklaard. Men zou, om een voorbeeld te noemen, de ontwikkeling van den infinitivus finalis, eerst met ‘te’ of ‘omme’, daarna met ‘om te’, niet volledig belichten, als men hierin niet óok zag, en als zoodanig bij de individuen aanwees, een uiting der behoefte aan verzwaarde vormen voor sterker syntactische spanning. Er zijn Mnl. teksten, waar men den infinitivus met *te* vindt, volgende op een infinitivus zónder praepositie, in gecoördineerd verband: Dat hi soude onverre riden Sonder vechten ende striden Ende *te vindene* aventuren (Mor.) Dat si voeren onder hem drien Om horen ende om sien Ende *om te* wetene wiet daer ware (Mor.) Hoe verder de infinitivus van het praedicaat verwijderd staat, des te zwaarder is hier het bindend lid. Hetzelfde beginsel geldt voor sommige merkwaardige coördinaties van een indicatief en konjunctief, die in gelijke logische verhouding tot den voorgaanden zin staan: Gi weet wel dat God in Bethlehem gheboren *was* ende in arme klederen gewonden *waer* (Heemsk.).

Wanneer door de bestudeering der taal van één individu, om bij het besproken geval van den infinitivus te blijven, mocht blijken, dat bij hem een infin. met *om te* alleen voorkomt in een dergelijke coördinatie met minder zware vormen, dan is het beginsel der vormverzwaring = spanning versterking als taalveranderende factor bewézen.

In de stilistiek zal moeten worden uitgemaakt, in hoeverre de zucht naar welluidendheid de opkomst en verandering van taalvormen veroorzaakt. Allerlei verschijnselen zullen we aan dit beginsel moeten toetsen. In de allereerste plaats natuurlijk de behoefte aan bepaalde *rhythmische* typen. De sterke vervormende invloed van het rhythme blijkt vooral bij de woordschikking; maar ook bij de keuze van zware periphrastische vormen ter vulling van een geijkte zinseenheid. Ook het optreden der assimilatie of attractie in de syntaxis, alles wat men ‘syntactische perseverationserscheinungen’ noemt, is o.a. óok in verband hiermede te bezien; evenzoo verschijnselen van sandhi, enclisis, proleptische enclisis incluis.

Er is ook, zelfs in het Mnl. een neiging tot *synt. duidelijkheid*, die de taalvormen beinvloedt. Ten deele versterkt door de neiging tot welluidendheid, blijkt deze neiging van gewicht bij de keuze van den datief na praeposities.[1)] Ook bijv. de keuze van het

1) Vgl. Ferguut, Inleiding blz. XLI.

pronomen in: (Wal. 8778) Ende dese joncfrouwe Ees*t* ju suster of uwe amie? Here ic lie, dat *soe* mine amie si, (niet: da*t*).

Er zijn dus veranderingen die, zelfs in het Mnl., geconstateerd kunnen worden als uitingen van bijzondere spanning, stemming of taalbewustzijn. De vraag,die ik zooeven stelde, of deze veranderingen in syntaxis worden *overgenomen* van het eene individu op het andere, beantwoordt men niet altijd bevestigend; het antwoord kan alléen worden gevonden door vergelijking van individueele talen. Twee dingen dient men daarbij te onderscheiden: 1° enkele, bijzonder typeerende wendingen, bewezen vondsten van een invloedrijk stilist (Dr. Kuyper bijv., Potgieter, Multatuli) 2° het geheele aspect van den syntactischen stijl, statistisch vast te stellen. Belangrijke normen zijn óok voor dit onderzoek in de woordschikking te vinden. In het algemeen gaat men in eerste instantie het best uit van een gegeven syntact. vorm, niet allereerst van een functie of een psychologisch verschijnsel.

En men begint met een onderzoek in de breedte door vergelijking van een reeks van tijdgenooten, ter vaststelling der zekerste normen; daarna een vergelijking in verticale d.i. diachronische lijn, langs oudere phasen der taal, zooals ik heb getracht te doen voor het Nederlandsche participium praesentis. Verrassende perspectieven doemen daar op. In de eerste plaats de sterk individueele neigingen bij verschillende moderne schrijvers, wier stijl men zelfs aan dien éénen vorm, van het groepvormende participium zou kunnen determineeren. Maar nog treffender opmerkingen kan men maken bij de 17de-eeuwers.[1)] De klassieken van dien tijd maken een overmatig gebruik van het groepvormende partic. praesentis wèl in het proza, nièt in de poëtische taal, gelijk aardig uitkomt in Vondels Vergiliusvertaling. Naast elkaar vindt men, in het proza: [Juno zont] al haer voorleden ongelijck en leet *kaeuwende*, en haren moedt noch niet gekoelt *hebbende* Iris uit den hemel. De maeght hare reis *spoedende*.... vloogh onzichtbaar hares weeghs. In de poëtische bewerking: Zont Juno... Die al 't voorleden leed nog *kauwt* in 's hemels stoelen En haren moed, nooit zat, aan Troje *zag te koelen* De dienstmaagd naar de vloot.... De kamenier *spoeit* weg langs enen boog.... vliegt onzichtbaar, onbekeken.

1) Ik heb het hier volgende voorbeeld uitvoeriger behandeld in een artikel, dat eerlang in het Tijdschr. v. Ned. Taal en Lett. verschijnt als vervolg op Ts. XXXVI: 198 vgl. (Citaten naar Van Lennep en Thijm).

In dit citaat vinden we de participia van het proza ook in het Latijn. Maar talloos zijn de gevallen, waar we in Vondels proza het zwaarwichtige P.P. lezen, terwijl het in het Latijn niet staat en hij het zélf ook in de poëzie vermijdt. Bijv.: Proza: (De slang) schitterde met blaeuwe vlacken en goude schubben op haren rugh; gelijck de zon, recht op ons gezicht door de wolcken *hene schijnende*, den regenboogh ... schakeert. Eneas dit *aenziende*, stont stom van verbaestheit. De slang ten leste *voortkruipende*, tusschen schalen en bekers, proefde effen de spijs.... In de poëzie: Gelijk de zon, *wanneer* zij, recht op ons gezicht, Door wolk en nevel schijnt, de schoone regenbogen Met duizend verven mengt en schildert voor onze oogen. Eneas stont verbaasd, zoo ras zij hem verscheen. Ten leste *gleed de* slang langs schaal en kelken heen ... *En* proefde .....

Vermijding van dit zwaarwichtige participium blijkt een kenmerk te zijn der *poëtische* taal van alle 17de eeuwsche klassieken, hetgeen bij vergelijking van hun proza en poëzie aan den dag komt. Wanneer we verschijnselen als deze waarnemen, krijgt Vondels uitlating in de Aenleidinge concreten zin: 'Hierom moeten wij (d.i. de dichters) deze tongen *matigen*, en mengen en met kennisse besnoeien, ook *niet al te Latijnachtig*, nochte te nauwgezet en nieuwelijk Duitsch spreken.... Men vermijde, gelijk een pest, de woorden tegens den aard onzer tale te verstellen,.. Wij mogen hierin nochte Grieken, nochte Latijnen navolgen.'

We raken hier de vraag in hoeverre de invloeden van vreemde talen op de syntaxis werken. Ook hier zullen we twee dingen moeten onderscheiden: 1o den algemeen vormenden invloed van den synthetischen romaanschen stijl op vele auteurs, zelfs bij degenen, die al heel weinig studie van de vreemde letteren hebben gemaakt, als in de 17de eeuw Bredero, die desondanks zich schrap zet tegen dien invloed en desondanks hem ondergaat. 2o de directe nabootsing van bepaalde zinswendingen die onze syntaxis niet eigen waren, door vertaling en doorleving van den vreemden stijl, als bij Hooft en anderen. Beide deze moeilijk te vatten invloeden zijn alleen kenbaar door nauwgezette bestudeering van de individueele taal. Hoe belangwekkend zal een syntaxis van Vondel zijn, die onderscheid maakt tusschen den jongen rederijker en den ouderen klassiek gevormden, tusschen Vondel den oorspronkelijken dichter en Vondel den vertaler, Vondel in zijn proza en in zijn poëzie, Vondel als lyricus en als dramaticus. In alle opzichten is hier te bereiken, wat ik in

den aanvang als onmisbaar noemde, de isoleering van het enkele verschijnsel bij het enkele individu. Bij een langlevende als Vondel, ook bij Huygens en Cats, kan men bovendien een volslagen diachronische beschrijving doorvoeren. Ik wijs, om door een voorbeeld te illustreeren, op Vondels geheel verschillend zinsmateriaal in het vroege, Pascha en de late Lucifer. In het Pascha is het getal bijzinnen veel grooter dan in den Lucifer: in 1000 vz. van ieder vinden we in den Lucifer 250 en in het Pascha 450 bijzinnen. Op het eerste gezicht lijkt dus de zinsbouw in het Pascha ingewikkelder. Evenwel in den Lucifer staat tegenover deze subordinatie van het Pascha niet enkel de eenvoudige coördinatie, zooals we die bijv. wèl vinden in Bredero's Spa. Brabander, bij een overmaat van demonstratieve hervattende woorden, als bijv. in: Dienen, *dat* waar een dingh, *so* had ik de bezorghde kost, *Soo* waar ick van de, straat en van 't leegh gaan verlost. In den Lucifer vinden we veeleer samengetrokken zinnen, zinnen met infinitieven, praedic. attributen en andere beknopte vormen van onderschikking, die men inderdaad als uiting van den klassieken synthetischen stijl kan beschouwen. Interessant is in deze twee drama's ook de vergelijking van de woordschikking naar den ouderen en den gemoderniseerden vorm.

Wanneer we de modérne syntaxis onderzoeken, hebben we bovendien het groote gemak van vergelijking met ons dusgenaamd Algemeen Beschaafd taalgevoel. En van de wording der individueele taal is daar nog dieper inzicht te verwachten dan bij oudere schrijvers, al was het alleen maar door interviews der auteurs, waarin tot nog toe meestal het vraagstuk der taal niet aan de orde komt.

Van alle perioden der nederlandsche taal, van de middelnederlandsche af, zullen we de zoo onontbeerlijke normen en gradueele verhoudingen tot die normen kunnen bepalen. Ik heb getracht aan te duiden, wat aan die beschrijving ontbreekt en op welke wijze, niet zonder zwoegenden arbeid, het zonder twijfel omvangrijke werk methodisch zou kunnen worden aangevat.

Apeldoorn, April/Mei 1925.
G.S. OVERDIEP.

Twee uitingen van bewuste Vlamingen in de 17de eeuw.

Naar aanleiding van *Een pleidooi voor het Vlaams uit de achttiende eeuw*, waarop Prof. de Vooys onlangs, in de Bibliotheekgids van Maart 1925, de aandacht vestigde, lijkt het mij niet te onpas aan de hand van een paar voorbeelden aan te toonen dat reeds een eeuw vroeger onze moedertaal in het Vlaamsche gedeelte der Zuidelijke Nederlanden ernstig bedreigd werd door het Fransch, dat na eerst slechts de taal van het Bourgondische hof in Brussel geweest te zijn, hoe langer hoe meer bij de beschaafde standen gebruikelijk werd, en dat het in de 17de eeuw in Brussel reeds moet gewemeld hebben van Beulemansen die het verkozen een kreupel Fransch te spreken boven hun eigen goede moedertaal, die slechts bij het gemeen en de kleine burgerij in zwang bleef.

Een 17de eeuwsche Brusselaar, die zijn stem verhief was de boekdrukker-uitgever Jan Mommaert. In 1647 verscheen bij hem Schouwenbergh's vertaling van Calderón's ‘La vida es sueño’, onder den naam: ‘Het leven is maer droom’, Bly-eyndigh treur-spel, vertoont in de wonderlycke op-voedinghe van Sigismundus, prince van Polen, door de vrye lief-hebbers ende der Rymer-konste binnen-Brussel, met een bevallige kluchte van de Gilde-broeders van Koeckelbergh, daerop passende. In zijn opdracht aan ‘de doorluchtighe ende hoogh-gheboren vrouwe Elisabeth, by der Gratien Godts Princesse ende Gravinne tot Hooghenzolre; marquise tot Bergen op den Zoom,’ spreekt hij de vrees uit dat de publicatie den schrijver misschien wel zal mishagen, ‘aenghesien ick vreese oft den Rymer (buyten wiens wete ick dit werck bestaen hebbe) 't selve qualyck name, midts dien syn penne noyt voor desen tot Nederlandtschen Rym ghescherpt, sonder het minste ghedacht van iet goets af te beelden, alleen op ledighe uren, onse tale neffens de Spaensche aen Sigismundus heeft willen leeren’; hij heeft zijn toevlucht tot deze prinses echter genomen, ‘vermidts hare ervarentheydt in meer andere talen, de Nederlandtsche oock altyt bemindt ende gheacht heeft; *verre buyten de ghewoente van vele gheboortighe Brabanders, die sich quansuys vermyden de selve te spreken, hoewel sy dikwils nauws eenighe andere grondelyck en verstaen*. (ik cursiveer, v P.).

Een tweede veel belangrijker getuigenis van de liefde voor de Nederlandsche taal in de Spaansche Nederlanden, is die van Roeland van Engelen (zie over hem te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, II, p. 285), een zeer ontwikkeld man die onder anderen een vertaling leverde van de Enéide en van Guarini's *Pastor Fido*[1]. Deze schrijft achter zijn tooneelspel “Den Coninck van Napels ofte in wanhoop hoop, Speelwys verthoont op de Camer van de Gulde van S. Lucas, die men noemt de Violiere binnen Antwerpen,” z.j. (Prof. te Winkel schat midden 17de eeuw), 't Antwerpen, bij de Weduwe Thieullier, in de Wolstraet, op den hoeck van de lieve Vrouwe straet’, een heel eigenaardig stukje met betrekking tot zijn eigen typische opvattingen omtrent de spelling van het Nederlandsch.

Dit lijkt mij wel zoo merkwaardig dat het verdient in zijn geheel opgenomen te worden.

> ‘Aen den onverdeelden Leser.
> Hiir wort u.E. gebeden te-wegen met ryp ordeel de redenen di my bewegen te-letten op mijnder Mouder-taal de spellingh of Ortografie. De eerste die (nu is v.E. zelf inconsequent met de schrijfwijze v. dit woord, v. P) my (over eenighe jaren komende van uyt-hymsche Landen waar-'m en den Latynschen A.B. volght) porden te-misachten (dat is het nederduyts) *het-geen nu niit alleen my wel bevalt, maar het zelve acht boven andere talen by geval opgestaan*. (cursiveering van mij. v.P.).
> Dit dan rypelyck ende laugh overdenckende, bevonde dat de grootste fyl bestont inde uytspraack der letteren; nu op het latyns dan weder op het hooch-duytsch oft ouwdt quaat neder-duyts treckende (den klanck eender taals liiflyckhyt, bestaat in gewoonte; zo verren hersende in de zinnen van den mensch, dat het zelfs dunckt in reden te-bestaan, hetgeen van de-zelve verschyden) zo heeft my gout gedocht den galm van den Hoochduytschen. A.B. ghelyck te verlaten ter-oorzaken wy overlangen verlaten hebbe de ouwde spraack ('t en zy de Kempen, den Bos, Toungeren, S. Truyen ende andere dewelke noch spreken naar de ouwde spellingh) oook omdat alle Landen die den Latynschen. A.B. volgen als Italien, Spanien, Vranckryck, de zelve te-lichter leerden: *ende wy* (O! of) *niit genootzackt meer en wirden, in ons yghen landt vremde taal te-spreken, met het onsprekelyck achterdeel dal wy lydẽ, met woorden overwonnen te-worden (want ter-wylen wy, om zo te-zeggen, naar de-zelve ter-jacht gaan) zo vanckt den vremdelingh (wiens taal wy naar-boutsen het wilt)*. Zo dunckt my billich den Latynschen. A.B. aan-tenemen (doch niit versmadende de letteren di denzelven niit en heeft als de k.w. & c.) zo veel-te-meer, dat in Hollandt, tot noch tou de eer heeft van het beste duyts te-spreken, (sic!) den zelven in deel aangenomen wort (te-verwonderen, dat in Vrankeryck ende meer andere Konigryken; hou-wel ider Stadt wel zijn verschyden gewoonten heeft, nochtans den Eeldom ende 't beter volck overal een ghebruyck hebben, het-geen in nederlandt zo niit en is. in Luyck de gemeente wonderlyck spreeckt eñ den Eeldom zeer gout Frans) houwel het Hollans met vele woorden

1) Vgl. C.G.N. de Vooys: *Verz. Taalk. Opst. I*, 287

> spreeckt alsof eenen Waal duyts spraack; van de-welke over hondertjaren dat Landt swanger ginck. Want my duckt het beter is gezeet, “den donder, de doodt, den hont, dien man”, als “de Donder, den doodt, de hont, di man”, ende menichvuldige diir-gelycke. Om voort te-gaan zo diint mẽ te bemerken datter ses galmende letteren zijn. Want waar-om de Y daar voren niit gehelyck aan-te-nemẽ aangeziin-men daar mede galmpt, als “hy, zy, ys, bly” ende veel meer andere. Nu alle de andere, neme dubbel, aangeziin, in het woort, “voor” het-zelve overlangen gedaan is, waar-om in “daar” niit van-gelijken ende zo voort. Imanden mocht zeggen het woort is niet “Daar” maar het is “Daër”, als de andere “Briëf, Siëckte,” zeer wel, maar laat ons dan weer op zijn Kempens, of ouwde wijze spreken, welken galm wij overlangen verlaten hebben. Ten is niit lang geleden dat ick hoorden zeggen van luy uyt de kempen. Tegen éenen dinaar, “kompt eenen Briëf halen voor myn hiër”, ick docht wat het gezeet mocht wezen, niit denckende op énen Briif. Want het woort “Brief”, kompt uyt 't Frans, willende zo veel als een verkortingh wezen. Aangande de O. en U. de welke som-wylen oock genomen worden (maar zeer onredelyck) al of het een A. ende u. waar, gelyck “au-liden”, inste van u.L. want dit is tegenstrydende. Oock men nempt de o. ende e. voor o. ende u. “goet Hout, bonum lignum”, 't k zouwder eer eenen “goten hout, concavum pileum” uyt verstaan. my dunckt het beter is de u een u te-galmen als voor een “au”, ende te-spellen “gouwdt, aurum, gout, bonus”, en “eenen bouck, unus liber”, en laten de o. ende e. om het vlas te-boeken; De zielen voor de ossen, heffende onze zilen, bevryt van hert-neckichyt ende nydt, hoger.’

Ge ziet, ook een en ander betreffende de uitspraakin verschillende deelen van het land. Het Hollandsch blijkt toch toen reeds het officieele Nederlandsch geweest te zijn; dat zijn inzichten omtrent spelling en uitspraak daar ten deele gehuldigd worden, geeft den schrijver een moreele steun deze ook in Vlaanderen aan te prijzen.

Hij eindigt met een gedicht, waarin hij zijn spelling-vondsten te pas brengt, aldus:

> Bindt als met zielen vast, myn Ziil in dyn gedacht,
> Dat noot een broos gepyns, myn bryn kompt overwinnen,
> Iaacht 't Helsche spoock van-daar, naar duyster ‘Tarters’ nacht,
> Leert my door dyne vrees, in vreden Dy te-minnen;
> Dryft d'onrust uyt mijn hart, di daar gedurich knaacht;
> Waar wanhoop dickmaal woont, in rouw en druck verslonden;
> Door dynen rynen Geest, dees valsche vrees verjaacht;
> En dat myn bryn tot vreucht, door deucht eens wort ontbonden.

Amsterdam, 16 Maart 1925.

J.A. VAN PRAAG.

De aanspreekvormen in het midden van de negentiende eeuw.

Dr. G. Engels vestigde onze aandacht op het feit dat Jacob van Lennep niet alleen in zijn brief aan Thijm, maar ook in zijn *Klaasje Zevenster* (Rom. W. VIII, deel I p. 152) een beschouwing geeft over de aanspreekvormen, die voor de taalgeschiedenis belangrijk genoeg is om hier geheel overgenomen te worden:

> ‘Foei Dominee! zeide Klaasje: begint u reeds den eersten dag met mij te prijzen, en ijdel te maken.’
> ‘Tut! tut!’ zeide Bol; ‘wees maar niet bang: ik zal 't je even goed zeggen, als je iets zegt of doet, dat mij niet aanstaat: en om je dat te bewijzen, zal ik maar dadelijk beginnen met je te vragen, waarom je telkens tegen de Nederduitsche spraakkunst zondigt, die je toch grondig geleerd hebt, en “u” in den eersten naamval gebruikt.’
> ‘Ik ...., u?’ vroeg Klaasje, verwonderd opziende: ‘hoe meent u dat?’
> ‘Wel! daar doe je 't al weêr?’ hernam Bol: ‘hoe meent *u* dat? Is dat gezond en gangbaar Hollandsch!’
> ‘Maar Dominee!’ hernam zij al lachende, en half onzeker of 't hem ernst was of niet: ‘moet ik dan zeggen “hoe meent *gij* dat?” - dat zou toch geweldig stijf klinken.’
> ‘Dat zou 't ook,’ zeide Bol, ‘en zoo spreekt niemand dan deze of gene verwaande ondermeester.’
> ‘Of,’ vervolgde zij: ‘hoe meen *jij* dat?’ dat klinkt plat.
> ‘Zoo doet het,’ zeî Bol: ‘en ik zou het zelf niet bezigen, tenzij om nadruk op het woord te leggen.’
> ‘Of,’ ging zij voort, ‘zoo als ik als kind dikwijls hoorde’ - .... ‘hoe meent *uwee* dat?’
> ‘Grammatikaal zuiver’, merkte Bol aan: ‘en volkomen te verdedigen, ofschoon lang uit de mode en daarom te verwerpen.’
> ‘Maar hoe moet ik dan zeggen?’
> ‘Wel! doodeenvoudig; hoe meen *je* dat?’
> ‘Maar dat is immers te familiaar, als men tegen zijn meerderen spreekt?’
>
> ‘Lieve meid,’ antwoordde Bol, ‘het familiare is nu eenmaal in zwang gekomen en heeft, als ik reeds zeide, het deftige uwee, dat voor “Uw Edele” gezegd werd, verbannen. Maar, omdat uwee uit de spraak verdwenen is, omdat gij wel geschreven, maar in 't gewone gesprek nimmer anders dan als jij voorkomt, omdat jij triviaal klinkt en je

wat familiaar, volgt daaruit, dat men moedwillig een taalfout maken mag? Ik weet, dat je ten deze je op het voorbeeld kunt beroepen van een legio schrijvers, en daaronder zeer verdienstelijke, die, tegen beter weten aan, zich aan dezelfde zonde schuldig maken.'
'Maar ik dacht,' hernam Klaasje, dat men u, evenals uwee, voor een samentrekking van Uw Edelheid kan aanmerken.
'Ja,' antwoordde Bol, met dat beweren zoekt men 't wangebruik te verschonen; maar het zoû een samentrekking wezen, waar het zakelijke en voornaamste deel van 't woord meê verloren ging, en die daarom nimmer te verdedigen ware. Men kan van Dortrecht wel Dort maken, maar geen Dor, van Gorinchem wel Gorkum, maar geen Goring; want men mag trecht uit het eène noch hem of chem uit het andere wegsmokkelen: en waar blijft, als ik 'u' zeg, de geheele edelheid? Maar zelfs gesteld dat 'u' - in den eersten naamval altijd - taalkundig te verdedigen ware en alzoo geschikt om uwee te vervangen, dan nog zou ik u 't gebruik er van afraden. Uwee luidde in zijn tijd stijf en burgerlijk, en werd nimmer door aanzienlijke lieden gebezigd: zij, die het vroeger om geen geld van de wereld zich zouden hebben laten ontvallen, moeten dus nu evenmin 'u' zeggen .... Daarom, zoo je mij genoegen doen wilt en tevens zuiver spreken, volg dan het verkeerde voorbeeld niet na, en bewaar 'u' voor den derden of vierden naamval; maar komt de eerste te pas, schrijf dan gij of ge en zeg gerust jij of je, zoo als reeds voor twee eeuwen de deftige Hooft en de hofdichter Huygens deden, beiden lieden, die wel wisten, wat een goede toon was. 't Valt altijd licht het al te gemeenzame weg te nemen, door 'mijn Heer' of 'Mevrouw' er bij te voegen, of wel, indien men met lieden spreekt, tegenover welke men een eerbiedigen afstand meent te moeten bewaren, dan kan men elk verwijt van ongemanierdheid ontgaan, door de derde persoon te bezigen en b.v. te zeggen: zal mijn Heer nog een kopje thee gebruiken? of: 'die muts staat Mevrouw allerliefst.'
'Ik hoop mij uw te-recht-wijzing ten nutte te maken,' zeide Klaasje: 'maar ik vrees, ik vrees! Het zal mij, dunkt mij, onmogelijk zijn, tegen lieden van aanzien of van hoogere jaren je of jij te zeggen.'
'Cest le ton qui fait la musique,' hernam Bol, en zoo je uitspraak maar niet gemeen of plat is, dat wil zeggen, zoo niemand aan je tongval kan hooren uit welken hoek van ons land je zijt, dan behoef je niet te vreezen, en dan zulje alle aanmerkingen ontgaan ....

Boekbeoordelingen.

De mooie taal door H. Padberg ('s Hertogenbosch - L.C.G. Malmberg -1924) (Prijs ƒ 3.25).

‘Ieder klokje tinkelt anders’ was de titel die Van Ginneken, de geestelike vader, voor dit vierde deel van zijn ‘Leergang’ bedacht. Zijn mooi opstel over de taal van Boutens was blijkbaar een voorstudie. Padberg, wiens belangstelling zich meer op het algemene richtte, verkoos ‘De mooie taal’. Beiden vermeden opzettelik de term ‘Stijlleer’ - die meer aan stijlbeoefening dan aan stijlbeschouwing doet denken en een ouderwets bijsmaakje heeft - maar ook de nieuwere term ‘stilistiek’ of stijlstudie, die volgens Ch. Bally in 't algemeen gericht is op ‘les moyens d'expression dont dispose une langue[1)].’

Padberg's bepaling van de ‘mooie taal’ als ‘de juiste expressie van de dichterlijke inspiratie’ trekt de kring veel enger; te eng om er zich op den duur aan te houden, want ook de niet-geïnspireerde, de gewild-artistieke, de conventionele, zelfs de lelike taal speelt een rol in zijn beschouwingen, terwijl hij aan de andere kant toegeeft dat ook alledaagse taal mooi kan zijn.

Is de ondertitel, in de aankondiging, juister? ‘Grammatica der Nederlandsche literatuurtaal?’ Dan moest er aan toegevoegd worden: sedert het midden der 19de eeuw, want overeenkomstig het beginsel van Van Ginneken is de beschouwing van contemporaine toestanden het hoofddoel. Slechts terloops wordt een andere schrijver, als Vondel of Hooft, aangehaald.

Men kan waardering hebben voor dit standpunt, maar zal tevens moeten inzien dat een meer stelselmatig-historiese terugblik het inzicht verheldert. Er is niet alleen een stijl

1) *Pré cis de Stylistique*. Toch definieert Richard Meyer minder ruim, de *Stilistik* als ‘die Lehre von der kunstmäszigen Anwendung der fertigen Rede.’

van het individu, maar ook van een tijdperk, van een litteraire stroming, gelijk G. Lanson dat zo voortreffelik uiteenzet in *L'art de la prose*. De opkomst, de bloei, de verwording van een stijl kan ook binnen de grenzen van het tijdvak waarin Padberg zijn stof zocht, aangetoond worden, maar een historiese parallel met de stijl van de renaissance, van de romantiek doet dat te treffender uitkomen.

De billikheid eist dat we, met eerbiediging van de door de schrijver zelf gekozen begrenzing, onze lof vooropstellen: door modern taalbegrip door tal van juiste en verrassende opmerkingen, treffende formulering, aardig gekozen voorbeelden en rijk materiaal weet de auteur van dit goed gebouwde boek de lezer telkens weer te boeien en tot nadenken te prikkelen. Zijn werk richt zich niet naar buitenlandse modellen en draagt geen schools karakter. In de originaliteit van opzet en vinding vertoont het eigenschappen die gegroeid zijn in de school en onder de inspiratie van Van Ginneken, al staat daar tegenover dat men in de stijl wel eens te sterk ‘his master's voice’ hoort, gelijk een beoordelaar geestig opmerkte.

Deze voortreffelike kwaliteiten, gepaard met een grote beslistheid in de uitspraken, leveren voor weinig krities aangelegde lezers ook een gevaar op. De plicht van de criticus is dus, de gebreken niet te verzwijgen en de lezer tot waakzaamheid aan te sporen. Het zijn niet altijd de slechtste boeken, die telkens tot tegenspraak prikkelen!

Wie taal beschouwt als materiaal voor de kunstenaar heeft te letten op *De mooie zin* (zinsritme, versritme, zins- en vers-bouw), *Het mooie woord* (grammatiese vorm, woordkeuze, woordvorming, ‘herstempeling’ door tropen) en *De mooie klank* (klankexpressie, klankharmonie, rijm). Op deze grondslag rust de opbouw van Padberg's boek.

Het eerste hoofdstuk handelt dus over ritme[1)], waarbij een scherpe scheiding wordt gemaakt tussen *nuttigheidsritme* en *schoonheidsritme*. Is deze grens niet te scherp getrokken? Zit in het arbeidslied, het kinderlied (blz. 20) ook niet een aesthetiese kiem? Het artistieke kan zich immers ook openbaren, waar niet bewust naar kunst gestreefd wordt. Een gebruiksvoorwerp behoeft niet als onaestheties tegenover een

1) Zou bij een herdruk § 2-4 van Hs. II, over het accent, niet beter in dit hoofdstuk passen. Omgekeerd behoort blz. 26 weer in Hs. II.

'kunst'-voorwerp te staan. De interne evolutie van nuttigheidsritme tot schoonheidsritme, die Bücher en G. Verriest aannamen, is m.i. niet zo verwerpelik als de schr. meent (blz. 23.)

Veel goeds bevat het tweede hoofdstuk, met zijn duidelike scheiding tussen de schematiese maat en het levende vers. Verwarrend is daarin (blz. 37) de opsomming van de negen 'maatvoeten' uit de klassieke versleer. Verder lezende, bemerkt men dat de schr. daartoe verleid is door het citaat uit Van Ginneken op blz. 44 vlg., maar hij ziet over 't hoofd dat de termen daar toegepast worden op *constructies* binnen een in hoofdzaak jambies versschema. Bij het aangeven van het ritme door een golflijn (blz. 41) zou het de voorkeur verdienen, elke ademstoot door een eigen boogje aan te duiden. Het toenemen van de 'antimetrie' bij onze modernen (blz. 42) zal voor een groot deel ook veroorzaakt zijn door bewondering voor het Engelse en het Franse vers, wellicht ook door het oud-Hollandse (Hooft - Bredero). De onderscheiding van zangvers en spreekvers, die Padberg overneemt van Van Ginneken, beschouw ik nog altijd scepties. Soms schijnt het dat met 'zangerigheid' vooral bedoeld wordt het samenvallen van ritme en maat, of het galmend-retoriese, zoals in het eerste voorbeeld op blz. 55. Doet de onmiddellik volgende zogenaamd 'gesproken' strofe uit het sonnet van Kloos ons minder muzikaal aan? Het weemoedig geneurie kan immers evengoed 'muziek' zijn als de klinkende fanfare! Wel zegt de schr. dat het spreekvers als zodanig niet minderwaardig is, maar zijn voorliefde gaat uit naar het zangerige vers en naar de dichters die 'ons volk weer gelukkig zingen' (blz. 57). - Onjuist is de bewering (blz. 58) dat het Franse vers 'maatloos, enkel silbentellend' is. De konstruktie van het Franse vers in de verschillende perioden, zoals Grammont dat beknopt en helder toelicht, is juist geschikt om het moderne Nederlandse vers, los van de klassieke theorie, te leren beschouwen.

Terecht worden parallel in hoofdstuk III de proza-*periode* en de *strophe* behandeld. Vooral het eerste gedeelte zal voor menig lezer verrassend-nieuw zijn. Onder de periode-bouwers hadden Potgieter en Hugo Verriest wel een plaats verdiend. Naast de 'ziellooze' imitatie-Ciceroniaanse periode van D.J. van Lennep (blz. 73) had gewezen kunnen worden op de welbegrepen navolging van de klassieke periode in onze zestiende en zeventiende eeuw (Coornhert, Hooft), met ver-

wijzing naar de mooie beschouwing over het renaissanceproza door Van den Bosch (Lett. Leesb. I). Ook in het proza van de jonge Kloos (Inleiding op Perk) is klassieke invloed te bespeuren, in tegenstelling met het proza uit de school van Multatuli. Het opzettelik verbrokkelen van de periode, zoals dat geschiedt in de impressionistiese stijl van Arij Prins diende in een boek dat aan stijlstudie gewijd is, in verband met die stijl (ook uit de schilderkunst bekend) beschouwd te worden, en niet eenvoudig als 'belachelijk' ter zijde geschoven (blz. 80).

Een weinig geslaagd hoofdstuk is het vierde, over *stijlfiguren*. Waarom al die geleerde namen uit de oude retorica, een 'nuttelooze hersenvermoeiing' (blz. 99), tòch opgesomd? Zijn ze inderdaad *alle* 'uitingen van het bewogen gemoed?' Zijn de 'kostelijke staaltjes' van onvervalste volkstaal (blz. 107) ook 'mooie' taal, overeenkomstig de definitie, en behoren die naast allerlei proeven van kunstige, vaak gekunstelde wendingen, die aan retoriese voorschriften doen denken? De schr. betreurt dat hier te lande geen onderwijs gegeven wordt in welsprekendheid (blz. 112). Dat onderwijs hééft bestaan, ten tijde van Van der Palm, Siegenbeek en Lulofs, maar daaruit is juist de imitatie-klassieke stijl voortgekomen, die zo scherp werd afgekeurd.

Voor hoofdstuk V (*Woordschikking*) geldt het reeds genoemde bezwaar van de te scherpe scheiding tussen algemene en litteraire taal. Dat blijkt al uit de onderscheiding tussen *grammaticale* en *artistieke* woordschikking. Het relief-geven aan bepaalde woorden (blz. 118) geschiedt immers ook met de meest alledaagse motieven? Waarom ook hier weer die geleerde namen voor zeer eenvoudige verschijnselen? Afwijkingen van de gangbare woordschikking om artistieke redenen verdienden hier natuurlik wel een afzonderlike beschouwing. Mooi zijn b.v. de opmerkingen op blz. 121 vlg. over 'picturale' en 'bioscopische' woordschikking.

De hoofdstukken VI en VIII, en deels ook VII, geven een zeer verdienstelike bijdrage tot een grammatika van de hedendaagse litteratuurtaal, een te zeer verwaarloosd en aantrekkelik studieveld. Wilden we al onze kanttekeningen hier te berde brengen, dan zou dit meer plaats innemen dan in deze boekbeoordeling beschikbaar is. Wij beperken ons tot een paar algemene opmerkingen, en bevelen de studie van deze hoofdstukken, ook in détails, ten zeerste aan onze lezers aan.

Voor het overzicht van de feiten is een grammatiese indeling

onmisbaar; toch zou dit hoofdstuk minder op een potpourri van losse aantekeningen lijken, als meer aandacht geschonken was aan het stijlverschil, waaruit de grammatiese eigenaardigheden voortvloeien: de plechtige stijl van Kuyper (aanknopend aan de bijbeltaal), die tegelijk pittig wil zijn, de picturale, de impressionistiese stijl (Van Looy, Ary Prins), de lichtelik archaïserende stijl van de jongere Kloos en de quasi-deftige, soms aanstellerig-ongemene van de oudere Kloos, de verfijndindivuduele stijl (Boutens) enz. Dan diende ook op vreemde invloed gewezen te worden, b.v. het Engelse voorbeeld van van de voorgeplaatste genitief, de Franse en wellicht Duitse invloed op het veelvuldig gebruik van de conjunctief (blz. 146; waarbij ook wel op Potgieter's taal gewezen kon worden), de Franse invloed op het gebruik van participia (blz 147;. vgl. Overdiep's artikel in Ts. v.N.T. en L, 36) en van meervoudige abstracta (blz. 152); de Duitse en Engelse invloed (naast de genoemde Griekse) op samenstellingen als ‘zonbeschenen’ (blz. 200), waar Bilderdijk al van hield. Evenmin als de grammatica van het renaissance-Nederlands te verklaren is zonder parallellen met het Latijn, is de moderne letteratuurtaal in zijn wording te begrijpen zonder de moderne talen in het onderzoek te betrekken. Dat Padberg geen voltooid, afgerond overzicht kon geven, zal niemand hem ten kwade duiden; hier in nog heel wat vóóronderzoek bij de afzonderlike auteurs nodig[1)].

Het ‘mooi herstempelde woord’ is de aardige term die Padberg bedacht voor het zogenaamde ‘figuurlike’, ‘overdrachtelike’ of ‘oneigenlijke’ (*tropen*) (Hs. IX). Terecht laat hij uitkomen dat ‘de “oneigenlijke” zegswijze eigenlijk de meest eigenlijke uitdrukking is’ (blz. 219). Met zijn uiteenzetting van de scherpe onderscheiding tussen de ‘schijntroop’ en de ‘ware troop’ kan ik mij weer niet verenigen[2)]. Meer helderheid zou bereikt zijn als de behandeling van de vergelijking (blz. 230) voorafgegaan was, en als onder *troop* of ‘beeldspraak’ niet zoveel ongelijksoortigs samengevat was. Een scheldwoord als ‘Neus’ (blz 220) is geen ‘troop’, en alle synaesthesie is

1) Dat Van Eeden zo weinig nieuwe taalvormen zocht (blz. 160) is b.v. niet geheel waar: in de *Ellen*-periode gaat hij een heel eind mee met de andere Nieuwe-Gidsers. De taal van een belangrijk auteur als Verwey komt in dit boek zelden ter sprake.

2) Vgl. mijn vroegere beschouwing over de metafoor, herdrukt in *Verz. Taalk. Opst. II*.

moeielik als beeldspraak te beschouwen (blz 222). De hyperbool, die alle gevoelstaal, ook de onartistieke, eigen is, kan toch niet onder de ‘overeenkomsttropen’ gerangschikt worden (blz. 248). Waarom ook hier niet wat traditionele namen (b.v. antonomasia) als onnodige geleerdheid geschrapt?

In het hoofdstuk over *Klankexpressie* (X) waarschuwt Padberg tegen de ‘phantasterij’ van sommige verdedigers van de audition colorée, maar gaat hij zelf niet wat ver, als hij bij zijn bewonderde dichter Schaepman spreekt van ‘goudgekleurde *klanken*?’ (blz. 272). Zou het feit dat in elke strofen het woord ‘gouden’ gebruikt wordt, niet meer aandeel hebben in de goud-visie? Enigzins komies doet het aan, als op de volgende bladzijde verteld wordt hoe ‘de koel-blauwe Kloos in botsing kwam met de warm-gouden Schaepman.’ Er zijn in de slothoofdstukken meer plaatsen waar de kritiese lezer geneigd is een uitroepteken of een vraagteken te zetten[1)].

Een stoute bewering is ook dat het eindrijm, omdat het geen klankexpressie behoeft te zijn, een ‘betrekkelijk goedkoop oplegsel is.’ ‘Het moeten rijmen, dáár waar het van te voren bepaald is, dat is een tyrannieke eisch, waaraan de klankexpressie zich niet kan onderwerpen’ (blz. 312). Ik vrees dat de dichters van vroeger en later tijd - denk b.v. aan de rijmen-rijke Dante! - die stelling niet zouden onderschrijven! Trouwens, op de volgende bladzijde (§ 13) neemt de schr. eigenlik zelf zijn bewering terug.

In verhouding tot onze welgemeende lof, is de kritiek, ook op onderdelen, wellicht wat breed uitgemeten. De meeste van onze opmerkingen hadden de bedoeling, bij een herdruk een grondige herziening in overweging te geven. Daarbij zouden ook de voorbeelden nog eens nauwkeurig herzien moeten worden[2)].

Zeer twijfelachtig is ook, of de *Leesstukken* in deze vorm gehandhaafd verdienen te worden. Ze zijn bedoeld als een

1) b.v. op blz. 262 onderaan: de stemming waarin Hooft zijn sonnet dichtte; blz. 283 onderaan; blz. 287 midden: zijn die streepjes niet meer voor 't oog dan voor 't oor? blz. 288: het spattende schuim! de staven rood ‘goud op geel marmer.’

2) b.v. waar als ‘mooie taal’ geprezen wordt, wat volstrekt niet persoonlik is, maar algemeen, als het herhaaldelik geprezen woord *zeebeenen* bij Van Looy (blz. 199, 206, 207) *smikkelen, lummelen* (blz. 295), *foeileelijk* (blz. 202).

bredere illustratie van wat in het voorafgaande hoofdstuk behandeld is, maar in veel gevallen blijft het verband een raadsel. Na Hs. I zou men proeven van ritmenontleding, van versvormen verwachten (ME- verzen, rederijkersverzen, renaissanceverzen, hexameters: na III verschillende strofenvormen (Hadewijch, Anna Bijns, sonnetten, Potgieter's strofe in Gedroomd Paardrijden b.v.) enz. Nu konden de - overigens met smaak gekozen - stukken evengoed in een Letterkundig leesboek verenigd worden, of voorzover nodig, ingelast in de tekst.

Padberg's boek heeft eigenaardige verdiensten en eigenaardige gebreken. Wegen we die tegen elkaar, dan winnen de eerste het ruim, zodat we ons over de verschijning van dit boek verheugen. Tegenover de vele boeken, die onze studie en ons taalonderwijs geen stap vooruitbrengen, is dit een levend en levendwekkend boek, dat een te waarderen grondslag legt voor de te zeer verwaarloosde stijlstudie. Of het als schoolboek bruikbaar zal blijken, menen we met de meeste beoordelaars te moeten betwijfelen[1)], maar dat de leraar er veel uit zal leren, en er voor zijn onderwijs een zeer nuttig gebruik van maken kan, staat boven twijfel.

C.d.V.

Nieuwe tekstuitgaven. Ferguut, opnieuw bewerkt en uitgegeven door Dr. G.S. Overdiep (Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde.-Leiden-A.W.Sijthoff 's Uitgeversmaatschap - z.j.)

Deze nieuwe uitgave draagt een ander karakter dan de vorige, door Verwijs-Verdam bewerkt. Verdam dacht allereerst aan de behoeften van de beginner in het Middelnederlands: vandaar zijn uitvoerige aantekeningen en het brede glossarium; Overdiep geeft een streng wetenschappelike uitgave, dienstbaar gemaakt

1) Wil de schrijver er een werkelik schoolboek van maken, dan moet de leus ‘non multa sed multum’ strenger toegepast worden. Alle overbodige geleerdheid dient dan te verdwijnen. Uitweidingen als die over Zittelmann's theorie (blz. 51) moeten vervallen. In een schoolboek moest ook de spotternij met een auteur als Van der Palm (blz. 105) het ongepaste honen van Kloos (blz. 265) achterwege gebleven zijn.

aan de studie van Mnl. stijl en syntaxis: vandaar dat de *Inleiding* uitgroeide tot een zelfstandige studie, niet veel kleiner dan de gehele tekst (133 dichtbedrukte bladzijden). De bespreking van de vorige uitgaven, van de overgeleverde tekst in het enige handschrift neemt daarbij een bescheiden plaats in. De onderstelling van Verwijs, dat het tweede gedeelte door een andere dichter bewerkt zou zijn, wordt op beknopte maar overtuigende wijze voor ongegrond verklaard: de afwijkingen kunnen immers ook uit een afwijkende Franse bewerking verklaard worden, want ook de beide overgeleverde Franse handschriften komen niet overeen. En om stijlverschil tussen de beide helften vast te stellen, zou men eerst de norm voor dergelijke vertalingen moeten kennen, waarnaar men 'den persoonlijken stijl der onbekende dichters vergelijkend af kan meten.'

Juist daarom acht de uitgever het van belang, nauwkeurig studie te maken van stijl en taalbouw in de Mnl. ridderromans. In het methodiese en grondige onderzoek ligt dan ook de biezondere betekenis van deze *Inleiding*. Na opmerkingen over de 'oratio recta en obliqua, analytische, beschrijving, variatie, omschrijving' volgt een volledige syntaxis, in verband met de epiese stijl. Daarbij is ook, vaak statisties, het eerste en het tweede gedeelte van het gedicht onderling vergeleken. Ook de versbouw is, in verband met de verhaaltrant, bestudeerd. Het is geen geringe verdienste, dat deze studie een degelike grondslag heeft gelegd voor verder onderzoek in dezelfde richting. Jammer dat plaatsgebrek een beschrijving van de woordenschat (behalve van woorden met een bepaalde syntaktiese funktie) verhinderde.

De tekst is nauwkeurig naar het handschrift afgedrukt. Met tekstkritiese opmerkingen en verklaringen is de uitgever spaarzaam geweest[1)]. In plaats van toelichtingen is doorlopend bij het eerste gedeelte de overeenkomende Franse tekst, naar de uitgave van Martin, onderaan de bladzijden geplaatst: een belangrijke aanwinst bij de studie van de tekst. Op de rand is telkens verwezen naar de syntaktiese behandeling van de plaats in de Inleiding. De interpunktie is door de uitgever aangebracht. Waarom stelselmatig aan het einde van het vers

1) Moet in vs. 867 niet liever, met Verdam, 'Semmi toge mijn' gelezen worden? In vs. 917 leest Verdam *gijt*; heeft het hs. *sijt* of is dit een drukfout? Ongetwijfeld is in vs. 1268 *diende* een drukfout voor *diene*.

de komma weggelaten werd (zie *Inl.* blz. XII), is mij niet duidelik. Het goede glossarium van Verdam, liefst uitgebreid tot een beschrijving van de woordvoorraad, hadden we ook gaarne herdrukt gezien, maar dit zou de prijs verhoogd en de verkoopbaarheid verminderd hebben. In elk geval is dus de nieuwe uitgave een aanwinst voor de studie van het Middelnederlands.

Het Geuzen-Liedboek, naar de oude drukken uit de nalatenschap van Dr. E.T. Kuiper, uitgegeven door Dr. P. Leendertz Jr. (Zutphen-W.J. Thieme en Cie - 1924-25). Twee delen. Prijs per deel ƒ 5,90, geb. ƒ 6,90.

Sinds lang was het bekend dat Dr. E.T. Kuiper een diepgaande studie maakte van de Geuzen-liederen, ter voorbereiding van een nieuwe uitgave, die de zeer onvoldoende uitgave door Van Lummel (1872) zou moeten vervangen. Een te vroege dood scheen dit plan verijdeld te hebben, maar zijn vriend Dr. Leendertz schenkt ons nu, in twe kloeke delen, de lang verwachte uitgave, die aan hoge eisen voldoet. Wij mogen Leendertz, die als nauwkeurig uitgever sedert lang zijn sporen verdiend heeft, dankbaar zijn, dat hij geen moeite ontzag om dit werk zo goed mogelik te maken. De teksten zijn opnieuw met de oude uitgaven gecollationneerd, de aantekeningen en varianten vermeerderd, de ontbrekende liederen zijn nog toegevoegd, de bibliografie en de registers opnieuw bewerkt. Zo bezitten we dus een volkomen betrouwbare uitgave, zorgvuldig chronologies - voorzover dat mogelik was - gerangschikt, en van zakelike en taalkundige aantekeningen voorzien. Hoe belangrijk de Geuzenliederen zijn voor de geschiedenis en de kennis van de volkslitteratuur in die belangrijke periode, behoeft hier niet uiteengezet te worden. Te betreuren blijft het, dat Kuiper niet de tijd geschonken werd om zijn rijke kennis van het onderwerp neer te leggen in een brede inleiding. In plaats daarvan staat nu, vrijwel ongewijzigd, de belangrijke studie, die de schrijver in het tijdschrift *Onze Eeuw* (1917) aan *Het Geuzenliedboek* wijdde (*Inleiding* I). In de *Inleiding* II geeft Leendertz een nauwkeurige verantwoording, hoe hij zijn taak opvatte: daaruit blijkt dat zijn aandeel in

deze uitgave niet gering is. Beide uitgevers hebben dus de eer, een nieuwe grondslag gelegd te hebben voor de studie van het geuzenlied.

C.d.V.

Edda Tille: *Zur Sprache der Urkunden des Herzogtums Geldern*; Rheinische Beiträge und Hilfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde, (hrsg. von Theodor Frings, Rudolf Meissner und Josef Müller, Bd. 7). Bonn und Leipzig, Kurt Schroeder Verlag, 1925.

Meermalen heb ik reeds het voorrecht gehad, onze erkentelijkheid uit te spreken voor wat aan gene zijde van de grens direct en indirect ten bate van de Nederlandsche taalkunde is verricht. In 't bijzonder zijn we Prof. Th. Frings dankbaar voor de wijze, waarop hij - een oude traditie krachtig handhavend - de Nederlandsche philologie aan de universiteit te Bonn vertegenwoordigt. Dat zijn werkzaamheid reeds rijke vruchten voor ons heeft afgeworpen, is in de laatste jaren wel genoegzaam gebleken. Wij wenschen hem van harte geluk, dat hij, na zeer moeilijke jaren, de model-organisatie van zijn instituut (wanneer krijgen we in Holland iets dergelijks?) weer ten volle in dienst van de wetenschap kan stellen en ook tot publicatie kan overgaan van de studiën, die door hem, zijn helpers en zijn leerlingen op touw zijn gezet.

Zoo ziet dan ook de diss. van mej. Tille - reeds in 1920 voltooid - thans het licht. Schr. onderzoekt de kanselarijtaal van het hertogdom Gelre tot 1500 aan de hand van Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland* I-VI. Het was schr. niet mogelijk de geschiedenis der kanselarijen en de herkomst of school der afzonderlijke schrijvers na te gaan (op de wijze b.v. zooals Højberg Christensen dat voor Lübeck heeft gedaan) zoodat het materiaal betrekkelijk ‘ruig en rouw’ gegeven wordt. Schr. hecht echter blijkbaar aan deze minutieuze kanselarijontleding niet zoo heel veel, immers: ‘Sollte eine derartige Untersuchung etwa ergeben, dass die Schreiber der “deutsch” beeinflussten Kanzleien aus deutschem Gebiet stammten oder dort ihre Ausbildung erhielten, so würde das nichts Wesentliches besagen. Solche Schreiber würden nur fördernd in eine Entwicklung eingegriffen haben, die im Grunde von ihnen unabhängig ist. Die allgemeine sprachlich-kulturelle Hinneigung zum Deutschen

würde dann auch noch durch die Wahl der Schreiberpersönlichkeiten erwiesen sein.' Een kwestie dus van de kip en het ei: komt in de keuze der schrijvers reeds een zekere tendentie tot uiting, of bepaalt een - min of meer toevallig bijeengekomen - schrijversmilieu de richting?

Mej. T. begint met een historisch overzicht van de politieke en territoriale ontwikkeling van Gelre, waarin vooral de aandacht wordt gevestigd op den regeeringstijd van Willem III, hertog van Gulik en Gelre 1379-1402, een periode van expansie, die zooals blijken zal in de oorkonden haar reflex vindt door een toenemend 'Duitsche' kleur. Als kernpunt van dezen 'Duitschen' invloed is Keulen te beschouwen, waarbij schr. van gewicht acht, dat 'von ernsthaften Zwisten Gelderns mit Köln nie die Rede ist' (blz. 14).

Het zij mij veroorloofd, hier een enkele opmerking aan vast te knoopen. Op blz. 12 noot merkt schr. op: 'Ich brauche im folgenden der Einfachheit halber für alle Erscheinungen, die rheinabwärts und von Osten kommen, den Ausdruck "deutsch". lm Gegensatz dazu bezeichne ich alle bodenständigen bzw. holländisch-flandrischen Erscheinungen als "niederländisch", obwohl ich mir der Ungenauigkeit dieser Ausdrucksweise wohl bewusst bin.' Inderdaad wijst schr. hier op een der moeilijkste problemen der moderne taalwetenschap, dat zich steeds weer aan ons voordoet, zoodra we een studie als de onderhavige op touw zetten. Wat hier nl. van 'Duitsch' en 'Nederlandsch' gezegd wordt, geldt vrijwel van onze geheele locale terminologie: Hollandsch, Oostersch, Dietsch, Nederduitsch, Duitsch (vgl. Dutch) zijn allemaal termen, die men liefst geregeld tusschen aanhalingsteekens zou willen zetten of met de toevoeging 'gekleurd' of 'getint' zou willen voorzien. Het is m.i. de belangrijkste taak van het taalonderzoek der eerstvolgende jaren om allereerst de kernen van expansie voor de verschillende eeuwen te reconstrueeren.

Nu beseft men ook ten volle voor welke geweldige taak mej. Tille zich geplaatst zag. Ziedaar geheele reeksen van oorkonden uit de 14de en 15de eeuw, waaruit zij den heen en weer golvenden strijd tusschen 'Duitsch' en'Nederlandse!' tracht af te lezen. Uit het zeer overvloedige materiaal wordt achtereenvolgens een uitvoerige 'Lautlehre' (blz. 23-157) en een vrij volledige 'Formenlehre' (158-203) opgebouwd, waarin schr. blijk geeft van een bewonderenswaardig doorzettings-

vermogen en een scherpen zin voor grammaticale onderscheiding. Een syntaxis is wijselijk weggelaten, hier zou nl. een vergelijking tusschen ‘Duitsch’ en ‘Nederlandsch’ al dadelijk afstuiten op het gemis aan voorstudiën met betrekking tot de beide vergeleken objecten. Trouwens de vergelijking van karakteristieke Duitsch-Nederlandsche tegenstellingen levert al genoeg moeilijkheden op. Wat ‘Duitsch’ is, daarvan heeft men wel eenigszins een voorstelling,daar we onder ‘Duitsche’ vlag veelal Keulsche lading kunnen vermoeden en we omtrent die Keulsche lading al vrij wat gegevens bezitten. Maar wat is Nederlandsch? En door welke cultuurcentra is de taal van het - toen al ‘Nederlandsche’? of veeleer ‘Oostersche’? - Gelre beinvloed? Schr. toont m.i. ten duidelijkste aan, dat met name sinds het laatste kwart van de 14de eeuw de oorkonden in toenemende mate een ‘Duitsche’ kleur gaan aannemen en wanneer zij daarbij op het insluipen van vormen als *genselic, nemelic* of het praefix *er-*, enz. wijst, dan is dat geheel overtuigend. Met bijzondere voldoening wijs ik op § 296, waarin een uitvoerige geschiedenis van het reflexivum *sich* wordt gegeven en duidelijk wordt aangetoond, dat het sinds 1400 in de Geldersche kanselarijtaal is binnen gedrongen, zoodat de ontstaansgeschiedenis van dit woord nu tot in bijzonderheden bekend is. Andere voorbeelden van Duitsch-Nederlandsche antithese, b.v. *mael / werf, sijn / wesen, in den jaere / int jaer*) acht ik minder overtuigend. Men loopt trouwens, als men uitgaat van een zoo goed doorvorscht taalgebied als het Duitsche en speciaal het Nederrijnsche, wel eens gevaar om de verhoudingen in taalgebieden, waarover nog weinig literatuur bestaat, wat te simplistisch te beoordeelen. Zoo vestigt schr. wel de aandacht op de Keulsche kern, maar de kwestie, of het Geldersche gebied in sommige opzichten ook als een uiterste voorpost van een vrij ver daarachter liggende ‘Nederlandsche’ kern is te beschouwen, wordt niet nader onder de oogen gezien, ja op blz. 22 wordt zelfs gesproken van de ‘niederländische Spracheinheit’ waarvan ‘der alte Bestand in allen Teilen des Sprachkörpers durch das Eindringen deutschen Sprachguts zersetzt und ersetzt wird’. We ontmoeten hier dus dezelfde voorstelling omtrent een soort van vaste, van ouds homogene en indolente Nederlandsche taaleenheid, die ik indertijd (Nieuwe Taalgids XV, 34) bij Frings gecritiseerd heb en uit welke voorstelling ook naar het mij voorkomt diens opvatting omtrent het opvallend gebrek aan activiteit van het ‘Nederlandse’ is voortgevloeid. Het is volgens mijn persoonlijke

opvatting niet aldus, dat hier een onveranderd actief ‘Duitsch’ cultuurcentrum een ‘Nederlandsche’ k e r n bestookt, maar we moeten het ons zoo voorstellen, dat Gelre in menig opzicht ligt op de snijding van twee peripherieën, waarvan het eene centrum - Keulen - reeds ontdekt is, terwijl we het andere in Brabant en Vlaanderen hebben te zoeken. De verplaatsing van het cultureele overwicht van Brugge en Gent naar het Oostelijker Antwerpen zou dan in de 14de eeuw een sterkere ‘Westersche’ beinvloeding van het oorspronkelijk veel meer ‘binnenlandsche’, ‘Oostersche’, of ‘Duitsche’ Gelre hebben tengevolge gehad. Natuurlijk kunnen we schr. volkomen toestemmen dat, als gedurende de regeering van Willem III en Reinout IV van 1379-1423 de politieke grenzen met Gulik wegvallen (blz. 14) een periode begint waar in het ‘Duitsch’ de overhand heeft. Zooals men ziet komt dus mijn opvatting eigenlijk neer op een tegenovergestelde waardeering der voorgeschiedenis. Mej. Tille wil uitgaan van de ‘Nederlandsche’, basis, die van het Oosten wordt bestookt, terwijl ik de mogelijkheid wil openlaten voor de opvatting, dat we hier toch ook in zekeren zin een ‘Duitsche’ voorpost hebben, die vanuit het Westen onder den voet wordt geloopen.

Zoo dunkt mij dus, dat schr. op het feit, dat de taal van Gelre in vele opzichten als randdialect beschouwd moet worden, wat sterker den nadruk had kunnen leggen, zij had daartoe o.a. een gereede aanleiding kunnen vinden in de interessante vorm *woe* (= hoe), die door haar op blz. 202 wordt besproken en terecht verklaard als een compromis tusschen het ‘Nederlandsche’ *hoe* en het ‘Duitsche’ *wie*. Op eenzelfde ‘tweetaligheid’ kunnen dunkt me ook de gedurende een lange periode naast elkaar voorkomende vormen *seven: soeven* en *vele: voele* (blz. 47) wijzen. Er zijn nog andere gevallen te noemen, die, wanneer men het ‘Nederlandsch’ karakter van de autochthone taal van Gelre niet als een onomstootelijk feit wil aanvaarden, anders beoordeeld zullen worden. Ik wijs b.v. op de vorm *staet* die blijkens § 230 ‘ausnahmsweise’ voorkomt. De conclusie ‘Hier wird offenbar ein altes *staet*, das neben häufigerem *steet* stand, verdrängt’ is allerminst gewettigd. Integendeel, hier wordt de autochthone - ook ‘Duitsche’ - vorm *steet* zonder volledig succes bestookt door het ‘Westersche’ *staet*. Blijkens de opgaven van het Aardrijkskundig Genootschap wordt nog heden in Hemmen, Nijmegen, Leeuwen, Over-Asselt, Land van Maas en Waal *steet* gezegd.

Laat mij er aan toevoegen, dat schr. zich in de meeste andere gevallen tot een statistische beschrijving bepaalt en liever een ‘lässt sich nicht entscheiden’ doet hooren, dan zich aan voorbarige conclusies te buiten te gaan. ‘Zweck dieser Arbeit ist es, die Sprache in ihrem organischen Wachstum zu erfassen; nicht Regeln zu pressen, sondern Leben und Bewegung aufzuweisen werdendes Gesetz’. Juffrouw Tille heeft hiermede een eerste vaste grondslag gelegd voor de geschiedenis der Geldersche taal. Het ware te wenschen, dat thans een Hollandsche promovendus (-a) de taak ter hand wilde nemen om het beeld op grond van de moderne dialecten ten voeten uit te ontwerpen. Wanneer dat met dezelfde toewijding geschiedt als Mej. Tille in haar boek aan den dag heeft gelegd, dan zullen we de resultaten evenzeer als een belangrijke aanwinst begroeten als deze studie.

Leiden, April 1925.
G.G. KLOEKE.

Aankondigingen en mededelingen.

Vercoullie's Etymologisch Woordenboek.

Van het ‘Beknopt Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal’ verscheen bij de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage en Van Rijsselberghe en Rombaut te Gent een ‘derde verbeterde en zeer vermeerderde uitgave.’ De schrijver heeft daaraan veel zorg besteed. De vermeerdering met 70 blz. kwam bijna geheel ten goede aan de vermeerdering van de behandelde woordenschat. Evenals de vorige druk bevat ook deze een uitvoerige ‘Etymologische inventaris’ (blz. 413-547). De uiterlike verzorging, het grotere formaat en de mooie band maken de nieuwe druk veel aantrekkeliker dan de oude.

Het eerste Nederlandsche gedrukte kookboek (Brussel, Thomas van der Noot, c. 1510) werd door de firma Martinus Nijhoff in een fraaie fac-simile uitgave bezorgd. Als reproduktie van het enig bekende exemplaar van dit boekje, zal het de boekenliefhebbers welkom zijn, maar ook uit kultuur-histories en taalkundig oogpunt is de tekst, die nu algemeen toegankelik geworden is, van belang.

Gedichten van Anna Roemers Visscher. De onuitgegeven gedichten die Dr Fr. Kossmann, ter aanvulling van de uitgave door Nicolaas Beets, in *Oud-Holland* publiceerde (Zie *De Nieuwe*

Taalgids XVIII, blz. 158, 221, 317) zijn bij de firma Martinus Nijhoff nu ook afzonderlik verschenen, in royaal formaat, en vermeerderd met een uiteenzetting over Anna's geboortejaar.

Te Winkel's Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde Vijfde deel. Regelmatig blijft de tweede uitgave van Te Winkel's standaardwerk verschijnen. Dit vijfde deel besluit het vierde tijdvak, de ‘verfransching der letteren’, dus voornamelik de achttiende eeuw, een tijdperk waarvan Te Winkel een ongeëvenaarde détailkennis bezit. Veel behoefde er sedert de vorige druk niet veranderd te worden. De indeling bleef dezelfde: alleen werd hoofdstuk XXXVIII, over de prozakunst, uitgebreid en dientengevolge gesplitst. Nieuwe litteratuur werd overal nauwkeurig vermeld. Evenals bij de vorige delen werden de aantekeningen nu in voetnoten geplaatst, wat het raadplegen veel gemakkeliker maakt. Een chronologies overzicht van de betrekkingen tot vreemde letterkunden en een uitvoerig register over de drie delen vormen het slot.

Onze medewerker Dr W. de Vries liet voor eigen rekening een studie drukken (zonder vermelding van drukker of jaartal), die hij *Het Oneigene* noemde. In een twintigtal korte paragrafen (te samen 46 blz). komen allerlei belangrijke vragen ter sprake omtrent ontlening uit andere talen, toegelicht met aardig gekozen voorbeelden. Hoewel het meer een schets dan een volledige studie over dit uitgebreide onderwerp genoemd kan worden, kunnen we de lezing en overdenking van deze leerzame bladzijden aan onze lezers zeer aanbevelen. Na toezending van f 0,50, met duidelijk opgave van naam en adres, kan ieder bij de schrijver (Anna Paulownastraat 13, Groningen) een exemplaar aanvragen.

Op verzoek van de auteur plaatsen wij hier een kleine verbetering bij blz. 19, waar hij aanvankelik twijfelde of de woorden op *-iséren*, als *hispanoliseren*, naar Latijns voorbeeld gevormd waren. Hij ‘houdt dit woord tans, naar aanleiding van 'n opmerking van Prof. Kluyver, voor verlatijnst *espagnoliser*, dat, zegt Littré, tijdens de Ligue en onder Hendrik IV zeer gebruiklik was. Tot die verandering kon men biezonder licht komen in 'n tijd dat *de konink van Hispanje* telkens in ieders oren klonk.’

Pioniers. Onder deze titel verscheen, door de zorgen van Th. de Jager en G. Knuvelder, een keuze van Opstellen uit

‘Van onzen Tijd,’ het te vroeg verdwenen, degelike Katholieke maandschrift. Vertegenwoordigd zijn C.R. de Klerk, A.M.J.I. Binnewiertz, Theo Molkenboer, Maria Viola, Gerard Brom, H.W.E. Moller en L.J.M. Feber. De gekozen onderwerpen betreffen zoowel de schilderkunst (met afbeeldingen toegelicht) als de litteratuur.

Een jeugdwerk van Bilderdijk. Als uitgave van de Gentse Universiteit (*Recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres, 55e fascicule*, Gent-1925) verscheen een nauwkeurige uitgave van *De Goudmaker*, een blijspel dat W. Bilderdijk in zijn jonge jaren, waarschijnlik voor een huiselike vertoning, schreef, en dat slechts in één handschrift bewaard is. Kollewijn besprak het in zijn Bilderdijk-biographie, maar sedert was het handschrift verdwenen. Prof. H. Logeman ontdekte het in partikulier bezit te Utrecht en besloot tot een uitgave, omdat hij er een indirekte navolging van Holberg's blijspel *Det Arabiske pulver* in herkende. Dat gaf hem aanleiding tot een vergelijking met andere Nederlandse vertalingen uit de 18de eeuw, in proza en in verzen, waaruit blijkt dat Bilderdijk niet het Deense origineel of de Duitse vertaling volgde, maar een Nederlandse prozavertaling van 1747. Behalve een Inleiding van 20 blz. en een aantal facsimilé's zijn aan de tekst toegevoegd een aantal Noten, en een aanhangsel met fragmenten, die in staat stellen om de andere bewerkingen, in het Nederlands en Duits, met Bilderdijk's tekst te vergelijken. Terecht acht Logeman de letterkundige betekenis van dit geschriftje niet hoog: de toon is echt kinderlik en de verzen zijn vaak onbeholpen, maar als jeugdwerk van een groot man zal het menigeen interesseren.

Litteraire Profielen I door Joris Eeckhout. Als Vlaams dichter, en als verzamelaar van de bundel *Onze Priester-Dichters* (gevolgd door *Proza van Vlaamsche Priesters*) is Joris Eeckhout geen onbekende. Als essayist is hij in Noord-Nederland nog weinig bekend. De onlangs uitgekomen bundel met kritiese beschouwingen (Brugge-Antwerpen-Den Haag-1925, Prijs 8 fr.) doet ons hem kennen als een man van smaak met een veelzijdige belangstelling. Noord- en Zuid-Nederlanders - en daaronder de voornaamste - ontmoeten elkaar in deze studies, geschreven naar aanleiding van hun jongste werk, tussen de jaren 1919 en l925.

Uit de tijdschriften. (Mei-Junie).

De Gids. Mei. Uit brieven van Truitje Toussaint toont P.J. Meertens aan, dat zij kort voor haar verloving met Bakhuizen van den Brink een niet beantwoorde liefde had opgevat voor Hasebroek. - De beschouwing over *Nederlandsche Poëzie* van P.N. van Eyck betreft de dichter J.W.F. Werumeus Buning. - J. Huizinga prijst de studie over *Vondel* van A.J. Barnouw, die in de reeks *Great Hollanders* in America verscheen.

Junie. Belangwekkende fragmenten *Uit de herinneringen van Adriaan Gildemeester*, die tot de Réveil-kring behoorde, worden door A.E. Kluit-De Clercq medegedeeld. In het eerste gedeelte treedt vooral Isaac da Costa op de voorgrond. - F.C. Dominicus geeft een samenvattend artikel over *Aernout Drost als mensch en als schrijver*.

De Nieuwe Gids. Mei. De *'Flanor'-herinneringen* van M.B. Mendes da Costa bevatten bijdragen tot de voorgeschiedenis van De Nieuwe Gids. Deze vereniging, in 1881 opgericht, bood 'de jongeren van destijds de gelegenheid om samen te komen en daar hun denkbeelden onderling te bespreken en ze te verdedigen tegenover meer bezadigden.' Al is het archief verloren gegaan, de notulenboeken zijn bewaard, en daarin geeft de schr. ons een kijkje. - W. Kloos schrijft over *Felix Timmermans*, naar aanleiding van *Het keersken in de lanteern*.

Junie. K.H. de Raaf leidde de tentoonstelling van Rotterdamse letterkunde in met een voordracht, die grotendeels afgedrukt is met de titel *Nieuw religieus en letterkundig leven in het Rotterdam van de 17e eeuw*. Daarin bespreekt hij de kring der Collegianten, in het biezonder Oudaen, en daarnaast Frans van Hoogstraten, en Dullaert. - W. Kloos beoordeelt de *Vluchtige begroetingen* van Aart van der Leeuw. - H. Middendorp geeft een reeks korte boekbesprekingen.

Stemmen des tijds. Mei. *Het tooneel der toekomst* door W. van Schothorst bevat een kritiese bespreking van *De voorwaarden tot hernieuwing der dramatische kunst*, een studie van H. Roland Holst. De propagandistiese ijver maakt dit boek, hoewel boeiend, te eenzijdig. Ten onrechte ziet de schrijfster in Shakespeare's drama volkskunst en de gemeenschapskunst, die naar haar mening alleen waarde heeft. ‘Slechts het gemeenschapsdrama kan de verlossing en vernieuwing brengen.’

Junie. J. Petri geeft het eerste gedeelte van een studie over *Godsdienstig verlangen in de nieuwe kunststroomingen*, waarbij zoowel de Nederlandse als de buitenlandse letterkunde ter toelichting aangehaald wordt.

De Beiaard. Junie. B.H. Molkenboer heeft, ondanks enkele bedenkingen, veel lof voor *Een nieuw Vondelleven*, nl. de Engelse biografie door A.J. Barnouw, die ‘een eminenten indruk maakt’: ‘in bouw en opzet heeft dit boek zooveel goeds, dat ik het voor de Vondelwaardeering in 't buitenland en de Vondelstudie ten onzent een werkelijke winst reken.’ Ook de vertalingen van Vondel's verzen worden terecht geprezen.

Opgang. Mei. Paul Vreeland besluit zijn studie over Aug. Vermeylen's *Wandelende Jood*, waarbij P.H. Muller een bibliografie van deze schrijver geeft.

Junie. Joh. Bakker ziet in Nijhoff, de dichter van *Vormen*, het type van de moderne mens, die ‘op de geestelijke grens staat tusschen het pantheïsme van '80 en den Nieuwen Dag.’ - Onder het opschrift *De Dominee verlucht* schrijft H. Kuyper-Van Oordt over Gerard Brom's boekje *De Dominee in onze Literatuur*.

Groot Nederland, Mei. H. Marsman schrijft een artikel *Over den dichter Nijhoff*.

Junie. Het derde artikel over *Achtiende-eeuwers* van J. Walch behandelt *De Maatschappij der Nederlandsche letterkunde in de 18de eeuw*. De ‘Werken’ en ‘Handelingen’ van deze Maatschappij weerspiegelen ‘geen welbewuste, principieele ontwikkeling van de nieuwe levensbeschouwing. Zeer traag en verenkeld zijn er de symptonen van het nieuwe leven.’ Haar onmiskenbare verdienste is het evenwel ‘voor de beoefening der “neerlandica” aan de Universiteit den weg gebaand te hebben.’

De Stem. Mei. Dirk Coster geeft een reeks *Korte Karakteristieken* van levende dichters.

Vragen van den dag. Junie. A. Klaver schrijft een opstel over *Marialegenden en exempelen*.

Vlaamsche Arbeid. Mei-Junie. De Kroniek over *Vlaamsche Dichtkunst* van Paul van Ostayen brengt een afbrekende kritiek van twee dichtbundels: *Het Roode Raam* door A.W. Grauls, in expressionistiese trant, en *Liederen van leed* door Gerard Walschap. - A. Burssens putte uit *Dat boeck van der voirsienicheit godes* zijn beschrijving van *De hemel naar een Middelnederlands handschrift uit de tweede helft van de 15de eeuw*.

De Vlaamsche Gids. Junie. De *Vlaamsche Kroniek* van Lode Monteyne bevat een reeks beknopte boekbeoordelingen en aankondigingen, o.a. een *Keuze* uit de gedichten van G.J. Dodd, door Pol de Mont, verzen van Ernest de Weert, Richard de Cneudt, Lambrecht Lambrechts, en een prozabundel (*Redevoeringen en Studies*) van Maurits Sabbe.

Opwaartsche Wegen. Maart. J. Haantjes besluit zijn *Gossaert-Studiën* en bespreekt Dirk Coster's *Nieuwe Geluiden*.

April. K. Fokkema geeft *Iets over de Jongfriese beweging*, toegelicht met fragmenten van proza en poëzie, in het origineel met vertaling er naast. - Onder de boekbesprekingen is de uitvoerigste, door W.A.P. Smit, gewijd aan ‘een nieuw boek van Jaarsma’ nl. *Hoe het bloesemde*.

Junie. E.G. van Teylingen publiceert een lezing over *Nieuwe Wegen*, waarin hij de vraag stelt of er nieuwe wegen te vinden zijn waarlangs de ontwikkeling der Christelike Litteratuur plaats kan vinden.

Roeping. Dec. 1924. Een studie van Bernard Verhoeven beschouwt *Frederik van Eeden in het licht van zijn tijd*, naar aanleiding van zijn bekering. Evenals Feber volgt hij in zijn werken de ontwikkelingsgang van de mens en de kunstenaar.

Jan. Anton van Duinkerken schrijft met bewondering *Over de poëzie van Henri Bruning*, de dichter van *De Sirkel*. - B. Verhoeven besluit zijn studie over Van Eeden.

Maart. Ger. Kuuvelder wijdt enige bladzijden aan het letterkundige werk van L.J.M. Feber, dat hem met bewondering

vervult: zowel door zijn krities proza, als door zijn schildering van Oosterse natuur en Oosters geestesleven en zijn treurspelen neemt hij een voorname plaats in.

Mei. *Fries en Vlaming* noemt J. Bechtold een beschouwing, waarin hij romans van Jaarsma en J.W. de Boer, door hem geprezen als een Friese Streuvels, plaatst naast de kunst van Karel van den Oever, die hij de meerdere acht.

Den Gulden Winckel. Junie. *Al pratende met Mr. H.W.J.M. Keuls* heet een interview van G.H. Pannekoek. - Gerard van Eckeren schrijft over de romankunst van Alie Smeding en Johan Theunisz.

Het Boek. Mei. Deze gehele aflevering wordt gevuld door een geïllustreerd artikel van C.P. Burger Jr. over *De rebus van onze oude Rederykers*.

Tijdskrif vir Wetenskap en Kuns. Mei. E. Eybers geeft *Hoofstukke uit die geskiedenis van opvoeding en onderwijs in Suid-Afrika*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Febr.-Maart. Jul. Persijn deelt onder het opschrift *Snideriana* een en ander mede over de voorouders van August Snieders, van moederszijde, en over 'Het Sniedershuis.'

Leuvensche Bijdragen XVII, afl. 1. H. Logeman schrijft over *The semasiology of some verbs of motion and the etymology of Dutch 'langwerpig'* - H. Kesters onderstelt een Keltiese oorsprong van de plaatsnamen *Rosmeer* en *Jeuk*. - L. Grootaers geeft aanvullingen bij *De namen van de roode aalbes in Zuid-Nederland*.

Bijblad, afl. 1 en 2. L. Grootaers herdenkt J.P. Rousselot en geeft nieuwe lijsten voor *Zuidnederlandsch dialectonderzoek*. Verder een reeks boekbeoordelingen, door A. Carnoy, A. Boon, F. Baur en L. Grootaers.

Museum. Mei. D.C. Tinbergen beoordeelt het eerste en tweede deel van *Onze letterkunde*, door Mej. Gratama.

Junie. J. Heinsius beoordeelt de tweede druk van Schönfeld's *Historiese grmmatica van het Nederlands*.

C.d.V.

Gekommitteerden over schrijven.

De gekommitteerden bij de eindexamens van onderwijzerskweekscholen hebben hun verslag uitgebracht[1]. Een eerste oordeel na de instelling van het jus promovendi is dus geveld. Dit zou aanleiding kunnen zijn tot 'n algemene beschouwing in dit tijdschrift, dat steeds voor schoolexamens heeft gepleit. We bepalen ons nu tot een kritiek op die gedeelten van het rapport die over het schrijven handelen; tot slot zullen we ons gedwongen zien, het schrijven van de gekommitteerden zelf, onder schot te nemen.

Groep 1 van de gekommitteerden mist in 't schriftelik werk zowel bij Opvoedkunde als bij Nederl. Taal ‘netheid en accuratesse’, leestekens bleken ‘verwaarloosd’, zinnen ‘slordig’ gebouwd, de beeldspraak ‘foutief’, het taalkundig Schrijven ‘onzuiver’.

Volgens Groep 8 ‘geeft het schriftelijk werk voor Nederl. Taal den indruk, dat tegenwoordig al te luchthartig met de schrijfwijze wordt omgesprongen; aan de leerlingen wordt te veel vrijheid gelaten eene spelling te schrijven naar believen, op regels wordt niet gelet, geslachten schijnen niet meer bekend, de spreektaal wordt al te veel schrijftaal.’

Groep 15 zegt 't omgekeerde maar bedoelt hetzelfde. ‘Er was een streven waar te nemen de schrijftaal meer en meer aan de spreektaal te doen aanpassen en het zuiver schrijven kwam soms wel wat in het gedrang.’ Bij ‘geweldige taalfouten als onderwerpen in den vierden naamval, vroegen gekommitteerden zich af of bij dit onderwijs wel genoeg op de practijk werd gelet. Een degelijk, ouderwetsch dictee zou wellicht nog bevreemdende resultaten hebben opgeleverd.’

De twintig andere groepen, met uitzondering van gr. 24, die 't over de verplichte spelling had, zwegen over deze dingen, zodat we kunnen zeggen dat het positief gedeelte van 't rapport erg

1) De *Uitslag* verscheen in de Staatscour. van 28 Jan. 1925 Bijvoegsel No. 4.

ongunstig klinkt. De lof, door groep 15 een enkele maal geuit, is 'n vergeefse pleister op de wond.

Verdiende 't vierjarig werk van de kweekschoolleraren zo'n dodelike operatie? Bleek het dertigjarig werk van een ‘nieuwe’ richting zo bedroevend van resultaat? Een andere vraag: Waren hier bevoegden aan het woord?

't Lijkt vanzelfsprekend, dat van Moedertaal iedereen verstand heeft die 'n moeder had. Men vergeet daarbij dat men eens op school naast die taal nog allerlei meningen o m t r e n t taal opdeed, meningen die met ons vergroeiden omdat ze waren, vastgelegd in regels die we dageliks toepasten bij het schrijven, in alle vakken, regels die we als volwassenen bleven toepassen en bleven toegepast zien in boeken over allerlei onderwerpen. Zo werd *Nederl. Taal* niet: 'n vak onder veel andere vakken, maar: iets b o v e n alle vakken, zelf g e e n vak maar 'n algemene mentaliteit, die de biezondere mentaliteit van elk vak 'n richtsnoer was bij de uiting.

Vandaar de hoge waardering. Nederlandse Taal is 'n gemoedszaak. Wie er aan tornt, legt van stonde af aan 'n zenuw bloot, die op de buitenlucht reageert met krampen en gebaar, heftig als 'n religieuze dans. ‘Religie’, heeft men eens gezegd, ‘is geen vak van de Hogeschool: wat daar gedoceerd wordt, is Wetenschap, 't gaat buiten de godsdienstigheid van de mensen om.’

't Raakt ook de taalkundigheid van de mensen niet 't minst, dat aan onze hogescholen aan Taalkunde wordt gedaan; tegen, wat daar geleraard wordt, kijken de innigst taalgevoeligen vreemd. op. ‘'t Deed bevreemdend aan,’ zegt Groep 8 van de gekommitteerden, ‘van een kerk te lezen: hij lag daar, terwijl de examinator geen aanleiding vond, dit euvel te duiden.’ Voor wie Taalkunde een vak is, heeft 't geval niets vreemds. Nog pas zag hij in de inaugurele rede van een hoogleraar[1)] de *taal*, de *school*, een *zaak*, met hij aangeduid; hetzelfde zag hij meermalen in de geschriften van andere hoogleraren in de Taalkunde; en ook weet hij dat de laatste Staatskommissie voor de schrijfwijze van de Nederl. Taal, dezelfde praktijk voorstond.

Als wij nu op onze beurt iets bevreemdends mogen konstateren, is 't de volgende tegenstelling tussen a. en b.:

a. Een taalexaminator beschouwt *Nederl. Taal* als 'n vak

1) Prof. J.H. Kern: *Idealen en Grenzen*, Wolters-Groningen.

en richt zich daarbij naar Rijksuniversiteiten en naar 'n Staatskommissie.

b. Gekommitteerden van de Staat behandelen *Nederl. Taal* als iets waarbij Traditie en Overtuiging de ogen sluit voor nieuwigheden.

Zo'n geval van blinde liefde ligt buiten 't terrein waar geargumenteerd wordt, 't Behoort tot die dingen waarvoor een sekte zich vrij vecht en waarvoor die sekte, als ze 'r eeuwige waarheden ook door scholen wil verbreiden, het jus promovendi aanvraagt. Wie had ooit gedacht dat de Staat zelf in de persoon van z'n gekommitteerden die weg van het Biezondere zou op gaan! Of gingen de gekommitteerden 'n heel eigen weg?[1)]

Ook Groep 15 blijkt de weg van deskundigheid niet bekend.

Mogelike kritiek op hun voorkeur van *oude* boven *ouwe* weren ze bij voorbaat af door de verzekering: ‘we stellen ons niet op 'n ouderwetsch standpunt.’ Maar dezelfden bevelen zonder scrupels ‘een ouderwetsch dictee’ aan. Blijkbaar achten ze zo'n dictee minder ver van 't heden te staan. Hun kronologie is in de war. Bedoelde diktees zoals die in de streek van Groep 15 steeds bij de Rijksexamens opgeld deden, gaan terug op de letter-lievende predikanten-dichters van de 18e eeuw; de vorm *oude*, al is 't geen omgangstaal, behoort tot de klanktaal van onze tijd.

Dezelfde groep staaft z'n veroordeling van de punktuatie in de examenopstellen met de zinsnede: ‘Toch was het opmerkelijk dat bij het geven van zinnen ter ontleding de examinatoren zelf wel degelijk zorgvuldig alle leesteekens zetten, om het zoodoende den examinandi duidelijker en gemakkelijker te maken.’

't Opmerkelike in dit geval is voor ons, dat de beoordelaars alleen aan de punktuatieleer uit hun jeugd denken. Voordien was er ook 'n f o n e t i e s e punktuatie en deze is 't die nu weer veld wint; wij altans verbeteren niet meer zoals in onze jeugd, de leestekens van Vondel en Staring. Hoe de verhouding tussen klank en zin in de punktuatie van de schoolopstellen was, is ons onbekend, maar de l o g i e s e punktuatie van de examinator

1) Een weg ook van verkwisting! Zou 't niet geraden zijn dat de Minister, die zumigheidshalve bezwaar had, te Leiden 'n afzonderlike hoogleraar in de Nederl. Taalkunde aan te stellen en 't ten slotte in 's lands belang toch deed, aan Gekommitteerden beleefd verzocht, het werk van de nieuw benoemde niet voor vreemdsoortig te verklaren?

begrijpen we in dit geval. Immers ontleding in bedoelde zin is 'n blootlegging van 't verstandelik taalgeraamte. Daarbij moeten logiese verhoudingen die bij 't spreken of lezen slechts terloops in 't besef komen, opzettelik en afzonderlik een onderwerp van beschouwing en materiaal van kategorisering worden. Dat eist sterke gedachtenkoncentratie, vooral bezwaarlik op 'n vermoeiende examendag. Men komt dan de examinandi in 't gevlij door 'n punktuatie die de logiese geleding uiterlik markeert. Alleen in 'n verintellektueelde tijd vult zulke ontledingsles 't hele taalonderwijs en dringt de uitsluitend logiese punktuatie in de algemene schrijfpraktijk door.

Graad van deskundigheid blijkt ook uit het gebruik van termen.

Wat moet de Regering aan wie de taal van aanstaande onderwijzers als niet net, inkorrekt, onbeschaafd, slordig, foutief, is gerapporteerd, daarbij nu denken? In de taalkundige wereld van heden noemt de een beschaafd, verzorgd of zuiver wat de ander onbeschaafd, slordig of foutief heet; een derde is tot 'n oordeel niet bekwaam, zolang hij geen feiten verneemt. En toch is zo'n oordeel soms nodig bv. voor een Regeerder als 't nl. over het algemene schrijven gaat, 'n middel van publiek verkeer. Gekommitteerden die de noodzakelikheid om feiten te noemen niet inzien, doen denken aan die broeder des gemenen levens die met z'n boekje in 'n hoekje onkundig bleef van wat 't Nieuwe Leven daar buiten al te zien gaf. Voor hem was dat ook van geen belang, maar voor wie in die tijd aan publiek bestuur deden, was 't nodig de twee kampen te overzien die op geestesterrein in botsing gingen komen. Maar betreft de terminologie van gekommitteerden misschien alleen die feiten, waaromtrent de twee partijen het eens zijn? er is taal, die, bij nader inzien, iedereen als ‘slordig’ afkeurt of als ‘zuiver’ prijst. Ook hier blijkt weer dat zonder bewijsmateriaal doelmatige termen weinig doeltreffend kunnen zijn.

Ook termen op zich zelf kunnen graden van deskundigheid verraden.

Een oordeel over de geschiedeniskennis van Rotterdamse kwekelingen verkernt Groep 15 van gekommitteerden in de term ‘aardig’: ‘Behalve eene uitgebreide kennis bezaten de meeste candidaten een zeer aardig historisch inzicht.’ We spreken ook in de taalkunde wel van ‘aardige gevallen’, aardige voorbeelden, en terecht; 't betreft dan konkreetheden die ons op aangename wijze in de abstraktheid brengen, 't doel van de

wetenschap. Maar de abstraktie zelf is minder aardig; 't is iets wijsgerigs. Wie noemt me eens 'n aardige filosoof? Door welke pakkende voorbeelden brengt Prof. Kernkamp ons tot 'n aardig histories inzicht?

Toch begrijpen we hoe 't montere woordje in dit geval gebruiklik werd. In 'n grote stad, waar met de Meerderheid Gemiddeldheid regeert, komt men met diepzinnigheden niet ver; alles moet daar lief en aardig zijn, wil 't gegadigden vinden. In zulk milieu ontmoet iemand die aan 't praktiese bestuur deelneemt, graag veel ‘aardige’ dingen. Dit begrip vindt dan verder, naar de omstandigheden, z'n weerga in ‘netjes,’ ‘korrekt’ e.d. Maar wat is in de samenleving ‘netjes’? Dit woord betreft de diepste plooien van 't hart en de bovenste randen van 't raamgordijn. 't Denkend hoofd bevangt daarbij 'n duizeling; de praktiese burger is wijzer, hij denkt niet maar doet, doet zoals de meesten in dit of dat geval zonden doen en ... blijft netjes. En zo zijn er ook velen die steeds maar ‘netjes schrijven’. Dat betekent heel wat! meent men. Inderdaad! de onbewuste gevoelswaarde van het woord is groot, 't is geknipt voor een verslag dat Regering en Volk zal spreken over vakkundige dingen, zo, dat 't meesleept. Maar oratories sterke woorden zijn dikwels zwak van begrip, de betekeniswaarde is gering. Eens, in de tijd van Brill bv., betroffen de termen ‘korrekt,’ ‘net’, nog in hoofdzaak de nauwkeurigheid waarmee iemand trachtte z'n gedachten in taal om te zetten, zo, dat 't, voor ogen die nog altijd op 18-eeuwse wijze zagen, als 'n duidelike foto was; nù betreffen de termen ‘korrekt’ en ‘net’ niets meer dan de trucjes waarmee de taal (vooral veel slechte taal) wordt geretoucheerd naar de behoefte van 't wisselend moment. Daardoor zijn o.a. de buigings- en geslachtsregels, die in Brill's tijd nog zo iets als wetenschappelike waarde hadden d.w.z. konstant gedefinieerd waren in akademiese handboeken, tans op ondefinieerbare wijze vermaatschappelikt. Een taalkundige die in de ‘korrekte schrijftaal’ van heden een beknopt systeem van regels zou willen ontdekken, zou er z'n verstand bij verliezen.[1)]

1) Prof. De Vooys toonde de onberekenbaarheid van 't modieuze begrip ‘schrijftaal’ herhaaldelik aan o.a. in *De Letterkundigen tegenover de Vereenv. Spelling*. Buiten de letterkundige kring ontmoet men nog erger chaos. Eén voorbeeld van de laatste tijd! Op de prijslijst van de schilderijen in *Pulchri Studio* te 's-Gravenhage wordt stereotiep de naam van 'n schilder, in tegenstelling tot die van 'n schilderes, ingeleid door *Den Heer*. Die *n* is al heel duidelik, buiten alle naamvalsverschil om, geworden tot 'n retouchemiddel, dat ‘korrekte’ taal (i.c. ‘schrijftaal’) van ‘spreektaal’ onderscheidt. Niemand van 't publiek, tenzij een verschoolmeesterde, neemt daar aanstoot aan; trouwens ook buiten taalterrein is ieder vrij, naar zijn smaak z'n uiterlik te verzorgen. Ook de Konventie is daarin vrij. In hoever deze ook objekt van onderwijs moet zijn, laat ik aan anderen ter beslissing over. Wat geslachts- en buigingsvormen betreft durf ik verklaren, dat de Konventie te grillig is, om in 'n school onderwezen te kunnen worden.

We hopen dat de Minister, die in de *Uitslag* de stemmen uit de burgerij mocht vernemen, z'n hoofd zal bewaren.

Wie het met het volk goed meent, kan het z'n moraal in hartsen gordijnaangelegenheden laten, de gangbare wijze om z'n schrijven te verzorgen, kan men niet laten voortbestaan, zonder de schrijfkultuur van de natie op z'n ergst te schaden. Eens toen op 't Binnenhof in Den Haag 't gras tussen de stenen groeide en de wandeling met korrekte pruiken op, de digestie onderhield van wie eigenlik niets te doen hadden, toen was ook de ‘korekte’ stijlering 'n hygiene voor de geest, die eigenlik niets te zeggen had. Maar nu! nu we allen 't hart vol hebben van oekonomiese noden en de mond vol van kritieken en rapporten! nu valt er wel wat anders te styleren. Een kweekschoolleraar die dat in de klas zou willen aantonen, had de voorbeelden maar voor 't grijpen.

Ook uit de geschriften van gekommitteerden.

Wat bv. te zeggen van de volgende zin, waar 't b l e e k dat naar onze m e n i n g iets s c h e e n , dat weer uit iets anders b l e e k ? Wat in diezelfde zin te zeggen van de onbeteugelde g e v a l l e n -lust en de onbeheerste kontaminatie?

Over het algemeen bleek bij het schriftelijk werk, zoowel bij Opvoedkunde als bij Nederlandsche taal, dat naar onze meening niet genoeg waarde scheen gehecht te worden aan netheid en accuratesse, wat onder andere bleek uit het in sommige gevallen verwaarloozen van leesteekens, in andere gevallen in groote slordigheid van zinsbouw en foutieve beeldspraak en in enkele gevallen in ernstige fouten tegen het taalkundig zuiver schrijven.

De g e v a l l e n -lust van Groep 1 wordt nog overtroffen door de onderscheidingszucht van Groep 8, die na het tweede deel van z'n verslag begonnen te zijn met de titel *Opmerkingen*, nog eens begint met de zin De gecommitteerden vonden aanleiding tot

de volgende o p m e r k i n g e n , d.w.z. tot de h i e r o n d e r volgende opmerkingen, d.w.z. tot h e t m a k e n d e r hieronder volgende opmerkingen, natuurlik omtrent het e x a m e n , d.w.z. omtrent het examen in d e v e r s c h i l l e n d e v a k k e n ; wat dan verder nog bij de bespreking van die verschillende vakken, elk met 'n eigen alinea, vanzelf blijkt. Is 't wonder dat de landsdrukkerij eene zeer kostbare instelling is?

Wat te zeggen als Groep 24 onder de b i e z o n d e r e opmerkingen vermeldt, dat 't gebruik van de spelling De Vr. en Te W. 'n strenge eis is op de schriftelike examens van alle drie de betrokken kweekscholen (waarmee echter één korrektor geen rekening hield) en dan onder de 'a l g e m e e n e opmerkingen' ten slotte meedeelt dat de spelling van de De Vr. en Te W. bij al het schriftelik werk moet worden gevolgd en dat de kwekelingen in het werk dat niet speciaal voor het Nederlands was opgegeven, de spelling van de Vr. en Te W. slecht toepasten? Waar bleef hier 't verschil tussen de 'biezondere' en de 'algemene' helft van 't verslag? Was hier de stijlkracht aan 't werk die eenmaal getrokken hoofdlijnen in 't oog houdt?of liet de Schr. zich argeloos gaan in z'n ontevredenheid, dat spelling hier en daar nog te weinig als 'n wetszaak, zijn zaak, werd opgevat?[1)] En wat te zeggen bij de praatstoel van dezelfde Schr., als deze soms midden in 'n zin de hik krijgt?

Ook hier waren de opgaven met zorg gekozen en werd voldoende tijd gegeven voor de bewerking. Alleen voor de tweede taaloefening, waarvoor slechts een half uur was uitgetrokken, werd op verzoek van gecommitteerden daar nog een kwartier bij gedaan.[2)].

1) De militaire verdiensten van de Schr. kunnen ons in zo'n wetenschappelik geaarde aangelegenheid maar weinig bekoren; 't herhaalde 'moet' vernamen we als 'n wanklank; op één plaats bedierf dat zelfs 'n buitengewoon prijzenswaardige uitspraak, waar nl. ''t financieel verband tusschen het aantal geslaagden en de Rijksvergoeding' werd afgekeurd.
2) Zulke zinnen komen in 't s p r e k e n veel voor; de tweede helft sluit dan dikwels aan bij wat o n g e v e e r de inhoud van de eerste helft is. In bovenstaande zin veronderstelt de tweede helft *werd daar nog een kwartier bij gedaan* als eerste helft: *Toen bleek, dat 't uitgetrokken half uur te kort was,...* En zo wàs de inhoud ook ongeveer. Alleen was 't zo niet g e s c h r e v e n . In tegenstelling tot s p r e k e n eist s c h r ij v e n (en ziehier nu ònze 'strenge eis'!) een streng logiese sluiting tussen de twee helften van 'n zin. Dat waarborgt ook licht 'n strenge omlijsting, vooral 'n eis van geschreven o f f i c i ë l e taal. Bovenstaande zin loopt langs de randen over in overbodige en konversationele mededelingen: de oefening 'die vrij moeilijk was zou nu beter tot haar recht kunnen komen,' en: 'wij achtten dit in 't belang van de candidaten', en: 'die waren er zeer mede ingenomen.'
Met deze en de volgende noten willen we studerende lezers aanleiding geven, het opgemerkte nader te overwegen.

En dan groep 15! De rapporteur, die 't in de schoolopstellen, niet goed vindt, dat de jonge schrijvers zich zomaar ‘geven, zooals zij zijn’, is strenger voor anderen dan voor zich zelf. Spontaner babbeltje lazen we nooit. De uitspraken rollen en botsen over elkaar als uit de zakken van een goede Sint. Dat, na de algemeen gehouden improvisatie van de bisschop, de zakken, i.c. de vakken, een voor een worden geledigd, deze orde verandert niets aan 't karakter van de gezellige avond, een potpourri van vermaan, lof en blaam aan 't begin, een stroom van mildheid in 't vervolg tot aan 't eind!

Hoe anders is het officiële schrijven, dat, resultaat van bezinning nà 't moment, krachten wijdt en krachten spaart[1)], zinnen bouwt met streng verstand[2)], woorden schift[3)], herhalingen

1) Door niet te wijzen op wat voor de hand ligt. Als vermeld is dat ‘bij ééne candidate die een zeer zwak examen had afgelegd, het feit den doorslag gaf dat zij de laatste twee studiejaren blijken van ijver en aanleg had gegeven’, zodat ‘zij werd toegelaten’, dan hoeft daarna niet nog eens vermeld te worden, dat ‘zij anders waarschijnlijk afgewezen zoude zijn.’ En als vermeld is: ‘Alle candidaten toonden, dat ze zeer goed onderlegd waren in handwerken, dat zij zich onder bekwame leiding uitstekend geoefend hadden in de praktijk van dit vak’, dan is het overbodig te besluiten ‘dat er voortdurend naar gestreefd was, van deze meisjes te maken “onderwijzeressen”, aan wie het vak “handwerken” gerust kan worden toevertrouwd.’
2) Als in acht regels is betoogd dat de jonge lieden zich in de opstellen te veel geven zoals ze zijn en dan besloten wordt met de moraal ‘slechts dan kan men zich vrijheden gaan veroorloven, wanneer men eerst een stof goed beheerscht’ dan hoeft daarna niet opnieuw gekonstateerd te worden: ‘terwijl hier wel wat al te vroeg met vrijheden begonnen wordt.’ Als gekommitteerden een slechte leestoon hebben gekonstateerd, verklaren ze die kausaal: ‘Wellicht is de vrij groote verwaarloozing van punctuatie op deze school ook debet aan den slechten leestoon’; ‘maar’, had dan kunnen volgen, ‘verklaring is in zo'n prakties geval nog geen verontschuldiging.’ In plaats van die logiese aansluiting volgt, als direkte tegenstelling bedoeld: ‘doch daar lezen van zoo groot belang is, moest er aan zuiver, duidelijk en gearticuleerd lezen meer biezondere zorg besteed worden dan nu geschiedt.’ Dit pleidooi voor goed leesonderwijs was te voren zeker op z'n plaats geweest, nl. vlak achter de signalering van 't slechte leesonderwijs en daartussen had dan 't voegwoord *doch* als 'n solied scharnier gewerkt; nù geeft de onjuiste plaatsing zowel van 't voegwoord als van de samengevoegde gedachten het zinscomplex dat onvaste, dat aan de konversatie z'n ontspannend karakter verleent, aan 't geschrift z'n logiese spanning onthoudt.
3) Gekommitteerden schiften niet, maar hopen op. Ze schrijven over ‘*wel degelijk zorgvuldig* alle leesteekens zetten’, over ‘'n *intelligente* en *ontwikkelende* wijze’, over ‘zich 'n *enkele maal* in *een of ander* vak *weleens* afvragen’enz. Zie ook ‘*hard* en *degelijk*’ bij Noot 4.

schuwt[4)], konsekwentie mint[5)], 't geheel opbouwt in 'n toon[6)]

4) Bij de algemene opmerkingen wordt vermeld: ‘De door de candidaten vertoonde kennis stond op een zeer hoog peil en uit alles bleek dat zoowel door de leeraren als door de leerlingen hard en degelijk gewerkt was’, en dan weer, bij een afzonderlik vak: ‘de kennis ... was buitengemeen goed en uit alles bleek dat er hard gewerkt was.’ Nu alleenmaar ‘hard’, niet ‘degelijk’? Zo nauw moet men 't niet nemen, zegt de lezer. Hoe strooien de gecommitteerden ook niet met het woord ‘practijk’!
5) Aan 't begin wordt vermeld: ‘de candidaten gaven blijk van eene zeer grondige en uitgebreide kennis’, aan 't slot: ‘De kennis van woordsoorten, rhythme enz. enz. was buitengemeen goed en uit alles bleek dat er hard gewerkt was,’ en daar tussen in: de kandidaten zijn onbekwaam lager onderwijs te geven, de leraren waren onprakties. Hoe kan 'n grondige theorie in de praktijk zo failleren! Hoe kan verder van de zo grondig onderlegde kandidaten worden gezegd dat ze ‘hun stof niet beheersen’! Jeugd mist vaardigheid èn diepte. Wie tot 'n streng oordeel zich zet, konstateert 't een èn 't ander.
6) Gekommitteerden wijzen vermanend op 't ‘verschil tusschen een examenopstel en het joviaal schrijven van een jeugdig persoon aan een vriend of vriendin’. Maar kan ook zo'n joviale brief niet een examenopstel zijn? Of wordt de toon dan plotseling anders door de toevoeging van korrekte schrijftaal-letters die niemand uitspreekt? De vormen *eene, den* e.d. in het verslag van gekommitteerden kunnen niet beletten, dat woorden als ‘*aardig*’, ‘*flink* en *hard* werken’ weinig officiëel klinken. Hier en daar komt de causerie zelfs op 't peil van 'n tafelrede: ‘De verstandhouding tusschen gecommitteerden eener- en directeur en leeraren anderzijds was aangenaam en openhartig, zoodat gecommitteèren met voldoening en genoegen terugzien op de door hen waargenomen funktie.’ De wenselikheid, door een andere groep uitgesproken, om nl. elk jaar terug te komen, bleef onuitgedrukt; ziedaar de enige matiging die in de al te warme toon te prijzen valt.

en 'n trant[1)], die doel en harmonie betracht! Groep 15, die van z'n drie pagina's er drie voor *Lezen* en *Taal* nodig had, heeft dat niet bevroed.

We hadden 't zo graag anders gezien. Want de onderwijzersopleiding heeft aan niets meer behoefte dan aan goede voorbeelden: Idealisme, eigen aan de jeugd en aan wie graag met de jeugd verkeert, wil steeds beter. Daarvoor spiegelt men zich aan de uitgelezenen, het kind aan de onderwijzer, de kwekeling aan de leraar, de leraar aan de gekommitteerde.

Of die daarom deskundig moet zijn?

Ook wie ondeskundig is, kan 'n voorbeeld zijn, door z'n ondeskundigheid te weten, het goede in het algemeen te willen en zo 'n man te zijn, die weet wat ie weet en wat ie wil. Dat blijkt dan ook uit z'n schriftelik verslag, dat zich binnen vaste grenzen houdt, naar inhoud en vorm. Daarvoor kan hij nu en dan opzien tot wie zijn voorbeelden zijn.

De vaste ordening van Thorbecke's vertogen (de man die de hele natie overzag als 'n kamp van twee elkaar stralende strijders),

de raakheid van Cesar's woord (te raak voor 'n tijd toen 't staatshoofd wel met de daad maar nog niet met de naam 'n keizer mocht zijn),

de bondigheid van Napoleon (de man die met z'n *Ik werd geboren toen m'n vaderland stierf* even goed zins- als staatsorganisator bleek),

al die grooten in daad en in taal mogen gekommitteerden voor ogen zweven, zo dikwels ze komen te staan voor mannen, die op hùn beurt iets willen leveren, hun land en z'n regeerders waardig[2)].

PH. J. SIMONS.

1) We denken hier vooral aan de overladenheid; een Regering wenst in 'n verslag ten allen tijde kortheid, in 'n spaarzame tijd soberheid.

2) In 'n apart stukje zouden we ons willen wagen aan 'n beschouwing over het onbeschaafde spreken en schrijven, door Groep 15 gekonstateerd. Reeds nu zouden we als onze mening willen vooropstellen, dat tegen de beschaafdheid ‘zowel binnen als buiten de muren’ wordt gezondigd.

Hofdijk en Thijm. (Vervolg van blz. 181.)

II.

Tijdgenoten overschatten dikwels een schrijver om deze reden, dat ze eigenlik bewonderen wat achter zijn persoonlikheid staat en dat ze meer de boodschap waarderen dan de bode.

Verzadigd van middeleeuwse schatten, die toen een algemene honger voldeden, zijn wij geneigd om de dichterlikheden van Hofdijk liflafjes te noemen, waarvan het zoetige hem trouwens bij zijn leven opgebroken is. Het middeleeuws bedrijf werd door een nieuwerwetser toneel gevolgd, want na zoveel serenades met kunstmatig falset moest de Hollander zich eens grondig uitvloeken op een ruzietoon, die zijn krijgshaftig postuur heel wat natuurliker afging, al bleef het even opgewonden declameren. Het laatste deel van zijn Balladen had een overgang aangekondigd, door te spotten met kloostergelofte of er op te schimpen[1]. En wel liet hij zich als middeleeuwse specialiteit vinden voor beschrijving van bonte platen over 'De kloosterorden in Nederland', waartoe de uitgever Kruseman, die elke mode wist te hanteren, hem uitnodigde, maar al deze journalistieke werken bevestigen; dat hij 'van de Katholieke Kerk toch niet meer dan een flauwen weêrschijn heeft mogen aanstaren, want zelfs zijn beschouwingen der heilige kunst dringen niet door tot de diepten des heiligdoms'.[2] Hij verviel tot altijd matter kopieën van zich zelf en scheen te voelen, dat hij een vernieuwing nodig had. Hals over kop stortte hij zich in een stroombad van hartstochtelike geuzerij. Of hij zijn kunst daarmee verjongde, is buitengewoon twijfelachtig, maar hij versterkte zijn zelfbewustzijn en verhoogde zijn vruchtbaarheid als veelschrijver, die zijn magere wetenschap telkens weer in nieuwe mengsels kwam opdienen.

Wat bewoog Hofdijk tot deze wending? Heeft zijn hertrouwen enkele jaren vóór het keerpunt misschien invloed gehad? Het feit dat Alberdingk Thijm later nog alleen de eerste vrouw herdacht, laat gebrek aan verstandhouding tot de tweede vermoeden. Ofwel de onderwijsbetrekking, waardoor de dichter onwille-

1) 'Minnelist', 'Kloosterroof', 'De Danszaal van Scoten'.
2) Van Hoogstraten, bl. 121.

keurig tot studie van een volledíger verleden gedrongen was? Het schijnt niet nodig een biezondere reden te zoeken voor een proces, dat uit allerlei gegevens te verklaren valt. Vooreerst raakte de tijd voor de romantiek langzamerhand voorbij,sinds zijn Balladen eigenlik al te laat verschenen.[1)] In 't zelfde beslissende jaar 1860, waarin een omkeer van heel onze geschiedenis zich kenbaar maakte, brak Alberdingk Thijn de gotieke ban en ging de renaissance ruimer genieten.[2)] Het grote werk was gedaan, het uitzicht op de middeleeuwse beschaving geopend, de baanbrekers mochten zich de voldoening gunnen, ook iets anders te bewonderen. Het was een bevrijding zoals elke reactie. Niets raakt gauwer vermoeid dan een smaak, die op geen vaste grond van beginselen steunt. Van Deyssel verloochende op zijn tijd het naturalisme, waarbij hij gezworen had; en hier werkte ook een persoonlik verlangen naar verfrissing weer met een openbare geestesstroming mee. De volwassene neemt afscheid van het dwepen in zijn lyriese jeugd, die hij geleidelik niet meer kan bijhouden en dan als een ziekelike overgevoeligheid teboven denkt te komen. De overlange verloving, na een enkel jaar gevolgd door een weduwnaarschap, had hoogst waarschijnlik Hofdijk een spanning gegeven, die hem op den duur uitputte. Dat alles afschudden door een heel andere richting van zijn geest, het zou verstaanbaar genoeg zijn. Bovendien was er een element, dat Hofdijk nader stond dan zijn drie huweliken, nader dan zijn vier ambachten, nader dan tijdgeest of levensfaze, en dat was zijn prikkelbare ijdelheid, die er met de jaren niet minder op werd.[3)] Hij zocht zijn tekort aan huiselik geluk met openlik succes te vergoeden; en getuigde Thijm van zich zelf, dat hij geen paradepaard maar een strijdros voorstelde, dan had hij mogen wijzen op de luidruchtige vriend, die van de morgen tot de avond als feestdichter voor vaderland en vorst klaar stond. Hofdijk was een moderne rederijker en leverde telkens uitbundige verzen bij stilzwijgende opdrachten van de gemeenschap, waaraan hij zich vanzelf geroepen voelde te voldoen. Vroeger had hij uitsluitend voor fijnproevers gewerkt, ‘dikwerf hard gevallen over zijne voorliefde, waaraan men de betrekkelijk geringe belangstelling zijner tijdgenooten weet;

1) Te Winkel: Ontwikkelingsgang der Ned. Letterkunde, IV 616.
2) Dietsche Warande, N.R., II 250.
3) Levensberichten van Letterkunde, 1889, bl. 259.

eene voorliefde, die men poogde te wijzigen en op een ander voorwerp over te dragen'.[1] Zelfs Toussaint, die niet erg van Hofdijk hield[2], wilde indertijd beslag op hem leggen:

> 'Toen Hofdijk nog volstrekt onbekend en *niets* was, zag ik hem veel en heb hem zelfs tant soit peu geprotegeerd, ingeleid in de Pastorie te Heilo, die destijds, met Hasebroek en Beets en anderen, eene goede school was voor vernuft en geest, en voor vorming van smaak. En hij heeft er geprofiteerd, want hij is uiterst vlug van bevatting .... Hij hoort bij mijne herinneringen aan Heilo, de zoetste mijner jeugd, en als zoodanig heb ik nu oud regt op hem.'[3]

Hofdijk's weerstand tegen de meerderheid is tenslotte blijkbaar verzwakt, hij kwam in 't vaarwater van de bovendrijvende mening terecht. Op rijper leeftijd wil menig man, waarvan de invloed tot dusver verborgen is gebleven, de daad met zichtbare werking; activiteit en actualiteit verdringen de dromen van de jeugd.

Geeft eindelik Hofdijk's aard geen aanwijzing voor de nieuwe koers? Hij, die met zijn hele figuur een schippersbaas leek[4], hield het bloed van de watergeus. Hij ging harder dan ooit roepen, om zijn eigen verleden te overstemmen, toen hij in 't Handelsblad een 'sneldicht' plaatste, waarvan de titel zijn koortsige haast bewees:

> 'Schimpt, scheldt, gij vrome liên, die in de *Middeleeuwen*
> Nog ademt - beetren geest en beter licht ten spijt -,
> Het onverbasterd kroost der zestiende eeuwsche Zeeeuwen
> En Hollanders verlangt de lucht van eigen tijd.'[5]

Het verwijt van schimpen en schelden moest de 'onverbasterde' toon goedpraten, waarmee hij zijn Balladen en Legenden verloochende, want het type van de artiest of tenminste van de pose, zoals zijn aanstellerig portret samen met zijn gewilde handtekening het illustreert[6], snakte naar een rolverwisseling in de komedie van de romantiek. Het toneel stelde in 't vervolg Alkmaar Verlost voor, en de Westfries, al de tere buigingen

1) Schimmel in *De Gids*, 1851, I 482.
2) Levensberichten, bl. 216.
3) Toussaint aan Thijm, 21 April [± 1849].
4) A.J.: Alberdingk Thijm, 1893, bl. 219.
5) Aangehaald in *Dietsche Warande*, X 104.
6) Vgl. Jan ten Brink: Geschiedenis der Ned. letterkunde, 1897, bl. 644.

van de minnestreel moe, kon niet genoeg krijgen van de statige stappen, waarmee hij zijn levensgang tot een doorlopende triomftocht wilde maken. Amsterdam dreunde op zijn heipalen, wanneer hij met krijgshaftige houding voorbijkwam.

> ‘Ik min die kloeke middeleeuwen ...
> Doch bovenal min ik de tijden
> Waarin de voorzaat, onverzaagd,
> Den dwang des geestes dorst bestrijden ...’

Het hoera klinkt hem onfeilbaar tegemoet bij zo'n krachtdadige mannetaal, waarvoor hij geen zoet mondje meer hoeft te trekken. Hij zou met Heine's testament kunnen verklaren, dat hij veel meer door de tijdgeest dan door eigen drang was meegesleept. Of wil iemand hem liever met een landgenoot vergeleken zien, dan herinnert zijn omkeer aan de wending van Toussaint, verliefd op de zoete Ds. Hasebroek en dan toch verloofd met Bakkes, die zó van Hals' schuttersfeesten scheen weggelopen. Hofdijk had zich al de jaren geweld aangedaan, toen hij optrad als de Kennemer minstreel, hij zo rauw en ruw, zo recht door zee als een watergeus. Hoffelikheid was hem zwaarder dwang dan de zwaarste krijgsdienst. Verschillende vrienden vertelden graag het geval van de lezing, waaronder hij 't podium afstormde, om een paar giechelende meisjes een standje te maken. In de pauze kwam een jongmens binnen de bestuurskamer vragen, of hij mijnheer Hofdijk even spreken kon. De redenaar stond boven op tafel zijn sigaar bij de lamp aan te steken, waar hij iemand zenuwachtig hoorde stotteren: ‘Mijnheer, ik ben de broer van mijn zusters en ...’ - ‘Wat! ben jij de broer van je zusters? Kerel, mijn kompliment! Ik hoop dat je 't nog lang mag waarnemen!’ En de wreker van de vrouweneer droop verslagen af, nadat de strijdbare Hofdijk hem volgens zijn opvatting van ridderlikheid behoorlik in 't zand had laten bijten.

Onvermijdelik diende zo'n ruwe klant zich van de fijne Thijm af te scheiden. Hij was en bleef de schoolmeester met halve beschaving en dubbele aanspraken. Een niet biezonder kiese vriend van beiden merkte op, dat Hofdijk altijd Jozef zei tegen Thijm, die hem daarentegen nooit Willem noemde.[1)] En Thijm's eigen zoon onthield, hoe zijn moeder op straat hinderlik door Hofdijk bij haar voornaam werd toegeroepen.[2)]

1) Jan ten Brink: Anti-Revolutionaire Vertoogen, 1896, bl. 45.
2) A.J.: Alb. Thijm, bl. 220.

Zulke kleinigheden, die de ene partij niet eens zouden opvallen, deden de andere onwillekeurig pijnlik aan. Maar Hofdijk is vermoedelik van zijn kant evenmin zonder grieven geweest, wanneer zijn ronde gemoedelikheid op de zo hooghartige als fijngevoelige kameraad, die zich zijn beschermer bleef voelen, afstuitte. Thijm liet zijn vriend de Geschiedenis der Letterkunde ongeveer schrijven onder zijn dictaat[1]. Geen wonder dat Hofdijk, een voogdij beu geworden, die Thijm's naaste geestverwant Nuyens, ondanks spontane betuigingen van volgzaamheid, tenslotte zelf ontgroeide, zo rumoerig mogelik aan 't geuzeleuzen sloeg, om zich vrij te vechten. De dolende ridders van de romantiek lieten zich dankbaar richten tot het ogenblik, waarop ze voor een straffe leiding terugschrokken.

In 1860 was de botsing dan gekomen in de vorm van een polemiek met vlugschriften. Een ironiese grimlach krult door de titel van de eerste brochure: 'De Hr. W.J. Hofdijk, Geschieden Staatsleeraar'. Maar 'vuil tegen de Roomschen' als de Kennemer zich ontpopte[2], deed hij zijn uiterste best om de balladen met boutaden te overschreeuwen. Hij protesteerde tegen voorstellingen van Christus' lijden 'en '*t ecce homo* dan daarbij te preevlen met een vroom gebaar', wat klinkklare onzin was, omdat Pilatus' woorden alles behalve een gebed vertegenwoordigen. 'Begaafde Hofdijk!', schreef Thijm vaderlik, terwijl hij hem verweet, 'over alle weetbare en onweetbare zaken een magistraal, een vaak waarlijk onuitstaanbaar oordeel te vellen'. De verontwaardiging moest Thijm wel hoog zitten, wanneer hij niet alleen waarschuwde voor de verdachte geleerdheid van zijn vriend, maar hem nog persoonliker toesprak:

> 'Hoe verklaarbaar uw antipapistische hartstocht zij, het zal u niet bevreemden, dat wij ze ook daarom nadrukkelijk in het licht stellen, wijl u, aan ons amsterdamsch gymnasium, o.a. de opleiding van katholieke kweekelingen is toevertrouwd.'[3]

Ofschoon Thijm zich stilzwijgend mocht beroepen op zijn doorslaande aanbeveling van Hofdijk voor het leraarschap, de omgekeerde ervaring met de opdracht van 'Aeddon' maakt deze bedreiging minstens vreemd. Intussen blijkt uit deze hoog-

1) De Beiaard, jg. 5, II 196.
2) Dietsche Warande, VII 551.
3) Dietsche Warande, IV 385, 400.

lopende toon, hoe Hofdijk toch Alberdingk aan 't hart bleef liggen. ‘Ach, Hofdijk, waarom zijt gij niet langer de man van *Aeddon, Helene*, den *Stalboef*, de *Theda*!’, treurde hij als over een verloren zoon.[1] Hij moest zijn nood aan 't buitenland klagen: ‘Depuis que Hofdijk ne professe qu'un christianisme excessivement conditionnel, la harpe qui a chanté les Ballades lui est tombée des mains’.[2]

Zo tragies hier de feiten werden voorgesteld, zo humoristies nam Van Lennep het geval op:

> ‘Die arme Hofdijk mag zich wel troosten met de fabel van La Fontaine *le meunier, son fils et l'âne*. Beschrijft hij de galerij van Arti, dan krijgt hij van u op zijn lappen om zijn 17e eeuwsche begrippen: heeft hij een middeleeuwsche velleïteit, dan wordt hij door Vosmaer c.s. voor Ultramontaan en kryptokatholiek versleten.’[3]

Er schemert in deze spot een beetje twijfel aan Hofdijk's oorspronkelikheid, misschien aan zijn zelfstandigheid door, die wel de zekerste gevolgtrekking uit zoveel onverkwikkeliks mag heten. In ieder geval had hij een hart zo groot als zijn mond, wat heel wat betekent. Een Protestant vond het de moeite waard te vertellen, hoe Hofdijk in 1869 nog het bidprentje voor een jong Katholiek schrijver dichtte.[4] En het pleit niet minder voor Hofdijk dan voor Thijm, dat Thijm eindelik de openbare hulde aan zijn oude vriend ontwierp en regelde. Mocht het gedeeltelik geweest zijn, om zijn patronaat aan niemand af te staan het kostte hem waarschijnlik toch een beetje, allerlei onhebbelikheden van zijn beschermeling voorgoed te begraven. Zo ver ging Thijm in zijn ijver, dat hij Schaepman voor de feestrede wou vragen, wat een vertrouweling terecht evenmin ‘harmonisch’ als ‘eigenaardig’ vond en daarmee wist te voorkomen.[5] Maar zich zelf de christelike wraak van een feestartikel ontzeggen, was teveel van Thijm gevergd. Broederlik vermeldde hij 't ernstig meningsverschil:

> ‘Het is een schoone kant van zijn charakter, dat hij altijd den moed zijner opinie gehad heeft... Ik heb wel eens met hem getwist. Hoe heb ik

1) Dietsche Warande, 1871, IX 97.
2) Bulletin périodique de la D. Warande, t. VIII, No. 1, p. 5.
3) Van Lennep aan Thijm, 19 Sept. 1864.
4) Van der Duys, bl. 49.
5) Jan ten Brink aan Thijm, 7 Oct. en 13 Dec. 1885, 30 Mei 1886.

> trouwens kunnen vergen, dat hij, opgegroeid in de weelde der Oranje-sage, scherper zoû oordeelen dan zijn tijdgenoten! In de zaken der XVIe Eeuw lag ook het zwaartepunt niet van zijn kennis, noch van zijn talent ...'[1]

Het bewijst een sterke veerkracht, dat Hofdijk met zijn zeehelden verder is gekomen dan Den Briel en, vatbaar voor de bewegelikheid van aandoeningen, waardoor een kunstenaar soms grillig heet, tenslotte op Java belandde. Dezelfde zwervende drang, die hem eerst de ruïnen van Kennemerland had langs gedreven en dan de monumenten van Amsterdam, joeg hem de bergen van Indië over, alsof hij bevestigen wou dat zijn 'historiese' landschappen vrijwel fantastiese landschappen waren. Hij leerde zijn derde rol, waarin de maskerade weer diende om zijn stemmingen te kleuren. Het decor of liever de natuur vormde toch het wezen van zijn poëzie; en de schetsen van Java lieten hem zijn hart ophalen aan de vrijheid en de verbeelding, die zo'n uitbundig romanticus altijd zocht; maar vooral gunden ze hem te bereiken wat hij in 't begin van zijn ontwikkeling, toen hij nog tussen verf en rijmen aarzelde, als het hoogste had gedroomd: 'O! wanneer zal ik ooit tot het verwezentlijken van mijne lievelings-ideën mogen komen - wanneer zal ik ooit de trotsche wildernissen van onzen voortijd kunnen schilderen'?'[2] Het oerwoud werd hem eindelik in tropiese bossen geopenbaard en onstuimig trok hij op deze voorstellingen los. Zoals een minnestreel werkelik kruisvaarder was geworden en een watergeus volksplanter, zo werd deze Hollander nu Groot-Nederlander.

Zijn roem bleef, 'in den geest ware ontdekkingsreizen op het gebied van het schoone te ondernemen'.[3] Hij lijfde nog een ander gebied dan de middeleeuwen bij de vaderlandse poëzie in. Maar had hij de katholieke eredienst behandeld, zonder aan de Moederkerk deel te nemen, hij durfde even gerust Java uitbeelden, waar hij van zijn leven geen voet zette. De dichter ging op waarneming van anderen af, want hij schilderde uit het hoofd. Letterlik sprak een blinde hier van kleuren, die hij waarschijnlik dubbel oplegde, omdat hij woorden en geen dingen weergaf. Het 'weelderig koloriet', dat de kritiek niet ophield

1) Leeskabinet, bl. 168, 173.
2) Hofdijk aan Thijm, 12 Jan. 1849.
3) P.J. Veth in *De Gids*, 1886, III 136.

bij hem te prijzen, kwam op de bontheid van een goedkope overlading neer en kenmerkte een tamelik grove smaak. Zo hard hij schreeuwde in 't gesprek, zo kras zette hij de prikkels voor de zintuigen aan, waartoe de klinkklank van opeengestapelde effecten in zijn Javaanse gedichten moest bijdragen, ofschoon deze dronken luidruchtigheid zo ver, o zo ver afstaat van het stille, diepe volkskarakter op Java. Voor hem waren de tropen wat een verfdoos betekent voor een jongen, die alles om zich heen helrood en knalgeel kleuren gaat. Onder de gloed van een Oosterse zon geloofde hij de toon immers nooit hoog genoeg te kunnen opdrijven, omdat hij de natuur schilderde naar een plaatje. Bezieling en opwinding samen verwarren blijft het gebrek van de retorica: we zouden 't mogen vergelijken met een boerse opvatting van muziek, waarbij geluid en gedruis evenmin worden onderscheiden. Trouwens aan 't materiaal had Hofdijk altijd teveel waarde gehecht: niet alleen drapeerde hij zijn taal met dichterlike woorden, maar hij bedwelmde zijn kijk op het leven met middeleeuwse en dan oudhollandse en eindelik indiese rekwisieten. De oude vormelikheid vermomde zich enkel een beetje anders, vormelikheid bleef het. Een getuige van Hofdijk's opkomst heeft het wisselen van uniform als de enige verandering bij zulke kunstenaars aangewezen: ‘De romantieken hadden de klassieke broozen weggeworpen en wandelden nu in tootschoenen of schoeiden den voet in 't ijzer, dat bij den maliënkolder paste’[1]. Als het maar vreemd en ver, oud en dus voor de massa nieuw was! Zo kon 't gebeuren, dat Hofdijk aan 't einde van zijn leven de hexameter ging hanteren tot glorie van Java en dat hij die antieke versmaat rammelend met germaans stafrijm volhing. Een enkel kostuum was niet meer genoeg, hij droeg er feestelik twee over mekaar. De ververkleding bleef dus vanaf het middeleeuws kloosterhabijt tot het boeddhisties boetekleed geregeld aan de gang, alleen de climax vergde een telkens bonter patroon.

Wanneer een dichter geen volstrekt eigen toon weet te treffen, besluiten onze tijdgenoten, aan zelfgeziene beeldspraak en zelfgehoorde woordkunst gewend, voorbarig dat hij onmogelik echt gevoel kan hebben. Maar zolang de mens in de schrijver niet volledig opgaat, hoeft iemand met oorspronkelik te zijn om aanspraak

1) Bosboom-Toussaint in *De Gids*, 1886, IV 388.

te maken op waarachtigheid. Behalve dat geen sterveling helemaal oorspronkelik is, mogen we wijzen op het nuchtere feit, dat vernieuwers van de kunst zich dikwels biezonder aanstellen. Trouwens het nageslacht vergeet te licht, dat Hofdijk juist door romantiese manieren modern wilde wezen. Hij was de dichterlike mens, die altijd en overal verheven deed, omdat een bruisende gevoeligheid de stemming aangaf van zijn hele leven. Zo'n figuur lijkt een komediant, die zich gedurig opblaast, en we hebben reden om dat vrij lelik, ja zelfs door de wanverhouding tussen inspanning en uitwerking wat belachelik te vinden; we hebben geen reden om aan zijn zuivere bedoeling te twijfelen, waarin bovendien zijn tijdgenoten vast geloofden. Wie uit overmaat van ijver zó schreeuwt, dat hij tegen de toon aanzingt, kan toch hartstochteliker liefhebber van muziek wezen dan de ware musicus. Geestdrift is gewoonlik juist personen gegeven, die, zelf zonder scheppingsgave, de werken van anderen bewonderen en bevorderen. Zij klappen in de handen, nadat een meester gesproken heeft, en helpen met die bescheiden begeleiding op hun beurt de meester dragen. De poëzie van Hofdijk mag vol lawaai van opgevangen klanken zijn, die poëzie diende hem voor ontboezeming en diende zijn volk voor bezieling. Zo'n populair dichter is een gezegend mens, want hij is een soort middelaar tussen schoonheid en werkelikheid, tussen de krachten van 't gevoel en de vermogens van de wil. Wat edeler geesten bedoelen, weet hij, al is 't dan niet volkomen zuiver, te bereiken.

GERARD BROM.

Een misplaatst archaïsme bij Potgieter.

Terwey (*Taal en Letteren* II) heeft er op gewezen, hoe zonderling Potgieter het verkeerd begrepen oude woord *passedijsjen* te pas bracht. Hetzelfde geldt voor het woord *scheppertjen* in de *Liedekens van Bontekoe* (‘zij tastten ten scheppertrjens’) dat blijkbaar als ‘hoosvat’ wordt gebruikt. Maar *scheppertjens* zijn roeispanen; zie Busken Huet: *Lit. Fant. en Kritieken* V, 112 de aanhaling uit het (fiktieve) *Dagboek van Gerrit Verbeet*:

Doe ik nu in de naamiddag om drie uuren weder van de Negory Cayn vertrokken was, op hebbende 36 Roeyers, of gelyk men ze daar noemt, Scheppers, alzoo zy met korte roeispaanen het Vaartuig voortstuuwen .... Zie ook *Nedl. Wb.* XIV, 463, A, 2: schepper: iemand die met een pagaai roeit, met een citaat uit *Valentijn* O.I. II, I, 182*b.* G.E.

Historiese grammatica bij de studie voor ‘middelbaar Nederlands’. Dr. M. Schönfeld, *Historiese Grammatica van het Nederlands*. Tweede druk. - Zutphen - W.J. Thieme & Cie. - 1924.

In het voorbericht van de eerste druk bestemde Schönfeld zijn boek ‘allereerst voor hen, die voor Middelbaar Nederlands studeren, in de tweede plaats voor studenten, die zich nog niet met de historiese grammatika hebben bezig gehouden’. De korte termijn, die tussen de eerste en deze tweede druk verlopen is, heeft blijkbaar aan de schrijver getoond dat het debiet ook onder de tweede groep vlot is geweest. En zo is de tweede druk volgens het voorbericht ‘bestemd zowel voor studenten als voor hen die voor Middelbaar Nederlands studeren.’

Toch doen wij schrijver en boek geen onrecht aan, wanneer wij deze *Hist. Gramm.* beschouwen als de codificatie bij uitstek van de ‘historiese grammatica’ voor de M.O.-mensen. Integendeel is dat de enige wijze waarop men het werk recht kan laten wedervaren. Want deze hoofdbestemming geeft het boek zijn heel apart karakter: ‘met 't oog (hierop) is van de niet-Germaanse talen alleen het Latijn als hulpmiddel gebruikt, van de oud-Germaanse talen alleen het Goties als basis genomen.’ (voorbericht).

Men denke over deze zo simpel medegedeelde beperkingen niet te licht. Velen zullen het boek meten met germanistiese maatstaf en in zekere zin terecht: het wil een germanisties handboek zijn. En kan het toch in eigenlike zin weer niet wezen vanwege de genoemde beperkingen. Want wie zal een historiese grammatica naar germanistiese eisen kunnen schrijven zonder ook maar éen enkel grieks, laat staan oudindies woord te mogen aanhalen? En, om binnen hct Germaans te blijven, een historiese klanken vormleer van het Nederlands te geven met volkomen vermijding van de oudwestgermaanse dialecten, is ook geen gemakkelike taak.

Tussen twee klippen moest de schrijver doorzeilen. Aan de

ene kant bestaat er gevaar, dat de gebruiker geleerdheid opgedist krijgt, die hij niet kan controleren, waarop hij geen kritiek heeft, die hij dus moet ‘leren’ zonder begrip. Ik kan mij denken dat iemand, om dit zeer ernstige gevaar te ontgaan, ten aanzien van het ‘Indogermaans’ geheelonthouding wenst. Hierbij dreigt echter het andere gevaar, nl. dat de studerende komt te missen de zeer nuttige verruiming van gezicht, die men verkrijgt door een zij het ook schuchtere en bescheiden blik in vroegere perioden, waaromtrent de wetenschap door vergelijking het een en ander kan vermoeden of vast stellen. Bovendien is er een practiese reden om het Indogermaans niet geheel te negéren. De studerende zal nl., wanneer hij met vakliteratuur in aanraking komt - en kennismaking met enkele publicaties zal wel niemand hem ontraden - meestal niet zulke uit kunnen zoeken, die voor hem pasklaar zijn gemaakt: de meeste veronderstellen altans zoveel indogermanistiese scholing, dat de eigenaardigheden van het Oergermaans tegenover andere idg. talen in grote trekken de lezer bekend zijn. Daarom schijnt mij het compromis nog zo verwerpelik niet dat Schönfelds grammatica geeft, als vertolking van een ongeschreven traditiewet der aktestudie.

Dr. Schönfeld gaat, met dit blok aan het been, de lezer voor op een pad, dat ook voor onbezwaarde voeten niet effen is, en blijkt een voortreffelik gids. Zijn vaste, doelbewuste gang, zonder afdwalingen of omwegen op de secure gedeelten, en zijn omzichtige voorzorg bij onveiliger gebieden, tonen hoe goed hij bekend is met het terrein en met alle exploraties daarop verricht. Hij is een leidsman, die men met vertrouwen kan volgen en van wie men het zelfstandig voortgaan kan leren.

En niet alleen, of zelfs niet in de eerste plaats, beginners, maar ook zij die zich langer met de historiese studie der moedertaal hebben beziggehouden, zullen Schönfelds boek waarderen om zijn heldere oriëntering over de stand der verschillende kwesties en om zijn rijke literatuuropgaven tot op 1924. Want in de ‘aantekeningen’ houdt de auteur zich niet binnen de grenzen die hij zich in de tekst stelt, maar noemt ook allerlei, dat niet op de weg ligt van de gebruikers voor wie het boek vooral is bestemd.

Wanneer wij nu deze 2e druk inzien, dan blijkt ons onmiddellik hoe de schrijver, meer nog dan in de 1e druk, ernaar gestreefd heeft te geven wat deze gebruikers kunnen verwerken, en te vermijden wat buiten hun gezichtsveld valt. ‘De delen, die op

het vóór- en oud-Germaans betrekking hebben, zijn vereenvoudigd,' deelt de schrijver in het voorbericht mede.

Men merkt dit al dadelik aan het begin bij de behandeling van de ablaut. Dr. Schönfeld heeft blijkbaar tot algehele afschaffing van het indogermaanse deel in deze uiteenzettingen niet kunnen besluiten. Wat mij juist lijkt, al moet ik toestemmen, dat we hier aan de grens zijn. Om evenwel de lezer duidelik te maken, waarom we in bepaalde gevallen wel, in andere niet van ablaut spreken, moet men toch wel laten zien wat voortzetting is van oude wisseling en wat door latere oorzaken ontstaan is, en zo komt men vanzelf tot een indogermaans ablautschema als grondslag. Op deze wijze springt het ineens in 't oog, dat got *beitan* met zijn monophthong en *biudan* met zijn diphthong toch eigenlik volkomen parallele gevallen zijn. En een germaanse differentiatie als die tussen *helpen* en *binden* wordt minder verwarrend na een kleine terugblik in het hypothetiese vóór-germaanse verleden. Schönfeld zelf acht in het 'Voorwoord' voor de eerste druk goede leiding bij het gebruik van zijn boek onmisbaar. Dit geldt van de 2e druk stellig ook nog. Welnu, de taak van die leiding moet het zijn te zorgen, dat de wijsheid omtrent de idg. ablaut niet tot waanwijsheid wordt. Als de studerende maar merkt, dat ook bij uitgebreider kennis van idg. talen de oorzaken van deze vocaalwisseling 'niet geheel helder' worden, zooals Schönfeld het in § 17 zacht uitdrukt, kan dit gezicht in nevelige verten hem de overtuiging bijbrengen, dat méér weten wel eens minder weten betekent. En dat is al iets gewonnen.

Intussen is het te waarderen, dat Schönfeld het praehistoriese wat beperkt heeft door de termen. 'Hochstufe' en 'Dehnstufe' in de 2e druk te vermijden. Deze termen zeggen eigenlik iets omtrent het wezen van die vocaalverschillen en daarin behoeft dit boek zich stellig niet te begeven. Van 'Schwundstufe' kan de auteur nog geen afstand doen: allons, het is de onschuldigste. En de moeilikst vertaalbare. Dat Sch. niet van 'nultrap' heeft willen spreken, kunnen we uit een oogpunt van taalaesthetiek slechts toejuichen. En ook wanneer men, Uhlenbecks gelukkige terminologie volgend, in plaats van 'stufe' het woord *phase* gebruikt, blijft 'Schwundstufe' moeilik te vernederlandsen.

Misschien had de auteur in § 13 nog wat verder kunnen gaan en de idg. wisseling *a-o* en *ā- ō* helemaal terzijde laten. Hij had dan met de drie mogelikheden: *e (ē)-o (ō)* - nul, alle germaanse klassen kunnen verklaren, behalve VI, waarvan hij zelf

zegt (p. 13), dat deze ‘zonder uitvoerige bespreking van Indogermaans standpunt, niet behoorlik behandeld (kan) worden.’

In het voorbericht signaleert Dr. Schönfeld zelf de vereenvoudiging ten aanzien van de ‘auslautswetten’. Deze vereenvoudiging is inderdaad zeer radicaal geweest en betekent een grote verbetering. De theorieën omtrent het woordeinde zijn niet te waardeeren zonder bespiegelingen over indogermaanse accentqualiteiten - welke overigens voor de geschiedenis van het Nederlands geen betekenis meer hebben, dus hier terecht buiten beschouwing blijven - en zeker niet zonder kennis van oudwestgermaanse dialecten. Het terrein van de auslautregels is trouwens altijd glibberig geweest: ook bij strenge handhaving van de klankwetten maakte de schaarste der voorbeelden altijd vrij willekeurige opvattingen mogelik aangaande wat ‘klankwettig’ moest heten dan wel aan analogie moest worden toegeschreven. Bovendien zijn die weinige voorbeelden bijna alle te vinden in de buigingsuitgangen. En zo ergens de wisselwerking tussen functie en vorm merkbaar is naast en boven de regelmatige klankontwikkeling, dan is het wel hier.

Het vermijden van de twee polaire bezwaren: òf te veel oncontroleerbaar materiaal, òf een onbevredigend doodzwijgen, zal de schrijver gemakkeliker gevallen zijn in Hoofdstuk II over ‘de ontwikkering van de ndl.klanken uit de ogm. in syllaben met hoofdtoon.’ Grepen uit owgm. dialecten blijken hier zelden of nooit nodig. Dat de z.g.$\bar{e}^2$, die in het de lezer bekende Goties niet van $\bar{e}^1$ te onderscheiden is, in het Westgermaans wel daarvan verschilt, zal niet moeilik te aanvaarden zijn, daar het verschil in het huidige Nederlands zo duidelik te zien is. En de mededeling in § 57 over de splitsing van ogm. *eu* in *iu* en *eo* krijgt, behalve uit het Nederlands zelf, enig perspectief door de vermelding van de tweeërlei ontwikkeling in het Nieuwhoogduits. Zo gebruikt Schönfeld zorgvuldig alle middelen die hij ter beschikking heeft om de dingen zoveel mogelik in verband te laten zien.

Al is de indeling in dit 2e hoofdstuk dezelfde gebleven, zo getuigt toch bijna elke bladzijde ervan, hoe nauwkeurig de samensteller heeft kennis genomen van sedert de 1e druk verschenen literatuur. Men vergelijke b.v. de uitvoerige bespreking van de ontwikkeling van intervocaliese *d* (§ 30) met de vrij korte behandeling in de 1e druk. Aan deze uitbreiding zullen stellig de opmerkingen, gemaakt door Kluyver in dit tijdschrift (XV, 295 vlgg.), niet vreemd zijn. Dat deze moeilike kwestie niet geheel

wordt opgehelderd, zal niemand de schrijver van dit oriënterend handboek kwalik nemen. Wij kunnen hem intussen erkentelik zijn voor de heldere uiteenzetting van verschillende factoren die bij deze ontwikkeling van invloed kunnen zijn geweest.

In het 3e hoofdstuk over 'het aksent en de klanken van de syllaben zonder hoofdtoon' is, zoals gezegd, aan de regels over het woordeinde veel minder plaats gegeven. Gehandhaafd alleen is de voor bepaalde nederlandse verschijnselen belangrijke syncope-wet van Sievers over de middenvocalen. Daarentegen is de beschouwing over het accent veel uitvoeriger uitgevallen, hoewel dan, gelijk de schrijver in de aantekening op p. 206 mededeelt, 'slechts enkele hoofdpunten' besproken worden. Een ongetwijfeld voordelige ruil: een bespreking van het accent in het Nederlands is vruchtbaarder voor de lezer dan zware beschouwingen over de 'auslautgesetze'. In het algemeen kan de studie voor de middelbare akte er slechts bij gebaat zijn wanneer het zwaartepunt zoveel mogelik ligt in het historiese Nederlands. Dit zij uitdrukkelik gezegd na de verdediging van Schönfelds standpunt ten aanzien van de indogermaanse grondslagen.

Men zou dit beginsel: zo veel mogelik in de richting van het historiese en moderne Nederlands, wat meer toegepast wensen te zien in de afdeling V o r m l e e r (Hfdst. IV-VII). Allereerst in Hfdst. IV, handelend over de substantiva. Wij kunnen met waardering opmerken, dat de gereconstrueerde idg. naamvalvormen zeer beperkt zijn. Maar toch blijft dit hoofdstuk rijk aan retrospectieve beschouwingen. Zodat veel van wat in de behandeling van het woordeinde gespaard was, hier weer terugkeert. Het is nu eenmaal gebruikelik in de middelnederlandse grammatica de substantiva te behandelen volgens een indelingsschema naar stamklassen, die gelijk Sch. zelf § 73 opm. zegt, reeds ten tijde van de oudste germaanse documenten voor het taalgevoel van de sprekers generlei betekenis meer hadden. En wie over die stammen niet rept, heeft zijn plicht tegenover de vertrouwende lezers niet gedaan.

De gangbare, germanisties 'ingestelde' beschrijving wil vóór alles het oude terugvinden en plaatst daartoe herhaaldelik het zeldzame uitzonderingsgeval in het centrum, omdat daarin veelal het antieke te zien is. Het juiste beeld van de toestand, zoals die zich in de eerste mnl. overlevering voordoet, komt daardoor op de achtergrond, en evenzeer wordt het overzicht

over de feitelike ontwikkeling gedurende de mnl. periode erdoor belemmerd. Het zou wel aardig zijn, wanneer iemand eens een zuiver descriptieve buigingsleer van het vroegmnl. substantief gaf op grond van statisties materiaal. Met enkele normale paradigma's zou men dan misschien kunnen volstaan: een ‘sterk’, d.w.z. niet op *e* uitgaand, waarbij ook een neutrum, met aanduiding van wat aan de vrouwelike substantiva speciaal eigen is, d.w.z. de genitief en datief zonder uitgang; daarnaast een ‘zwak’ paradigma op *e*[1)], terwijl dan in enige §§ als ‘resten van oudgermaanse declinatie-eigenaardigheden’ kon verenigd worden wat tans te veel de hoofdschotel vormt, en tevens de nieuwe *s*-pluralis tot zijn recht kon komen. Misschien zou deze wijze van doen ons wel iets leren omtrent de mate, waarin het verschil tussen mannelik en vrouwelik geslacht reeds vroeg was vervaagd, en ook omtrent de reële waarde van casus-onderscheidingen als die tussen datief en accusatief in het Mnl. In ieder geval zou men er dit paedagogiese voordeel mee bereiken, dat de beginner, die met oudgermaanse dialecten weinig of niet bekend is, niet zou komen te staan tegenover al die onwerkelike indelingen, waardoor hij meer verbijsterd wordt dan wegwijs gemaakt.

Het is allerminst mijn bedoeling, er Dr. Schönfeld een verwijt van te maken, dat hij zulk een revolutionair optreden tegen de traditie in zijn beheerst-voorzichtige boek niet toelaat. Als inleiding tot het Mnl. is deze *Hist. gramm.* ook niet bedoeld. Ik weet trouwens zelf niet of het denkbeeld uitvoerbaar zou blijken, of er bij de veelheid der vormen werkelik zulke normale paradigma's uit de gegevens zouden zijn te abstraheren.

Eigenaardig is, dat men de indeling naar oude declinatieklassen niet beproeft bij de a d j e c t i v a , waar er toch even veel of even weinig reden toe zou zijn als bij de substantiva. Hier trekt men alleen de scheidslijn tusschen zwakke en sterke declinatie, natuurlijk alweer omdat die scheiding reeds in de oudgermaanse dialecten de stamklassen doorkruist. Terwijl dan enkele sporen van vroegere klasse-eigenaardigheden terloops worden vermeld. Schönfeld volgt bij zijn bespreking van de adjectiva - waaraan hij zeer practies die van de pronomina, waarvan de adj. veelszins

1) ‘Zwak’ en ‘sterk’ zouden hier dan niet beantwoorden aan de met dezelfde termen aangeduide klassen in het oudgerm. Dat zal mee een reden zijn, waarom men de boven voorgestelde scheiding voor het Mnl. niet aandurft.

de invloed hebben ondervonden, laat voorafgaan - ditzelfde stelsel. Volkomen terecht erkent hij ook de geringheid van het verschil tussen zwakke en sterke declinatie in het Mnl. door geen afzonderlik paradigma van de eerste te geven, doch alleen enkele punten te noemen, waarin de zwakke flexie zich van de sterke 'nog min of meer' onderscheidt.

Bij de w e r k w o o r d e n opereert de schrijver weer veel meer met niet-germaanse en indogermaanse biezonderheden. Het is waar dat het moeilik valt om over die koppige ouderwetsheden, die juist bij de meest gebruikte werkwoorden als *zijn, staan* zijn blijven voortleven, enig licht te verspreiden zonder allerlei op te halen. Ik geloof evenwel dat door een en ander het hoofdstuk over de verba niet tot de gemakkelikste zal behoren voor de lezers, die ik tans op het oog heb. En een enkele beperking ware toch ook wel mogelik geweest. Zo is de behandeling van de 'praesensvorming van de thematiese w.w.' (§ 102) veel uitvoeriger dan nodig is om got. *fraihnan* naast *frah* en het *uskijanata* van Luk. 8, 6 te belichten. Voor het Nederlands heeft de hele beschouwing nog minder betekenis. Voor Mnl. *standen - stoet - stoeden*, had de auteur kunnen volstaan met onder verwijzing naar lat. *rumpo-rūpi* te vermelden, dat er wel eens een nasaalinfix in de praesens-stam kon voorkomen. En zeker had hij van gevallen als *skeinan*, waarin van germ. standpunt geen praesens-infix meer te zien is, geen gewag hoeven te maken.

En wat een moeilikheden verder in dit hoofdstuk, die men toch niet alle ontgaan kan. Wellicht kon een term als 'aoristpraesentia' met veel andere biezonderheden van § 102 gevoeglik wegblijven. Maar het verschil tussen thematies en athematies kan men toch niet nalaten te vermelden, al vrees ik dat het voor de studerende heel weinig werkelikheid zal worden op grond van zijn gotiese en latijnse kennis. En om mnl. *du naems* naast got. *namt* te verklaren moeten er wel west-germaanse biezonderheden verteld worden (§ 108), die de lezer zonder enige controle of kritiek heeft te aanvaarden.

Dit is trouwens ook bij de substantiva niet zeldzaam, b.v. bij de verklaring van meervoudsvormen als *woord, kalver* (§ 75). In het algemeen zal de vormleer de gebruiker moeiliker vallen dan de klankleer, en ik stel mij voor dat ook de bewerker in de eerste afdeling meer heeft moeten zoeken naar zijn modus vivendi dan bij de klankleer. Met het Goties als meestal - niet altijd - bruikbare grondslag toch krijgt men in de klankleer gewoonlik regelmatige

reeksen van behoorlik bekende en niet te schaarse voorbeelden uit taalstadia waarmee de studerende bekend is. In de vormleer daarentegen eist de verklaring van de excentriciteiten, van de fossiele resten, de meeste plaats voor zich op. Onregelmatigheden, die in moderner taalperioden maar zelden een verduidelikende parallel vinden.

Evenwel, zich onttrekken aan de beschouwing van die enkele overblijfselen temidden van de steeds toenemende nivellering kan de historiese grammatica ook niet. En zo moet ze praehistories, altans vergelijkend worden, om de dingen enigszins in hun verband te laten zien. Bij de studie voor de akte M.O. is in ieder geval strenge beperking raadzaam: niet meer praehistorie en niet meer materiaal uit onbekende germ. en idg. talen dan nodig is voor in de Nederlandse periode nog frappante biezonderheden. Geen indogermanistiek gedemonstreerd aan het Nederlands, maar slechts indogermanistiek voorzover het Nederlands die strict vereist. Op die wijze zal ook de studerende enige vastigheid hebben in de voor hem zo heel erg zwevende praehistorie, wanneer hij bij alle voor hem oncontroleerbare gegevens uit kan gaan van de nederlandse merkwaardigheid, die erdoor moet worden belicht. Wanneer bij een volgende druk van Schönfelds boek de studie voor de middelbare akte nog evenzo geregeld is als nu, is het te hopen, dat de schrijver diligent zal blijven inzake beperking van het praehistoriese deel. Hij zal hiermede stellig handelen in de geest van de examinatoren, wier streven niet anders kan wezen dan binnen de grenzen van de min of meer duidelik omschreven exameneisen de studie zo wetenschappelik mogelik te doen zijn, d.w.z. zo min mogelik opgesmukt met ijdele sier van half begrepen memoriemateriaal, en zo veel mogelik verdiept daar, waar de candidaat dieper kan gaan.

In deze nieuwe druk is een hoofdstuk over W o o r d v o r m i n g toegevoegd. Een overzicht als Schönfeld hier geeft, bezaten we voor het Nederlands totnogtoe niet, zodat de schrijver zijn zuiver nederlandse gegevens uit allerlei verspreide studieën moest putten, en natuurlik uit eigen aantekeningen en waarnemingen. Het is zijn ‘hoofdbedoeling (geweest), de belangrijkste gezichtspunten te doen uitkomen.’ En hierin is hij ongetwijfeld geslaagd. Voor sommige opmerkingen over détails, die men wegens de aard van de stof allicht maken kan, is het hier niet de plaats. Van zo velerlei eigenaardigheden op het gebied der woordvorming

krijgt men duidelike voorbeelden: overgang van tweede samenstellingslid tot suffix, accumulatie van suffixen, uitbreiding van het suffix door verkeerde abstrahering, e.a. De bezwaren, boven beschreven voor de klank- en meer nog de vormleer, golden hier weinig: het zijn grotendeels processen, die binnen de historiese gezichtseinder verlopen, en waar ze dat niet doen, kunnen ze gemakkelik door latere gebeurtenissen worden geïllustreerd.

Een historiese syntaxis heeft Dr. Schönfeld niet aan dit boek willen toevoegen. En de redenen, die hij hiervoor in het voorbericht aanvoert, zijn alleszins te billiken. Met wat het boek nu geeft, kunnen we volmondig erkennen, dat het beantwoordt aan zijn zeer eigenaardige bestemming, waardoor het tussen alle germanistiese handboeken zijn eigen plaats inneemt. En dat het, buiten de grenzen van die bestemming, een betrouwbare weerspiegeling is van de stand der historiese studieën van het Nederlands.

C.B. VAN HAERINGEN.

Baekelant[1], ons laatste volksboek.

Wat Latude in Frankrijk was voor de volksverbeelding, was Baekelant in Vlaanderen. Waar hun naam werd door overgeleverd was dat zij vastzaten aan grote gebeurtenissen uit het volksverleden. Met de val der Bastille was het leven verweven van de volksjongen uit Languedoc, met de Konskriptie en de Franse tijd dat van de volksjongen uit Westvlaanderen.

Als opgejaagden uit de Konskriptie - Baekelant deserteerde naar zijn geboortestreek uit Luxemburg waar zijn regiment lag en hij de verhalen over Schinderhannes moet hebben gehoord - zochten Baekelant en zijn mannen een toevlucht bij de boeren en sloegen zij hun slag. Bij de akkerman sprak het besef van de ontwrichting van de door revolutie en oorlog uit zijn voegen gerukte tijd nergens zo luid als bij het bedrijf van deze voet-

1) *Baekelandt en zyne talryke bende, in eene groote uitgestrektheid van West-Vlaenderen, tydens het einde der XVIII, en het begin der XIX eeuw*. Tweede merkelyk verbeterde uitgaef. Door P.D.C. Rousselaere, By D. Vanhee, Boekdrukker. 1862. - Imprimi Potest dd. 16 April 1858, Brugge (vermoedelik het jaar der eerste uitgaaf).

branders en baanstropers die in de grimmigheid der algemene onzekerheid hun ambacht verrichtten.

Op Allerzielendag 1803, de tweede decadi in Brumaire in het jaar XII van de Franse Republiek, liet Lodewijk Baekelant te Brugge, met drieëntwintig van zijn bende, het hoofd op het schavot. Hij was dertig jaar oud. Francisca Ameye, in leven en dood haar lot met hem delend - zij werden beide naar de terechtstelling geleid gekleed in een rood hemd - was er nauweliks twintig. Deze twee uit het Rootland, hij wever uit Lendelede, zij spinster uit Pittem, uit een door de krisis geteisterde klasse der huisindustrie, waren uit een generatie van verwaarloosde jeugd, waar Broeckaert, de Vlaamse spectatoriale schrijver, tijdens het Directoire over klaagt, dat zij, van de tijdsontreddering het eerste, slachtoffer, de tribunalen vulde. Het mes der guillotine te Brugge sneed door een sociaal zeer en sloeg zozeer in dat het in dit flitsend licht in de herinnering bleef.

Eerst zorgden daarvoor de liedjeszangers. Het Relaes en Treurlied van Angelus Adelof, dat bij de terechtstelling werd vervaardigd, bleef bewaard. Deze Adelof vinden wij te Gent reeds tijdens het Directoire. Hij zingt er langs de straten sappige gewaagde volkse liedjes. Dat op de wonderdokter van Evergem, Boerke Buyze, is aan Brero's Boerengezelschap verwant, maar dit werd voor hem geschreven door Cornelissen, hoofdambtenaar ter Gentse mairie, wellicht de merkwaardigste persoonlikheid uit de kulttuur van deze periode, aan wie Quetelet een belangwekkende notice heeft gewijd. Het lied op Baekelant is echter onbeduidend. Er staat in, dat de ‘Bende nu ter tyd Hebben geleeft in wulpzaemheyd Als van hun Godt verlaeten’, en Baekelant, ‘agter de straet T Igteghem vest gekregen’, naar Kortrijk werd gebracht, waar hij ‘In 't Vangehuys zyn klyk Als Kapiteyn beklapte’, zodat allen in weinige uren gevat werden. Men weet hoe taai zulke liederen zijn: als knaap leerden wij uit de mond van een tachtigjarige grijsaard liederen zingen die wij later ter Universiteitsbibliotheek te Gent in de verzameling losse blaadjes van Van Paemel, uit de eerste helft van de vorige eetiw, terugvonden. Adelof stond, zoals zijn rederijkerskenspreuk luidde, ‘Niet Zonder Lof’ in Vlaanderen bekend: men mag aannemen dat zijn Baekelant-lied, op de ‘Stemme van den Zee-vaerder’, nog lang door kortweunders en boeren werd gezongen en de kern der Baekelantlegende is.

Wat de groei der legende en haar verspreiding in de hand

werkte was dat zij werd verbonden aan het Vrybusch. Het Vrybusch moet men zich voorstellen als het Westvlaamse woud, zoals het Zoniënbos het Zuidbrabantse woud is. Het bos te Houthulst is er een overblijfsel van. In het lied van Adelof is er van het. Vrybusch geen sprake. Maar Staden, Hooglede, Ichtegem, de dorpen die de ontknoping zagen van het bedrijf van Baekelant, liggen er niet ver af. Babbe Sparre, of met haar andere bijnaam Babbe Stuute, de bedelares, de beruchte bespiedster van Baekelant, is bezembindster, en het Vrybusch is het bos der bezembinders, de Buschkanters, die Vlaanderen met hun bezems aflopen. Tegen de boskant aan, te Ichtegem, in de Ermitage, een tweewoonst waar Babbe Sparre ‘nogal weeldig leefde zonder te werken’, wordt Baekelant, verscholen onder het stro, gegrepen. Het bos wordt de natuurlike atmosfeer der legende, het wordt het bos van Baekelant. Geheimzinnig ritselt er het lover en zwartgemaakte gezichten duiken er uit op. De herinnering er aan wordt verlevendigd en bestendigd door de reizende en trekkende bezembinders die er vandaan komen: een ruig slag van volk, dat onder niemands bedwang wil staan, niet aan de bodem zoals de boeren op de hoeven vastzit, hun argwaan daarom opwekt en in de dorpen vrouwen en kinderen doet huiveren.

Vijftig jaar later laat het volksboek dit beeld zien. Er zit de spanning in van de romantiek van Conscience waar deze de weerwolf laat opkomen. ‘De avond brak aen, toen Baekelant zich op weg stelde. Hy droeg op zyne schouders eenen langen breeden mantel, rondom denwelken van binnen pistolen en dolken hingen, zonder dat men ze kon bemerken, zelfs als de mantel omgekeerd was’.

Er is ook de oude Reinaert-humor. De snoevende maljant maakt zich in de herbergen sterk, dat hij Baekelant ‘aen handen en voeten gekluisterd in eene vogelkooi aen het regt zou leveren’; maar hoe staat hij te rillen op zijn benen als hij op een middag in zijn woning bezoek krijgt van een man die hem vriendelik groet, behoedzaam de deur achter zich sluit als om hem een geheim mee te delen, en zegt: dat over Baekelant en de kooi heb ik gehoord, ik kom om u dat te vergemakkeliken, ik ben Baekelant! Men moet de sociale positie van de maljant in Vlaanderen kennen - tussen de heer en de boer in een soort van rentmeester, wiens taak veelal er in bestaat de boer te pressen - om dit te smaken zoals het de landman smaakt. Men moet de schalksheid zien waarmee Baekelant zijn open oorlog tegen ‘schouts’ en

‘juges’ voert. ‘Stock, wy meenden u dezelfde poets te bakken, maer 't is mislukt, nogtans 't zal ook wel lukken’: dit vindt mijnheer Stock, de juge van Torhout, op een morgen met krijt op zijn deur geschreven, na een diefstal die nacht bij een bakker uit de buurt. De juge van Hooglede, bijgenaamd Dikke Kiere, heeft op Baekelant de hand gelegd te Ichtegem en komt met de gevangenen te Hooglede aan. ‘Wy hebben hen toch gevonden.’ roept Dikke Kiere tot het volk. ‘Ja’, antwoordt Baekelant, ‘en het gaet wel dat gy dezen nacht gelukt hebbet; anderzins hadden wy uwe dikke pens uitgehaeld en gelegd op uw tinnen platteel, dat op de bank der schouw van uw huis staet.’

Dit doet direkt aan als het leven. En zo doet ook de revolutionnaire taal, die Baekelant in de mond wordt gelegd: ‘Is het wel verdragelyk, dat die verfoeijelyke ryken zich alles aenmatigen, en zonder te werken in eene lafhartige weelde leven, terwyl wy, arme duivels! aen alles gebrek lyden, en ons ellendig bestaen in alle slach van beroovingen moeten doorbrengen? Is God regtvaerdig van toe te laten dat de eenen overvloedige rykdommen bezitten, en dat de anderen in de ellende kwynen? Gelooft my: al de aerdsche goederen zyn gemeen, vermits wy allen van den zelfden vader voortkomen. Waerom moet de een meer voorregten genieten dan de andere? Waerom draegt deze zoo ryke kleederen; waerom is zyne tafel met zoo lekkere spyzen opgedischt, en slaept hy op warme donzen bedden, terwyl zoo talryke ongelukkigen schier naekt gaen, slechts een stuk brood voor hun noenmael krygen, en zich voor eenen geheelen nacht op een weinig strooi moeten nederwerpen, blootgesteld aen al de strengheid van den honger en van de koude? Rooven en plunderen by die dewelke te veel bezitten, is dan voor ons, arme duivels! niet alleenlyk eene geoorlofde, maer zelfs eene regtvaerdige zaek. Het ware belachelyk gebrek te lyden, zoo lang er andere middelen zijn.’ Hier is persiflage in, en zij is gericht tegen de stellingen der socialisten uit des schrijvers tijd. Men denke aan Proudhon. Wij horen hier de ‘verba dierum’ van het ontwakende Vlaamse proletariaat - een ‘verkeerde denkwijze’, die ‘de pastoor van het dorp, juist voorby komende’ in een lang betoog recht zet. Bij dit betoog is het leven van Baekelant niets anders dan een exempel dat moet afschrikken. Het is duidelik dat het hele volksboek tot stichting geschreven werd. Het Socialisme is in Vlaanderen in aantocht, er moet tegen gewaarschuwd worden, het is hoog tijd. Tien jaar tevoren reeds was te Brussel onmiddellik

ook een Vlaamse vertaling van het Kommunistiese Manifest verschenen. De kommunistiesgezinde volksredenaar en agitator Jacob Kats had er reeds in de jaren dertig zijn schampere toneelstukjes tegen de geestelikheid gemaakt. Ook van Rijsel uit, voor het Zuiden van Westvlaanderen een ekonomies centrum, moet langs de Leie de socialistiese gedachte zijn binnengedrongen. Het volksboek gewaagt ervan als een stad, waar een jood, een woekeraar, wordt bereid gevonden om het van een heiligschennende diefstal afkomstige vaatwerk te helen. Van het vlas, dat aan de Leie verwerkt wordt, kan men zeggen zoals van de beetwortel in Zuidbrabant, met een woord van Pierre Hamp uit zijn boek over de Leiestreek 'Le Lin': het is een revolutionnaire plant. In Vlaanderen leunt de militante Kerk tegen de landjonkers aan die voor de proletariese bedreiging beven. De confessionalistiese bedoeling is onmiskenbaar, en ook van het Leven van Baekelant geldt wat Prinsen opmerkte aangaande zijn voorgangers, de oude 'historieboeken', dat men ze ook in verband met de confessionele propaganda moet zien. Vanhee, de Roeselaarse uitgever, was in Westvlaanderen een gevestigde confessionele drukker. Zijn Baekelant hoort in zijn reeks boekjes thuis van onveranderlik 108 of, zoals dit, dubbel zoveel bladzijden: Deodatus, of het vermogen van den godsdienst; Elisa, of het lezen van slechte boeken; De bekeerde Jodin, of de zegepraal van den godsdienst .. of hoe ze ook heten mogen. Cracco, een broeder van de oude Westvlaamse priester-dichter van wie er in sobere klassieke taal mooie verzen zijn, heeft naar het voorbeeld gewerkt van Ecrevisse met zijn Teuten (de Kempiese rovers) uit 1845 en Conscience met zijn Boerekryg uit 1853, die beiden dezelfde erkende confessionele doeleinden nastreefden. Zo heeft, in de dagen dat Gezelle te Roeselare leraar was, de Baekelantlegende, vermoedelik in het jaar der 'Kerkhofblommen', in dit boek haar vorm gekregen.

Antwerpen.
A. JACOB.

Aankondigingen en mededelingen.

Mélanges publiés en l'honneur de m. Paul Boyer. [Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, II]. Paris, Champion, 1925. (Pr. 50 francs).

Menigmaal draagt een feestbundel voor een professor een wat men noemt ‘streng wetenschappelik karakter’: de afzonderlike medewerkers pogen ‘de wetenschap vooruit te brengen’ door publikatie hunner nieuwste elucubraties. Maar zelden vertonen dergelijke bundels een homogeen karakter. Terwijl sommige medewerkers er naar streven door een degelike studie over een belangrijk onderwerp de hoog-geëerde leraar of vriend een hem waardige hulde te bewijzen, staan anderen een onbeduidende kleinigheid af, die hun onbelangrijk genoeg voorkomt om in een boek, dat niet onder de ogen van iedere vakgenoot komt, te ‘begraven’.

Onlangs heeft men gepoogd, aan een der twee bundels ter ere van professor Streitberg te Leipzig een ander karakter te geven, zonder te kort te doen aan het wetenschappelik cachet: deze bundel heet ‘Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft’ en bevat beredeneerde exposé's van wat op verschillende gebieden van het vak der taalkunde bereikt is en dient te worden nagestreefd. De ‘Mélanges’ ter ere van Boyer dragen wederom een ander karakter, dat geheel in overeenstemming is met zekere moderne opvattingen van slavistiek. Naast tijdschriften als het ‘Archiv für Slavische Philologie’, dat beoogde door originele wetenschappelike arbeid aan het bekende nieuwe, tot nog toe onbekende bouwstoffen of nieuwe verklaringen en groeperingen van oud materiaal toe te voegen, verrees er na de oorlog een ‘Revue des études slaves’, die naast detail-onderzoekingen ook overzichten over de studieën op bepaalde terreinen geeft en, vaak met succes, het refereren weet te verenigen met het aangeven van nieuwe perspektieven en nieuwe gezichtspunten. Nog meer in de lijn der popularisatie beweegt zich een tijdschrift als de ‘Slavonic Review’, die zich interesseert voor het leven der Slaviese volken in de ruimste zin, voor hun historie, letterkunde, hun materiële en

geestelike levenskondities enz. En dgl. tijdschriften worden in allerlei landen opgericht, in de Slaviese wereld en daarbuiten. Zij zetten de traditie voort van Adolf Černý's in het Čechies geschreven Slovanský přehled (‘Slaviese revue’), welke na tien jaren niet verschenen te zijn, ook zelf weer begonnen is uit te komen, onder de leiding van zijn oude redakteur. Deze zeer ruime opvatting van slavistiek ligt ook ten grondslag aan de feestbundel van Boyer, welke hierdoor interessant wordt voor allen, die òf als vakman òf als dilettant zich interesseren voor Oost-Europa. Naast artikels als dat van Meillet: Le nom indo-européen de la meule - een belangrijke bijdrage tot de Indogermaanse woordvormingsleer, verrassend door nieuwe gezichtspunten en nieuwe feitengroepering - of dat van Tesnière, dat een essentiële aanwinst is voor onze kennis van het Sloveense vokalisme, staan opstellen over nieuwe geschiedenis, over 19- en 20-eeuwse politieke en ekonomiese problemen en betrekkelik populaire beschouwingen over allerlei, wat op Slaviese taal, letterkunde, kunst enz. enz. betrekking heeft. Ik doe slechts een greep hier en daar uit de rijke stof. J. Legras geeft een van fijn literair aanvoelen getuigende karakteristiek van Turgenew's literaire methoden in de Jagermemoiren, een belangrijke schrede voorwaarts na De Vogüé's klassiek, maar somtijds oppervlakkig en eenzijdig boek Le roman russe. Een studie als die van Quénet over Čaadajew geeft niets nieuws voor wie in het onderwerp enigszins thuis is, maar een zo merkwaardige figuur als Čaadajew verdient ook tans nog in ruimere kringen bekend te worden, en Quénet's artikel geeft een zeer bevredigende karakteristiek. Niemand minder dan Eisenmann geeft een relaas van de meningsverschillen tussen generaal Von Hötzendorf en Tisza, aan de hand van een onlangs verschenen Čechies boek, maar de eindkarakteristiek is van hemzelf; deze beschouwingen verdienen te meer de aandacht, daar het ontwikkelde publiek in West-Europa na de débâcle der Donaumonarchie veelal nog dezelfde simplistiese voorstelling van haar deugden en gebreken heeft als vroeger. Een zeer leerrijk artikel is dat van Jankelevitch: Les thèmes mystiques dans la pensée russe contemporaine. De Russiese filosofen, vooral de geëmigreerde, waaronder superieure geesten zijn en die in het buitenland een grotere vrijheid van uiting van eigen meningen hebben, ontwikkelen de laatste tijd een grote aktiviteit, die hun arbeid ener vroegere periode voortzet, en zij vinden een dankbaar gehoor bij een intellektuëel

publiek, dat, mede tengevolge der levenswisselvalligheden van de oorlogs- en revolutiejaren, een religieuze en wijsgerige rechtvaardiging zoekt voor zichzelf en voor het contemporain gebeuren of wel de indrukken van het rauwe leven, ontvlucht, een hoger realiteit zoekend in de mystieke diepten van het zieleleven. Deze Russiese filosofie, in menig opzicht verwant met westelike denkers (Bergson e.a.) is een verschijnsel, dat elks aandacht verdient. De originele teksten lezen, dat kunnen slechts zij, die Russies verstaan, en hoe weinigen van dezen beschikken over de nodige tijd! Vandaar de grote betekenis van Jankelevitch' artikel. Het brengt ons een stuk modern leven nader, gelijk ook andere opstellen uit deze bundel dat doen. En door zijn veelzijdigheid is een boek als dit zo nuttig. Niettegenstaande allerlei internationalisme is bij de meesten de kennis van het vreemde zeer gering. En die kennis is nodig om het internationalisme een gezonde basis te geven. In Frankrijk neemt Boyer een gerespekteerde positie in niet alleen door zijn kennis van Slaviese filologie en door zijn pedagogiese talenten, maar ook doordat hij de filologie beschouwt in samenhang met het leven en denken der volkeren. En daarom is dit boek een waardige hulde aan zijn persoon en zijn werk.

N. VAN WIJK.

Verzamelde Taalkundige Opstellen van Dr. C.G.N. de Vooys. Tweede bundel (Groningen, J.B. Wolters, 1925). Prijs ƒ 5,90.

Deze bundel bevat drie afdelingen, waarin de opstellen niet chronologies, maar naar de stof gerangschikt zijn: I. *Purisme. Invloed van de omringende talen op het Nederlands*; II. *Uit de betekenisleer*; III. *Verscheiden ondenwerpen*. De eerste afdeling wordt geopend met een opstel over *Purisme*, dat nog niet gepubliceerd was. De beschouwingen over *Germanismen* - vroeger onder het pseudoniem K. Veenenbos verschenen - en over *Anglicismen* zijn met nieuw materiaal aangevuld. Dat geldt ook voor de meeste andere opstellen die vroeger in dit tijdschrift verschenen. Alleen het oudste opstel, *Opmerkingen over Nederlandse Versbouw*, uit *Taal en Letteren*, is geheel ongewijzigd opgenomen, al is in de voetnoten op de latere litteratuur over dit onderwerp gewezen.

Boekbeoordelingen.

Dr. J.B. Schepers en H.J. Scholten, De kleine Gids, Inleiding tot onze Moedertaal (Meulenhoff - Amsterdam, 1924).

Het is een verheugend teken, dat, terwijl tot voor enkele jaren de grammatika's van de Nederlandse taal in de oude indeling van de stof schenen vastgeroest te zijn, er nu een kentering is gekomen. Als zodanig begroeten wij met vreugde de verschijning van de ‘kleine Gids,’ van de hand van Schepers en Scholten, van wie de eerste reeds jarenlang onvermoeid voor de verspreiding van de nieuwe taaldenkbeelden heeft gestreden. ‘Dit boekje,’ zo lezen we in 't woord vooraf, ‘wil iets anders geven dan een gewone spraakkunst; iets meer en veel minder .... Een volledige spraakkunst wil het niet zijn; het wil o.a. niet in atomen ontleden.... Moge deze “Gids” de jetigd geleiden .... naar de zonnige velden, waar men in de bloemen der taal naar hartelust kan en wil zoeken.’ En de uitvoering is met deze woorden in overeenstemming. Men vindt hier een bespreking niet alleen van fonetiek en spelling, maar ook van ritme, toon, klemtoon; niet alleen een beschouwing over dialekt en algemeen beschaafd, maar ook tal van aardige voorbeelden uit volkstaal, Vlaams en Afrikaans; behandeling niet alleen van woordvorming met ontlening, volksetymologie enz., maar ook van semantiek en beeldspraak, van analogie en kontaminatie. Daartegenover een gelukkige beperking in dat wat het essentiële van de meeste andere grammatika's is: de z.g.n. taalen redekundige ontleding. Inplaats van de gebruikelike uitvoerige behandeling van de woordsoorten hier een voortreffelike keuze. Van de verba worden vooral tempus en genus, van de substantiva pluralisvorming en kasus, van de pronomina de aanspreekvormen behandeld, en met recht wordt daarbij het volle gewicht op het gebruik gelegd. Verder wordt aan de woordorde de nodige aandacht besteed, en in verband hiermee aan onderwerp en gezegde. In een aanhangsel volgen allerlei vragen en oefeningen. Over 't algemeen komt het moderne taalinzicht tot zijn recht; de nu eenmaal alle menselik werk aanklevende fouten en foutjes

zijn niet van overwegend belang[1)]. En tegenover het dorschematiese van de meeste schoolboeken staat hier een grote mate van oorspronkelikheid, die zich uit in de levendige verteltrant, in de vele frisse opmerkingen, in de eigen keuze van voorbeelden.

Minder gelukkig is de volgorde van de stof; moeilike en gemakkelike onderwerpen staan in bonte rij naast elkaar. Wie b.v. argeloos in een lagere klasse begint met een bespreking van woordsoorten en woordvormen (VI), belandt bij beeldspraak en bij een kritiek van Simon Gorter op een mislukt vers. En gaat men de woordorde behandelen (V2) - waarbij tot verwondering van wie het woordvooraf leest, Potgieter niet met rust wordt gelaten -, dan stuit men plotseling op een opmerking over de stijl van Ary Prins, waarvan de lektuur toch eerst in 't bereik van ouderen valt. Of, om andersoortige voorbeelden te geven, bij het verbum wordt modus hier, tempus daar, genus weer elders besproken, ja dit laatste - waarvan het begrip bekend verondersteld wordt - zelfs op twee verschillende plaatsen: eerst (blz. 51) het uitzonderingsgeval (éénzelfde vorm voor aktief en passief), later (blz. 59) het gebruik. Zo is het ook met de beeldspraak (blz. 60-63 èn blz. 112 v.v.) en met allerlei andere onderwerpen.

De schrijvers schijnen dat zelf wel gevoeld te hebben: ‘Wat te moeilik is, kan men immers overslaan!’ Neen, dat kan men niet, of liever àls men dat doet, is men daarmee niet geholpen. Immers - en daarmee kom ik op het hoofdbezwaar dat ik tegen de ‘kleine Gids’ als schoolbook heb - de meeste onderdelen lijden aan hetzelfde euvel van onduidelikheid Blz. 24 v. wordt betoogd, dat de ‘toon’ het gevoel weergeeft, de ‘klemtoon’ de redenering. Ik laat daar, in hoeverre dit juist is, maar zéker is het niet geoorloofd, deze stelling te poneren op grond van de onmiddellik voorafgaande voorbeelden: *Zodra hij komt, zal ik het je melden*, en: *Ik zal het je melden, zodra hij komt*. Daarop de klemtoonverzwaring bij tegenstelling in *róóiekool* en *Máándag*, maar er wordt niet op gewezen, dat in 't eerste voorbeeld aksentverspringing de voornaamste eigenaardigheid is. Blz. 33 abc geeft een merkwaardig onduidelike indeling van de konsonanten: deels scheiding van stemhebbend en stemloos, deels niet. De daarop volgende behandeling van

1) Alleen steunt de semantiek nog te veel op Paul. In hoofdstuk IX vindt men hier en daar verouderde begrippen (b.v. oorzakelik voorwerp).

de wederzijdse invloed van de medeklinkers op elkaar wordt plotseling afgebroken, zonder behoorlike bespreking van de assimilatieprosessen. In nauweliks anderhalve bladzij (blz. 50 onderaan tot halverwege blz. 52) komen in al te snelle opvolging ter sprake: zinsbouw in de kindertaal, aktief-passief, vervolg-zinsbouw-kindertaal, taalkringen in 't algemeen, aanspreekvormen. En in dat stukje tieperende onduidelikheden als: *Keeze koesje* ... net als *het vallen van de nacht* of, op andere wijze(!): *een dot van een kind*. Blz. 67 alinea 2: kongruentie van onderwerp en gezegde (3 regels), dan iets over de definitie van 't onderwerp, 't ontbreken van 't onderwerp, 't psychologies onderwerp, onregelmatige zinsbouw, uitlopend (nog op dezelfde bladzij) op een rnoeilik citaat uit Bernard Canter.

Die onrust, ‘die warmbloedigheid’ (woord vooraf), die de schrijvers verhindert alles kalm uiteen te zetten, drijft hen ook tot overlading: een teveel aan voorbeelden uit allerlei talen en dialekten en een teveel aan beeldspraak en vergelijking. Op de ene bladzij worden in één zinnetje Zaans, Zweeds en Grieks erbij gehaald, op de andere Fries, Engels, Frans, Duits; zelfs paradeert bij de kausatieven 't Goties en wordt de umlaut naar de ‘zeg maar volksverhuizingstijd’ verplaatst. De trilbeelden van blz. 32, de vijf sluizen van blz. 3 v., het makke zeetje van blz. 65 zijn enkele voorbeelden van eer verduisterende dan verhelderende beeldspraak. Misschien heeft de neiging van de schrijvers om het de leerlingen smakelik te maken, hen er mee toegebracht om alles meer ‘aan te duiden’ (blz. 119) dan grondig te behandelen. Ook is m.i. de min of meer verholen polemiek tegen de oude richting in een schoolboek niet op zijn plaats.

Konklusie: een aardig boek waaruit veel is te leren, ook voor ouderen, maar, doordat de schrijvers van de hak op de tak springen, weinig bruikbaar voor de middelbare school, altans voor de lagere klassen. Gaarne zou ik, uit simpatie voor de richting waarin het boek gaat, hier anders over geoordeeld hebben, maar, gegeven het boek zoals het er nu een keer ligt, kan ik alleen de hoop uitspreken, dat een grondige omwerking een tweede druk ervan meer geschikt mag maken voor het doel waarvoor het geschreven is.

Hilversum.
M. SCHÖNPELD.

Nieuwe Friesche Spraakkunst door O.H. Sijtstra en J.J. Hof. (Leeuwarden, R. van der Velde).

Het is jammer dat de schrijvers van deze grammatika zich niet geheel los gemaakt hebben van 't werk waarvan ze een herdruk wilden geven. Wel menen ze, dat ze de *Beknopte Friesche Spraakkunst* van Mr. Ph. van Blom (in 1889 verschenen) zodanig gewijzigd hebben, dat ze verplicht waren de naam van Mr. Van Blom van 't titelblad te doen verdwijnen, maar bij nadere beschouwing blijkt, dat we hier niet te doen hebben met een volledige spraakkunst; bovendien wordt ons niet duidelik waarom deze grammatica nieuw heet. Het werk van Mr. Van Blom was door en door ouderwets, wat ons niet verwondert, des te meer spijt het ons dat er van het nieuwe in de taalbeschouwing zo weinig blijkt in deze herdruk. Reeds bij een vluchtig doorbladeren maakt deze spraakkunst een Terwey-achtige indruk, een mening die bij ernstige lezing bevestigd wordt. Zonder ons op speciaal-fries terrein te begeven willen we aantonen de gebreken van deze grammatika.

De spraakkunst behandelt alleen de klankleer en de rededelen; in een aanhangsel wordt nog een idiomatiese woordelijs t toegevoegd. Dit laatste is verdienstelik werk. De schrijvers menen, dat een behandeling van de syntaxis overbodig is; wel geven ze bij de behandeling van de rededelen aan in hoeverre de Friese zinsbouw afwijkt van de Nederlandse.

In hun voorwoord zeggen de samenstellers dat ze, in tegenstelling met Mr. Van Blom, uitgegaan zijn van 't gesproken woord en van de klanken in de taal voorkomende, maar de uitwerking van dit goede beginsel toont aan, dat de schrijvers zich niet hebben losgemaakt van de oude taalopvattingen. Zo begint het hoofdstuk van de klankleer met een bespreking van de letteren toontekens; dan pas volgt een bespreking van de enkelvoudige klinkers, maar ook dan worden dikwijls opmerkingen gemaakt over de spelling, die op deze plaats niet thuis horen, b.v. de verdubbeling van de tussenmedeklinker (bladz. 9); terwijl ook de behandeling van de klanken zo uitgebreid is, waarschijnlik met 't oog op de spelling, dat het de ‘eenvoudig belangstellende’ dikwijls duizelig zal worden.

Een eigenaardige opvatting van wat spelling is blijkt o.a. uit de beschouwing over de schrijfwijze van het bijwoord *net* (bladz. 26). Dit bijwoord wordt enclyties of proclyties onbetoond, dan wordt de *n* sonanties, evenals in 't Eng. *didn't*. De schrijvers

zeggen hiervan: ‘Op schrift tracht men het toonzwakke *net* wel aan te geven met *n't*, hetgeen echter verkeerd is, daar het woord immers een klinker houdt, en een zelfstandige lettergreep blijft. Ook de spelling *'nt*, door enkelen toegepast, is om die reden niet zuiver; men zou eigenlijk *ent* dienen te schrijven: *dat hie 'k ent tocht*.’

Een ouderwets taalbegrip blijkt bij het bespreken van het verdwijnen van de toonloze *e* achter werkw. meerv. vormen bij vlug spreken. De schrijvers zeggen hiervan: ‘In sommige gevallen kan dit in de schrijftaal, b.v in verzen met het aanbrengen eener apostrophe wel gevolgd worden zonder dat dit het taalgevoel kwetst’(!). Opbladz. 52 wordt ‘een *t* onmiddellik met eenap ostrophe aan een woord gehecht’. Hoe de schrijvers dat in 't spreken klaar spelen zeggen ze niet. Ook hier verwarring van klank en spelling.

In vele gevallen vinden we een terminologie die aan de oude grammatika herinnert: het gebruiken van de termen schrijf- en spreektaal, zonder een juiste omschrijving van beide; de *n* wijzigt zich in de *uitspraak* tot *m* (bladz. 59), de *d* van *de* wordt dikwijls *weggelaten* na voorzetsels, als achtervoegsels komen voor enkele *letters*, het geslachtsonderscheid is *verwaarloosd*, enz.

Soms maken de schrijvers opmerkingen over 't Hollands die niet geheel juist zijn en waaruit blijkt dat ze grammaties niet goed geschoold zijn. Zo zeggen ze, dat in het Nederlands het eerste lid van de samenstelling in het meervoud wordt geschreven als daarbij aan een meervoud wordt gedacht. De woorden *bloemperk, horlogemaker*, enz. bewijzen het tegendeel. Bij de *n* vertellen ze dat deze in *Hollandse dialecten* als slotklank dikwijls weggelaten wordt.

Een ander bezwaar tegen deze grammatika is dat de schrijvers te veel gebruik maken van 't oud-fries. Wanneer men de grammatika leest, zou men denken dat deze taal de Friezen heel goed bekend is. De ruimte hieraan besteed had nuttiger gebruikt kunnen worden.

Zo zouden nog tal van opmerkingen te maken zijn over wat wel aanwezig is in dit boek, maar er is ook veel dat ontbreekt. De hele spraakkunst is onwetenschappelik opgezet, en daardoor, wordt het boek nooit goed, tenzij 't helemaal wordt omgewerkt. Het inzicht in het wezen van de taal wordt door al die regels niet bevorderd. Wij hadden gaarne gezien dat de schrijvers zich beijverd hadden een goed taalinzicht aan te brengen en dat ze hun kennis van 't Fries beter gegroepeerd hadden. Voorop had moeten

gaan een bespreking van het doel van een grammatika, de klanken hadden beter gekenschetst moeten worden, vooral geldt dit van de consonanten; hier had zich dan een behandeling van 't wezen van spelling in 't algemeen bij kunnen aansluiten. Dit was voor de Friezen zo brood-nodig geweest. Men had moeten duidelik maken 't ontbreken van een Algemeen Beschaafd, het bestaan van de verschillende dialekten in 't Fries, de plaats die 't Fries inneemt tussen de andere Germaanse talen. Een hoofdstuk over 't accent, over assimilatie en nasalering was bij de klankleer op zijn plaats geweest. Bij de woordvorming had de betekenisleer niet mogen ontbreken. Veel opmerkingen als niet behorend in de grammatika, maar in 't woordeboek, hadden naar de woordelijst kunnen verhuizen.

Voor ‘eenvoudig belangstellenden’ kunnen we 't boek niet aanbevelen; natuurlik is 't te gebruiken voor hen die grammaties goed onderlegd zijn en 't krities lezen. Nederlandse taalkundigen zullen meer bevrediging vinden in de *Phonology & Grammar of Modern West Frisian* van P. Sipma; laten we hopen dat voor de Friezen het werk spoedig overgedaan wordt.

Alphen a/d Rijn.

K. FOKKEMA.

Frans Coenen: *Studiën van de Tachtiger Beweging* (Middelburg, G.W. den Boer, 1924).

Na Herman Robbers heeft Frans Coenen een poging gedaan om een ‘samenvattend inzicht’ te geven in de letterkundige beweging van '80, met dit verschil dat Coenen geen histories overzicht biedt, maar een reeks ‘studiën’, die eerst in *Groot-Nederland* verschenen, en nu in een bundel verenigd zijn. De opzet is deze: de ‘Tachtiger Beweging’ hier te lande was een plotselinge schone opbloei van het individualisme, gevolgd door een even snelle verwelking. Het versterkte zelfbesef kon zich in twee richtingen ontwikkelen: door trotse afzondering tot verhoogde vitaliteit, levenslust, levensviering en zelfs levenszwijmel, of, ten gevolge van vereenzaming, tot levensonlust en zelfs levenswanhoop. Langs deze beide lijnen tracht de schrijver verschijnselen en figuren te rangschikken.

Voorop gaat de opkomst van het naturalisme (Netscher, Cooplandt) en de daaruit voortkomende prozakunst van Lodewijk van Deyssel als ‘viering van het zintuigelijke leven’. De

uiterste verfijning van deze impressionistiese kunst, uitlopend op verwording, wordt in hetzelfde hoofdstuk toegelicht met de soortgelijke ontwikkeling van Gorter's poëzie. Daarnaast worden als ‘evenwichtigen’ en ‘objectivisten’ Van Looy en Arij Prins behandeld. Een kort hoofdstukje over de *Bezinners en hun critiek* wijst op het individualistiese in de Nieuwe-Gids-kritiek.

Hoofdstuk V is gewijd aan *De Tachtiger Poëzie*: daarin wordt de tegenstelling van de burgerlike poëzie (Beets, Ten Kate) met de nieuwe dichtkunst (Winkler Prins, Hélène Swarth, Perk) aan voorbeelden verduidelikt, en de kunst van Kloos, Verwey, Van Eeden en Gorter besproken.

Het laatste hoofdstuk is getiteld *Levensonlust en Zedelijke Ontevredenheid*, waarin de schr. tweeërlei uiting van pessimisme ziet. Emants en de jonge Couperus krijgen daarin hun plaats, maar vooral Aletrino en Fred. van Eeden worden als typerende verschijningen beschouwd.

Er zijn in deze *Studiën* voortreffelike gedeelten, die de afzonderlike uitgave ten volle rechtvaardigen. De diepgaande ontleding van Van Deyssel's proza-werk (blz. 58-88), van de kunst van Van Looy en Arij Prins (blz.107-137), de fijne opmerkingen over Hélène Swarth, over Van Eeden's Johannes Viator, over de ‘levensonlust’ - waarvan Coenen een niet minder typies vertegen woordiger is geweest dan Aletrino! - ze behoren tot het allerbeste en leerzaamste dat er tot nu toe over geschreven is. Bij de essayist Coenen worden we ook meermalen getroffen door een warme, aan bewondering grenzende, waardering en een objektief historiese beschouwing, die zo geheel anders klinkt als zijn vaak skepties-bittere tijdschriftkritieken. Soms wordt zijn antipathie hem te machtig, als in het verwrongen beeld dat hij van de dichter Albert Verwey geeft - men lette slechts op de aangehaalde gedichten. In het algemeen staat het hoofdstuk over de dichtkunst ver achter bij de voorafgaande, wat ons bij een prozakunstenaar als Coenen niet verwondert.

Met zelfkennis koos de schrijver als titel ‘Studiën’, en niet ‘Geschiedenis’. Het blijven fragmenten die, ook blijkens de herhalingen, niet ineens geconcipieerd zijn. Het voornemen om zich te beperken tot de periode 1880-1895 (blz. 39) wordt herhaaldelik prijsgegeven, door een, soms toevallige, greep uit veel later werk (bv. bij Gorter, Verwey, Van Eeden). Zonder verband met de tussenliggende periode heeft dat weinig zin. Heeft de ‘Tachtiger Beweging’ dan toch wèl een voortzetting gevonden

na de gewaande ondergang? De lezer krijgt een zonderlinge voorstelling van de ‘tweede generatie’ die omstreeks 1895 ‘de heftige revolutionnaire kunstformules tot meer redelijke proporties terugbrachten’, wanneer als de bewerkers daarvan André Jolles en Adama van Scheltema genoemd worden (blz. 30).

Ernstiger bezwaar is, dat hij de tegenstelling: individu-gemeenschap, die op blz. 6 ontwikkeld wordt, niet als factor in de ondergang van de ‘Tachtiger Beweging’ aanwijst, al zou het in de laatste bladzijden, bij de behandeling van Van Eeden, naar voren moeten komen. Is ‘zedelike ontevredenheid’ niet iets meer dan een schakering van pessimisme? Waar de zo kritiese en scherpzinnige Coenen 'zich in algemene of abstrakte beschouwingen verdiept, zal de kritiese lezer telkens geneigd zijn met verwondering een vraagteeken te zetten.

Niet als geschiedenis, maar als een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de afgelopen periode hebben we dus in Coenen's boek een aanwinst te zien.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Gids. Julie. J. Huizinga wijdt een artikel aan *Hugo de Groot en zijn eeuw*. - E. Kluit-De Clercq vervolgt haar publicatie *Uit de herinneringen van Adriaan Gildemeester*. Dit tweede gedeelte heeft betrekking op Willem de Clercq.

Aug. Het derde gedeelte van bovengenoemde ‘herinneringen’ is getiteld *Een Avondje bij Potgieter*. - H.T. Colenbrander geeft een *Aanteekening over Huet*, naar aanleiding van Tielrooy's proefschrift en de Brieven aan E.J. Potgieter, gepubliceerd door Albert Verwey. Een hier gepubliceerde brief van Huet aan Groen van Prinsterer werpt een nieuw, maar allesbehalve gunstig licht op Huet's handelwijze in 1868. - In de rubriek *Nederlandsche Poëzie* bespreekt P.N. van Eyck uitvoerig de gedichten van Albert Besnard in *Opstand* en *Wroeging*.

Groot Nederland. Julie. H.P.L Wiessing geeft een beschouwing over *Van Deyssel's Gedenkschriften*.

Aug. Joannes Reddingius wijdt een opstel aan de dichteres *Augusta Peaux*. - Het onderwerp van Jan Walch's *Achttiendeeeuwers IV* is *Justus van Effen*: in tegenstelling met Zuydam is

hij geneigd om aan te nemen dat Van Effen in zijn ‘Lettre d'un homme d'age’ zijn eigen innerlike levensgeschiedenis gegeven heeft. - Waldie van Eek schrijft *Over den dichter H.W.J.M. Keuls*.

De Nieuwe Gids. Julie. K.H. de Raaf herdenkt de dichter *Jan Hendrik Leopold*. - W. Kloos bestrijdt op hoge toon de onlangs opgetreden hoogleraar Dr. J. Wille, naar aanleiding van zijn inaugurele rede, waarin hij de *Daad en Gedachte der Nieuwe-Gidsbeweging*, volgens de schr., miskende.

De Beiaard. Julie. Wies Moens spreekt zijn verlangen uit naar *Een katholiek-modern toneelrépertoire*, en gaat in het buitenland en in Nederland na, in hoeverre zijn ideaal al verwezenlikt is.

Stemmen des Tijds. Julie. J. Petri besluit zijn beschouwing over het *Godsdienstig verlangen in de nieuwe kunststroomingen*.

Aug. In de *Literaire Kroniek* bespreekt C. Tazelaar o.a. de studie van Dr. K.F. Proost over *Socialistische Kunst* en de *Verzen* van H. Marsman naast de *Verschijningen* van Jan Prins.

Opgang. Julie. Met *Een zoeker, die belijdt gevonden te hebben* bedoelt M.J. Leendertse ‘De Roomsche Van Eeden’. - Theo Dijckman acht *Droomkoninkje* van Heyermans ‘en monumentaal werk’. - P.H.M. bespreekt de *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde* door J. Greshoff en J. de Vries, en *De Beweging van '80* door H. Middendorp.

Aug.-Sept. Onder het opschrift *Een moderne Christofoor* bespreekt J. Haantjes de bundel *Vormen* van M. Nijhoff. - W.A.P. Smit schrijft een opstel over *Een spel van verheerlijking*, nl. ‘Die sevenste bliscap van onser vrouwen’. - De *Van Eedenfragmenten* door M.J. Leendertse ontleden het drama *Lioba* van deze dichter. Dezelfde schr. vervolgt zijn beschouwing over Van Eeden's bekering. - G. van der Meulen geeft *Iets over de Friesche Taalbeweging*, nl. over *‘It Psalmboek’ yn Fryske biriming* door A. Wybenga.

Vragen van den Dag. Julie. A. Hallema behandelt *Het ontstaan en karakter van het Noordnederlandsche vagantendom der 16de eeuw, voornamelijk beschouwd uit het oogpunt van ‘zijn taal’*.

Den Gulden Winekel. Julie. Pannekoek's interview is gericht tot de dichter Francois Pauwels. - G.A. van Klinkenberg schrijft

Over moderne poëzie. - Gerard van Eckeren beoordeelt de roman *Kleine Inez* van R. van Genderen Stort; Jan de Vries de *Vondel*-biografie van A.J. Barnouw.

Aug. Pannekoek interviewde de dichter J.C. van Schagen, wiens verzen *Narrenwijsheid* door Joh. Huijts beoordeeld worden. - Reimond Herreman vertelt over leven en werken van zijn vriend, de Vlaamsche dichter Richard Minne. - Gerard van Eckeren beoordeelt de roman *De Overgave* van Elisabeth Zernike.- J. Greshoff kondigt de tweede druk aan van Coster's bloemlezing *Nieuwe Geluiden*; Jan de Vries de nieuwe uitgave van het *Geuzenliedboek*.

Nederland. Julie. Hulleman geeft zijn *Herinneringen aan Heyermans*.

De Vlaamsche Gids. Julie. In de *Vlaamsche Kroniek* bespreekt Lode Monteyne een reeks werken die bewijzen dat het doodverklaarde realisme in Vlaanderen springlevend blijft.

Aug. Robert Foncke wijdt een beschouwing aan *Victor Alexis de la Montagne* als mens, als dichter en als bibliofiel.

Dietsche Warande en Belfort. Julie. In het artikel *Een vergissing van Pomerius*? bestrijdt J. van Mierlo de mening, dat Pomerius de ketterin Bloemardinne met Hadewijch verward zou hebben.

Vlaamsche Arbeid. Julie-Aug. Paul van Ostayen houdt in de rubriek *Vlaamsche Dichtkunst* een beschouwing over de moderne verzen van Gaston Burssens: *Piano*, die uit een ‘algemeeneuropese zielsituatie’ voortkomen.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. April. Karel de Flou wijst op *De Migratie der Plaatsnamen*, een toponymies verschijnsel ‘dat niet uit het oog verloren mag worden, wil men geen gevaar loopen tot verkeerde uitslagen te komen’. Evenals bij volksverhuizing of door loutere fantasie plaatsnamen naar een ander werelddeel overgaan, zal ook in kleine kring een naam zich kunnen verplaatsen. - Gustaaf Segers publiceert zijn voordracht over *Dr. August Snieders* 1825-1925. *De Mensch en de Volksschrijver*; Jules Persijn zijn Academie-rede tot huldiging van *August Snieders*.

Mei. Leonard Willems behandelt *Het fragment 'Van den Bere Wisselauwe' en de toespelingen op het gedicht*. Die toespelingen o.a. in de *Limborch* en de *Lorreinen* brengen hem tot een poging om de inhoud van dit merkwaardige gedicht te rekonstrueren, afwijkende van de opvatting, door Jan de Vries verdedigd. - Een voordracht van Gustaaf Segers is getiteld: *Schilderen, Schrijven, Onderwijzen*. - Aloïs Walgrave geeft een studie over '*Upnophanes*', d.i. Gustaf Delesluze, een der 'Vlaamsche Koppen' van Hugo Verriest.

Leuvensche Bijdragen XVII, afl. 2. H. Logeman voltooit zijn studie over *The semasiology of some verbs of motion and the etymology of Dutch 'langwerpig'*. Hij toont aan dat bij werkwoorden van beweging de transitieve en intransitieve betekenis wisselt en dat het begrip 'gaan' vaak overgaat in 'zijn'. Als 'werpen' oorspronkelik betekent 'vallen, gaan', dan kan 'lang werpig' heten wat lang *is*. - G. Panconcelli-Calzia schrijft *Ueber experimentalphonetische Untersuchungen mit sinnlosen Reizen, aus demphonetischen Laboratorium der Universität Hamburg*; Camille Digneffe over *Twee verschillende zienswijzen in de phonetiek*, namelik de uiteenlopende meningen van toongevende fonetici over de open en gesloten *a*.

Volkskunde XXIX afl. 4-6. Jan de Vries bespreekt zeer uitvoerig *Het sprookje van Sterke Hans in Oost-Indië*, voornamelik om te bewijzen 'dat de Indonesische overleveringen bij een vergelijkend sprookjesonderzoek groote waarde kunnen hebben'. - Victor de Meijere vervolgt zijn *Vlaamsche Sprookjes* (No. XXVI- XXXV), met bijbehorende bibliografie.

XXX, afl. 1-2. Jan Gessler publiceert een aantal *Tongersche Recepten en Tractaten uit de XVIde eeuw*; Paul De Keyser een paar liedjes *Uit het Repertorium van een Hollandschen Liedjeszanger uit de XVIIe eeuw*; Jules Frère *Oude Liederen*, uit de volksmond opgetekend. - De *Vlaamsche Sprookjes* van Victor de Meijere lopen van XXXV tot XLI. Beide afleveringen bevatten een aantal boekbesprekingen op folkloristies gebied.

Neophilologus X, afl. 4. J. van Dam bespreekt de verschenen afleveringen van het *Rheinisches Wörterbuch*, dat hij als 'eine Fundgrube reischster Belehrung' ook aan Neerlandici warm aanbeveelt. Hij wijst o.a. op de grote overeenkomsten met

Nederlands taaleigen, die niet alleen het gevolg zijn van van oud gemeenschappelik bezit, meer ongetwijfeld ook van ‘niederländischen Kulturimport’.

Mededelingen der Kon. Acad. van Wetenschappen. Afd. Letterkunde. Deel 59A No. 2. De voordracht van J. van Ginneken over *De oorzaken der taalveranderingen* tracht een antwoord te geven op de vraag: Hoe werken psychologie, sociologie, politiek en stylistiek samen in de lotgevallen der taalgeschiedenis?

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XLIV, afl. 2. S. Eringa besluit zijn *Waleweinstudies*. Deze roman ‘kunnen we ons opgebouwd denken uit folkloristiese, in 't biezonder Keltiese motieven, die van uit Ierland, Wales, Cornwallis en Bretagne hun weg hebben gevonden naar de landen van West-Europa en zich hebben verbonden met Oosterse en Christelike motieven’. De symboliese hoofgedachte van het verhaal heeft Jonckbloet niet begrepen: niet het schaakbord, maar Ysabele ‘is van meet af het doel van Waleweins tocht’: hij volgt slechts ‘de roepstem der ideale liefde’, waarvan het schaakbord het zinnebeeld is. Door een liefde ‘sterker dan hel en dood’ weet hij de geduchte belemmeringen te overwinnen. - G.S. Overdiep behandelt nogmaals in een studie, rijk aan materiaal en statistiese gegevens, *Het Nederlandsche Participium Praesentis* (Vgl. *Ts.* 36, 198-267), nl. die gevallen, waarin ‘het subject der handeling van het part. praes. niet tevens subject van den zin is’. Uitgaande van de moderne roman (Ina B oudier-B akker en Van Looy) gaat hij over de taal van de romantiek (Potgieter, Bosboom-Toussaint) terug tot het populaire en het renaissance-proza van de 16de en 17de eeuw. - M. Boas wijst, naar aanleiding van een gedicht van Roemer Visscher, op het feit dat *Het Adunaton* (het motief der onmogelikheid) in de renaissance-letteren teruggaat op de Oudheid. - G.J. Boekenoogen verklaart het duistere Mnl. woord *eelmaker* als zeemleerbereider.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Mei-Julie. Zeer uitvoerig schrijft Jul. Persijn over *August Snieders; zijn dorp, zijn voorgeslacht, zijn thuis en zijn jeugd*. - Gerlach Royen spoort de *Genusterminologie* na, sedert de Griekse oudheid, om ‘de herkomst, de waarde en de betekenis der genustermen’ vast te stellen. Zijn eindoordeel luidt, dat ‘de terminologie mannelik: vrouwelik

voor het Indogermaans en voor andere talen minder aanbevelenswaardig is', al ontkent hij geenszins 'dat er bij de nominale klassificatie enig verband, of minstens een sekundaire associatie met de sekse bestaat'. 'Elke taal zou voor de nominale klassifi-katie een eigen terminologie moeten krijgen, gebazeerd op de formele elementen of exponenten, waardoor de verschillende klassen zijn onderscheiden. Het Nederlands bijv. heeft een *de*-klasse - onderverdeeld in een *hij*- en een *ze*-klasse - en een *het*-klasse. Dergelike terminologie is niet alleen in overeenstemming met de objektieve taalwerkelikheid, maar vooral ze miszegt niets omtrent dieper wezen, oorsprong en histories verloop van enige nominale klassifikatie'. - L.W.R. van Deventer behandelt *Arend Fokke Simons en zijn werken, gezien in het verband van hun tijd*. Hij acht deze schrijver miskend, als men in hem slechts de 'boertige boekenwurm' ziet. Veeleer is hij 'de vaderlandsche representant van twee internationale geestesstroomingen: de encyclopedische en de spectatoriale, zij het ook in een sterk nationale accentuatie'. Verschillende van zijn werken, o.a. *Dorus, Het toekomende jaar 3000, Apollo sergeant* verdienen ook nu nog onze aandacht. Ten slotte tracht de schrijver te betogen dat het *Psycho-chemisch Geheim*, van Okt. 1810, een satyre op Napoleon is, die de gevangenneming van de auteur door zijn vijanden zou kunnen verklaren.

Aug. In een goed gedokumenteerd artikel beschrijft Gerard Brom de *Opkomst van de Middelnederlandse studie*, voornamelik om aan te tonen hoe de afkeer van het Katholieke geloofsleven de waardering voor de Middeleeuwen bij Protestantse geleerden belette. - D.A. Stracke S.J. publiceert kleine fragmenten van *Een ongekende Frankische Roman*, waarschijnlik uit een bewerking van de *Anseïs de Carthage*, maar in een geheel andere redaktie dan de uitgegeven Oud-Franse tekst.

Museum. Julie. L. Knappert beoordeelt Boersema's proefschrift over *Allard Pierson*.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Heft 5-6. Deze aflevering bevat o.a. een artikel van M.T. Seleskovié over *Natur-und Literaturwissenschaft*, en een van Leo Spitzer over *Wortkunst und Sprachwissenschaft*.

C.D.V.

Nogmaals de nominale klassifikatie in het Nederlands.

Wie tegenwoordig nog wil spreken over de groepering der substantieven in het Nederlands, moet zich tevreden stellen met de vermelding van taalkundige biezonderheden, die altans in wetenschappelike kringen algemeen bekend mogen heten. Alleen het psychologies zo goed verklaarbare feit, dat door sleur en slenter juist aan de gewoonste dingen de minste aandacht wordt geschonken, gevoegd bij dat andere feit, dat door traditie en vooroordeel over de elementairste dingen vaak verkeerd wordt ‘gedacht,’ geeft mij de moed om dit eenvoudige, maar literair en pedagogies zo gewichtige onderwerp nogmaals ter sprake te brengen. Uit den aard der zaak zal ik hierbij meer moeten releveren dan wel rodeneren, meer slechts aanstippen dan breedvoerig uiteenzetten.

In het Nederlands van Noord en Zuid komt de nominale klassifikatie formeel op twee wijzen tot uiting: bij de adnominale woorden, en bij de vervangende pronomina. In het Algemeen Beschaafd bestaat evenwel geen volledige symmetrie meer tussen deze twee groepen van klassifikatie-kriteria. Daarentegen bleef in de dialekten van Noord-Brabant, Limburg en Zuid-Nederland het parallellisme tussen de geattribueerde woorden (artiekels, pronomina, adjektieven) en de anaforiese pronomina nog een vrij regelmatig dubbel-systeem.

Enige voorbeelden uit het zuidlimburgs dialekt van Valkenburg mogen dit aantonen:

m.	*wo ies* **mîne-n awwe-n** *hôt?*	*dao hingt* **er.**
	,, ,, **mîne nuje** *sjtek?*	**hè** *sjteit in de gank.*
vr.	*wo ies* **mîn aw** *patsj?* (pet)	*dao liek* **ze.**
	,, ,, **mîn nuuj** *mutsj?*	**ze** *ies verdwene.*
onz.	*wo ies* **mî-n awt** *pak?*	*dao hingt* **et.**
	,, ,, **mî nuu** *pak?*	**et** *hingt baove.*

De bijvoegelike voornaamwoorden en het onbepaalde artiekel worden in het mannelik en het vrouwelik steeds formeel onderscheiden. Alleen het bepaalde lidwoord *de*, en een aantal adjek-

tieven zijn voor deze twee genera gelijkluidend. In enkele gevallen verschilt het neutrum niet van het feminimum:

m.	*mîne(n)*	*hunne(n)*	*ôze(n)*	*deze(n)*	*dè(n)*	*eine(n)*, enz.	‖ **de**
vr.	*mîn*	*hun*	*oos*	*dees*	*die*	*ein*	‖ **de**
onz.	*mî(n)*	*hun*	*oos*	*dit*	*dat*	*ei(n)*	‖ *het*.

Nadere biezonderheden over het adjektief kunnen we hier laten rusten. Wat het bepaald artiekel betreft zij er op gewezen, dat in het heerlens dialekt, en verder oostwaarts, ook dit lidwoord nog drievoudig onderscheiden wordt: *der hôt, de mutsj, et pak*. De mannelike vorm blijft echter verder onverbogen. Men zegt gelijkelik: *der hôt past mich neet* in subjektfunktie, en: *hî hasse der hôt* (hier heb je de hoed) als objekt. Dit synkretisme van nominatief en akkuzatief is niet specifiek heerlens, maar is over het gehele nederlandse taalgebied verbreid. Alleen bij persoonlike voornaamwoorden bestaat nog vormverschil tussen subjekt en objekt. Bij alle andere woorden zijn deze twee kazus formeel gelijk.

De *-n* van het mannelike *mîne(n), deze(n), awwe(n)* (oude), enz. (en van het onzijdige *mî(n), ei(n)*, enz) is geen kazuseksponent, maar een klank die onder fonetiese omstandigheden is blijven voortbestaan. Het spreekt vanzelf, dat deze *-n* niet is ingelast om de hiaat te vermijden. Ze wordt trouwens - verschillend naar dialekten - ook voor bepaalde konzonanten aangetroffen. Overigens is deze klank beperkt tot de adnominalen van mannelike substantieven: *eine grote-n aap, eine lekkere-n appel, eine sjtomme-n èzel*. Daar tegenover staan in het Valkenburgs: *ein grote eer, dees diekke eik, die prachtige oer* (uurwerk), zonder *-n*, omdat *eer eik, oer* vrouwelik zijn.

De *-n* der mannelike vormen *mîne-n, grote-n*, enz. is van oorsprong de akkuzatief-eksponent, die na het samensmelten van nominatief en akkuzatief als funktieloos sandhi-verschijnsel gebleven is. Er is dus geen inkonsekwentie in: *wo ies mîne grote-n hôt*? als subjekt, noch in: *hî hubste dîne-n awwe sjtek* (hier heb je je ouwe stok), als objekt, daar *grote-n* en *dîne-n* evenmin als *mîne* en *awe* nog kazusverschil aangeven. Een *mîne-n awwe sjone-n hôt* kan zowel objekt als subjekt zijn.

Wij leggen niet zonder opzet enige nadruk op de werkelike betekenis van deze *-n*. Immers nog zo heel lang niet geleden schreef zelfs J. v a n W e l l S.J. in een waarderende inleiding van C e l i n e K l i n k e n b e r g h 's verzenbundeltje *De Wilde Wingerd*: ‘Onze cultuurpoëzie heeft, helaas, het bidden verleerd;

maar de innigste zangen van Celine Klinkenbergh bidden als die van Zuster Bertke. Aan zoo iemand vergeven wij gaarne, dat ze soms schrijft zooals zij spreekt en heel naïef “den” of “eenen” durft gebruiken in den eersten naamval. Trouwens, waarom mogen de Vlamingen dit wèl doen en zij niet? Waarom mogen de Kollewijnianen alle buigingsuitgangen botweg schrappen, terwijl toch het volk van Limburg en Noord-Brabant ze nog altijd hooren laat in zijne breed- en zoetvloeiende gewesttaal? Och, bij een begenadigd natuurkind, als deze echte dichteres, mag de natuur wel eens gaan boven de leer.’

Men zal er ons geen verwijt van maken, als we dit citaat niet kommentariëren.

Zoals men weet, schrijven Zuid-Nederlanders deze *-n* nog zeer veel, al trachten de meeste auteurs zich aan de noordnederlandse grammatikale voorschriften te houden. Talrijke *-n*-voorbeelden zijn te vinden bij Felix Timmermans, Stijn Streuvels, Guido Gezelle, *De Ring van 't Kerkelijk jaar*, minder bij Hugo Verriest, Cyriel Buysse, Lode Baekelmans e.a. Wie graag binnen een uur tijd enige honderden gevallen wil verzamelen, leze bijv. Eline Mare, *Cleemke's Fortuintje*.

We geven enkele voorbeelden uit Stijn Streuvels, *Dorpsgeheimen*, I 84 v.: *Maar den dag door stond de bovenste halve deur open en daaruit geurde* den goeden frisschen damp *van het warm brood*; II 127: '*t was als een nieuw kasteel, een andere bouw telkens er* een anderen hoek *blootkwain*; 188: *Viva* denBaron!; 190: wat een meesterlijkenvond *het zou zijn. - De Vlaschaard*[6] 649: *Wanneer* elken vlaschaard *besproken en gekeurd was*; 64: *eenieder weet te zeggen hoe* elken boer *geboerd heeft*; 64: *wordt voor 't laatst* den zegen *gegeven*; 88: Godden He ere *zuurt niet met de lengte zijner uren*; 130: Den uitslag en den stand *van al de vlaschaards was nu gekend*; 160: *Waar mag er* onzen schenker *zoo lange blijven* (Slijterslied); 199: *In de weerdij van een half uur was heel* den schoonen zomerpraal *kapot geslagen*; enz. enz.

Noordnederlandse auteurs gebruiken zulke nominativiese *-n*-vormen alleen, wanneer ze dialekt of volkstaal willen weergeven: Christine J.F. Vetter, *Zielestrijd*, 19: *Jao*, den nieën. *een Jonker, hê 'k geheurd*, dèn *is d'r streng op*; 115: *de dokter da's Hannes zen heer, is* eenbestenmensch, eenheelenbesten. - Marie Koenen, *Het hofke*, 85: *Ze zal er immers wel zijn voor* d'n ouwe *wakker wordt*. - Men zie vooral Marie Gijsen.

In bepaalde gevallen zullen wij aan een verklaarbare lapsus moeten denken. C. en M. Scharten-Antink. *De vreemde, heerschers*, 260: *Er was* geen vromen Ernst *geweest bij het volk*. - Hélène Lapidoth-Swarth, *Roemeense volksliederen en balladen*, 220: *Ik wist, het was* uwlaatstendag (?); 290: *En ik wist dat hij was* dien beminden man.- Is. Querido, *De Jordaan*, I 151: Een kouden grinnik *was al wat hij er tegen deed*; 301: zijn mephisto-achtige, *aan twee oorkanten* bekwasten kop, *leek een wreed-lachend lynx-bakkes*.

Het Algemeen Beschaafd kent, behoudens in een enkele geijkte uitdrukking, geen maskuliene *-n* meer. In de noordbrabantse dialekten is deze (niet-kasus)-*n* gebruikeliker dan in de limburgse, in de zuidnederlandse wederom algemener dan in de brabantse. Het is de taak der dialektonderzoekers de isoglossen van het *-n*-gebruik (voor *vokalen, h-, b-, d-* enz.) nauwkeurig vast te stellen. Alle dialekten stemmen intussen hierin overeen, dat de objektkasus formeel steeds gelijk is aan de subjektkasus. Er bestaat in dezen geen principieel verschil tussen het A.B. en de benedenmoerdijkse dialekten.

Het herstel der *-n* als akkuzatief-eksponent was feitelik in strijd met de normale ontwikkeling van het nederlandse taalsysteem. Ook het voorstel der Staatskommissie van 1916 ging lijnrecht in tegen dit taalstelsel: ‘De tot dusverre gevolgde regels voor verbuigingsuitgangen met *-n* blijven van kracht met betrekking tot namen van manlijke personen, en ook tot diernamen die slechts een manlijk individu aanduiden.’ Genus en sekse zijn volstrekt verschillende dingen. Is het dan geen willekeur bij sommige *hij*-woorden - omdat ze seksuele wezens noemen - *den* te gebruiken, en bij andere *de*?

J. van Ginneken [1)] trachtte door een wetenschappelik zielkundig onderzoek vast te stellen, in hoeverre het huidige nederlandse taalgevoel nog mannelik en vrouwelik onderscheidt.

Het is opvallend dat de Staatskommissie zich enkel voor de *de*-woorden interesseerde, en van de *het*-woorden gewoontjes zegt: ‘Reeds als kind leert ieder Nederlander als vanzelf welke woorden tot die klasse behooren.’ - Bij de *de*-woorden is dus iets niet pluis! - Maar we wilden van de *he*-woorden alleen dit

1) *Nota* bij het *Verslag der Staatscommissie ingesteld bij Koninklijk Besluit van 16 Juni* 1916. No. 7, kol. 35-38 = *Zielkundige Verwikkelingen*. Wegwijzertjes voor eenling en gemeenschap IV n.l. blz. 110-117.

zeggen, dat niet slechts ‘enkele’, maar honderden en nogmaals honderden woorden weifelen tussen *de* en *het*. Wij beschouwen dit juist daarom van zo'n groot belang, omdat er zo duidelik uit blijkt, dat de reïnterpretatie van de nominale klassen niet beperkt is tot de *de*-woorden, maar het gehele terrein der substantieven bestrijkt.

Hoe stelde V a n G i n n e k e n zijn psychologies onderzoek in? Hij maakte daarbij gebruik van acht kriteria, die in acht antwoorden geformuleerd aldus luidden: 1. a) *des*, b) *hij, hem*, c) objekt *den, dien*, d) *den, dien* na voorzetsel s t o t e n n i e t; 2. a) *der*, b) *ze, haar*, c) objekt *de, die*, d) *de, die* na, voorzetsels s t o t e n. Wanneer al deze acht konstateringen pozitief uitvielen, was een woord volslagen mannelik; viel daarentegen het onderzoek achtmaal negatief uit dan was een woord volslagen vrouwelik. De tussenliggende gevallen konden indifferent zijn, of nauwer bij een der twee klassen aansluiten. Het spreekt eigenlik vanzelf dat de slotsom zijn moest, ‘dat het taalkundig geslacht als groep van taalvormen .... thans *bijna heel en al* op de semasiologische groep der mannelijke persoonsnamen *berust*.’

Wij kunnen ons echter met V a n G i n n e k e n 's proefneming niet verenigen. Immers hoe objektief en betrouwbaar ditonderzoek ook moge schijnen, er is - menen wij - een principiële fout in de opzet, door de anaforiese pronomina, de akkuzatiefvormen op *-n*, en de genitief *des* op één lijn te stellen. Alleen de vervangende pronomina vormen nog in het kollektieve taalbewustzijn een algemeen levend klassificerend kriterium. De genitief *des* is een taal-archaïsme dat alleen nog in bepaalde wendingen, en in hogere of plechtstatige stijl gangbaar is; zelfs daar niet eens meer onbeperkt bij alle maskulina - dit laatste vooral mag niet uit het oog verloren worden. De (datief-)akkuzatieven *den, dien* zijn slechts een schools aanwensel, waarmee de eenling weliswaar minder of meer vertrouwd kan worden, maar waaraan in het kollektieve taalbewustzijn niets beantwoordt. Zelfs personen bij wie door levenslange oefening de *n*-praktijk ‘eene *tweede* natuur geworden’ is - zooals J.W. M u l l e r het uitdrukt - hebben slechts een minimum moeite aan te wenden om deze tweede Adam weer af te leggen, terwijl de eerste, oude Adam meer aan H o r a t i u s ' zijde staat:

naturam expellas furca, tamen usgue recurret.

De schoolse leer dat mannelike woorden in objektfunktie

en na voorzetsels van -*n*-vormen moeten vergezeld gaan, predisponeert dus elke ‘geleerde’ proefpersoon om bij de namen van mannelike personen te antwoorden: ‘*den, dien* stoten niet.’ Maar andere *hij*-woorden zijn er niet minder mannelik om, omdat hierbij *de, die* als normale eksponenten worden gevoeld. Sinds *den, dien* als akkuzatief-vormen uit de levende taal verdwenen zijn - en dat is reeds sedert eeuwen - zijn in het A.B. de anaforiese pronomina de enige algemene kriteria, om te kontroleren of een woord mannelik of vrouwelik is. In de zuidelike dialekten zijn ook de adnominalen als levende taalvormen in hun geheel nog vaste verificerende kriteria, die met de pronomina parallel lopen. Het synkretisme van subjekt- en objektvorm in het A.B. gepaard gaande met het verdwijnen der -*n*-vormen, is echter geen oorzaak van de genusweifeling of het genusverloop. De reïnterpretatie der nederlandse groepering gaat trouwens juist in de richting van het mannelik. In de dialekten beneden de Moerdijk bleef èn mannelik, èn vrouwelik als grote klasse intakt, ook daar waar geen sandhi-*den*-vormen tegenover *de*-vormen stonden. De genitief *des* komt hier niet in aanmerking.Naamvals-vormen bestaan dialekties niet meer - behoudens enkel uitzonderingen - en zijn in het A.B. grotendeels òf archaïsties, òf dogmaties: gevolgen van een vooropgezette leer.

Wij willen hiermee volstaan, daar we ons nog verder interesseren voor de uiteenzettingen van V a n G i n n e k e n . Uit het rezultaat van zijn onderzoek - alleen ‘de kategorie der mannelijke persoonsnamen staat pal’ - meent deze geleerde de toekomstige weg van het nederlandse genus te kunnen projekteren.

Binnenkort zullen ons mannelijk en vrouwelijk geslacht dus mutatis mutandis bij het Engelsche systeem zijn aangeland. En het historisch verloop hiervan in de Middelengelsche en Nieuw-engelsche periode geeft dus een prachtigen leidraad voor de beoordeeling onzer tegenwoordige moeilijkheden.

‘Juist uit het Middelengelsche vergaan van het oude grammaticale mannelijk en vrouwelijk geslacht, en het aanstonds weer opleven van een nieuw psychologisch geslacht, dat gaandeweg in het Nieuw-Engelsch weer tot een traditioneele grammatische groep zal worden, ziet men zoo klaar, dat het geslacht als taalkategorie op waardeeringsverschil moet berusten, en dus ook slechts zóó lang zijn genuïne levenskracht behoudt: als dat waardeeringsverschil duidelijk gevoeld wordt.’

Om deze uitingen goed te kunnen beoordelen, is het noodzakelik enigszins uit te weiden over het engelsche klassifikatie-systeem.

***

Zoals men weet, zijn vooral in de twee laatste decennieën verschillende monografieën verschenen over de z.g. ‘personifikatie’ in het Engels. Om ons te beperken tot de geschriften die te onzer beschikking waren, noemen we slechts die van Ausbüttel (1904), Knutson (1905), Hoffmann (1909), Bohndorf, Morsbach, Plaut, Reusse, Schultz (1913), Brandenburg Tietje, Trede (1914), Lyre (1916), Cramer (1919)[1].

Deze taalkundigen behandelen ‘das persönliche Geschlecht unpersönlicher Substantiva’ in het Engels, statisties en leksikografies naar tijden en schrijvers geordend. De studie van Lorenz Morsbach, *Grammatisches und psychologisches Geschlecht im Englischen* (Berlin 1913), neemt onder de vermelde geschriften om haar algemener samenvattend karakter een eigen plaats in.

De genoemde auteurs verstaan over het algemeen onder personifikatie: het gebruik van *he* of *she* i.p.v. het anaforiese pronomen *it*, voor de namen van dieren, dingen en abstrakta. Deze verpersoonliking der ‘nuchtere,’ zakelike *it*-woorden is vooral eigen aan de kleurige volkstaal en aan de fleurige dichtertaal, rijk aan emotioneel sentiment en plastiese uitbeelding. In het wetenschappelike en techniese Engels komt personifikatie slechts sporadies voor. Ook de algemene beschaafde omgangstaal is zeer sober in het aanwenden van personifikaties[2]. Maar behalve in de lagere volkstaal en de persoonlike dichtertaal, gedijen ze ook welig in de dialekten, die overlopen van schuimend gevoel en dartelen van sprankelend leven.

In een enkel dialekt schijnt zich wederom een nieuwe en vaste klassifikatie te hebben ontwikkeld, zoals Morsbach (blz. 30 v.) uit Kruisinga, *A grammar of the Dialect of West Somerset* (Bonn 1905), meende te moeten opmaken. Wij konden helaas dit werk niet in handen krijgen. In dit dialekt zijn volgens de voornoemde auteur: die Gegenstände nar masculina, die Abstracta und Stoffnamen nur neutra. Hier hätte sich also, nach dem Aussterben des grammatischen Genus im Frühmittelenglischen,

1) Men zie een uitvoerige literatuurlijst: *Anglia, Zschr. f. Englisclie Philologie*, Bd. XLIII (1919) = N.F. Bd. XXXI, blz. 1-3.

2) Men zie Henry Sweet, *A new English Grammar, logical, and historical*. II *Syntax* (1903), blz. 42-44.

wieder ein neues grammatisches Genus auf psychologischer Grundlage entwickelt. So scheint sich hier der Kreislauf allmählich zu vollenden, wie wir ihn sonst noch bei der Geschlechtsgebung und im Eingang unserer Betrachtungen auch auf anderen Gebieten der enghschen Sprache schon angebahnt fanden.

Immers in zijn Vorwort geeft M o r s b a c h (blz. 3) als zijn mening te kennen, dat de oorsprong van het genus in het Indogermaans juist door de geschiedenis der engelse klassifikatie in een helder licht gesteld wordt. Uit het Engels blijkt, dat het genus ‘auf rein psychologischer Grundlage entstehen und sich sogar einzeln oder gruppenweise festsetzen konnte, ohne dass es einer formalen Unterlage als Stütze bedurfte.’ Want al werden in het Engels de adnominale woorden (*the, that, this* enz.) indifferent, de anaforiese pronomina (*he, she, it; his, her(s)*) bleven, drie - hoewel sterk gereïnterpreteerde - nominale klassen onderscheiden.

De jongere personifikatie in het Engels komt niet alleen tot uiting in de pronomina *he, she*, maar kan ook dikwels uit attributen en andere woorden worden opgemaakt. Geattribueerde of vervangende woorden als *God, father, son, grandsire, fore-father, brother, kinsman, gentleman, king, master, captain, minister, herald, chamberlain, lackey, page, soldier* e.a. wijzen erop, dat de dichter een ding of een begrip bij de personifikatie maskulinizeerde. Omgekeerd strekken andere woorden ten bewijs van vrouwelike personifikatie: *goddess, woman, bride, mother, beldame, housewife, widow, sister, maiden, womb, conceive, teem, nurse, mistress, governess, handmaid, whore* e.a.[1)].

Het moge enigszins paradoksaal klinken, maar het Engels leent zich juist zo uitstekend tot personifikatie (seksualizatie), omdat het nominale genus er zijn indogermaans karakter verloren had, en alle niet-persoonsnamen in de *it*-klasse gekomen waren. Hierop werd reeds met nadruk gewezen door J.A. E b e r t , die in het midden der 18de eeuw Y o u n g 's *Night Thoughts* in het Duits vertaalde en verklaarde. Naar aanleiding van de veelvuldige allegoriese personifikaties zeide hij: So grosse Bequemlichkeiten diese Freiheit den englischen Scribenten verschafft, so, grosse Schwierigkeiten verursacht sie oft den Übersetzern derselben, da in andern Sprachen das Geschlecht solcher Dinge nicht durch ihre Natur, sondern durch den eingeführten Ge-

1) G e o r g S t e r n , *Über das persönliche Geschlecht unpersönlicher Substantiva bei Shakespeare* (Dissertatie Leipzig 1881), blz. 7.

brauch oder durch die Endigung der Wörter bestimmt wird und unveränderlich ist. Terwijl de duitse auteur of vertaler bij de persoonsverbeelding gebonden is aan het genus der woorden, kan de engelse schrijver om de indifferentie der dingnamen willekeurig ‘ein Geschlecht geben, das sich für ihren Charakter am besten schickt.’[1)]

Wij kunnen tans niet dieper ingaan op het taalpsychologies verschijnsel, dat men personifikatie noemt, maar wij willen er toch aan herinneren dat het wetenschappelik genomen een gevaarlike methode is, om uit de wording en het verloop van hedendaagse taalverschijnselen op grammaties en syntakties gebied, zonder meer a pari te willen konkluderen, dat het millennieën terug precies eender zal gegaan zijn. Wanneer men bedenkt, dat het wezen en de ontwikkeling der taal vooral in de meer primitieve homogene maatschappijen zeer innig samenhing met de sociaal-religieuze geschiedenis van elke mensegroep, dan zal men er niet gauw toe overgaan, om het histories verloop der nominale klassifikatie in een moderne heterogene taalgemeenschap een herhaling te noemen van wat in geheel andere sociologiese omstandigheden bij een gans verschillend georiënteerde mentaliteit tot stand kwam.

Al berust de engelse personifikatie ook voor een deel op waarderingsmotieven, daarmee is niet bewezen dat de waarderingskriteria die de wording en verwording der indogermaanse klassifikatie beheersten, hetzelfde karakter droegen. Personifikatie staat in honderden talen geheel los van de nominale groepering. In talen waarin de genera met de sekse geassocieerd zijn, kan de personifikatie over het algemeen - zoals we reeds zeiden - niet van de bestaande nominale klassen worden losgemaakt. Maar personifikatie is daarom niet identiek met klassifikatie.

Evenzo is het verkeerd in de oude mythen iets poëties te willen zien. In werkelikheid zij deze door-en-door realisties. Jongere dichterlike persoonsverbeeldingen mogen daarom niet met de oude mythen op één lijn gesteld worden. Vandaar lijken ons uitspraken als van S p i t z e r[2)] zeer bedenkelik: wenn man mit

1) W e r n e r B r a n d e n b u r g , *Das poëtische Genus personifizierter Substantiva bei James Thomson und Edward Young betrachtet in Zusammenhang der geschichtlichen Entwicklung vom Mittel-Englischen bis auf Lord Tennyson* (Dissertatie Kiel 1914), blz. 2 v.

2) *Literaturblatt für german. u. roman. Philologie*, Jg. XLIV (1923), blz. 306.

M o r s b a c h die Entstehung neuer Geschlechtsunterscheidingen, Personifikationen usw. im Englischen verfolgt hat, so kommt man zu dem Schluss, dass mythologisches Denken auch an der praktischen Sprache sich durchsetzt, ja gerade die Verlebendigung von Maschinen im Englischen (*she*) bedeutet eine Mythisierung der Maschine, die uns an das Unterfangen des Literaten Zola erinnert, der als Realist auszog und als Mythologe zurüekkam.

Zulke uitingen, al dan niet uit grove begripsverwarring voortgekomen, zijn zeker uiterst geschikt om verwarring te stichten. Er is immers meer gelijk dan eigen. Ook de term ‘personifikatie’ voor het literaire modern-engelse gebruik van *he, she* ter aanduiding van niet-persoonsnamen, moet tot onjuist inzicht leiden. Dit taalverschijnsel is niet psychologies homogeen, maar een kompleks van allerlei ongelijksoortige gevallen. Bij vertaling of bewerking van franse, Italiaanse, latijnse en andere originelen, ondergaat de engelse tekst noodzakelik invloed van de vreemde taal. Veel ‘personifikaties’ zijn daarom geen uiting van eigen engelse fantazie of gevoelsverbeelding, maar enkel slaafse kopie en literaire navolging. Mythologiese voorstellingen als van *sun, moon* (met hun synoniemen) berusten haast uitsluitend op zuiverletterkundige traditie. Zo zijn tal van allegoriese en mythologiese figuren in het Engels - en ook elders-stereotype stijlversieringen geworden, traditionele uitingsvormen, waaraan in de psyche niets levends, niets eigens beantwoordt. S c h u l t z [1] en C r a m e r [2] hebben er dan ook terecht uitdrukkelik op gewezen, dat uit het gebruik van een persoons-voornaamwoord geenszins tot psychologiese personifikatie mag worden besloten.

De keuze van het genus werd ook vaak bepaald door begripsassociatie van synoniemen en opposita, door klankinvloeden van rijmende en assonerende woorden, en door nog meer andere faktoren, zoals de aangehaalde monografieën duidelik maakten.

Met het oog op V a n G i n n e k e n 's ideeën voor het Nederlands, zij er vooral op gewezen, dat in het Engels ook vaak psychologiese faktoren van algemener aard de ‘seksualizatie’ beïnvloedden. Het machtige en krachtige, het verhevene en indrukwekkende,

1) V i c t o r S c h u l t z , *Das persönliche Geschlecht unpersönlicher Subsiantiva (mit Einschluss der Tiernamen) bei Spenser* (Dissertatie Kiel 1913), blz. 3.
2) H e r b e r t C r a m e r , *Das persönliche Geschlecht unpersönlicher substantive (einschliesslich der tiernamen) bei William Wordsworth.* Anglia Jg. XLIII (1919), blz. 9.

het geweldige en vernietigende, stelt zich aan de menselike verbeelding geheel anders voor, dan het zwakke en nietige, het nederige en eenvoudige, het zachte en schone, het milddadige en lieflike. Dat bij personifikatie de eerste voorstellingen gemaskulinizeerd, de laatste gefemininizeerd worden, spreekt wel van zelf. En we zeiden reeds met E b e r t , dat juist de indifferentie der engelse ding- en begripsnamen tegenover rnannelikheid en vrouwlikheid, de individuële f antazie van elke dichter okkazioneel of konstant vrij spel liet.

***

Hoe is het nu in het Nederlands? V a n G i n n e k e n meent dat het waarderingsverschil, waaruit de indogermaanse klassen voortkwamen, gewoonlik aansluit 'bij de familieverhouding van vader, moeder en kind, of ook wel van jongen, meisje en sprakeloos wicht,' en dat het soms kan uitgroeien tot een volslagen persoons- verbeelding.- Wij vragen de aandacht alleen voor het volgende:

'Maar dat behoeft niet altijd zoover te gaan. Bij fijnvoelende schrijvers en dichters wordt een woord door de masculine exponenten slechts geheven in een zekere sfeer van grootschheid, hardheid, imponeerende kracht of allure, terwijl de onverbogen indifferende vormen de heele uitdrukking een zachteren ietwat huiselijken toon geven, die dan naar omstandigheden soms scherp wordt van cynische verachting, dan weer flauw van slordige wazigheid, maar ook soms geniepig fijn van snedige scherts, of elders tot waardigheid van koele objectiviteit verstilt; en de feminine exponenten ten slotte een zachte mildheid ademen van wijkend meegeven, en lijdelijke inschikkelijkheid.'

Wat V a n G i n n e k e n hier zegt in zijn kleurrijke taal, is sterk individueel getint. Zijn verwachtingen omtrent de toekomst van een nieuw nederlands psychologies genus, zich reflekterend in een verouderd kongruentie-systeem, lijken ons echter wat te hoog gespannen. Immers het is heel wat anders of zich aan bepaalde woorden in een speciale gebruiksfeer, wisselend met psychiese stemming en aanvoeling, een gevoel hecht van mannelikheid, vrouwelikheid, indifferentie, dan wel of zich dit individuële wisselende psychiese gevoel zo onveranderlik vastzet in het kollektieve taalbewustzijn, dat er niet alleen een vaste klassifikatie uit voortspruit, maar dat zelfs een verouderd fleksie-stelsel weer in nieuw leven gaat opbloeien. Waarom zouden bijv. de mannelike woorden - geheel in strijd met het nederlandse

taalsysteem - de formele onderscheiding van subjekt en objekt weer doen herleven?

Al spreekt Van Ginneken van 'mutatis mutandis,' de vergelijking van het nederlandse genus met de engelse groeperingsreïnterpretatie is toch minder gelukkig gekozen, juist omdat aldaar bij de adnominale woorden alle vormverschil is genivelleerd, wat van het Nederlands - vooral in de opvatting van Van Ginneken - niet kan gezegd worden. Het kongruentie-systeem van het algemeen Nederlands vertoont meer overeenkomst met het deense en zweedse, dan met het engelse stelsel. Immers, geheel afwijkend van het Engels, klassificeren het Deens en het Zweeds de substantieven volgens de adnominale eksponenten nog in twee groepen juist zooals het Nederlands. (In het meervoud is, zoals men weet, in al deze talen alle klasseverschil verdwenen).

Het Deens onderscheidt een genus commune: Foelleskøn en een genus neutrum: Intetkøn. Het genus commune omvat de oude maskulina en feminina: *en Mand* 'een man', *Manden* 'de man' *en Kone* 'een vrouw', *Konen* 'de vrouw'. Het genus neutrum is een voortzetting van de gelijknamige indogermaanse nominale klasse: *et Barn* 'een kind', *Barnet* 'het kind'.

Evenzo kent de Zweedse Rijkstaal adnominaal twee groepen van substantieven, een genus utrum: *en fader* 'een vader', *fadern* 'de vader' *en moder* 'een moeder', *modern* 'de moeder'; en een genus neutrum: *ett barn* 'een kind', *barnet* 'het kind',

Bij de pronominale aanduiding wordt echter het deense genus commune, zowel als het zweedse genus utrum, nog weer drievoudig onderverdeeld. In het Deens is *han* (hij) het anaforiese pronomen van de mannelike persoonsnamen, *hun* (zij) van de vrouwelike persoonsnamen, *den* van alle niet-onzijdige namen van dieren en dingen, *det* van de oude neutrale woorden. In het Zweeds korrespon- deren hierop het maskuliene *han*, het feminiene *hon*, het reale *den*, het neutrale *det*. Het Zweeds verschilt echter van het Deens hierin, dat het maskulinum en het femininum ook bepaalde diernamen bevat, waarvan de sekse wordt uitgedrukt. De meeste zweedse (niet-neutrale) diernamen behoren nochtans tot het genus reale.

Men ziet dat juist door de sterk geaksentueerde tegenstelling van een *de*-klasse en een *het*-klasse, het Nederlands korter bij de skandinaviese talen staat dan bij het Engels. Toch ging blijkens het gebruik der anaforiese pronomina de nederlandse klassifikatie een eigen weg, daar de aanduiding der persoonsnamen niet zo scherp afsteekt van de aanduiding der overage

nomina, als in het Engels en de skandinaviese talen. De ‘personi-fikatie’ in liet literaire Engels vertoont nochtans enige toenadering tot het nederlandse pronominale systeem - en hierop doelde Van Ginneken ongetwijfeld. Dat echter ook in dit opzicht het verschil groter is dan de overeenkomst tussen Nederlands en Engels, kan moeilik ontkend worden, juist wanneer men let op de historiese en psychologiese ondergrond van het engelse *he*- en *she*-gebruik voor realia.

Wat hebben we nu te denken van de mannelikheidskriteria des: *den, hij: hem*, en van devrouwelike eksponenten *der: de* (akk.), *ze: haar*, als we letten op het gebruik dezer onderscheiden vormen bij de moderne literatoren?

Iedereen weet, dat veel belletristen die in hun trouw aan het officiële schrijftaal-systeem bij mannelike woorden *den*, bij vrouwelijke *de* als akkuzatiefvorm schrijven, niet konsekwent aan de *den*-woorden *hij*, en vooral niet aan de *de*-woorden *ze* laten beantwoorden. Uit het groot aantal voorbeelden, die ik in de loop der jaren noteerde, blijkt dat de *hij*-aanduiding de ‘officiële’ *ze*-aanduiding meer en meer verdringt. Dat men ontelbare malen *den* ontmoet, waar men volgens De Vries en Te Winkel *de* zou verwachten, en omgekeerd *de* voor *den*, is niet te verwonderen. Want al willen zeer veel letterkundigen, journalisten, geleerden en ongeleerden gedwee dit willekeurig systeem volgen: daar *den* slechts een kunstmatige vorm is, een antiek-grammatiese hebbelikheid, die alleen met behulp van een flink geheugen en een handig woordeboek wordt in stand gehouden, zijn ‘fouten’ niet te vermijden wanneer geheugen en woordeboek niet op hun post zijn. Het is psychologies alleszins begrijpelik, dat in de bureaukratiese groeptaal *den* het korrekste behandeld wordt, daar deze groeptaal meer dan elke andere alle individualiteit mist, en hier alles gaat naar reglementen en voorschriften, volgens vaste formules en wendingen, in verstard formalisme ver afstaande van alle levende werkelikheid.

Onder invloed van de schrijfgewoonte zijn de genitieven *des*, maar vooral *der* nog in gebruik gebleven. Men weet overigens, dat zeer veel talen die de akkuzatiefvormen als overtollig prijsgaven, de genitiefeksponenten handhaafden. Toch wordt in het Nederlands de genitief meestal omschreven. Ieders taalgevoel kan, waar het levende taal betreft, zelf beslissen. Vrijheid in het gebruik van bestaande wisselvormen kan de normale ontwikkeling van onze moedertaal slechts ten goede komen.

Van Ginneken vestigde terecht de aandacht op het feit, dat fijnvoelende schrijvers somwijlen, onder bepaalde psychologiese invloeden, bij eenzelfde nomen afwisselend *des: der, den: de* gebruiken. Maar iedereen begrijpt, dat daarmee niet alleen het systeem De Vriesen Te Winkel, maar ook het voorstel der Staatskommissie van 1916 gevonnist is. Het vrije gebruik van deze klassificerende kasus-eksponenten is immers onbestaanbaar met enig enkel-schools systeem. De inkonsekwentie van deze 'fijnvoelende schrijvers,' die enerzijds het enkel-schoolse onwerkelike systeem huldigen met woord en daad, maar anderzijds hun psychologiese tendensen inwilligen, kan dan ook aan niemand ontgaan. De meeste afwijkingen - ook bij literatoren - van het officiële systeem stellen wij nochtans op rekening van 'onkunde in de leer,' niet van psychologiese fijngevoeligheid.

Al meent Van Ginneken door voorbeelden uit moderne schrijvers te kunnen aantonen, dat hun praktijk reeds wijst op zijn leer - 'Frans Coenen vooral heeft onze regels vaak voorgevoeld, en reeds bijna systematisch opgevolgd' - wij staan daar uiterst skepties tegenover. Wij kunnen niet anders, dan verklaren, dat ons van dat alles weinig of niets gebleken is. De lof aan Coenen toegezwaaid is, op z'n zachtst uitgedrukt, wat te gul en te grif gegeven. Dit kan hier niet in extenso worden aangetoond. Wij willen slechts enkele voorbeelden aanhalen, die we nemen uit vier romans van deze prozaïst:

1. *Burgermenschen*, Rotterdam 1905.
2. *Vluchtige Verschijningen*, L.J. Veen, Amsterdam z.j.
3. *In Duisternis*, L.J. Veen, Amsterdam, z.j.
4. *Een Zwakke*[2], Haarlem 1901.

Waar is het systematiese te vinden in kombinaties met en zonder *-n* als de volgende?: *te midden* van den zoo-maar-weggezette boel *van vuile pannen* (1: 116); *uit*den dun-omnevelde *horizont* (2: 110); *Het werd voor* den 'armen jongen man' *een tijd van droevig lijden* (2: 112), tegenover: *in 't leven van* den 'armenjonge- man' (2: 116); *dat hij* .... den ijverende kleermaker .... *zag* (2: 119); *aan* den roode zonnebal *in het westen* (2: 146); *en verviel weer in* die eindeloozen rythmus (2: 155); *als zuilengangen steeg 't omhoog*, een groene zoelenden verte (2: 176); *Men vindt* den kandelaar, die *hij opstak om naar bed te gaan* (2: 238): *aan weerskanten van* de hoogen, grauwen luchtstrook (3:112); *op*dezen doordringend-killen en doodsch

-zwijgende herfstdag (4:175);den haastig aangetrokken, zwarte rok *met een hand ophoudend* (4: 199).

Zulke tegenstrijdigheden zijn moeilijk anders te verklaren, dan door slordigheid. Met ‘phonetische reden van hiaatvermijding’ en ‘rhytrmisch verschil’ komt men niet overal klaar. Trouwens Coenen's slordigheid openbaart zich in spelfouten van allerlei type - terwijl overigens ook taalfouten geen zeldzaamheid zijn bijdeze auteur -. We laten enige spelslordigheden volgen, waarvoor ten dele ongetwijfeld psychologiese verklaringen kunnen gegeven worden[1)], maar waaruit toch niet alle nonchalance kan worden weggeredeneerd: *Dan weer kon ze eindeloos* uitwijden, *hoe z'm dacht te kleeden* (1: 29); Kom, *Truus! zit je je weer te* flikvlooien! *gekte haar man* (1: 107); *Maar tegen haar man* snibte *zij* (1: 155), tegenover: *Nou, wat houdt u terug*? snibde *juffrouw Kramp* (1: 186); *twee zoontjes* linksch *doende in hun nieuwe pakjes* (2: 73), maar: *dat al die moeite, dat voorgenomene en benauwende* vergeefs *geweest waren* (3: 55); *het* bruisen *der langszij afvallende golven* (2: 132), en dan weer: *luisterend naar 't* bruischend *zeeë-zuchten* (2:133); *groote droppels parelden aan de hel* paarsche *bloemen* (2: 179), tegenover: *Eerst dennenbosch en* paars-*bloeiende droge heide* (2: 180); mogelik is dat laatste adverbiaal bedoeld, maar waarom dan: doodsch-*zwijgende herfstdag* (4: 175)? *de keisteenen glimmen in* geschrobte *blankheid* (2: 200); *manden die zwaarkrakend over de zwierende loopplanken heen warden* getorscht (3: 43); *in het gaan met* wijds-plompende stappen (3: 127); *een goed*-besteedde-*dag-gevoel* (4: 110); *de ronde kuiten in* zwart-geribte *kousen* (4: 154), enz.

Wij kunnen verder geen psycliologiese reden van indifferentie of vrouwelikheid enerzijds, van mannelikheid anderzijds ontdekken in de volgende doubletten: *Op eens zag zij mevrouw* van de overkant *voor het open keukenraam*: Aan den overkant *echter was mevrouw al niet meer te zien* (1, 62: 63); *Dan de slap-gore magerte* van den wang: *toen ze Lena haar* dorre wang *bood* (1, 74:101), *die week opgaande lijn* der bleeke wang (1: 85); De patron *zag hij zelden voor den middag: en zoo*-den patron *uit den weg te zijn* (2, 7: 7); *het zoetsappig hellpen*

1) Men zie ons artiekel *Kontaminatie. XI Spelling; XII Uitspraak. Tschr. voor Taal en Letteren* Jg. XI (1923), blz. 106-120, 205-221, 264-278.

der klanten in de winkel: *Hij werkte ... heel alleen* in den winkel *nu* (2, 10: 11); *De slungelige jongen kwam* met den krans *aanloopen: ook die* met de krans (2, 52: 53), *den ijverig-oreerende man met den* grooten krans: *statig langzaam* de krans *ging hechten aan de baar* (2, 54: 54); *een plots opkomende benauwing, die hem* naar den keel *greep: harde bitterheid .... hen kroppend* in de keel (3, 100: 89); *Die terugkwamen droegen* de leege zak *om den hals geslagen: het droge rasperen van de kolen* in den zak (3, 105: 105); *en droeg een vettige zwarte jerseytaille en verschoten* havanna-bruine rok: *stoffen laarsjes .... onder* den rechten rok (4, 37: 62): *met vlugge vaardigheid en* blijkbaren eetlust: *zoo wended* zei *zich ineens* met hevige gezelligheidslust *tot Cato* (4, 72: 78); Op den stoel *maar, mevrouw? - sja .... goed, zet maar* op de stoel (4, 89), dèze variatie is rnogelik opzettelik gewild in 'gesproken' taal; *nou slaapt u weer* den heelen nacht *niet: nou slaapt ma weer* de heele nacht *niet, J o han* (4, 99: 99); enz. enz. (zie nog de volgende alinea). Deze gevallen hebben wij niet voor deze gelegenheid zorgvuldig bij elkaar gezocht, maar noteerden wij reeds jaren geleden slechts per modum exempli.

Waar schuilt de 'sfeer van grootschheid, hardheid, imponeerende kracht of allure' in voorbeelden van dit soort?: *Maar nu*, bij dien kinderlijk teeren vrouwenkop, *zag hij ineens hatelijk-scherp zijn grove bakkes, als van een ouwe soldaat* (1: 49), elders: Dekop *altijd onbewegelik recht getrokken* (2: 215); *Lena had ineens lust* dien levenswar men halsplek... *te zoenen* (1: 70), is mogelik psychologies; *In 't schijnsel* van den onrustigen kaarsvlam (2: 28); *zijn fijn oud gezicht* met den spitsen baardloozen kin (2: 35) tegenover: *niet precies gedistingueerd* met die scherpe kin (3: 21), onder haar breedplooiende kin (4:73), *de losse hoedbanden* om haar breede kin (4: 79); *De schelkleurige affiches alleen zetten beneden telkens* een vroolijken noot *tusschen al die doffe, verleefde grauwheid* (2: 225), *van de knieën* tot den kruin *van zijn hoofd* (4: 2), maar: *scheen een felhamerende pijn* naar de kruin *van haar hoofd samen te dringen* (4: 100); *zich met* een zekeren sfeer *van decorum te omhullen* (2: 246), kan een 'mannelik' tintje hebben; *kille rillingen* over den waterhuid (3: 35); *in de melancholie* van dien klagenden deun (3: 66), maar: *en horde* de lollende deun (3: 97); *'t schrale lichaam stijf omsloten* dooreenblauwduffeschenoverjas (4: 2); *had nu* een glanzend-geli gen

Tint (4: 125); *met* den moiré-strik *op haar middel* (4: 140), maar: *waaraan zij* de strik *vaster aantrok* (4: 154); bij den warmentoon *van innerlike zoete gloeiing* (4: 146), maar: met eénwarmetoon *van gezelligheid* (4: 85); *zal ik 't maar laten gaan*, voor dezen keer *nog* (4: 211), maar: *dat ze eerst* voor de tweede keer *schuieren moest* (4: 51); enz. enz.

Wij weten heel best, dat - als men het er op gezet heeft - zich heel wat gevallen laten goed-praten. Vooral de honderden en honderden voorbeelden van mannelike akkuzatieven met *de* leveren niet de minste moeite op. Immers de rijke betekenisvariatie en gevoelschakering, die Van Ginneken voor de indifferente en vrouwelike vormen beschikbaar hield, doen allicht enige verklaring aan de hand, als men het nu eenmaal zo verklaren wil. Maar het lijkt ons niet erg waarschijnlik, dat veel lezers van Coenen enig psychologies systeem in zijn warrelende *de-den-s* zullen ontdekken. Ongetwijfeld zijn er gevallen waarop men Van Ginneken's mannelikheidskriteria kan toepassen: maar er kunnen evenveel andere voorbeelden worden aangewezen, die tegen diezelfde regels indruisen, om nog te zwijgen van de talloze gevallen, waarvoor de psychologiese uitleg alleen geforceerd kan worden.

Waarom geen *-n* in wendingen als deze: *steeg zijn onrust* tot radelooze angst (2: 17); *hij voelde dit alles nu* in een physieke angst (3: 139)? Waarom schrijft Coenen: *als zij* den eenen winkelnaden andere *binnentraden* (1: 52)? Waarom nu eens: *En eindelijk wierpen zij* den slappen bleeken *tegen hem aan* (2:100), en dan weer: *vastgehouden door de kneukels* van den bleeke (2: 101), en *daarna* wederom *onder de handen* van den langen (2: 102), *de kwelling* .... van dezen eenen *door allen* (2: 102)? Hoe is te verklaren: *en men zeide dat het* een zachten dood *was in 't water* (4: 189)? Immers ook zulke gevallen zijn geen zeldzaambeden, als lapsus calami verschoonbaar, maar schering en inslag. Al kan een los voorbeeld nog wel verklaard en zelfs verdedigd worden met veel goede wil, Frans Coenen zal waarschijnlik zelf niet pretenderen, systematies psychologiese regels te hebben opgevolgd. Hij houdt zich gewoonweg aan De Vries en Te Winkel, maar is zo zwak in die leer, dat er - ook wel door psychologiese oorzaken - niet veel van terecht komt. Maar waar het intussen eigenlik om gaat is dit: tegelijkertijd naar eigen psychologies inzicht en persoonlik voelen willen schrijven, en tevens naar een onwerkelik schools-gram-

matikaal stelsel, is niet goed mogelik. Zolang niet prozaïsten en poëten het systeem De Vr. en Te W. en bloc verwerpen, om het van a tot z door hun eigen psychologies stelsel te vervangen, kleeft er enige smet aan hun psychologiese *-n's*.

Van Ginneken's regels dragen een te subjektief karakter. Ze klinken als een sprookje uit verre eeuwen, al herinneren ze anderzijds aan woorden van Raoul de la Grasserie [1], waaruit ook meer fantazie sprak, dan kalme observatie: s'il s'agit du soleil, c'est sous des traits mâles qu'il apparaît à notre imagination, l'article masculin l'a voulu ainsi; tandis que la montagne apparaît sous des traits féminins grâce a l'article qui l'accompagne. Il en est de même de la mer, pour toujours féminisée chez nous, tandis que le lac va vous apparaître comme un homme.

Hier is de kracht en betekenis van het franse artiekel - even goed als in het Nederlands van *den*: *de* - anders voorgesteld, dan de taalkundige werkelikheid gedoogt. Toch was het De la Grasserie [2] ernst met zijn uiting: L'abolition du neutre est un fait considérable dans l'histoire des langues, c'est le triomphe complet de l'anthropomorphisme et du genre artificiel subjectif. Of zoals hij ruim honderd bladzijden verder herhaalde: ‘la croissance de l'anthropmorphisme grammatical se réalisant par le sexualisme’ was oorzaak, dat het neutrum verdween.

Wij voegen hier alleen dit aan toe, dat elke taal wemelt van formele, elementen, die als niets-meer-zeggende vormen en onderscheidingen enkel maar blijven herinneren aan tijden, waarin ze nog vol betekenis waren.

En verder, evenmin als in het Engels adnominale fleksievormen nodig waren, om de psychologiese personifikatie volle recht te laten wedervaren, evenmin is *den* onmisbaar om in het Nederlands psychologiese waarderingsonderscheidingen te objektiveren. Van Ginneken zegt het zo krachtig en waar: ‘juist door de wegwerping der louter traditie gebleken leege schoolsche vormen, wint zoo de taal weer aan diep-menschelijk uitingsvermogen.’

Het is een literaire en pedagogiese eis, in de taal waar te zijn.

Leiden.

P. Gerlach Royen o.f.m.

1) *De l'expression de l'idée de sexualilé dans le langage. Revue Philosophique de la France et de l'étranger*. LVIII (1904), blz. 228.

2) *De la catégorie du genre*. Paris 1906, blz. 63 en 190.

Een nieuwe Litteratuurgeschiedenis.[1] De bakens verzet?

Het werk van Greshoff en De Vries lijkt mij de belangrijkste der in de laatste tien jaar verschenen geschiedenissen der Nederlandse letterkunde. En dat zegt wat, want dergelike werken zijn er legio. Na de baanbrekende werken van Prof. Kalff (1906-1912), Prof. Te Winkel (1908-1918), Prof. de Vooys (1908) en Prof. Prinsen (1916), verschenen er vele andere (van Bastiaanse, De Raaf en Griss, Rijpma, Meyer Drees, Mej. Gratama, H. Robbers, H. Middendorp e.t.q.), alle in groter of kleiner omvang de gehele of gedeeltelike geschiedenis onzer letterkunde vertellende, met meer of minder smaak en frisheid, maar toch zelden of nooit nieuwe inzichten gevende. Dit nu doet dit nieuwste werk wel en daarom verdient het onze bizondere aandacht. Speciaal dan wel het tweede gedeelte (blz. 192-372: 'De Beweging van Tachtig' en vooral 'Heden en Toekomst') waaraan Greshoff wel voornamelik gewerkt zal hebben, terwijl Dr. J. de Vries het eerste gedeelte zal hebben samengesteld, al vinden we ook hierin telkens Greshoff's geest. Frans Coenen noemde Greshoff eens[2] een idealisties nationalist, een paladijn der heilige overlevering, anti-semiet, anti-democraties, anti-socialisties; maar hij prees ook zijn onmiskenbaar kunstgevoel, ondanks zijn rare, zij 't amusante manieren. Greshoff's aard treft inderdaad telkens in dit werk. Bij voorkeur heeft hij 't over de 'vaderlandsche' letterkunde[3]; het individualistiese wordt niet als het essentiële van de Renaissance beschouwd (blz. 62); bij 'Geeraerdt van Velsen' wordt de liefde voor het vaderland hogelik geprezen (blz. 93); Vondels gehoorzaamheid in 'Jephta' aan een als schoon erkende traditie, wordt zeer gewaardeerd (blz. 97); het volgen van vroegere meesters gewenst geacht (blz. 153); Bilderdijk als trouw Vaderlander geroemd (blz. 160); op de geestdrift in Nederland tijdens de Belgiese opstand wordt speciaal de aandacht gevestigd, de studenten-vrijcorpsen er het verblijdend teken van genoemd (blz. 162). Dit is alles uit het

1) 'Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde' door J. Greshoff en J. de Vries (Hyman, Stenfert Kroese en Van der Zande, Arnhem 1925).
2) Groot Nederland, Januarie 1925, blz. 110.
3) Vgl. zijn maandkroniek in 'Den Gulden Winckel!'

eerste gedeelte: is de geest der beide schrijvers zó één en dezelfde? In het tweede gedeelte zijn vele overeenkomstige uitingen aan te geven, b.v. het met klem wijzen op Verwey's betekenis, door zijn terugkeer tot de traditie na de eerste opwinding van de strijd met alle natuurlike buitensporigheden (blz. 215). Greshoff, de anti-socialist: lees (blz. 280) de vrees, dat veel van H. Roland Holst's werk gewaardeerd wordt uit overwegingen, die met de schoonheid niets te maken hebben. Let op de slechts *negen* aan Adama van Scheltema gewijde regels, waarin gesproken wordt van: ‘druk gelezen in sociaal-democratische kringen’, ‘gemoedelijk vrijzinnige zondagochtend-overpeinzingen’ enz. (blz. 290). Vooral leze men op blz. 308 e.v. de lof die de jongere dichters van ‘Heden en Toekomst’ wordt toegezwaaid, om hun belangstelling in maatschappelike en politieke kwesties, waarna eenige bladzijden volgen over P.N. Van Eyck's ‘De Plicht van Nederland’! Van Heyermans wordt alleen het toneelwerk besproken; over Is. Querido vinden we slechts enkele regels: ‘Israël Querido, na als Theo Reeder gedebuteerd te zijn met namaakverzen, verwierf zich een zekere reputatie als levendig, wat al te uitvoerig beschrijver van het bestaan der Amsterdamsche achterbuurten (“De Jordaan” 3 dln); later schreef hij enkele historische verhalen, zonder dramatische spanning, in een stijl welke aan het classiek decor van stoom-caroussels herinnert’[1)] (blz. 245); over Johan de Meester o.a.: ‘...hoe hij onze taal behandelt als jonge petersene op het hakbord’. Men ziet: Coenen gaf Greshoff's geest zeer juist aan! Subjectief is het werk dus? Zeker, vooral als men nog let op de uitgesproken tendenz, als heden en toekomst de afwending van het naturalisme te demonstreren en in de slotopmerking leest: ‘Er zijn in Nederland dus meer schrijvers, dan er in dit werk genoemd werden, en velen van hen hebben een onloochenbaar talent. Wanneer zij niet pasten ter illustratie van ons betoog, dan is dat niet hun fout, maar evenmin de onze’ (blz. 374)! Erkende subjectiviteit dus zelfs!

Het werk is fraai uitgegeven (van Greshoff was niet anders te verwachten!). Het bevat zes hoofdstukken: Middeleeuwen - Renaissance - Achttiende Eeuw - Negentiende Eeuw - De Beweging van '80 - Heden en Toekomst. De laatste twee omvatten de helft van de 380 bladzijden. ‘Heden en Toekomst’

1) Nine van der Schaaf kreeg ruim l½, bladzijde! Vgl. Greshoff over Querido, en Bloem over Heijermans in ‘Den Gulden Winckel’ van Mei 1925!

beschrijft eerst ‘De Overgang’, dan ‘Het geslacht van 1905’[1], eindelik ‘Naar de Toekomst’. Men vindt er beschouwingen in tot over Nijhoff, van Schagen, Marsman, Wies Moens en Marnix Gijsen.

Zooals gezegd: de geest van beide schrijvers vormt een typiese eenheid. Slechts zelden stuit men op tegenstrijdigheden tussen het eerste en tweede gedeelte. Maar wel b.v. bij Jacob Cats (blz. 86) die betrekkelik gewaardeerd wordt, tegenover de opmerking over vele moderne romancières (blz. 291). Men kan het met ieder dier uitingen op zichzelf heel goed eens zijn, maar ze beide in één werk te moeten aanvaarden is wat kras! Graaft de schrijver op blz. 291 niet de grond onder het over Cats gezegde weg? Ook treft de lof voor Bilderdijk's taal tegenover de kritiek op Querido's stijl. Verwey's geest; die in het twede deel steeds aanwezig is, gaf zèker dat oordeel over Bilderdijk niet in![2] Verder zegt de schrijver van het eerste gedeelte minder krachtig zijn mening. Men leze de halve kritiek-van-geven-en-nemen over Huygens (blz. 87 en 88) (‘overladen en opgesmukte overpeinzingen, ... pedanterie’ .... *en*: ‘een onzer voortreffelijkste kunstenaars’!) en vooral over Bilderdijk (blz. 157). (‘.... geweldige verbeeldingskracht .... zeer innig gevoel onoprechtheid .... groote verloochening van zijn vaderlandsche gevoelens .... de trouwe vaderlander ....’).

Het werk dient beschouwd te worden: als schoolboek, als literatuur-geschiedenis en als essay over de ontwikkeling onzer letterkunde. Eerst dus als schoolboek.

In de Voorrede geven de schrijvers hun mening over de waarde van het werk als zodanig. Het persoonlike der beschouwingen, vooral over de moderne litteratuur zal de leraar aansporen tot het eventueel stellen van eigen opvattingen tegenover die van het handboek, en de leerlingen dwingen zelf te oordelen. Men vraagt zich onwillekeurig af: kàn de leerling dat? Want we moeten niet vergeten, hoe weinig de jongelui in de 4e en 5e klas nog maar gelezen hebben! Kunnen wij wel mèèr doen, dan hun belangsteling op trachten te wekken, dat zij naar litteratuur grijpen en weten wàt zij moeten grijpen?

1) Keuls gaf hier al een schampere opmerking over, in een interview in ‘Den Gulden Winckel’ van Junie 1925. Zie ook Henrik Scholfe in ‘Nederland’, October, 1925.
2) Zie Verwey: ‘Proza’ II-7 tegenover Scharten: ‘Krachten der Toekomst’ I-1.

En wanneer dan ook op blz. 13 e.v. een discussie gegeven wordt over de gebruikelijke indeling der mnl. letterkunde, en op blz. 334-238 de betekenis van Dirk Coster wordt geschetst, dan vraag ik me af of een leerling, die slechts zeer weinig uit de Middeleeuwen las, en Coster's essays over Nederlands proza en poëzie (in tijdschriften verspreid), zijn ‘Inleiding tot Nieuwe Geluiden’, zijn ‘Nieuwe Europeesche Geest’ enz, zeker niet las, deze besprekingen wel kan volgen.

Toch stel ik dit nieuwe werk ver boven de meeste schoolboeken over dit onderwerp, omdat er zo'n sterke, doelbewuste geest uit spreekt.

De lijnen door de nieuwere letteren zijn hier misschien wat eenzijdig, maar toch wel goeddeels zuiver aangegeven en verscheidene figuren, ik noem slechts R.N. Roland Holst, Nine van der Schaaf, Bloem, A. Roland Holst en G. Gossaert, worden te recht ver naar voren geschoven. Het werk is meer een eenheid dan ‘Stroomingen en Gestalten’ van De Raaf en Griss; het heeft helderder perspectief dan Gratama's derde deel van ‘Onze Letterkunde’; en het gaat verder dan de ‘Historiese Schets’ van Prof. De Vooys, die de na ± 1870 geborenen slechts opsomt. Prof. De Vooys, die al in 1908 de Beweging van Tachtig histories behandelde, is het voor het nieuwste deel vermoedelik eens met Prof. Te Winkel's uitspraak, dat wie een tijd geheel heeft doorleefd, van den aanvang af, tot heden toe, zich niet voldoende boven die tijd kan verheffen,[1)] maar bovendien acht Prof. De Vooys het uit paedagogiese overwegingen gewenst, voor de leerlingen geen oordeel over de tijdgenoten uit te spreken, en zich niet op de plaats van de leraar te stellen, die uitteraard subjectief is.

Zo is dan hier de taak de tijd na 1880 te schetsen, aanvaard door twee jongeren.

Dan als litteratuurgeschiedenis, waarbij het vraagstuk der subjectiviteit te pas komt.

Wie een geschiedenis der letterkunde schrijft, zal daarbij kunnen trachten steeds objectief te zijn, òf hij zal zijn eigen inzichten in het Verleden, beschouwingen over het Heden en verlangens voor de Toekomst voortdurend kunnen laten doorschemeren. Het is een oud vraagstuk en op verschillende wijzen beantwoord. Prof. de Vooys noch Prof. Kalff bleven objectief:

1) Ontw. Deel IV, blz. 1098.

de eerste noemt objectiviteit onmogelik ‘omdat in de rangschikking en de verhouding van de onderdelen op zich zelf al een oordeel ligt’;[1] Prof. Kalff schrijft in 1905 dat hij uit wenst te gaan ‘van een andere opvatting van litteratuur en leven, van den samenhang van beide’,[2] en hoewel een bepaalde beginsel-verklaring ontbreekt, getuigt zijn werk toch telkens van zijn bewonderingen. Voor de tijdperken die histories geworden zijn is er echter altijd ‘de hulp van den Tijd, die met zijn wan het kaf van het koren heeft gescheiden’[3]. Zo zal het verleden wetenschappeliker behandeld kunnen worden, als niet zeer bepaalde sociale, religieuse of ethiese overtuigingen in het geding worden gebracht. Zo is dan ook het eerste gedeelte van Greshoff en de Vries' werk traditioneel. Want *wie* vóór 1880 vermeld moeten worden, is een langzamerhand algemeen erkende waarheid. Men zou dit eerste gedeelte zelfs wat meer aesteties-crities wensen! Doch dat wensen de schrijvers nièt, die de nadruk willen leggen ‘op de ontwikkeling van het geestelijk leven’ en de schoonheidswaarde dan als ‘vanzelfsprekend correlaat’ aanvaarden.[4] Nu is het echter gemakkeliker de neigingen en strevingen, die in het werk der oudere schrijvers opgesloten liggen te onderkennen en te waarderen, daar die tendenzen immers in de historie reeds een resultante toonden, dan in de eigen tijd. En juist het verlangen *deze* tijd te beschrijven, zoals die zich afspiegelt, in de litteratuur, was aanleiding tot het schrijven van dit werk. En het belangrijke nu is, dat de schrijvers hierin een *hogere* subjectiviteit hebben bereikt, die meer is de *geest van deze tijd*, dan hun louter *persoonlike zienswijze*. Wat zij willen, is voor de nieuwe tijd de feiten in onderling verband te brengen en te schiften.[5] Eén moeilikheid valt hierbij niet te ontkennen: men kan over de oudere litteratuur een afwijkende beschouwing geven - het object is algemeen erkend; bij de nieuwere litteratuur echter, moet de beschouwer een keuze doen uit het zeer vele - en wàt zal hij dan kiezen? Zal hij zuiver zijn artistiek besef volgen - of weg laten wat niet in zijn systeem past? Objectief rangschikken - of de feiten zetten naar zijn hand? Greshoff en de Vries kozen uit de nieuweren ongetwijfeld het schoonste, maar dat de

1) Historiese Schets blz. VI (1908).
2) ‘Geschiedenes’ I-Voorrede.
3) Kalff t.a.p. VII-Voorrede.
4) Voorrede blz. V.
5) Zie vooral de Voorrede.

rangschikking wel eens wat gewrongen is, hoop ik nader aan te tonen.

De nieuwere tijd (na '80) beschreven Kalff en Te Winkel niet.[1)] Prof. de Vooys beschreef de Tachtigers al in 1908, maar de latere generaties niet. Prof. Prinsen ging iets verder, maar zag de moeilikheid klaarblijkelik in, de jongeren in hun samengang te beschrijven.

'De keuze is moeilijk. Koster wel en Schepers niet?

Of omgekeerd? Gutteling niet en Bastiaanse wel?

Ik noem er hier geen enkele meer. Bij tijd en historie is het in veiliger handen'.[2)] En van het proza geeft hij slechts een vrij ordeloze opsomming.[3)] Dan heeft men meer aan de lijsten,[4)], die ook niet meer willen zijn, van Prof. de Vooys.

Het idee van volkomen objectiviteit, zoals Prof. Te Winkel dat steeds heeft verdedigd,[5)] is vrijwel verlaten, maar bij de nieuweren vreest men voor al te grote subjectiviteit en behandelt die dus liever niet. *Greshoff en de Vries overwonnen die vrees en dat is de betekenis van hun werk*! Aan het oordeel van den Tijd naar beste weten mede te werken, past ieder beschrijver onzer litteratuur.

Zijn dan de laatste hoofdstukken misschien niet meer een essay òver litteratuur dan een geschiedenis er van?[6)] Ik geloof, dat het werk ondanks de subjectiviteit een geschiedenis mag heten, omdat het de geest ademt van de huidige litteraire kritiek,[7)] - de geest van Verwey, wiens naam telkens weer opduikt in het laatste gedeelte en wiens 'Proza', vooral Deel III en IV' men slechts nauwkeurig behoeft te lezen om de geesteshouding van deze 'Geschiedenis' terug te vinden - en te verlangen naar een dergelik werk van deze hoogleraar-dichter! Ook ver-

1) Zie hun motivering resp. Gesch. VII-Voorrede en Ontw. IV-1098.
2) Handboek[1] blz. 711.
3) t.a.p. blz. 706.
4) t.a.p. §§ 125, 134, 141, 142.
5) Zie vooral: Ontw. I blz. XIV-XV-XVI. Deel V-297 e.v. Deel IV 1098.
6) In de geest van Coster's 'Inleiding' op 'Nieuwe Geluiden', en zijn 'Nieuwe Europeesche Geest'.
7) Uyldert in het Handelsblad, v. Eyc in 'Gids', waar men hem., tot grote schade van dat tijdschrift, niet heeft weten te behouden.

gelijke men Gutteling's oordeel over belangrijke en middelmatige dichters,[1] met de meningen in dit werk, over Uyldert, Prins, Bastiaanse en Scheltema. En de opzettelike negatie door Verwey van het naturalisme, vindt men hier in een zeer gematigde waardering terug. Met een critiese beschouwing dezer waardering moet ik dit opstel besluiten.

Albert Verwey schreef in **1906** (!): 'Het tij is om: het vlakke strand van de stelselmatige werkelijkheidsbeschrijving is overspoeld door de vloed van vrijer en kleuriger verbeeldingen'[2] En hij wijst op de groeiende belangstelling voor de neo-romantici. Prof. Prinsen kwam tegen deze beschouwing in 1916 op, maar erkent toch twee stromingen in ons modern proza.[3] En lees nu Greshoff en de Vries: '.... duidelijk genoeg toont zich ook in de prozakunst, een spoedige reactie tegen al te dogmatische toepassing van die beginselen der beweging van '80, welke, hoe nuttig ook .... geen mogelijkheid tot een verdere ontwikkeling boden'.

De invloed van het naturalisme wordt in hoofdzaak indirect genoemd, dwingend de jongeren, die dieper wijsheid zoeken of in droom en hallucinatie verzinken, tot oprechtheid van weergave. 'De gedachtenwereld en de gevoelsschakeering der naturalisten lijkt ons thans vrij beperkt. En hun gebrek aan verbeelding, geeft aan het meeste werk een wat dor, vervallen uitzien.'[4]

Heeft Albert Verwey gelijk gehad met zijn 'het tij is om' - en verzetten deze jongeren thans, 20 jaar later, eindelik de bakens? Ik moet verwijzen naar de volgende tabellen, wier grauw, dogmaties voorkomen ik slechts kan verontschuldigen door te zeggen, dat ze een theoretiese objectiviteit nastreven.[5]

Ik geloof ook, dat het naturalisme meer een werkwijze, dan een geesteshouding is, en dat de Westeuropese geest, romanties

1) Beweging 1906.
2) Proza, III 129.
3) Handboek blz. 699. Zie pok De Vooys t.a.p. blz. 147.
4) t.a.p. blz. 254.
5) De schrijvers rangschikken, blijkens Tabel I (men lette ook op de *noot*), *noch* volgens de geboortejaren, *noch* volgens de debuutjaren, *noch* volgens de jaren waarin het meesterwerk verscheen. Werd het neo-romantiese niet te veel naar 'Heden en Toekomst', en het naturalistiese naar vroeger jaren verschoven?

van aard, in de beste romans der laatste jaren, slechts profiteert van die betere werkwijze, om zich in zuiverder vormen te manifesteren. Weerspreken de feiten deze bewering? Kan men alleen door opzettelike groepering deze zienswijze staven? Doen Greshoff en de Vries dit niet door b.v. Querido (geb. 1878, 'Levensgang' 1901. 'De Jordaan' 1912-14) te plaatsen in Hoofdstuk V, maar Van Schendel (geb. 1874, 'Zwerver' 1906-1907) in VI, en dan de eerste enkele *regels* en de laatste enkele *bladzijden* te wijden; 'Sprotje' (1905) in V, maar 'Irmenlo' (1896) en 'Warhold' (1906) in VI; In Hdst VI de neo-romantici uitvoerig te behandelen maar - Van Oudshoorn, de zuiverste latere naturalist slechts te vermelden? Bij 'Het geslacht van 1905' wèl Van Suchtelen, Van der Leeuw, N.v.d. Schaaf, Van Genderen Stort, maar niet Alie Smeding, Jaarsma, De Man, K. Wasch te beschrijven? In het *allerlaatste* gedeelte het proza niet te behandelen, terwijl dit juist, mèt de in één regel genoemden, wel eens een ander beeld van de ontwikkeling van de nieuwe Nederlandse prozakunst zou kunnen geven?

Toch geloof ik dat de schrijvers het betere deel gekozen hebben - en hun subjectiviteit hebben ze eerlik bekend![1)]

Lonneker (O), 15-6-'25.
W.L.M.E.v. LEEUWEN.

1) Plaats voor detailcritiek ontbreekt. Ik wijs even op blz. 23 en 27 over de Nederlandse geest 'wars van droomerijen'. O Hadewych, Ruusbroec, Van Schendel! Men vergelijke blz. 254! Dan blz. 170, waar Huet 'onbillijk hard' wordt genoemd; was het niet 'vaderlands' genoeg, het vele goede uit het buitenland onder de aandacht de Hollanders te brengen? Ten slotte nog: speelt die belanstelling in maatschappelike kwesties bij sommige der grootste jongeren wel een rol? (A. Roland Holst b.v.! Zie Coster's 'Inleiding' op 'Nieuwe geluiden' blz. X!). Waarom wordt van Eeden's proza niet behandeld? Blz. 42: 'De klucht was stellig van deze tooneelpoëzie de meest typisch vaderlandsche'; waarom *hier* telkens aan de smaak van het publiek geofferd - maar bij A.v. Schendel, Nine van der Schaaf e. d. niet? Blz. 272: Van Suchtelen vertaalde alleen 'Faust' II. Blz. 274: hier wordt 'Deirdre' genoemd; waarom in de *tekst niet* op 'Deirdre' en 'Kuchulainn' gewezen? Blz. 291: komen Bastiaanse en Reddingius, vooral de eerste, er niet àl te bekaaid af? Blz. 345: 'De Kleine Inez'. lees: 'Kleine Inez', Blz. 346: 'De Gedenkschriften van een onafhankelijke vrouw', lees: 'Herinneringen van etc.'

Tabel I. ***Hoe Greshoff en De Vries het proza sinds 1880 rangschikken. Hoofdstuk V 'De Beweging van '80'. Realisme en Naturalisme*.**

SCHRIJVER:	GEBOREN:	VERMELDE WERK:	VERSCHENEN IN:
Lod. van Deyssel	1864	Een Liefde	1881-1885
M. Emants	1848	Nagelaten Bekentenis	1894
M. Emants	1848	Inwijding	1901
M. Emants	1848	Liefdeleven	1916
H. Robbers	1868	(verscheidene)	1901-1922
J. de Meester	1860	Geertje	1906
M. Antink	1869	Sprotje	1905
M. Antink	1869	In den Vrijen Amerikaan	1921
G.F. Haspels[1)]	1864	In den Vrijen Amerikaan	1921
G. v. Eckeren[1)]	1876	In den Vrijen Amerikaan	1921
Top Naeff[1)]	1878	In den Vrijen Amerikaan	1921
Ina Boudier Bakker[1)]	1875	De Straat	1924
A. de Witt[1)]	1864	De Straat	1924
Isr. Querido	1873	Jordaan	1912-1922
L. Couperus	1863	(verscheidene)	1887-1918
J. v. Looy	1855	(verscheidene)	1886-1923
Ary Prins	1860	Een Koning	1897
Ary Prins	1860	De Heilige Tocht	1913
Hoofstuk VI 'Heden en Toekomst'. A. De Overgang.			
A. v. Oordt	1865	Irmenlo	1896
		Warhold	1906
A. v. Schenkel	1874	(verscheidene)	1897-1923
P.H. v. Moerkerken	1877	Gedachte der Tijden	1914-1924

1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.

Carry van Bruggen	1881	Huisje aan de sloot	1921
J. van Oudshoorn[1)]	± 1885	Willem Mertens	1918
		Louteringen	1919
A.H. v.d. Feen[1)]	± 1885	Een Gunst	1923

B. Het Geslacht van 1905.

N. v. Suchtelen	1878	Quia Absurdum	1906
A. v.d. Leeuw	1876	St. Veit	1908
		(Verscheidene)	1914-1925
Nine van der Schaaf	± 1885	Santos en Lypra	1906
R. van Genderen Stort	± 1885	Kleine Inez	1925
H.v. Booven	1877	Tropenwee	1906
A. Salomons	1885	Herinneringen	1915
Jo de Wit	± 1895	Donker Geluk c.a.	± 1920
A. Smeding	± 1895	Achter 't Anker	1925
		Menschen uit 'n stil stadje	± 1920
D. Th. Jaarsma[1)]	± 1890?	Thiss	1920
H. de Man[1)]	± 1895?	Rijshout en Rozen	1924
J. wesseling[1)]	?	Jan Windevaart	1924
K. Wasch[1)]	± 1895	De Salon Salomé	1920
A.M. de Jong[1)]	± 1890	Evangelie van den Haat	1922

1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.
1) Slechts kort vermeld.

Tabel II. *Naturalisme en Romantiek*.

REALISME (Naturalisme)		**ROMANTIEK (Verbeelding, Wijsheid)**
Een Liefde	1881-85	
Uit het Leven	1885	
	1886	De Keine Johannes I
De Kleine Republiek	1888	
Eline Vere	1889	
Martha de Bruin	1890	
'Proza' (J. v. Looy)*	1892	
Een Passie	1893	Majesteit
Kamertjeszonde	1893	
Een nagelaten Bekentenis	1894	*Gekken*
Martha	1895	
Een zwakke	1896	Irmenlo
		Drogon
Bernard Bandt	1897	Een Koning
		De Schoone Jacht
	1898	Psyche
Zeven Vertellingen	1899	Fidessa
Getrouwd	1900	
Levensgang		
Boefje		
De Kleine Zielen	1901	
Annie de Boogh		
Feesten*	1902	
Menschenwee	1903	Orpheus in de Dessa
Bikoerim		
Leed van de Hartstocht	1904	
Kindleven		
Rozeke van Dalen	1905	*Kleine Johannes II*
Sprotje		
De Dochter		

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

Geertje	1906	Warhold
Line		Xantos en Lypra
Moeder		De Berg van Licht
Tropenwee		Quia Absurdum
Ida Westerman		Zwerver Verliefd
Van Oude Meschen ....*		*Kleine Johannes III*
Uit het leven van een Hypochonder	1907	Zwerver Verdwaald
Huis vol Menschen	1908	Amania en Brodo
De Gelukkige Familie	1909	
Armoede		
De Berkelmans		
Liefdes Tusschenspel	1910	Zebedeus
Eén voor Eén		
De Vreemde Heerschers	1911	*Frank Rozelaar**
Annie Hada		

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

REALISME (Naturalisme)		**ROMANTIEK (Verbeelding, Wijsheid)**
De Jordaan	1912	*Antiek Toerisme*
Voor de Poort		*Sirius en Siderius I*
De Zonde in het deftige Dorp		
Heleen	1913	*Reizen*[*]
De ondergang van het Dorp		De Heilige Tocht
		Herakles
		De berg van Droomen
Jordaan II	1914	*Sirius en Siderius II*
David en Jonathan	1915	*De Bevrijders*
Aan 't Lichtende Strand		Kinderland
Een coquette Vrouw		
Herinneringen		
Liefdeleven	1916	*'t Verstoorde Mierennest*
Jaapje	1917	Het Zwevende Schaakbord
Het Spiegeltje		De Stille Lach
		De Weg van Paul de Raet[*]
Willem Mertens	1918	De Comedianten
St. Elmsvuur	1919	Koningen
Santeljano		*Xerxes*
Salon Salome		St. Veit
Maskerade		Grijsaard en de Jongeling
De Branding	1920	Zonsopgang
Menschen uit een stil stadje		*Iskander*
Louteringen		Gedachte der Tijden 1914-24[*]
Zondag		*Parcival*
Huisje aan de sloot	1921	Morgenland
Walmende Lampen	1921	Der Liefde Bloesems

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

In den Vrijen Amerikaan	1921	De Mythe van een jeugd
Manus Peet	1922	De Gezegenden
Fransesco Campana[*]		
Aardebanden		
Weideweelde		
De oude Schuld		
Het Huis der Vreugden		
Op Hooge golven		
Het Evangelie v.d. Haat	1923	De Gezegenden
Jenny Heysten		Rose-Angelique
Een Gunst		Kleine Inez[*]
Thiss (1921-25)	1924	Rijshout en Rozen[*]
De Straat		
Achter 't anker		

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

* Synthese der richtingen? Wat Gr. en de Vr. *niet* vermeldden of alleen in de biografie, is *gecursiveerd*.

Nieuwe opvattingen over klankwetten.

Het dogma, dat klankwetten zonder uitzondering als een sort van blinde kracht werken in een bepaalde tijd op een bepaald taalgebied, is bezweken voor de dialektgeografiese onderzoekingen, die aantoonden dat die klankwettigheid in de moderne dialekten verre te zoeken is. Sommigen ontkennen zelfs elke gelijkmatigheid, anderen zijn minder extreem, en K l o e k e zocht de verklaring van dit verschil daarin, dat degenen die zoals F r i n g s zich veel met de bestudering van randdialekten bezighouden, eerder tot negatie geneigd zijn dan zij die hun aandacht op kerndialekten gericht hebben.

Over 't algemeen aanvaardt men nu het standpunt, ‘dass die viel umstrittenen Lautgesetze als abstrakte Formeln und ihre ideale Ausnahmslosigkeit als ideale Arbeitshypothese unberührt bestehen bleiben, dass aber in keinem einzigen Falle ihre konkrete oder lokale Wirksamkeit zu beobachten oder nachzuweisen ist’[1] In de laatste tijd richt zich de aandacht in 't biezonder op de invloed die de verschillende lagen van de maatschappij op elkaar uitoefenen. Daarbij doet zich de vraag voor, of de drijvende kracht uitgaat van de onderlaag die het in kwantiteit verre wint, dan wel van de bovenlaag die in kwaliteit superieur is (of schijnt!). V a n H a e r i n g e n[2] komt bij een onderzoek van het tegenwoordig Nederlands tot de konklusie, dat het Algemeen Beschaafd een sterke positie inneemt en dat de maatschappelike ommekeer in onze tijd er waarschijnlik niet veel verandering in brengen zal. De hyperkorrekte vormen zijn het uitgangspunt voor H. S c h r ö d e r[3] en K l o e k e[4], die tot tegengestelde konklusies komen. Tegenover de eenzijdige opvatting van S c h r ö d e r, die in 't Algemeen Beschaafd slechts onnatuur ziet en daaraan het ontstaan van de hyperkorrekte vormen toeschrijft, tonen

1) Verslag van een voordracht van W r e d e : Teuthonista 1, 319.
2) N.T.18, 65 v.v.
3) G.R.M. 9, 19 v.v.; 321 v.v.
4) Tijdschr. 43, 161 v.v.

K l o e k e en, onafhankelik van hem[1], L e r c h[2] aan, dat de ‘goedbedoelde’ taalvormen ontstaan in de mond van de half-ontwikkelden die ernaar streven de beschaafden na te doen. Het is mijn bedoeling, in dit verband de aandacht te vestigen op de artikels van N a u m a n n en van genoemde L e r c h[3], die ‘das sprachliche Verhältnis von Ober- zu Unterschicht’ behandelen en daarbij op het vraagstuk van de klankwetten nieuw licht werpen. Hoewel L.'s studie (de omvangrijkste) in aansluiting aan die van N. is geschreven, is er een vrij groot verschil tussen beide: niet zozeer omdat de eerste romanist, de tweede germanist is, maar omdat N. voorzichtiger en objektiever is, terwijl L. in zijn opvatting van de verschijnselen tegelijk een waardebepaling legt.

N a u m a n n bespreekt in de eerste plaats de invloed van 't Algemeen Beschaafd op 't dialekt. De ontwikkelden staan veelal sterk onder de invloed van vreemde kultuur; ze nemen graag een bepaalde artikulatie over, die als elegant gevoeld wordt. En door hun bemiddeling bereikt deze dan de onderlaag; school, kerk, krant, ambt en kunst werken alle in dezelfde richting. En al is die invloed van de bovenlaag nu veel sterker dan vroeger, prinsipieël is er geen verschil, en als gevolg daarvan vindt men in de dialekten veel eigenaardigheden die de neerslag zijn van de taal van de meer ontwikkelden. Taalverschijnselen als hier bedoeld drongen dus niet uit de dialekten in de kanselarijtaal, maar omgekeerd uit deze in de plaatselike koinè.

Als voorbeeld kan dienen de tweede klankverschuiving die gebaseerd is op het overnemen van de artikulatie van de kelto-romaanse bevolking: niet dus door een onbewuste inwerking van een substraat, maar door een welbewuste navolging door de hogere kringen. Niet anders staat het volgens N. met de diftongering van de *ī* die uit Oostenrijk stamt: de suprematie

1) Jahrbuch für Philologie I, 468 (Nachträge).
2) t.a.p. 70 v.v.
3) t.a.p. 55 v.v., resp. 70 v.v. Ook overigens verdient genoemd werk, verschenen onder redaktie van K l e m p e r e r en L e r c h (1925), de aandacht. V o s s l e r , die z'n opvattingen het boek beheersen, opent de rij met. Die Nationalsprachen als Stile; B e r t o n i en S p i t z e r schrijven over etymologie, S t e n z e l over ‘Sprachmelodie’; L o r k over de modi, in 't biezon der in 't Frans; L o m m a t z s c h vervolgt een studie over ‘Deiktische Elemente im Altfranzösischen’. De tweede helft van het boek handelt over literaire kwesties.

van het hof te Weenen uit zich in de verbreiding van het klankverschijnsel.[1] Al hebben deze voorbeelden voorshands nog meer de waarde van veronderstellingen dan van feiten, prinsipieël is de juistheid ervan m.i. niet te ontkennen. Dat dergelike klankwetten naar plaats en tijd begrensd zijn, spreekt vanzelf, omdat ze - naar de juiste opmerking van L. - alleen dan en daar optreden, wanneer en waar een bepaalde uitspraak als elegant gevoeld wordt.

Veel groter is echter het aantal klankveranderingen, dat zich in de benedenlaag voltrekt en dan vandaar uit naar boven kàn opdringen. Hoe primitiever de mens is, des te sterker uit hij zijn temperament en zijn stemming in zijn wijze van spreken, en ook, des te minder zorg besteedt hij aan zijn taal: vandaar assimilatie-en samentrekkingsprosessen, verzwakking van eindsyllaben enz. Aardig materiaal biedt in het ndl. de synkope van de *d*, die van de benedenlaag is uitgegaan en waarbij de remmende krachten van boven menige oude vorm hersteld hebben; juist die wisselwerking geeft het ingewikkelde karakter aan het verschijnsel. N. rekent hierbij ook de monoftongeringen: of dit in 't algemeen, juist is, betwijfel ik: dan zou b.v. de overgang van *ië* (uit *ē*) tot *ī*juist van de omgekeerde kant zijn gekomen als de diftongering van *ī* tot *ei (ij)*, terwijl toch een zeker verband tussen beide overgangen (‘equidistant change’ naar de term van J e s p e r s e n [2]) onmiskenbaar is. Zo ligt hier een nieuw en breed terrein van onderzoek, waarbij men heeft na te gaan welke klankovergangen van boven af en welke van beneden af zijn ingedrongen. Het is vooral de laatste soort, waarover en waartegen L. het heeft, zonder daarbij veel verschil te maken tussen dialekt en plat.[3] De klankveranderingen, voortgekomen uit de onderlaag, zijn het gevolg van slordig en snel[4] spreken; ze

1) Hier en bij andere voorbeelden (b.v. 't verdwijnen van anlautende *w* vóór *r* en *l*, de overgang van *ū* tot *ü*) voelt men de behoefte aan nader onderzoek, ook in verband met 't ndl. taalgebied. Trouwens, N. wijst zelf op het wenselike van taalkaarten, waarop ‘alle über die Nationen greifenden sprachlichen Neuerungen’ vastgelegd zijn.
2) Language blz. 284.
3) Zie daarvoor V. H a e r i n g e n t.a.p. 67 v.
4) De beschaafde spreekt langzamer, zegt hij blz. 109. Men vergelijke daarnaast de teorie van W u n d t , die meent, dat met de toeneming van de kultuur niet alleen het tempo van denken, maar ook dat van spreken zich verhaast en die daaruit o.a. verschillende eigenaardigheden van 't Amerikaanse Engels verklaart

brengen nooit verbetering, in 't gunstigste geval doelloze, vaak ook ondoelmatige verandering. Als tieperend voorbeeld noemt hij het éne Franse 'woord, dat in de plaats is gekomen van lt. *centum, sanguem, sine, sensum, se inde (s'en), ecce hos inde (c'en)*. Het neutrale 'verandering' van klanken of, erger nog, het waarderende 'ontwikkeling' moest men door 'degeneratie' vervangen. Terecht verzetten de beschaafden zich er dan ook tegen, en meermalen slagen ze erin, die veranderingen terug te dringen en geheel of gedeeltelik ongedaan te maken; het eerst komen ze er nog toe, ze te aanvaarden, indien de welluidendheid van de taal erdoor verhoogd wordt: wat natuurlik niet bedóéeld was door de onderlaag. Zij hebben daarbij meer sukses dan vroeger, daar hun aantal nu groter is; vandaar dat de klankwetten vroeger veel intensiever werkten. Ook de konserverende invloed van het schrift werkt daarbij ten goede; zelfs overdrijving schaadt hier niet: 'denn es schadet weniger, wenn ein paar Laute m e h r gesprochen werden, als wenn .... so und soviele Laute verschwinden'[1] (!). En nu treedt de naar tijd en plaats begrensde werking van deze klankwetten ook in een geheel ander licht: immers het zijn de ontwikkelden die er telkens paal en perk aan stellen!

Het kan hier niet de bedoeling zijn, aan het omvangrijke Romaanse materiaal, dat L. tot staving van zijn betoog aanhaalt, de juistheid van zijn beweringen te toetsen. Liever wil ik het verschil van opvatting demonstreren aan de germ. auslautswetten.[2] In de dagen van G r i m m zag men in de afslijting van de uitgangen een verval van de taal; later kwamen de neogrammatici tot het inzicht dat daarvan geen sprake is: de moderne talen hebben andere middelen om hetzelfde uit te drukken. En in de 20ste eeuw overheerst de neiging om in plaats van verandering het woord 'ontwikkeling, vooruitgang' te gebruiken: 'de tering van de gramniatika' - om een uitdrukking van V a n G i n n e k e n te gebruiken - was immers een praktiese vereenvoudiging van de taal (J e s p e r s e n). De overgangs- en verbindingswoordjes, die in gebruik waren gekomen, hadden de uitgangen overbodig gemaakt en deze waren dus als nutteloos

1) Blz. 95.
2) Betreffende de romaanse auslaut merkt L. op, dat de bovenlaag zich de afval van de eindkonsonanten liet getroosten, omdat die een akoustiese winst gaf!

en funktieloos afgevallen (H o r n). Anders L.: de afslijting van de uitgangen geschiedt door de onderlaag die snel en slordig spreekt; het gelukt de beschaafden ondanks hun wèlbewust verzet niet, het proses afdoende af te weren, maar ze verhelpen de ontstane misstand door toevoeging van hulp woordjes.

L. overdrijft m.i. naar twee kanten. Hij ziet te veel bewust verzet van de bovenlaag, in 't biezonder van geleerden en kunstenaars, van wie hij de invloed overschat; ik zou liever van een halfbewust verzet willen spreken, in de trant waarin V. H a e r i n g e n [1] en K l o e k e [2] het bedoelen. Maar vooral is hij eenzijdig in zijn afkeer van alle demokratiese, of om meer in de geest van L. te spreken, plebejiese klankveranderingen.[3] M.i. drukt N. zich billiker uit, wanneer hij zegt:[4] 'Die Mrmdarten entwickeln sich vielfach schneller, vielmehr sie überhaupt sind die Lebensträger der sprachlichen Entwicklung, im Gegensatz sur Kultursprache, die an sich der lebendigen Entwicklung wesentlich entrückt ist, die nur ein indirektes Leben führt, indem sie widerwillig zuweilen dem Einfluss von unten preisgegeben ist.' Wanneer in veelbewogen tijden de hogere standen zich oplossen en uit de onderlaag zich een nieuwe bovenlaag opwerkt, dringen de klankveranderingen van de onderlaag snel door en worden algemeen. Daartegenover staan konserverende perioden, waarin de beschaafden zich gemakkelik handhaven en de naar boven opdringende klanknieuwheden als fouten en verkeerdheden terugwijzen, perioden waarin het Algemeen Beschaafd een regelmatige, ononderbroken invloed op de dialekten uitoefent.[5]

In het moderne taalonderzoek is het verband met het leven hersteld; en daarmee heeft het objektieve oordeel plaats gemaakt voor een persoonlike waardering van de feiten, waarin zich de

1) N.T. 18, 65 v.v.; vgl. ook blz. 199 v.v., waar de opzettelike invloed van 't zangonderwijs (met zijn m.i. vruchteloos verzet tegen de velare γ enz.) besproken wordt.
2) Tijdschr. 43, 178 v.v.
3) Iets daarvan meen ik ook terug te vinden bij K l o e k e , die 'met huivering' denkt aan een tijd, waarin de beschaafde Hollander b.v. *loupe* zou zeggen. Als dat ooit gebeuren zou, zou immers vanzelf het onbeschaafde timbre en het expressieve mondbewegen daarbij vervallen zijn; en op de *ou*-klank op zich zelf is toch niets tegen.
4) Blz. 63.
5) V a n W i j k N.T. 17, 176 v.v. behandelt de geografiese verbreiding; het zou te ver voeren, zijn artikel in dit verband te bespreken.

sociale opvattingen van de onderzoeker weerspiegelen. Ook voor het onderwijs hebben onderzoekingen als de hier besprokene hun waarde: hij die de laissez-faire-richting[1] voorstaat, zal het 'inslikken' van de slotklanken een begrijpelik overgahgstadium vinden tot verdere 'ontwikkeling' (d.i. praktiese verkorting) van de woorden, waardoor onze taal de weg van het Engels verder opgaat. Wie daarentegen L e r c h 's denkbeelden deelt, zal - anders dan ondergetekende - zich met kracht daartegen verzetten, misschien zelfs wel b.v. in de infinitief de uitspraak van de volle -*en* van het schrift eisen.

Hilversum.
M. SCHÖNFELD.

Van Lennep en de aanspreekvorm.

Ook in de Vooriede van het 'Onderwijs voor Kinderen, door W.E. de Perponcher tot gebruik zijner kinderen opgesteld, herzien en op nieuw uitgegeven door Mr. J. van Lennep' (Amsterdam, Gebroeders Kraay, 1863) schrijft Van Lennep over den aanspreekvorm. Hij keurt het aldaar in den bewerker van de derde uitgave van De Perponchers boek af, dat hij zich vermeten had, den stijl te herzien, 'in zijn wijsheid zich zeker verbeeldende, dat hy beter dan De Perponcher wist, hoe fatsoenlijke ouders en kinderen zich samen onderhielden. Zoo werden *je* en *jy* in *gij*, en *jou* in *u*, en *bent* in *zijt* veranderd.' Daarom heeft Van Lennep in zijne uitgave den stijl van 't oorspronkelijke hersteld, 'en o.a. het stijve *gij* en *u* weder door *je* en *jou* vervangen, spijt het belachlijke vooroordeel, als zouden deze woorden min fatsoenlijk klinken[2].' 'Of is het niet belachlijk, te beweeren, dat woorden, die fatsoenlijke lieden dagelijks bezigen in 't gesprek, onfatsoenlijk zouden worden als zy gedrukt staan? - En als *you* in 't Engelsch niet onfatsoenlijk is, waarom zou 't zelfde woord het in 't Nederlandsch wel zijn? 't Hangt ten dezen alles af van den toon, waarop het wordt uitgesproken, en wanneer kinderen leeren spreken gelijk in zijn tijd de Perponcher sprak, dan zullen zy er waarlyk geen gevaar van loopen, dat iemand hen aan hun taal voor slecht opgevoed houde.'
Mr. C. BAKE.

1) Term van V. H a e r i n g e n N.T. 18, 201.
2) 'Het is integendeel dat *u*, heden ten dage gestadig, zelfs in den lsten naamval gebezigd, ter vervanging van 't *uwee*, dat ik in mijn jeugd hoorde, dat burgerlijk, ja, als de Engelschen zeggen zouden, *excessively vulgar*, klinkt.'

Aankondigingen en mededelingen.

Middelnederlandsch Woordenboek. Het verdienstelike, onmisbare standaardwerk van Verdam, dat niet geheel afgewerkt werd, nadert nu zijn voltooiing, door de toewijding van Prof. Dr. F.A. Stoett, die er veel zorg en tijd aan besteedde. De eerste aflevering (weic-werdich) is reeds verschenen; in de loop van 1926-27 zullen er nog ongeveer zes volgen (Prijs per afl. ƒ 4.50). Het is te hopen dat later ook een bewerker gevonden wordt voor het omvangrijke supplement, dat vooral voor de eerste delen noodzakelik is.

Een nieuwe Vondel-uitgave. De 'Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur' verzond een Prospectus en uitnodiging om in te tekenen op de *Werken van Vondel*, die met volledige toelichting en geïllustreerd zullen verschijnen in tien mooi uitgevoerde delen (Prijs per deel ƒ12.50). Voor elk deel zal Dr. J.F.M. Sterbk de levensbeschrijving, bibliografie en literatuuropgaven geven; de taalkundige bewerking is opgedragen aan Dr. H.W.E. Moller, terwijl inleidende Vondelstudieën geschreven zullen worden door C.E. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen JLzn. en L. Simons. Moge deze standaard-uitgave, die op veel hoger peil zal staan dan de vroegere, door Van Lennep-Unger bezorgd, alom krachtige steun vinden.

'*De Nederlandsche dialecten in den loop der eeuwen*.' Met deze titel zal bij de firma J.B. Wolters, onder leiding van Dr. Jac. van Ginneken 'een verzameling van historiese dialektbloemlezingen' verschijnen. Drie delen, over het West-Vlaams, (door Dr. J. Jacobs), het Fries (door P. Sipma) en het Zeeuws (door Dr. H.C.M. Ghijsen) zullen reeds dit jaar verschijnen; een negental andere zijn in bewerking. Het welslagen van deze onderneming is ongetwijfeld voor de beoefening van de Nederlandse taalkunde van groot belang.

Handelingen van het elfde Nederlandsche Philogen-Congres. In een deel van 72 blz. zijn deze Handelingen onlangs verschenen (Groningen - J.B. Wolters). Evenals voor drie jaar werden, om de hoge kosten te vermijden, slechts beknopte verslagen van de voordrachten opgenomen.

Phonetische beschrijving van de klanken der Schiermonnikoogsche taal. Deze verhandeling van de bekende foneticus L.P.H. Eykman, het resultaat van een langjarig experimenteel onderzoek, verscheen in de *Verhandelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam* (*afd. Lett. N.R.*, deel XXV), een pendant van zijn vroegere studie over de Hindelopense taal. De talrijke tabellen en kurven-reprodukties getuigen van een bewonderenswaardige vlijt. De eerste afdeling (blz. 1-98) behandelt het met instrumenten verkregen materiaal; de tweede afdeling geeft, op grond van eigen waarneming, een beknopte beschrijving van de klanken in de taal van Schiermonnikoog. De derde afdeling (blz. 110-124) bevat een aantal fonetiese transscripties, van losse zinnen, losse woorden en teksten.

Schriftelijke opgaven van de examens Middelbaar Onderwijs. Deze verzameling, samengebracht door G. Bolkestein, bevat o.a. de opgaven voor Nederlandse taal- en letterkunde gedurende de jaren 1918-1924 (Groningen - J.B. Wolters - 1925; prijs ƒ 0.90).

Leesboeken voor de lagere school. In de loop van dit jaar ontvingen wij ter aankondiging een reeks leesboeken. Bij de firma J.B. Wolters verschenen: *Ons nieuwe leesboek*, voor het voortgezet onderwijs, door J. Ek en C. Moerman Jr., geïllustreerd door H. Verstijnen (4 delen); *Samenspraken*, voor de hoogste klassen der lagere school en de eerste klasse van het voortgezet onderwijs, door J.J. Visser; *Dierenvreugd en leed* door L. Dorsman Cz. en Jac. van der Klei; *In het Wonderland*, door Josef Cohen en Wytze Keuning, geïllustreerd door Joh. Dijkstra.

Bij de firma G.B. van Goor Zonen: *Oogst voor de kleintjes*, vier boekjes met leesst of voor het aanvankelik leesonderwijs, door F.H.N. Bloemink, met gekleurde platen van Sytje Aafjes, Bas van der Veer en B. Midderigh-Bokhorst; *Oogst*, bloemlezing door F.H.N. Bloemink: voorlopertjes (A-D) en zes deeltjes; *Eenvoudig Schoon*, bloemlezing uit de kinderlectuur, door H. van Strien en P.J. Mols (8 dln.); *Frisch en Fraai*, bloemlezing voor Roomsch-Katholieke scholen, verzameld door Willem Wildschut (No. 17 en 18 en Deel B); *Javaansche sagen en legenden, zeden en gewoonten* door J.L. Amerika en A. Soeardi, met illustraties van Yang Lain; *Miauwke, de geschiedenis, van een kater* door David Tomkins, met teekeningen van den schrijver.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

H. Annema, Die sogenannten absoluten Partizipialkonstruktionen im Neuhochdeutschen (Gron. dissertatie, 1924). J. Heemstra, Über den Gebrauch der attributiven Partizipialkonstruktionen in der nieder-ländischen und hochdeutschen Prosa (Gron. dissertatie, 1925).

Het is de bedoeling, hier de aandacht te vestigen op twee proefschriften, die, hoewel zij in de eerste plaats het Hoogduitse participium behandelen, daarnaast het Nederlandse deelwoord in het onderzoek betrekken; vooral - zoals de titel reeds aangeeft - dat van H e e m s t r a , die een uitgebreid materiaal van de 13e eeuw tot op onze tijd verzameld heeft. Een gelukkig toeval wil, dat daarvóór en kort daarna twee belangrijke artikelen van O v e r d i e p over het Nederlandse partcipium praesentis verschenen zijn[1)], zodat daarmee dit vaak verwaarloosde onderwerp alle eer wedervaart waarop het aanspraak mag maken. Terwijl A n n e m a de absolute konstrukties, H e e m s t r a de attributieve groepen behandelt, geeft O v e r d i e p voor het partic praes. alp 't ware de syntese, door de overgang van de attributieve tot de absolute konstruktie te behandelen, terwijl hij bovendien zich niet tot de historiese ontwikkeling beperkt, maar ook aantoont, dat met psyohologiese noodzakelijkheid bij bepaalde schrijvers de ene variant uit de andere voortkomt.

Het participium neemt onder de verbale vormen een eigen plaats in, doordat het de neiging heeft zich nauw aan te sluiten bij een substantief; indien een syntaktiese groep ermee is opgebouwd, heeft het de neiging tot postpositie: men heeft dan de attributieve participiale groepen, door H. besproken. Aan de andere kant kan substantief plus participium zich min of meer losmaken van het gewone zinsverband en een zelfstandige plaats innemen; zo ontstaat de absolute konstruktie, door A. behandeld. Zinnen als: *Dit den Coninck hoorende, ghebiede dadelijck ....; dit Gilias voelende, sloegh hij onverziens Sievreeds hamer mitsen*

1) Tijdschr. 36, 198 v.v. en 44, 119 v.v.

door[1], vormen de geleidelike overgang, de eerste nog zonder, de tweede met herhaald subjekt. Daarbij is het prinsipiëel onverschillig, in welke casus het subjekt van 't participium staat; alleen kan men zeggen, dat het aanvankelik altijd een casus obliquus was, maar dat in de deflekterende talen allengs de neutrale vorm ervoor in de plaats getreden is.[2] Een enkele keer, wanneer het pronomen personale in plaats van het substantief staat, vindt men reeds in de 17e eeuw de subjektvorm; b.v. bij Shakespeare: *For, he being dead, with him is beautie slaine*[3]; en bij Vondel: *maer hy buiten hoop van ontvlughen gestelt, raeden vroomen hem*[4]. Interessant is in dit verband de diskussie, over de casus gevoerd door Huydecoper, L. ten Kate e,a.; uit de citaten bij A.[5] kan men zien, dat die nog omvangrijker was dan uit K o l l e w i j n [6] blijkt.

De participiale groep, hoe dan ook, maakrt de zin min of meer ingewikkeld; vandaar dat de germ. talen in oudere fasen, toen de koördinatie het won van de subordinatie, weinig neiging tot het gebruiken ervan tonen: eenvoud van zinsbouw is een kenmerk van primitieve geestesgesteldheid. Zo is het begrijpelik, dat invloed van de klassieke en van de romaanse talen, die vroeger tot ontwikkeling kwamen dan de germaanse, aannemelik is ook bij de opbouw van de zin met de participiale groep[7]. Daarbij is het echter opmerkelik, dat in de verschillende germ. talen de gezindheid om de participiale konstruktie te gebruiken ongelijk krachtig is: het Nederlands en vooral het Engels vertonen veel meer neiging tot opneming en aanpassing dan het Duits.

Daar dus de participiale groepen zich onder vreemde invloed in onze taal ontwikkelen en daar ze in de eenvoudige taal van het dageliks leven minder goed passen, vindt men ze vooral in

1) Volksboek van Gilias blz. 3, resp. 6.
2) Dat wordt niet altijd voldoende door A. erkend; b.v. niet blz. 130 noot 1; blz. 150; en vooral blz. 80 (waar overigens de hgd. akkusatief waarschijnlik een gevolg van een wijziging in de opvatting is: zie W e l l a n d e r II 136 vlg.).
3) J e s p e r s e n , Philosophy of grammar blz. 128.
4) V a n H e l t e n , Vondel's taal II § 270.
5) Blz. 123 v.v.
6) Verzamelde opstellen blz. 166 v.
7) Echter is het onderzoek hiernaar vluchtig uitgevallen., niet alleen bij H.(een zwakke poging blz. 58), maar ook in het zo degelik bewerkte proefschrift van A.

de geschreven taal: in de kanselarijtaal, in de taal van literatuur en wetenschap, van handel en recht. Immers het gebruik ervan bood aan wie de slepende bijzinnen wilden vermijden, gelegenheid tot afwisseling en nieuwe ritmiese mogelikheden, en stelde anderzijds hen die in de eerste plaats op de praktijk hun aandacht gericht hadden, in staat om zich kort en duidelik uit te drukken. Vandaar dat het de schoolmeester niet gelukte, deze ‘grober Unfug’ uit te drijven, zij het dan ook dat zijn sukses in Duitsland groter was dan in Nederland. Vandaar dan ook dat zowel A. als H. het Nederlands in dit gezicht gelukkig prijzen boven het Duits.

Overigens kan men in het Nederlands niet van een r e g e l m a t i g e ontwikkeling van de participiaîe konstruktie spreken. In 't mnl. nemen de groepen onder romaanse invloed allengs toe, maar de eigenlike bloei valt in de renaissancetijd. Daarbij zijn de tiepen van verbinding, zoals O v e r d i e p aantoonde, anders en ook anders te beoordeelen bij schrijvers als Hooft dan bij volksaardige schrijvers van dezelfde tijd[1)]. Na de renaissance wijken ze terug; als in de 18e eeuw met Van Effen de aansluiting aan de dagelikse omgangsraal krachtiger wordt, treden ze op: de achtergrond. In de 19e eeuw is er veel individueel verschil: Van Lennep, uit archaïserende neiging, Potgieter, krachtens zijn aard, gebruiken ze veel meer dan Hildebrand en Multatuli. Als na 1880 de Franse invloed op onze literatuur sterk toeneemt, krijgt men een nieuwe krachtige opleving, natuurlik in zeer ongelijke mate bij de verschillende auteurs: de participiale groep is een kenmerk van het moderne beschrijvende en verhalende proza.

Naast het hier geschilderd gebruik van de participiale konstrukties, waarbij ik - om niet te uitvoerig te worden - de verschillen tussen absolute en attributieve groep, tussen partic. praes. en partic. praet. heb verwaarloosd, staan die gevallen waarin bepaalde uitdruklringen verstijfd zijn tot formules; zoals

1) Dit met handhaving van het boven gezegde: de sintaxis van schrijvers als Bontekoe en Schouten staat ver van de volkstaal af. In de 17e eeuwse kluchten daarentegen treft men de participiale groepen niet aan, afgezien van vaste wendingen als: *dit zoo zijnde*, en van toneelaanwijzingen als: '*t Buspoeder .... aen brandt gesteken synde: seyt de Ketel-boeter* (Moerkerken blz. 202). Enkele wendingen zijn naar de onderlaag gezakt: *ik as de vader zijnde* enz., tot voor korte tijd in de volkstaal van Amsterdam en Den Haag zeer gebruikelik.

de burgemeester voornoemd, drie dagen geleden, gewapenderhand. Meermalen heeft het absolute participium zich tot konjunktie (b.v. *aangezien*) of tot prepositie (b.v. *gedurende, volgens*) ontwikkeld, waarbij dan het door de prepositie geregeerd nomen uit een oorspronkelik subjekt (b.v. *gedurende*) of objekt (b.v. *volgens*) voortgekomen is. Afzonderlike vermelding verdient nog het samengestelde participium; zowel het participium futuri (*zullende* + infinitief), dat in absolute konstruktie in de taal van de handel herhaaldelik voorkomt, als het participium praeteriti activi (part. praet. + *hebbende* of *zijnde*), dat na een tijd van bloei weer tot verval gekomen is.

Het is hier niet de plaats om nader in biezonderheden te treden, maar het bovenstaande mag voldoende zijn om aan te tonen, dat ook de neerlandicus in beide genoemde proefschriften heel wat van zijn gading vinden kan en dat hij daarom alle reden heeft de schrijvers dankbaar te zijn.

Hilversum.

M. SCHÖNFELD.

T. Terwey, Nederlandsche Spraakkunst. Achttiende druk, herzien door R. Kuitert (Groningen, Den Haag, J.B. Wolters, 1925). (Prijs ƒ 2.50).

't Is lang geleden, dat ik ‘groot-Terwey’ voor me zelf en bij mijn lessen gebruikte; met den achttienden druk, herzien door R. Kuitert, zal dit, hoop ik, anders worden. De talrijke herdrukken met de toevoeging: *Nagezien* door enz., brachten weinig, althans geen principieele verandering. En toch ware dit wenschelijk geweest in een tijd, toen het taalinzicht zich zoo belangrijk wijzigde. Dat er niettegenstaande dat alles zooveel herdrukken verschenen, kan niet anders dan een gevolg zijn van den sleurgeest, die er op 't gebied van taalonderwijs heerschte en nog helaas heerscht. Nog niet lang geleden kon men 't aantal candidaten, dat voor de lagere akte, te Amsterdam, Terwey gebruikte, zonder overdrijving op 80 % stellen. Met deze opmerkingen bedoel ik niet iets ten ongunste van den schrijver Terwey te zeggen: 't was voor ons, studeerende jongelui, in 't begin der ‘tachtiger jaren’, een evenement, na gevoed te zijn met *Kern, Cosijn, Brill*, vooral met *de Groot* en *van Dale*, een boek te ontvangen, als dat van *Terwey*. Nog lang heb ik dien eersten druk, met wit papier doorschoten, gebruikt. Terwey was een man, volkomen op de hoogte van zijn tijd, zijn schrijf-

taal-grammatica, omstreeks 1880 nog altijd *de* grammatica, behoort zeker tot het beste, wat die tijd heeft voortgebracht, 'k Ben het volkomen eens met den Heer R. Kuitert, wanneer deze in ‘zijn Verantwoording’ aan m'n Kollega's schrijft: ‘Had een hogere macht de scherpzinnige schrijver niet gedwongen z'n werk vroegtijdig aan anderen over te laten, dan zou hij-zelf zonder ophouden hebben vernieuwd’. We hopen, dat de Heer Kuitert de in diezelfde alinea gedane belofte gestand doet en elders nog eens terugkomt op ‘Terwey's moderne taalinzicht.’ Ik herhaal nog eens: 't is jammer, dat men zich zooveel jaren heeft tevreden gesteld met eenvoudig na te zien, wat door den kundigen schrijver eens werd te boek gesteld. Gelukkig evenwel, dat in 1924 de behoefte aan een nieuwen druk gevoeld werd en de uitgever de bewerking van deze nieuwe uitgave in handen wist te geven van een jongen taalleeraar, die zich geheel wist aan te passen bij de nieuwe, frissche ideeën en inzichten van dezen tijd. 't Is m.i. den Heer Kuitert op uitnemende wijze gelukt van de schrijftaal-grammatica van Terwey te maken een boek, geheel op de hoogte van de nieuwere taalinzichten en ik geloof zeker dat, kon Terwey van deze omwerking kennis nemen, hij dezen achttienden druk van zijn boek van harte zou toejuichen. Er is veel in dezen druk veranderd en dat kon niet anders, maar toch is het Kuitert gelukt met behoud van veel uit Terwey, dat ook voor onzen tijd nog waarde heeft, de moderne taalbegrippen daar bij aan te passen en toch een geheel te geven. De Heer Kuitert had niet beter kunnen aantoonen, dat Terwey een modern man was, dan door de nieuwe begrippen aan Terwey's werk aan te passen, zooals hij dit in dezen 18en druk gedaan heeft. Om van, wat ik daar neerschreef, rekenschap te geven, wijs ik op enkele zaken uit dezen 18en druk. Let eens op het hoofdstuk: *Woordbeteekenis* en *Woordvorming* en zie dan hoe verschillende nieuwe begrippen en nieuwe voorbeelden zijn samengevoegd tot een geheel met wat Terwey gaf, (in den 18en druk te vinden onder § 361;) let verder op nieuwe ideeën en beschouwingen in § 362 en v.v. en wat Terwey gaf in zijn hoofdstuk der woordvorming en we hier terugvinden onder § 397 en v.v.: Een ander hoofdstuk, waar nieuw en oud tot een geheel, uitmuntend door helderheid van begrip, is verbonden, vinden we van § 221 tot § 235. Het Hoofdstuk van den zin § 78-§ 127 is niet alleen belangrijk gewijzigd, maar, wat den samengestelden zin betreft, ook belangrijk ingekrompen,

m.i. terecht: zinsontbinding en zinsontleding vind ik nog immer van veel belang bij ons taalonderwijs, vooral bij dit voor onderwijzers, maar het moet niet in gepeuter ontaarden. Iets nieuws in dezen druk is de vrij groote plaats, die is ingeruimd aan de *psychologische* ontleding. In hoeverre deze behandeling in de grammatica op haar plaats is (vroeger spraken we er wel eens even over bij zinnen als *mij dorst*, om een gramm. verschijnsel: overgang van *mij dorst* tot *ik dorst* te verklaren), in hoeverre ze hier op haar plaats is, laat ik in 't midden; wel maakt deze behandeling een eind aan de verwarrende beschouwing in verschillende taalboeken, waar het onderwerp nu eens gedefinieerd wordt als datgene, waarvan men bij zijn denken uitgaat en men dan weer onderwerp noemt het zinsdeel, dat den persoonsvorm van 't werkwoord beheerscht. Het hoofdstuk: Woordsoorten § 128-§ 220 bevat veel van de vroegere spraakk. van Terwey, véél nieuws vooral in de voorbeelden. Reeds Terwey gaf het angstvallig zoeken naar definities, die de geheele woordsoort moesten omvatten, op; Kuitert brak er totaal mee (zie bijv. § 133), Taal is nu eenmaal geen wiskunde, waar men alles door een definitie omvat en op zulk een definitie laat steunen; wiskunde is een en al logica; taal is dikwijls heel onlogisch; hoe minder redeneering bij taal, hoe beter.

In 't bijzonder vestig ik bij dezen herdruk nog de aandacht op de eerste drie hoofdstukken en op de voorbeelden, die in 't werk ter illustratie zijn gebezigd. Uitgaande van de nieuwere begrippen: ‘taal is klank en beteekenis’, moest er een meer uitgebreider behandeling voorafgaan van 't Wezen der taal, van klank en accent (deze zijn beknopt, maar helder besproken) en als gevolg daarvan kwam de *spelling* in den 18en druk meer naar voren. Ten slotte over de illustreerende voorbeelden. De voorbeelden uit de vroegere schrijftaal-grammatica, ontleend aan N.Beets, Potgieter, Staring, B. Huet enz. enz. hebben plaats gemaakt, hoe kon 't anders bij zoo principieele wijziging, voor voorbeelden, aan de gesproken taal in de eerste plaats, aan de moderne literatuur in de 2e plaats ontleend, 't Spreekt vanzelf, dat, waar een weinig historische grammatica den hedendaagschen vorm komt verduidelijken, er ook wel eens een voorbeeld aan vroegere taalperioden, aan de Middeleeuwen of den Statenbijbel ontleend, wordt aangetroffen.

Ik eindig met den wensch dat velen zich geroepen zullen voelen bij vernieuwing Terwey te gebuiken.

G. BEUMER.

Uit de tijdschriften. (September-Oktober).

De Gids. Sept. In de rubriek *Nederlandsche Poëzie* bespreekt P.N. van Eyck uitvoerig de drie bundels van Hendrik de Vries: *De Naccht, Vlamrood en Lofzangen*.

De Nieuwe Gids. Sept. W. Kloos vraagt aandacht voor het werk van Frans Erens.
Okt. Deze 'historische aflevering', ter herdenking van het veertig-jarig jubileum, brengt een enthousiaste beschouwing door een bewonderaar van Kloos, Mr. R.H.J. Bakker: *Veertig jaren beschavingsarbeid*, gevolgd door een *Interview met Willem Kloos*. - L. van Deyssel en Frans Erens geven een onbeduidende bijdrage. - W. Kloos vertelt *Wat het publiek wel eens weten mag bij het veertigjarig bestaan*, publiceert *Een paar notulen van de Nieuwe Gidsvergaderingen* en herdrukt de brochure *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek*.- J. Mathijs Acket schreef een interessante studie over *Jacques Perk*. - H. Gerversman ontwerpt met liefde, een beeld van de jonggestorven, veelbelovende prozaschrijver *Aug. P. van Groeningen* met de titel *Een bijdrage tot de genesis van 'Tachtig'*. Daarbij maakte hij gebruik van de nagelaten brieven en schetsen. - *Twee brieven van Busken Huet* aan Prof. W. Koster brengen niet veel nieuws.

Groot-Nederland. Okt. J. Saks vervolgt zijn breed uitgewerkte episoden uit Multatuli's leven met een opstel over *De verloftijd van Multatuli*, waarin hij o.a. zijn vrijmetselaarschap bespreekt. - J.W.E. Werumeus Buning schrijft een *In Memoriam* J.H. Leopold.

De Stem. Okt. Joh. Tielrooy richt een *Open Brief* tot Prof. Colenbrander - naar aanleiding van zijn Gids-artikel - waarin, hij Busken Huet's karakter in bescherming neemt.

De Beiaard. Okt. Het opstel van L. Schlichting over *Taalinflatie*, dat wil waarschuwen tegen het 'slordig en massaal gebruik

van woorden', is een sprekend voorbeeld van de gevaren der beeldspraak, en van het objektiveren van de taal, alsof die buiten de mens een zelfstandig bestaan heeft.

Stemmen des tijds. Sept. Uitvoerig bespreekt P.J. Molenaar *Busken Huet's brieven aan Potgieter*. - C. Tazelaar gaat *Bilderdijks invloed op Groen* na.- J. Haantjes bestudeerde de voorgeschiedenis en de ontwikkeling van de sage van *De Zwaneridder*. - W. Kramer wijdt een belangrijke beschouwing aan *Het natuurgevoel in de nieuwere Nederlandsche literatuur*.

Okt. J.E. Cantillon begint een opstel over *Willem de Clercq en het Nederlandsche Réveil*. - W. Kramer vervolgt de bovengenoemde stndie, en beschouwt het natuurgevoel in de poëzie sedert de beweging van '80.

De Witte Mier. No. 8. In een met portretten toegelicht artikel *Un souvenir d'enfance sur Jacques Perk* haalt Paul de Reul zijn herinneringen op aan de ontmoeting van Perk en Mathilde Thomas, die aanleiding gaf tot zijn sonnettenkrans.

Opwaartsche Wegen en Opgang. Sept.-Okt. Van Ham bespreekt met ingenomenheid Frans Coenen's *Studiën van de Tachtiger Beweging*; C. Tazelaar de *Geestelijke Peilingen*, een bundel letterkundige studieën van Karel van den Oever. - P.R. Risseeuw schrijft een opstel over de roman *In liefde bloeiende* van Mej. J.F.L. de Liefde. - J. Haantjes beoordeelt de bundel *Studiën over litteratuur en tooneel* van J.L. Walch.

Roeping. Aug. M. Molenaar M.S.C. verwelkomt Arthur van Schendel's *Angiolino en de lente*, omdat het 'doortrokken is met 't sterk en in zoveler harten gelukkig ontkiemd verlangen naar levens-vernieuwing'.

Dietsche Warande en Belfort. Julie. J. van Mierlo (*Een vergissing van Pomerius*?) wijst er op, dat men ten onrechte aan de betrouwbaarheid van Pomerius twijfelt, en dat deze stellig niet de ketterin Bloemardinne met Hadewijch vereenzelvigd heeft.

Vlaamsche Arbeid. Sept.-Okt. In de kroniek *Vlaamse dichtkunst* noemt P. van Ostayen Aug. van Cauwelaert's *Liederen voor Maria* 'een woestijn van versregels, vlak, zonder hoog of laag, zonder bewogenheid'.

Den Gulden Winckel. Sept. De aflevering begint met een artikel *Bij den zeventigsten verjaardag van Jacobus van Looy* door G. van Eckeren. Dan volgt Pannekoek's interview met Mr. P.H. Bitter Jr. - G.A. van Klinkenberg schrijft over *Moderne Pozëie*; Jan de Vries, met veel lof, over het dramaties werk van *Cyriel 'Verschaeve*. - De *Kroniek der Poëzie*, door J. Greshoff, behandelt Herman van den Bergh.

Okt. G.H. Pannekoek ondervroeg deze maand Albert Plasschaert. - De *Kroniek van het Proza*, door G. van Eckeren, behandelt *Vuurvlindertje* van H. Heijermans, *Eva's jeugd* van Nico van Suchtelen en *Het Huisje bij de Dennen* van J.P. Zoomers-Vermeer. - Jan de Vries beoordeelt *Boeken over literatuur van Katholieke essayisten*.

Paedagogische Studiën. Aug. W.L.M.E. van Leeuwen zet zijn denkbeelden en idealen uiteen *Over litteratuuronderwijs*. Zijn ideaal is: ‘er moet een boek komen, gevende een synchronisties vergelijkend overzicht in de Nederlandse taal van de litteratuur van alle volkeren, die een enigszins parallelle ontwikkeling hebben gehad’. Dit boek, dat alleen door samenwerking zou kunnen ontstaan diende tegelijk bestemd te worden voor de drie moderne talen.[1)]

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XLIV, afl. 3. J. van Mierlo betoogt opnieuw met krachtige argumenten tegenover A.C. Bouman, dat *De XII dogheden geen werk van Ruusbroeck* is. In een uitgave, die in voorbereiding is, zal hij de onechtheid nog duideliker aantonen. - Jacoba H. van Lessen handelt *Over de etymologie van ‘uitmergelen’*, dat zij niet als denominatief beschouwt. - W. de Vries besluit zijn reeks *Etymologische Aanteekeningen* (wenkbrauw - zwijnen) - D.A. Stracke schrijft *Iets over de bronnen van den Reinaert*, nl. over zeer oude bewijsstukken voor de bekendheid van diersagen in de Nederlanden. - A. Zijderveld geeft *Een en ander over Spieghel's Hertspieghel*. Hij toont aan: 1°. dat de vierde zang vóór 1588 gedicht moet zijn; 2°. ‘dat verschillende literatuur-historici een onjuist beeld geven van Spieghel, als zij hem willen doen lijken op Montaigne, dat men hem te onrechte een scepticus noemt, en dat er van invloed

1) Vergelijk hiermee de bezwaren van Dr. A.J. Luyt in het *Weekblad voor Middelelb. en Gymn. Onderwijs*, 7 en 14 Okt.

der Essais op de Hertspieghel geen sprake kan zijn'. - De 'kleine mededeelingen' behandelen Bredero's Klucht van de Koe, vs. 487, de term 'de tale Kanaäns', die al in 1579 bekend geweest is, en het Kentse woord *lieucope* = afslager, dat identiek is met het Ned. *lyfkoop*.

Verslagen en Medeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. **Junie**. Een voordracht van Gustaaf Segers behandelt *Bilderdijk, de Minnaar en Opbouwer oneer Taal*. - Maurits Sabbe brengt *Kleinigheden op het gebied van de geschiedenis der letterkunde*, nl. *Een bladzijde kritiek uit de 17de eeuw*, geschreven door Jan de Grieck in *De Sotte Wereld* (1682). Waarschijnlik is dit geen eigen werk, maar een ontlening aan Em. de Aranda. Opmerkelik is de overeenkomst in opzet met *De' Ragguagli di Parnasso* van Boccalini (1612). Een tweede bijdrage is getiteld *De Andromedasage als politieke allegorie*. Het spel dat de Antwerpse Violieren in 1635 opvoerden, blijkt geen vertaling van Lope de Vega te zijn, maar een allegorie, waartoe dit motief meer gebruikt is. - Interessant is de toponymiese stuide van A. Carnoy: *De plaatsnamenvan de Brusselsche Omgeving*, berustend op een nauwkeurig onderzoek ter plaatse.

Juni. Plechtige vergadering. Na een inleiding van de bestuurder Leonard Willems over *De benaming Amerika*, waaruit blijkt dat de voornaam 'Amerigo' de naam is van de romanheld 'Aimeri' - waarschijnlik dezelfde als de Gotenkoning Ermanaricus gaf het buitenlandse erelid Johan de Meester *Herinneringen van Lectuur en Leven*, een merkwaardig stuk autobiografie.

Julie. J. Mansion bespreekt de afleiding van *Derremonde* (Dendermonde). - J. van Mierlo behandelt uitvoerig *De bijnaam van Lambertus Li Beges en de vroegste beteekenis van het woord Begyn*. Hij betoogt dat *begijn* ontstaan kan zijn uit Albigensis, en dat de vroegste betekenis van 'begijn' ketter geweest is. Eigenaardig is dan de ontwikkeling van de betekenis in gunstige richting. - Leerzaam is de verhandeling van Am. Joos: *Eenige wenken voor de keus van woorden en uitdrukkingen in de gevoelstaal*, vooral wegens de vele goed gekozen voorbeelden. - J. Muyldermans houdt een *Sprokkeling op het gebied van 't onderwijs in de XVIIe en in de XVIIIe eeuw*, waarin voornamehk oude schoolboeken ter sprake komen. - Gustaaf Segers publiceert zijn voordracht *Eenige karaktertrekken van Bilderdijk. Büderdijk tegenover Vondel*.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Aug. S.P.E. Boshoff beoordeelt het proefschrift van S.J. du Toit over *Suid-Afrikaanse Volkspoësie, bydraë tot die Suid-Afrikaanse volkskunde*. D.F. Malherbe bespreekt de studie van A.Verschuur: *Een Nederlandsche Uitspraakleer der 17de eeuw: De Spreeekonst van Petrus Montanus*.

Museum. Aug.-Sept. C.B. van Haeringen beoordeelt uitvoerig Mansion's *Oud-Gentsche Namenkunde* en prijst de strenge kritiek en de zelfbeheersing van de auteur. - K. Kooiman bespreekt de *Nederlandsche Uitspraakleer der 17e eeuw*, van A. Verschuur.

Okt. A. Hendriks ontwikkelt zijn bezwaren tegen het proefschrift van Lansberg, de *Proeve eener descriptieve Methodiek van het onderwijs in de Nederlandsche letterkunde*.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Julie-Aug. Hubert Grimme begint een studie over *Neuhochdeutsche Sprachmelodik als Grundlage der Syntax*.

C.D.V.

Aanvulling.

Dietsche Warande en Belfort. April. Doordat dit tijdschrift ons enige tijd niet toegezonden werd, kunnen we eerst nu de aandacht vestigen op een belangrijk artikel van Dr. Reypens en Dr. Van Mierlo: *Een nieuwe Schrijfster uit de eerste helft der dertiende eeuw: de Gelukzalige Beatrijs van Nazareth* (1200?-1268). Het eigenaardige is, dat het teruggevonden traktaat van deze tijdgenote en geestverwante van Hadewijch, getiteld *Seven manieren van heiliger minnen*, reeds lang gedrukt was, namelik onder de *Limburgse Sermoenen*. Pater Reypens vond nog twee Brabantse afschriften, die ‘tot het bestaan van minstens nog dris andere doen besluiten,’ Pater Van Mierlo toont nu, uit de biografie van Beatrijs, door Willem van Affligem, aan, dat dit geschrift inderdaad van haar hand is. Een uitgave van deze interessante tekst is in voorbereiding.